

2. rész

BÁCS-KISKUN MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA

(rövidítve: **BKMÖL**)

Központ és a Klapka utcai Csoport

Cím: 6000 Kecskemét, Klapka u. 13–15.

Levélcím: 6001 Kecskemét, Pf. 77.

Telefon: (+36) 76/495-951

Fax: (+36) 76/495-952

E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu

Honlap: www.bacs-kiskun-leveltar.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.30–15.45; péntek: 7.30–12.45

Szakkönyvtár

Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.30–15.45; péntek: 7.30–12.45

Kossuth téri Csoport

Cím: 6000 Kecskemét, Kossuth tér 1. (a városháza épületében)

Telefon: (+36) 76/508-950

E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.30–12.00, 12.30–16.00; péntek: 7.30–13.30

Kiskunfélegyházi Részleg

Cím: 6100 Kiskunfélegyháza, Kossuth u 1. (a városháza épületében)

Telefon: (+36) 76/560-428

E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.30–12.00, 12.30–16.00; péntek: 7.30–13.30

Kiskunhalasi Részleg

Cím: 6400 Kiskunhalas, Paprika Antal u. 12–14.

Telefon: (+36) 30/630-499

E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.30–12.00, 12.30–16.00; péntek: 7.30–13.30

Bajai Részleg

Cím: 6500 Baja, Bajcsy-Zsilinszky u. 12–14.

Telefon: (+36) 79/523-900 (307-es mellék)

E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.45–16.00; péntek: 7.45–13.00

BÁCS-KISKUN MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

Az intézmény Bács-Kiskun megye alakulásával párhuzamosan, 1950. február 1-jén alakult, és Bács-Kiskun Megye Levéltára néven kezdett működni. A levéltárak államosítása után Kecskemét Város Levéltárával 1950-ben Bács-Kiskun Megyei Közlevéltárrá alakult, majd 1952-től Kecskeméti Állami Levéltár lett. Bács-Kiskun Megyei Levéltár néven 1968-tól, mai néven pedig 1992-től működik. Tevékenységét a megye székhelyén, Kecskeméten, a városháza épületében (Kossuth tér 1.) kezdte meg. 1964-ben újabb épülettel bővült az intézmény Kecskeméten, a Klapka u. 13–15. szám alatt. A földszintes régi épület helyén 30 évvel később, 1995-ben épült fel a levéltár mai központi épülete. Kecskeméten a városházi raktárak és a kutatóterem továbbra is megmaradt.

A Klapka utcai központban működő Csoport kezeli és gyűjti a (Bács-Bodrog, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Kiskun) megyei törvényhatóságok és a megyében lévő községek és Kalocsa város levéltárát, valamint az 1945-től működött néphatalmi, önkormányzati szervek, a közigazgatás területi szakszervei, jogszolgáltatási szervek, intézetek, intézmények, közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, egyesületek, egyházi szervek, családok, személyek iratait. Ellátja a külső raktárak felügyeletét és iratkezelését, a levéltári központ kutató- és ügyfélszolgálatát. Ellenőrzi a levéltár illetékességi körébe tartozó szervek iratkezelését és selejtezését.

A Kossuth téri Csoport – a Klapka utcai csoport és a részlegek gyűjtőkörébe tartozó területek kivételével – elsődlegesen Kecskemét város 1950-ig keletkezett iratait őrzi, valamint a községek, volt mezővárosok közül Dunapataj, Kunszentmiklós és Szabadszállás iratait. Ezenkívül az egykori Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegyének a mostani Bács-Kiskun megyébe került részére vonatkozóan őrzi a közigazgatás területi szakszervei, intézetek, intézmények, a közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, egyesületek, jogszolgáltatási szervek, egyházi szervek, családok személyek, ill. a levéltárban kialakított tematikus gyűjtemények dokumentumait. A csoport kutató- és ügyfélszolgálati teendőket lát el. Itt nyert elhelyezést Bács-Kiskun megye települései anyakönyvi másodpéldányainak gyűjteménye (mind a felekezeti, mind az államiak). Az anyakönyvi másodpéldányokba évente rendszeresen bevezetik az anyakönyvi hivataloktól érkező változásokat, az ún. utólagos bejegyzéseket.

A Kiskunfélegyházi Részleg 1953-tól működik. Itt kezelik a Jászkun Kerület Kiskun Kapitányságának, Kiskunfélegyháza város és az egykori járás területén keletkezett (feudális-, polgári- és legújabb-kori) önkormányzati szervek, a közigazgatás területi szakszervei, intézetek, intézmények, közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, egyesületek, jogszolgáltatási szervek, egyházi szervek, családok, személyek iratait. Ellátja a részleg kutató- és ügyfélszolgálatát, a kézikönyvtárral kapcsolatos teendőket.

A Kiskunhalasi részleg 1987-től működik. Itt kezelik Kiskunhalas város és az egykori járás területén keletkezett (feudális-, polgári- és legújabb kori) önkormányzati szervek, a közigazgatás területi szakszervei, intézetek, intézmények, a közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, egyesületek, jogszolgáltatási szervek, egyházi szervek, családok, személyek iratait.

Bajai részleg 2008. november 1-jétől működik. Kezeli a Baja város területén keletkezett önkormányzati, az 1945-től működött néphatalmi szervek, a közigazgatás területi szakszervei,

intézetek, intézmények, közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, egyesületek, jogszolgáltatási szervek, egyházi szervek, családok, személyek iratait.

Az iratanyag terjedelme 2008. év végén 10 209,69 ifm.

A levéltár anyagának 1950 előtti gerincét az egykori törvényhatósági jogú városok Baja és Kecskemét, a megyei városok Kalocsa, Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas, valamint a volt mezővárosok és községek iratai alkotják. Bács-Bodrog vármegye 1945 előtti iratai töredékesen, az 1945–1950 közöttiek kisebb hiánnyal kerültek a levéltárba. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye anyagából pedig, az illetékességéből a BKMÖL-hoz tartozó iratokat őrzi. A településeknek értékes feudális kori iratai is vannak: Kecskemét városként a 14. századtól ismert (1368). A levéltárban őrzött legrégebbi irata a Szegedről Kecskemétre áttelepült ötvösök 1557-ből való latin nyelvű céhlevele. Magyar nyelvű közigazgatási irataiból csak 1633-tól maradt fenn töredékes iratanyaga. Fennmaradt hódoltság kori iratai rendkívül jelentősek. Összefüggő iratanyaga 1718-tól van. Teljes egészében ránk maradtak a II. József-kori kataszteri felmérés iratai, nagyon gazdag a II. Rákóczi Ferenc és az 1848–49-es szabadságharcokra vonatkozó iratok gyűjteménye. A II. világháború alatt az egykor jóval gazdagabb levéltári anyagot súlyos károk érték. Baja a középkortól jelentős dunai átkelőhely, 1696-tól kiváltságos mezőváros, 1873-tól törvényhatósági jogú város, 1950-től pedig járási jogú város volt. A városi tanács jegyzőkönyvei 1724-től, iratai 1850-től maradtak ránk. Irategyűjtése 1840-ben tűz miatt károsodott, a II. világháború alatt pedig az anyag 40%-a ment tönkre. Baja város levéltára a levéltárak államosításakor Pécsre került, onnan 1967-ben Kecskemétre, ahonnan 2009-ben került vissza Bajára. Kalocsa már Szent István korában érseki székhely volt, de a hódoltság alatt teljesen elpusztult. Az 1686 után újjátelepült város iratai sem maradtak meg. 1872-től nagyközség, 1921 óta rendezett tanácsú, 1929-től megyei, 1950-től járási jogú város volt. Összefüggő iratai csak 1880-tól találhatóak a levéltárban. Kiskunfélegyháza a hódoltság alatt teljesen elnéptelenedett, csak 1743-ban települt újra. 1753-tól 1876-ig a kiskun kapitány székhelye volt. 1774-ben kapta mezővárosi rangját. 1872-től rendezett tanácsú város, 1929-től megyei, 1950-től járási jogú város volt. Levéltára az újratelepüléstől maradt ránk. Kiskunhalas város a török hódoltság alatt is jelentős település volt. 1753-ig a Kiskunság központja. 1872-től rendezett tanácsú város, 1950-től járási jogú város volt. Levéltárában kiemelkedő értéket képvisel a feudális kori tanácsú irategyűjtés; legkorábbi irata 1636-ból való. Levéltára a II. világháború alatt súlyos károkat szenvedett, polgári kori közgyűlési jegyzőkönyvei megsemmisültek.

Az egykori mezővárosok, mai községek, városok közül, pl. Dunapataj iratai a 17. századig nyúlnak vissza (1661), úriszéki iratai 1752-ig. Szabadszállásnak 1691-től, Kunszentmiklósnak 1719-től maradt fenn összefüggő irategyűjtése, Bátyának 1784-től, a megszűnt Bajaszentistvánnak 1770-től, Fülöpszállásnak 1749-től, Jánoshalmának pedig 1769-től. A közigazgatás területi szakszerveinek iratai közül a Kecskeméti Tanfelügyelőség iratai 1899-től, a különböző intézetek, intézmények iratai az 1820-as évektől kerültek a levéltár őrizetébe. A jogszolgáltatás területi szervei közül egyedülállóan teljes a kalocsai törvényszék, a járásbíróház és az államügyészség 1870-től kezdődő iratanyaga. A testületek II. világháború előtti írott emlékei nagyrészt elpusztultak. Kivételt képez a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara iratanyaga (1922-től), amely egy egész országrész mezőgazdasági fejlődéséről nyújt széles körű információt. Jelentős értéket képviselnek a különböző híres személyek (pl. Türr István, vagy a világhírű magyar drámaíró, Katona József iratai), valamint családok (pl. Bánó, Katona) iratai. Az egyházi iratokat tartalmazó fondok nemcsak az egyházra, hanem a város életére vonatkozóan is igen gazdag forrásanyagra bukkanhat a kutató. A gyűjtemények közül kiemelt értékkel bír a kéziratos térképek gyűjteménye (1747-től), a tervrajzok gyűjteménye (1741-től), a kecskeméti színház színlapjainak gyűjteménye, az oklevélgyűjtemény (1557–1836), a jelentős személyek kéziratainak gyűjteménye, amely 1794-től 1944-ig tartalmaz iratokat. A mikrofilmgyűjtemény kialakítása az 1970-es években kezdődött el, az itt és más levéltárban őrzött feudális és polgári kori megyei iratok legfontosabb együtteseiről. A gyűjteményben találhatóak Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1638–1948), a Jászkun Kerület (1732–1876) közgyűlési jegyzőkönyvei,

Kecskemét város jegyzőkönyvei (1690–1944), stb. Ezenkívül a helyi újságokról és egyéb gyűjteményekről is áll mikrofilm a kutatók rendelkezésére.

A levéltári anyag a levéltár kutatótermeiben kutatható. A kutatási lehetőségekről a levéltár honlapján keresztül is tájékozódhatnak az érdeklődők.

A levéltár közművelődési tevékenysége keretében iskolai csoportoknak rendhagyó történelemórákat tart, ismeretterjesztő cikkeket közöl, önállóan vagy társintézményekkel közösen kiállításokat szervez, tudományos konferenciákat tart Levéltári Nap elnevezéssel.

Az intézményben tudományos munka és kutatás folyik, melyet tényszerűen bizonyít az elmúlt években kiadott kötetek száma, azok jó szakmai visszhangja. Első évkönyve 1975-ben jelent meg, Bács-Kiskun megye múltjából címmel, 2007-ben pedig az évkönyv XXII. kötete. Önálló sorozatai: a Levéltári füzetek, a Forrásközlemények és a Segédletek, de külön kötetben megjelent kiadványai is vannak. A levéltárnak 25 000 kötetből álló szakkönyvtára van, amely a levéltári központban működik, de minden kutatóhelyen van egy-egy kisebb kézikönyvtár.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltárra vonatkozó folyóiratcikkek, könyvrészletek:

Bács-Kiskun Megyei Levéltár = Bács-Kiskun county Archives / Tibor Iványosi-Szabó. = Guide to the archives of Hungary / [edited by Péter Balázs]. – Budapest : Archival Board of the Ministry of Culture, 1976. – p. 69–73

Bács-Kiskun Megyei Levéltár / Iványosi-Szabó Tibor = Magyarország levéltárai / szerk. Balázs Péter. – Budapest : Új Magyar Központi Levéltár, 1983. – p. 82–91.

Bács-Kiskun Megyei Levéltár: [levéltárismertető] / Bálint Béláné Mikes Katalin = Buda expugnata 1686: Europa et Hungaria 1683–1718 : a török kiűzésének hazai levéltári forrásai. [szerk. Felhő Ibolya, Trócsányi Zsolt]. – Budapest : Budapest Főváros Levéltára, 1987. – p. 123–137.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára / Iványosi-Szabó Tibor = Magyarország levéltárai / szerk. Blazovich László, Müller Veronika. – Budapest : Magyar Levéltárosok Egyesülete, 1996. – p. 41–43.

Komitatsarchiv Bács-Kiskun = Die Archive in Ungarn / veröffentlicht von László Blazovich, Veronika Müller – Budapest : Verein der Ungarischen Archivare, 1996. – p. 45–47.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek:

A területi levéltárak fondjegyzékei 9. rész. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár (volt Kecskeméti Állami Levéltár) fondjainak és állagainak jegyzéke. [Szerk. Bálintné Mikes Katalin]. Budapest, 1974. 1–118. p.

A magyar állami levéltárak fondjegyzéke; 3. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár (volt Kecskeméti Állami Levéltár) fondjainak és állagainak jegyzéke / [szerk. Iványosi-Szabó Tibor]. –2. bőv., átd. kiad. – Kecskemét, 1991.

Fond- és állagjegyzékek: A Bács-Kiskun Megyei Levéltár (volt Kecskeméti Állami Levéltár) fondjainak és állagainak jegyzéke. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1991.; 3. bőv. és átdolg. kiad. [Szerk. Apró Erzsébet]. Kecskemét, 2002.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiskun kerületi fondjai 1848–1876: repertórium / Bánkiné Molnár Erzsébet ; [az előszót írta Tóth Ágnes]. – Kecskemét, 1996. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 1.)

Bács-Kiskun Megyei Levéltár XIII. Családok fondfőcsoport fondjainak repertóriumai/ Pintér Ilona. – Kecskemét, 1997. – (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 2.)

Bács-Kiskun Megyei Tanács VB-ülési jegyzőkönyveinek témakatalógusa 1950-1990/ Apró Erzsébet. – Kecskemét, 1998. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Segédletek 3.)

Kecskemét Város Tanácsa VB-ülési jegyzőkönyveinek témakatalógusa 1950–1990 / Apró Erzsébet. – Kecskemét, 1999 [!2000]. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Segédletek 4.)

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára XIV. Személyek fondfőcsoport repertóriumai / Pintér Ilona. – Kecskemét, 2000. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 5.)

A Bács-Kiskun Megyei Levéltárban őrzött gazdasági szervek iratai 1814–1953: a XI. fondfőcsoport fondjainak repertóriumai / Péterné Fehér Mária, Tanczos Tiborné. – Kecskemét, 2000. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 6.)

Mikolajcsik Lászlóné – Péterné Fehér Mária: Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában (1651) 1824–1950 (1979). A X. fondfőcsoport fondjainak repertóriumai. [Szerk. Apró Erzsébet]. Kecskemét, 2003. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 7.)

Forrásközlemények:

A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei. 1591–1711. 1. Kecskemét, 1996–1998. Öá., bev., jegyz.: Iványosi-Szabó Tibor. 1996. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 1.)

A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei. 1712–1811. 2. Kecskemét, 1996–1998. Öá., bev., jegyz.: Iványosi-Szabó Tibor. – 1998. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 2.)

Tóth Ágnes: Nemzetiségi népiskolák Magyarországon az 1943–44-es tanévben. – Kecskemét, 1998. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 3.)

Kecskeméti testamentumok 1. 1655–1767. Öá., bev., jegyz.: Iványosi-Szabó Tibor [Szerk. Tóth Ágnes]. Kecskemét, 2002. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 4.)

Iványosi-Szabó Tibor (őá., jegyz., bev.): Kecskeméti testamentumok 2. 1768–1781. [Szerk. Szabó Attila]. Kecskemét, 2003. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 5.)
 Pártállam és nemzetiségek (1950–1973). Őá., bev., jegyz.: Tóth Ágnes. [Szerk. Apró Erzsébet]. Kecskemét, 2003. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 6.)
 Kecskeméti testamentumok 3. 1784–1820. Őá., bev., jegyz.: Iványosi-Szabó Tibor [Szerk. Apró Erzsébet]. Kecskemét, 2004. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Forrásközlemények 7.)
 Kecskeméti testamentumok 4. 1821–1848. Őá., bev., jegyz.: Iványosi-Szabó Tibor [Szerk. Apró Erzsébet]. Kecskemét, 2004. 367. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 8.)
 Kemény János: Duna-Tisza közti mezővárosi végrendeletek 1738–1847. Kecskemét, 2005. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 9.)
 Duna-Tisza közti mezővárosok feudális kori végrendeletei 1655–1848. Baja, Dunapataj, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Szabadszállás. Kecskemét, 2007. CD-ROM. Forrásközlemények 4–9.
 1956 Bács-Kiskun megyében. Őá.: Orgoványi István – Tánczos-Szabó Ágota. Kecskemét, 2006. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 10.)
 Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. Őá., bev., jegyz.: Kemény János. Kecskemét, 2008. 1–2. köt. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)
 Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból (1633–1700). Őá., bev., jegyz. szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 2008. 1–2. köt. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 12.)

Levéltári füzetek:

A Jászkun terület társadalma és önkormányzati igazgatása, 1745–1848: Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas feudális kori levéltára / Bánkiné Molnár Erzsébet. Gyula [!Kecskemét], 1991. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 1.)
 A kecskeméti zsidók története/ Hornyik János; a szöveget gond., jegyz., bev. Ö. Kovács József. – Gyula [!Kecskemét], 1988 [!1990]. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 2.)
 Nemzeti bizottságok a mai Bács-Kiskun megye területén (1944–1949) / Kisfaludy Katalin. – Gyula [!Kecskemét], 1989 [!1990]. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 3.)
 [Adatok a kecskeméti Piarista Gimnázium színjátszásához / Holczer József. Szokolay Hártó János várostörténete / Orosz László. A kecskeméti Gazdasági Egyesület létrehozása (1844–1852) / Iványosi-Szabó Tibor]. – Kecskemét, 1989. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 4.)
 Telepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945–1948 / Tóth Ágnes. – Kecskemét, 1989 [!1990]. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 5.)
 Helytörténeti részletek a Kecskeméti Ferences Rendház háztörténetéből (1644–1950) / ford., a válogatást végezte és jegyzetekkel ell. Szabó Attila. – Kecskemét, 1992. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 6.)
 [A Fölső-Kiskunság a XVI–XVII. sz.-ban ; Földvári Antal Naplója ; Tasnádi Székelyék családi iratai] / Illyés Bálint. Kecskemét, 1992. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat, Levéltára Levéltári füzetek 7.)
 Kecskemét önkormányzata: közigazgatás és bíraskodás 1686–1848 / Kisfaludy Katalin. Kecskemét, 1992. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 8.)
 Fejezetek Kecskemét építészetiének történetéből / Juhász István. Kecskemét, 1993. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Levéltári füzetek 9.)
 Szélsőségek Kecskemét időjárásában / Szilágyi Tibor. Kecskemét, 1993. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Levéltári füzetek 10.)
 Oktatás, oktatáspolitikai, iskolai élet a XX. század első felében. Kecskemét, 1994. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Levéltári füzetek 11.) (Székelyné Körösi Ilona: Tanyai iskolaépítési akció a Duna–Tisza közén (1926–1930); Molnár János: Az iskola és az iskolai élet Nemesnádudvaron az 1900-as évek első felében; Tóth Ágnes: Viták a hercegszántói állami délszláv népiskoláról 1947–48.)
 A kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet krónikája: 1919. december – 1923. augusztus: forrásközlés és kísérőtanulmány/ Ónodi Márta. – Kecskemét, 1999 [!2000]. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Levéltári füzetek 12.)

Önálló kiadványok:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993 [!1994].

IV. ÉS XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

BÁCS-BODROG VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Bács-Bodrog megye 1945–1950 közötti iratait őrzi, valamint az 1945 előtti időszakból mindössze 10 ifm.-t, melynek felét a Bács-Bodrog vármegyei községek felekezeti anyagönyvi másodpéldányainak gyűjteménye teszi ki. A vármegye székhelye Baján, ill. Zomborban volt, így annak levéltára a világháborúk után Magyarország határain kívül maradt. Az 1688–1918 közötti iratait ma Szerbiában, Újvidéken a Vajdasági Levéltár (Arhiv Vojvodine, Novi Sad) őrzi, ill. egyes részeit más területi levéltárak. A Vajdasági Levéltárban őrzött vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvekről készült mikrofilmek 1848-ig a Magyar Országos Levéltárban is megtalálhatók.

Bács és Bodrog vármegyék Buda török elfoglalása után kerültek a hódoltság területéhez, a budai pasalik szegedi szandzsákjába. A hat náhije székhelye: Baja, Szabadka, Bács, Zombor, Titel és Pétervárad voltak. Ez a beosztás 1610-ig lényegében változatlan maradt. Az egykori Bács és Bodrog vármegyék területe a karlócai (1699), majd a pozsareváci (1718) békekötések következményeként felszabadult a hódoltság alól, de a török hódítás előtti vármegyéket csak az 1723. évi LXXXIII. tc. rendelkezései alapján állították vissza. Az újjáalakult Bács vármegye első tisztújító közgyűlését 1699. december 14-én tartották. A vármegyét három járásra osztották: a Bácsí, a Zombori és a Bajai járásokra. Az újjáalakult Bodrog vármegye főispánját 1699. december 2-án nevezte ki az uralkodó. Mária Terézia uralkodásától együttesen igazgatták Bács és Bodrog vármegyét, de törvényes egyesítésére nem került sor. II. József 1785-ös közigazgatási reformja során a tíz kerületre osztott országon belül Bács és Bodrog megyék Torontál, Temes és Krassó megyékkel együtt alkottak egy kerületet, amelynek székhelye Temesvár lett. A megyeegyesítésre az 1802. évi VIII. tc. alapján került sor, és neve Bács-Bodrog vármegye lett. Az egyesítés hatással volt a megyék belső igazgatására is. Bács vármegyében 1773-ban három járást tartottak nyilván: a Felső járást, az Alsó járást és a Tiszai járást. A Középső járást csak 1806-ban szervezték meg.

Az 1849. november 18-án kelt császári rendelet értelmében megszervezték a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság néven az új koronatarományt. A koronataromány északi része képezte az 5. kerületet, amelynek központja Zombor, a korábbi vármegyeszékhely lett. A hat járásában négy vegyes szolgabírórság alakult (Apatin, Baja, Kula, Zenta). A tartomány déli részének központja Újvidék lett. Az Októberi Diploma értelmében 1860. december 27-én megszűnt a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, és annak területét visszacsatolták az anyaországhoz. A megye 1861. március elején megválasztotta tisztviselőit, felszámolták a volt megyefőnöki és a Bach-korszakban kialakított szolgabírói hivatalokat. Visszaállították a megye területi egységét és a korábbi járási beosztást. 1863-ban öt járás volt a megyében. A kiegyezés után járási beosztását átalakították, ennek során 1873-ban a megye 11 járásra oszlott. Újabb változásra 1881-ben került sor, amikor 13 járást hoztak létre, köztük az Apatini, Bács-Almási, Bajait is. A megyében ekkor összesen 126 község és négy törvényhatósági joggal felruházott város – Baja, Szabadka, Újvidék, Zombor – volt. Az I. világháború után Bács-Bodrog vármegye területéből csak három község: Réms, Borota, Kisszállás nem került szerb megszállás alá. A megszállás idején Bács-Bodrog vármegye újjáalakult, és 1918–1919-ben területi illetékessége kiterjedt a Bácskára és a baranyai háromszög területére is. Pécs és Baja közös főispánt kapott. A csonka vármegye ideiglenes székhelye Jánoshalma község volt. Baját a vármegye székhelyéül 1921. július 30-án jelölte a közgyűlés. A megye területén 1921–1922-ben négy járást szerveztek: a Bajai, a Bácsalmási, a Hercegszántói és a Jánoshalmi járásokat. A továbbra is Bács-Bodrog megyének nevezett „csonka vármegye” 1923. évi XXXV. tc. alapján már csak három járásra oszlott, mert a hercegszántói megszűnt. Székhelye

Baja törvényhatósági joggal felruházott város lett. 1. Bácsalmási járás települései: Bácsalmás, Csikéria, Katymár, Kelebia, Kunbaja, Madaras, Mátételke, Tataháza és Tompa nagyközségek. 2. Bajai járás: Bácsbokod, Bácsborsod, Bátmonostor, Csátalja, Csávoly, Dávod, Érsekcsanád, Felsőszentiván, Gara, Hercegszántó, Nagybaracska, Nemesnádudvar, Sükösd, Szeremle és Vaskút nagyközségek. 3. Jánoshalmi járás: Borota, Jánoshalma, Kisszállás, Mélykút és Rém nagyközségek. A II. világháború alatt a vármegye székhelye ismét Zomborba került. A délvidéki bevonulás után „rekonstruált” Bács-Bodrog vármegye területe 14 járásból állt.

1944 őszén a kiűritések és a lakosság jelentős hányadának menekülése miatt a trianoni határok közötti Bács-Bodrog vármegyében a megyei szintű közigazgatás gyakorlatilag megszűnt. Az ország közigazgatási területi egységeinek módosítására 1945 júliusában került sor, de ez az intézkedés még nem érintette Bács-Bodrog megye területét. Az 1949. augusztus 20-án elfogadott Alkotmány életbelépése után Bács-Kiskun megye területe Bács-Bodrog megye akkori területét, továbbá Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye területéből a Dunavecsei, a Kalocsai, a Kiskőrösi, a Kiskunfélegyházi, a Kunszentmiklósi járásokat, továbbá Ladánybene és Lajosmizse nagyközségeket és a szervezés alatt álló Újbarcs községet foglalta magába. Bács-Bodrog megye megszűnéséről a Baján, 1950. január 14-én megtartott megyei rendkívüli közgyűlésen határoztak.

Irodalom:

Apró Erzsébet: Bács-Bodrog vármegye levéltára. In: Levéltári Szemle 2006/1. 7–26. p.

Fodor István – Apró Erzsébet: A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig. Budapest, 2008. (A Kárpát-medence levéltári forrásai I. Fond- és állagjegyzékek 3.)

Iványosi-Szabó Tibor: A mai Bács-Kiskun megye az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején. Kecskemét, 1988.

Iványosi-Szabó Tibor: Jelentősebb közigazgatási változások a mai Bács-Kiskun megye területén 1848-ig. In: Bács-Kiskun megye múltjából 14. köt. Kecskemét, 1998. 71–167. p.

Iványosi-Szabó Tibor: A közigazgatás alakulása a mai Bács-Kiskun megye területén a polgári forradalom után. Bács-Kiskun megye múltjából 15. köt. Kecskemét, 1999. 5–93. p.

Iványosi-Szabó Tibor: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 8. Bács-Kiskun megye. Budapest, 1996.

Magyar Országos Levéltár (MOL). Mikrofilmtár. X. Budapest, 1996. 219–220. p.

BKMÖL IV. 1. Bács-Bodrog vármegye vegyes feudális kori iratai (1716) 1723-1837. 0,02 ifm.

a) Bács vármegye nemesi közgyűlésének iratai (1716) 1723–1733. 0,01 ifm.

b) Bács-Bodrog Vármegye Törvényszékének iratai (1822) 1823–1837. 0,01 ifm.

a) A vármegye legfontosabb önkormányzati testülete a közigazgatási és igazságszolgáltatási feladatkört egyaránt ellátó **nemesi közgyűlés** (congregatio generalis) volt. Évente 3–4 alkalommal hívták össze, és minden megyebeli nemes részt vehetett rajta. Ha a szükség úgy kívánta, rész- vagy kisgyűlést (congregatio particularis) hívtak össze, ahol többnyire kevesebb résztvevő – elsősorban a tisztviselői kar – jelent meg. A vármegyéknek jogukban állt – az országos törvényekkel nem ellenkező, a nemesi privilégiumokat nem sértő – jogszabályokat (statutum) alkotni, amelyekben figyelembe vették a helyi sajátosságokat. A megyegyűléseken ismertették a Helytartótanács, a Kancellária, a Kamara és más központi kormányhatóságok rendeleteit, és intézkedtek végrehajtásukról. Itt tették közzé a nemesség adományozásáról vagy megerősítéséről szóló armálisokat, a megerősítéseket és igazolásokat. Az országos és a saját költségeik fedezésére szolgáló adókat kivetették és behajtották. Az adókiivetés alapja a rovásos (dicalis) összeírás volt. Háborús időkben nemesi felkeléseket (insurrectio) szerveztek. A közrend fenntartásán, a betyárok, bűnözők üldözésén kívül a közmunkák megszervezése (utak, gátak, hidak rendben tartása) is rájuk hárult. A vármegye területén érvényes mértékek és árak kiszabása is a közgyűlés feladatai közé tartozott.

A nemesi vármegye élén a főispán (comes supremus) állt, aki többnyire főrangú nemes, tekintélyes nagybirtokos volt. A király nevezte ki, az ő bizalmát élvezte, a központi hatalom képviselője volt. Mivel a főispánok általában nem az adott vármegyében laktak, elég ritkán jelentek meg a közgyűléseken. A megyei közigazgatás tényleges vezetője az alispán (vicecomes) volt. Az 1723. évi LVI. tc. értelmében a nemesi közgyűlés a főispán négy jelöltje közül választott alispánt. A

vármegyei nemesség soraiból került ki és a főispán távollétében minden területen – közgyűlésen, törvényszéken – helyettesítette. Egyes megyékben kialakult a helyettes vagy másodalispán tisztsége is.

A megyék területe járásokra tagolódott, élükön a vármegye közönsége által választott szolgabírók (judex nobilium, rövidítve judlium) álltak és intézték a szolgabíróságok közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyeit. A szolgabírók munkáját segítették az esküdtek (juratus assessor), akiket járásonként választottak. Az adószedő (perceptor) és az ügyész mellett fontos feladatot látott el a jegyző.

b) A nemesi megye legfőbb jogszolgáltató szerve a **vármegyei törvényszék**, a sedria (sedes judiciaria) volt a 17–19. században. Szervezete és működése – a II. József uralkodása alatt életbe léptetett Novus Ordo, Judiciarius (Új Igazságszolgáltatási Rend) alkalmazásának időszakát kivéve – a 19. század közepéig folyamatos és állandó volt. A sedriának már a 17. század első felében külön tagozata tárgyalta a polgári és a büntetőügyeket. A bűnpereket tárgyaló törvényszék 1613-ban vált ki az egységes bírói szervezetből. A közbűntettek – a felségsértést és a hűtlenséget kivéve – a büntetőtörvényszék elé tartoztak. A fontos polgári perekben a polgári sedria ítélkezett. A hatásköröket a törvények nem határolták pontosan körül, nagy szerepük volt a vármegyei szabályrendeleteknek és a szokásjognak. A vármegyei törvényszék ezenkívül az úriszéket nem tartó nemesek jobbágyság számára szintén első fokú, ill. az úriszéktől fellebbezett ügyekben másodfokú bíróságként működött.

A sedriát az alispán hívta össze, és ő töltötte be az elnöki funkciót is. Tagjai a jegyző, az ügyész, a szolgabírák és az esküdtek voltak. A tárgyalásokon választás nélkül részt vehetett a vármegye bármely nemese. Az ülések lefolyását, tárgyát, a vallomásokat, és a hozott ítéletet eleinte a közgyűlési jegyzőkönyvben rögzítették. A 18. század első negyedétől kezdve alakult ki az a gyakorlat, hogy a sedriális ügyek jegyzőkönyveit már külön kezelték. A sedria általában évente négyszer ülésezett.

Irodalom:

Helytörténeti források 1848-ig a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972. (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 3.)

Bács-Bodrog vármegye feudális kori irataiból csak néhány irat került a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba. A gyűjteményes jellegű fond az iratok eltérő eredete alapján két állagra bomlik, és időrendben rendezett. A Bács vármegye Nemesi Közgyűlésének különböző tárgyú irataihoz jegyzék készült. Tartalma: Bács vármegye községeiből Szlavóniába és a Szerémségbe költözött lakosokról szóló kimutatás; folyamodvány, jelentés, felirat a Helytartótanácsához; Bács vármegye adókimutatása 1726–27-re, és egy irat 1733-ból, amellyel Bács vármegye megküldi Bodrog vármegye pecsétjét a Helytartótanácsnak. A vármegyei Törvényszék iratai a vármegyei Cséb (Dunacséb, a Palánkai járásban ma Čelarevo, Szerbia) községben lévő birtokért folyó Polimberger-féle per iratainak egy részét tartalmazza.

BKMÖL IV. 201. A Bajai Cs. Kir. Járásbíróság iratai (K. k. Collegialgericht in Baja; K. k. Selbststandigen Bezirksgericht in Baja) 1850–1853. 0,06 ifm.

Az olmützi alkotmány értelmében a közigazgatást és az igazságszolgáltatást Magyarországon is – az osztrák mintának megfelelően – különválasztották. A szétválasztás alapjául az I. Ferenc József császár által 1849. november 3-án jóváhagyott, és november 10-én közzétett, a „Magyarországra behozandó ideiglenes törvénykezési szerkezet és perrendtartás” címet viselő rendelet szolgált. Az országot öt törvénykezési kerületre osztották. Legelső szinten járásbíróságokat, ezek fölé megyei törvényszékeket, kerületi főtörvényszékeket és legfőbb törvényszékeket állítottak.

A járásbíróságok hatásköre 500 pft-ig terjedő polgári peres ügyekre – amelyek nem tartoztak váltótörvény vagy bányajog alá –, birtokháborítási perekre, kártérítési ügyekre, haszonbérleti szerződések felmondására, szolgálati, munka, bér és gondviselési szerződésekből adódó perekre,

rokonok közötti osztályperekre, telekkönyvi ki- és betáblázási ügyekre terjedt ki. Büntető ügyekben 25 pft-ig más tulajdonának megkárosítása, orgazdaság, verekedés, garázdaság, mezőéri kihágás tekintetében hozhattak ítéletet. A járásbíróságok feladata volt még az ingatlanforgalomhoz kapcsolódó telekkönyvezés, valamint az árva-, gyám- és hagyatéki ügyek intézése. A járásbíróságok általában ún. II. osztályú bíróságok voltak, amelyek maximum három hónapi fogságot szabhattak ki. Személyzetük egy járásbíróból, egy helyettes járásbíróból és a segédszemélyzetből állt. Ezen járásbíróságok hatáskörét meghaladó ügyekben I. osztályú vagy társasbíróságok jártak el, amelyek három évig terjedő büntetést szabhattak ki. Élükön elnökök álltak, és legalább két bíró segítette tevékenységüket. Hatáskörük több II. osztályú bíróság fölé terjedt ki. A járásbíróságok szervezetében 1854 tavaszáig nem történt változás. Működésük idején vezették be Magyarországon az új polgári és büntető perrendtartást. Ténykedésüket 1854 áprilisában fejezték be, amikor újra egyesítették a közigazgatás alsó szintjén a közigazgatási és igazságszolgáltatási feladatköröket az újonnan létrehozott vegyes szolgabíróságok keretében.

A levéltárban őrzött anyag csak fondötredék, az I. Osztályú Járásbíróság 1853-as évi, és a II. Osztályú Járásbíróság 1850-es és 1853-as évi irataiból. A Bajai Cs. Kir. Járásbíróság irata (Bezirksgericht in Baja) 1850–1861– az I. világháború után illetékességből, nemzetközi egyezmény alapján Újvidékre a Vajdasági Levéltárba került, ma pedig Zomborban (Szerbia) a Történelmi Levéltárban őrzik (0,75 ifm.).

BKMÖL IV. 202. A Bajai Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai (K. k. Gemischtes Stuhlrichteramt in Baja) 1854–1861. 3,15 ifm.

Az 1849. október 24-én közzétett rendelet szerint a járasok élén álló szolgabírók alsó fokon látták el a közigazgatási és igazságszolgáltatási feladatokat: a törvények, rendeletek közhírré tétele, végrehajtását, a biztonság, a közrend helyreállítását és fenntartását, a hadsereg beszállásolásával, szállításával és élelmezésével kapcsolatos intézkedéseket. Részt kellett venniük a forradalom és szabadságharc mindennemű maradványának felszámolásában. A szolgabírók munkájának jelentős részét képezték a rendészeti ügyek: idegenek megfigyelése, útlevelek szigorú ellenőrzése, csoportosulások megakadályozása, utak biztonságának szavatolása. A nemzetiségek egyenjogúságának biztosítására különösen ügyelniük kellett a hatóságoknak. Az 1854. év jelentős változást hozott a Bach-korszakbeli szolgabíróságok életében. Az 1853. januárjában kiadott, „Legfelsőbb határozatok a szolgabírói hivataloknak szerkezete és hivatalos hatálya iránt Magyarországon” címet viselő rendelet alapján alsó fokon – négy évvel a polgári kor követelményeinek megfelelően történt szétválasztás után – újra egyesítették a közigazgatás és az igazságszolgáltatás hivatalait ún. vegyes szolgabíróságok létrehozásával. Az új szolgabírói hivatalok 1854. április 29-én kezdtek meg működésüket. A korábbi járási hivatalok megszűntek. A vegyes szolgabíróságok a közigazgatás terén a következő feladatokat látták el: törvények, rendeletek végrehajtása, közbiztonság, rend fenntartása, népesség nyilvántartása, összeírások, anyakönyvek, nemességi ügyek vezetése feletti felügyelet, kivándorlás ellenőrzése, katonai szervek munkájának, újoncozásnak, hadsereg ellátásának támogatása, szabadságot és hadirokkant katonák nyilvántartása, településhatárok kijelölése, megtartásuk ellenőrzése. A hatóságok munkájának legjelentősebb hányadát a rendészeti ügyek képezték. Adott esetben igénybe vehették a csendőrség és a katonaság segítségét. Ellátták az egészségügyi és építészeti feladatokat. A szolgabírók állásukból felfüggeszthették, és elbocsáthatták a községi elöljárókat. A megyei hatóságok a szolgabírók közvetítésével tartották a kapcsolatot a községekkel. Igazságszolgáltatási teendők a következők voltak: kihágások vizsgálata, a perrendtartás szerint hozzájuk utasított esetek vizsgálata, tárgyalása, a határozatok meghozatala. A törvénykezés az osztrák polgári és büntető perrendtartás alapján zajlott. 1854–1860 között a vegyes szolgabíróságok mellett úgynevezett politikai szolgabíróságok is működtek. A politikai szolgabíróság közigazgatási feladatokat látott el, igazságszolgáltatási ügyek nem tartoztak a hatáskörébe. A szolgabíróság munkájának legjelentősebb hányadát a rendészeti ügyek képezték. Ezen feladatának ellátásához

igénybe vette a csendőrség és a katonaság segítségét. A közbiztonság és a rend fenntartása mellett végrehajtotta a törvények, rendeletek utasításait, felügyelte a népesség nyilvántartását, az összeírások, anyakönyvek, nemességi ügyek vezetését, ellenőrizte a kivándorlást. Katonai ügyek terén felügyelte az újoncozást, a hadsereg ellátását, a szabadságolt és hadirokkant katonák nyilvántartását. Ellenőrizte a településhatárok kijelölését és megtartását. A községi elöljárókat állásukból felfüggeszthette, ill. elbocsáthatta. A szolgabíróság egészségügyi és építészeti feladatokat is ellátott.

A fond polgári pereket és csődpereket tartalmaz 1854–1861-ből, telekkönyvi iratokat 1858–1863-ból.

BKMÖL IV. 203. A Bajai Cs. Kir. Újoncozási Választmány iratai (Rectifizierungs/Reclamirungs Commission) 1850–1853. 0,05 ifm.

A fond állítási lajstromot tartalmaz 1850-ből, iktatott iratokat 1850-ből és 1853-ból.

BKMÖL IV. 204. A Bajai Cs. Kir. Árvabizottmány iratai (Weisen Commision) 1850–1862. 1,1 ifm.

Lásd: BFL V. 43. Az Árvabizottmányhoz küldött iratokat, tárgyalási jegyzőkönyvet (Gestionsprotokoll) és annak sorszám szerinti iratokat 1852–1861-ig, árvapénztári számadásokat 1854–1860-ig, ezek mellékleteit pedig, 1850–1862-ig tartalmazza a fond.

BKMÖL IV. 401. Bács-Bodrog vármegye és Baja város főispánjának iratai (1921) 1943–1950. 2,93 ifm.

a) Bizalmas iratok (1921) 1945–1950. 0,05 ifm.

b) Általános iratok (1921) 1945–1950. 1,68 ifm.

c) Közellátási kormánybiztos iratai 1943–1950. 1,15 ifm.

d) A Népi Bizottság iratai 1949–1950. 0,05 ifm.

A főispáni tisztség és viselője a mindenkori államhatalmi rendszer képviselője és politikájának exponense volt a megyei életben. Ez jellemezte a feudalizmus időszakát, de az 1848-as törvények sem változtattak a főispáni tisztség tartalmán. A főispáni státusz jogkörét rendezték az 1861. és 1865. évi hivatali utasítások, majd az 1867. évi kiegészítés után az 1870. évi XLII. tc., az 1886. évi XXI. tc., és az 1929. évi XXX. tc. A megyei önkormányzat első választott tisztviselője az alispán volt, de az államhatalmat a főispán képviselte, akit a belügyminiszter javaslata alapján az uralkodó, ill. a Horthy-korszakban a kormányzó nevezett ki, 1945 után pedig a kormány, ill. a köztársasági elnök. A mindenkori kormányzat a főispán útján ellenőrizte a megyei önkormányzat működését és a közigazgatást végző megyei tisztikar tevékenységét. Személye felette állt a megyei önkormányzat szervezetének, és mint a kormány helyi megbízottja, elsősorban az állam politikai programjának megvalósításán örködött. Jogkörét az önkormányzat, valamint a kormányrendeletek végrehajtásának ellenőrzésében semmi sem korlátozta. Az államhatalom centralizációjának erősödésével 1886-tól, a közigazgatási bizottság megalakulását követően, valamennyi államigazgatási szervezetet ellenőrizhette, mivel ő volt az előbb említett bizottság elnöke. A bizottság ülésein valamennyi fontos állami hivatal beszámolt működéséről, és ennek alapján a főispán olyan kötelező rendelkezéseket adhatott ki a hivatalok számára, amelyeknek végrehajtása a kormány intencióit szolgálta. Ez alól egyedül az igazságügyi szervezet volt kivétel.

A főispán nem foglalkozott közigazgatási szak- és részletkérdésekkel, ez az alispán feladata volt, akit ilyen vonatkozásban beszámolási kötelezettség terhelt, de ha valamely ügyet érintett a politika, arról a főispánnak tudnia kellett. Az állami centralizmus akarata az I. világháború idején és az azt követő időszakban egyre erőteljesebben érvényesült. Az 1929. évi XXX. tc. a főispánt teljes mértékű felügyeleti joggal ruházta fel. Hatáskörének bővülését jelezte, hogy ő nevezte ki a

törvényhatósági főorvost, a járási orvosokat, a megyei levéltárost, a számvevőségek és a vármegyei kezelőszemélyzet tagjait. A főispáni befolyás súlyát növelte a megye területén található karhatalom – csendőrség, katonaság – feletti rendelkezési jog. Ennek különös jelentősége volt az egyesülési és gyülekezési jog, valamint a politikai és szociális jellegű mozgalmak ellenőrzése terén. A megyei közgyűlés előkészítő testületként működő kisgyűlésnek is a főispán volt az elnöke. A kisgyűlés határozta meg a közgyűlések tárgysorozatát, így nagy befolyása volt a döntés előkészítésben. Közellátási kormánybiztosok kinevezését rendelte el az 510/1941. ME sz. rendelet, majd pedig a 43/1945. ME sz. rendelet a közellátásügyi igazgatás szabályozásáról elrendelte a főispánok mint közellátási kormánybiztosok újra kinevezését megyénként. Felügyeletet a közellátásügyi miniszter gyakorolt felettük. Ügykörükbe tartozott a közéletmezésre és általában a közszükségleti cikkekkel való ellátásra, valamint az áellenőrzésre vonatkozó jogszabályok és kormányhatósági intézkedések végrehajtásának irányítása és ellenőrzése. A főispán volt az elnöke a törvényhatósági közellátási bizottságnak. Az 1945. július 1-jén kiadott 3820/1945. ME sz. rendelettel a Népgondozó Hivatal hatáskörét kiterjesztették, és a német nemzetiségű lakosság nemzethűségi szempontból történő felülvizsgálatát is a főispánokra bízta. A népi bizottságok 1949–1950 között a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerveiként alakultak meg, és mint a közigazgatást támogató társadalmi szervezetek működtek. Létrehozásukban az MDP-n kívül más pártok is részt vettek. Közigazgatási kategóriáknak megfelelően községi, járási/városi, megyei népi bizottságok alakultak. Sorakban megtalálhatók voltak a pártok küldöttei mellett a területileg illetékes közigazgatási vezetők. Elnökök rendszerint a közigazgatás vezetője – községi jegyző, járási főjegyző, polgármester, főispán –, vagy annak megbízottja volt. A Megyei Népi Bizottság elnöke a főispán volt.

a) A bizalmas iratokon belül az ún. elnöki iratok 1921-ből származnak, és arra az időszakra tartalmazzak adatokat, amikor Bács-Bodrog vármegye Magyarországhoz tartozó része mindössze Jánoshalma, Borota és Rém községekre zsugorodott és székhelye Jánoshalma volt. Ekkor Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye és Kecskemét thj. város főispánja látta el a Bács-Bodrog vármegyei főispán feladatát is. A főispán tartózkodási helye Budapesten volt. Ezekhez az iratokhoz iktatófüzet-(töredék) tartozik. Az iratokat Pesten iktatták, és „B”-betűvel jelölték, hogy Bács-Bodrog vármegye főispáni iratai. Az iratok többsége minisztériumi, elsősorban belügyminisztériumi körrendeletekből tevődik össze, amelyeket külön intézkedés nélkül, vagy egyszerű továbbítás után irattárba helyezték. A megyei vonatkozású iratok között a legtöbb a vármegyei bizottságok, szervek létesítésével, kiegészítésével, működésével, tisztviselők kinevezésével, bérével, fegyelmi ügyeivel kapcsolatos, italmérési engedélyek felülvizsgálatai, a jánoshalmi izraeliták pénzádományainak felhasználásáról, a jánoshalmi zsidóellenes készülődésről, a főispán és a kormánybiztos hatáskörének elhatárolásáról, a visszakertült bácskai terület nemzeti lakosaival kapcsolatos magatartás, a Vitézi Szék megalakításával, a vitézi telkekkel kapcsolatos iratok, országgyűlési felszólalások, bérmlásról értesítés, tájékoztató a megyei közgyűlésről, számvevőségi hivatalvizsgálat, távirati jelentés Bács-Bodrog vármegye székhelyének Bajára helyezéséről találhatók. Az ügyiratok nagyjából hiányosak. Az ún. főispáni bizalmas iratok között 1945–1948-ból, a bácskai magyar menekültek elhelyezéséről, a Dél-bácskai sváb menekültek ellátási és egészségügyi helyzetéről, a Jugoszláviából áttelepültek ideiglenesen Vaskúton, Garán, Csátalján történt elhelyezéséről, a hazai délszlávok helyzetéről, a délszláv nyelvhasználatról a közigazgatásban, stb. találhatók adatok.

b) Az általános iratok keretében az iktatott közigazgatási iratokból igen kevés, csak 1 csomó került levéltárba 1921-ből, és a többi 1945–1949-ből való, benne eskütételi jegyzőkönyvek is 1945–1946-ból. Az iratokhoz iktató- és mutatókönyvek is rendelkezésre állnak. A fond 1945–1948-os iratai a németek kitelepítésére, gyűjtőtáborba, munkatáborba kerültekre, a kitelepítettekkel szemben alkalmazott eljárásokra vonatkozó jelentéseket, statisztikai összesítéseket, a kormányzat által kezdeményezett eljárások leiratait tartalmazza. Találhatók adatok a Jugoszláviából kitelepítettekéről, elmenekültekről, a sváb menekültekről, a kiutasított, de Jugoszláviába visszatelepülni szándékozó németekről szóló jelentéseket, kimutatásokat, sváb származású

mentesített személyek vagyonának elkobzásáról szóló határozatokat, stb. Áttekintést ad a hivatalok egymáshoz való viszonyáról, működéséről, a földosztás szervezeti kérdéseiről, a megyei és községi közállapotokról. Egyéni kérvények, panaszok, eljárások is találhatóak a fondban.

A c) állag kormánybiztosi utasításokat, körrendeleteket, jelentéseket tartalmaz a vármegye községeiben ellátatlan lakosság számára, összesítést beszolgáltatási kötelezettségből adódó a Szovjetunió részére jóvátétel céljaira igénybevett sertések és takarmánymennyiség összegyűjtéséről és szállításáról, valamint tüzelővel, élelemmel, gabonával, vetőmaggal stb. való ellátás szabályozására vonatkozó iratokat, árszabályozásokat, szállítási engedélyeket. A településen élő, és a településre érkezők, pl. nagycsaládosok élelemmel való ellátásáról, az orosz hadsereg részére leszállított élelemről.

d) Bács-Bodrog vármegye és Baja város Népi Bizottságának főispáni iktatószámokkal (429/főisp. 1949/1–52., 1950/1–3.) ellátott iratai, benne a Népi Bizottság jegyzőkönyvei, és a mezőgazdasági munkák megszervezésével kapcsolatos iratok. A bizottság elnöke a főispán volt.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 66., 118–119. p.

BKMÖL IV. 417. Bács-Bodrog Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai (1936) 1945–1949. 0,24 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek (1936)1945–1949. 0,09 ifm.

b) Kisgyűlési jegyzőkönyvek 1945–1947. 0,15 ifm.

A megyei törvényhatóság működésének alapelveit az 1870. évi XLII. tc. (A köztörvényhatóságok rendezéséről) állapította meg, amelynek 18. §-a értelmében „a törvényhatóság egyetemét a bizottság képviseli, s amennyiben a törvény kivételesen másként nem intézkedik, a hatósági jogokat a törvényhatósága nevében a bizottság gyakorolja”. A bizottság működését fennállása során többször szabályozták, 1886-ban a XXI. tc., 1929-ben a XXX. tc. megalkotásával. 1945-ben a 14. és a 1030. ME sz. rendelet alapján szervezték újjá. Megszüntetéséről a törvényhatóságot mint intézményt felszámoló 1949. évi alkotmány és az 1950. évi I. tanács törvény rendelkezett.

A törvényhatósági bizottság a megye legtöbb adót fizető polgáraiból (virilisek), választott tagokból, vezető tisztviselőkből – alispán, főszolgabírók, polgármesterek és más, a törvényben megnevezett tisztségviselőkből – állt. 1945-től a bizottság tagjait az egyes pártok delegálták. A bizottság jogkörét és feladatait a fent említett törvények figyelembevételével alkotott vármegyei szabályrendelet írta elő. A bizottság részben közgyűlés, részben bizottság és választmány formában működött. A közgyűléseken a főispán elnökletével a bizottság hatáskörébe utalt ügyekben döntöttek, és erről jegyzőkönyvet vezettek. Minden jelentősebb városi és községi ügyben a bizottság jóváhagyására volt szükség. A megye és a városok vezető tisztviselőit is a közgyűlés választotta meg. A soron lévő feladatok operatív intézésére a közgyűlés bizottságokat – vasúti, épület és fogház, székházbővítési, kórházi, közegészségügyi, közművelődési – választott, amelyek időről időre számot adtak munkájukról a törvényhatóság közgyűlése előtt.

Irodalom:

A helytörténetírás levéltári forrásai II. 1848–1944. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972. (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 4.)

A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1976. (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 9.)

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Ö.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

BKMÖL IV. 401. Főisp. 467/1945.

Csanád megye levéltára 1710–1950. Szerk.: Blazovich László. Szeged, 1984. (A Csongrád Megyei Levéltár Kiadványai I.)
Csongrád megye levéltára 1723–1950. Szerk.: Blazovich László. Szentés, 1986. (A Csongrád Megyei Levéltár Kiadványai II.)

Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.

Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950. Főispánok és alispánok. Gyula, 2002. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 8.)
Magyar Közlöny, 1945, 1946, 1948, 1950.
Rendeletek Tára, 1941. 106. sz.

BKMÖL IV. 415. Bács-Bodrog Vármegye Központi Választmányának iratai (1939) 1945–1949. 0,47 ifm.

Lásd: BÉML IV. 405. és SL IV. B. 404. A fond iktatott iratokat 1945–1949-ből tartalmaz, amelyekhez a segédkönyvek a Közigazgatási Bizottság iratainál találhatók (IV. 420. a). 1939-ből, a Bajai és a Jánoshalmi járás egyéni választókerület választási biztosának irataiban, az országgyűlési választási jegyzőkönyvek és szavazási jegyzőkönyvek találhatók meg.

BKMÖL IV. 402. Bács-Bodrog vármegye alispánjának iratai 1923–1937. 0,07 ifm.

b) Bács-Bodrog vármegye alispánjának iratai 1923–1937. 0,07 ifm.

Az 1860. október 20-án kiadott Októberi Diploma értelmében az újraelődő vármegyék megválasztották új tisztkarukat, élén az alispánnal. Az 1861. október 27-én kiadott uralkodói rendelet feloszlatta a törvényhatóságokat, a tisztkart lemondatta, és az alispánok helyét is a kormányzat számára megbízható előljáró töltötte be. Egy 1862. évi helytartótanácsi ügykezelési utasítás értelmében a másodalispán feladatköre bizonyos közigazgatási ügyek elintézésének ellenőrzésén kívül árva- és bűnfenyítő ügyekre is kiterjedt. A kiegyezést követően a köztörvényhatóságok tárgyában hozott 1867. március 8-i, valamint március 11-i országgyűlési határozatok nyomán visszaállt az alkotmányos rend és a polgári intézményrendszer.

Az alispán feladatait és hatáskörét az 1870. évi XLII. tc., az 1874. évi XXXIV. tc., az 1886. évi XXI. tc., s az 1929. évi XXX. tc., valamint az ezek végrehajtási utasításai alapján készült vármegyei szabályrendelet határozta meg. Az 1945-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14/1945. ME sz., és az ezt kiegészítő 1030/1945. ME sz. rendelet meghagyta az alispán korábbi ügykörét. Az alispán a vármegyei törvényhatóság első választott tisztviselője volt. Az 1886. évi XXI. tc. 68. §-a értelmében „vezeti a vármegye nevében a közigazgatást, intézkedik minden ügyben, mely a közgyűlés, törvényhatósági kisgyűlés, közigazgatási bizottság és albizottságai, vagy az egyes községek hatásköréhez utasítva nincs”. Az alispán kettős feladatot látott el. Egyrészt intézte a megyei önkormányzat által ráruházott ügyeket, másrészt végrehajtotta a kormány rendeleteit. Teendőinek ellátásáról és a vármegye általános állapotáról a közigazgatási bizottságnak havonta, a vármegyei bizottságnak pedig közgyűlésenként tartozott jelentést tenni. Hatáskörét és feladatait részletesen a vármegyei szabályrendeletek tartalmazták. Népszerű ügyekben gondoskodott 1895-ig az egyházi anyakönyvek, 1895-től az állami anyakönyvek másodpéldányainak a vármegyei levéltár részére történő beszolgáltatásáról, a törvényesen be nem vett szekták ügyeiről. Engedélyezte a névváltoztatási kérelmeket. Eljárt a honosítási, visszahonosítási és kivándorlási ügyekben. Közegészségügyi területen felügyelte az 1876. évi XIV. tc. rendelkezéseinek és a közegészségügyi szabályok pontos végrehajtását. Az állategészségügy területén az 1888. évi VII. tc. és az ugyanezen évi 40 000. FM sz. rendelet értelmében járt el. Halászati ügyekben az 1888. évi XIX. tc., valamint az annak végrehajtására vonatkozó 5000/1889. FM sz. rendelet értelmében rendelkezett. Községi ügyekben az 1886. évi XXII. tc. – községi törvény – szerint intézkedett. Rendészeti ügyekben az 1880. évi XXXVII. tc. értelmében kihágási ügyekben másodfokú hatóságként járt el. Véleményezte az útlevél ügyeket. Felügyelte a vármegye területén működő egyesületeket az 1508/1875. Eln. sz. BM rendelet szem előtt tartásával. Szükség esetén rendőri és katonai karhatalmat vehetett igénybe. Kiadta a házalókönyveket az 1875. évi XXIX. tc. alapján. Felügyelte a vásártartási jogokat. Vízrendészeti ügyekben az 1885. évi XXIII. tc. szerint járt el. Közlekedési ügyek területén az 1890. évi I. tc., az ez alapján kiadott miniszteri rendeletek, valamint a vármegyei szabályrendeletek értelmében intézkedett. Nyomdák alapítása és politikai tartalmú lapok kiadása ügyében az 1848. évi XVIII. tc. szerint rendelkezett. Katonai ügyekben az

1889. évi VI. tc. jelölte ki hatáskörét. Az alispán polgári elnöke volt az újoncállító és az állandó sorozó bizottságnak. Intézte a katona elszállásolási és a mozgósítási ügyeket. Vadászterületek ügyében az 1883. évi XX. tc. alapján járt el. Adóügyekben az 1883. évi XLIV. tc. által előírtak teljesítését felügyelte. Ipar- és cselédügyekben fellebbezés esetén másodfokú hatóságként működött. A vármegyei pénzkezelés alispáni ellenőrzése az 1886. évi XXI. tc. alapján történt. Feladatainak végrehajtásában a központi tisztviselők és a járási főszolgabírók segítettek.

A fondban 1923–1937-ből megvannak a bizalmas és általános közigazgatási iratok iktató- és mutatókönyvei, a hozzá tartozó iratok azonban nem kerültek a Levéltárba.

BKMÖL XXI. 4. Bács-Bodrog megye alispánjának iratai 1944–1950. 23,16 ifm.

a) Bizalmas iratok 1945–1949. 0,05 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1944–1950. 21,84 ifm.

c) A II. Fokú Rendőri Büntetőbírótság iratai 1945–1949. 0,41 ifm.

d) Nyilvántartások 1945–1950. 0,04 ifm.

e) Költségvetések 1944–1950. 0,82 ifm.

Az alispánnak fontos szerepe volt a vármegye átruházott hatáskörben ellátott igazgatási működésében is. Végrehajtotta a kormány rendeleteit, a főispán utasításait. Több vonatkozásban másodfokú hatóság. Akadályoztatása vagy széküresedés esetén törvényes helyettese a vármegyei főjegyző volt. 1945 után a közigazgatás működésének megindításáról intézkedő 14/1945. ME sz. rendelet, majd az 1030/1945. ME sz. rendelet az alispáni állás sürgős betöltését rendelte el, újraválasztással. Feladatköre ettől kezdve bővült: 1945-ben szakembereket állíthat – ideiglenes megbízással – a gazdasági felügyelői és gazdasági előljárói állásokra, amíg a szervezet központi kiépítése meg nem történik; az alispán és a Vármegyei Gazdasági Felügyelőség volt köteles gondoskodni arról, hogy az elmaradt mezőgazdasági munkákat mielőbb elvégezzék; a nagy és kisközségek a nem választás útján betöltendő hivatali állásaira az alispánt kinevezési jog illeti meg. 1946-ban tűzrendészeti ügyekben másodfokon a törvényhatóság első tisztviselője jár el. 1948 után megnőtt az alispán gazdasági, politikai jellegű feladatköre, irányító, koordináló tevékenysége; a Közellátási Felügyelőség bizonyos hatásköri feladatokat szabályozó intézkedéseit az alispánnal egyetértésben adja ki; az alispán közellátási ügykörét részben a Közellátási Felügyelőség veszi át, de továbbra is ellenőrzi a vármegye területén működő önkormányzati hatóságoknak a közellátással kapcsolatos tevékenységét, és gondoskodik arról, hogy azok a közellátásra vonatkozó rendeleteket, szabályokat, intézkedéseket végrehajtsák. 1949-ben az országgyűlési képviselőválasztások előkészítése, lebonyolítása is az alispáni hivatal feladata lett. 1950 februárjában a Törvényhatósági Kisgyűlés hatáskörét a megyékben az alispán vette át, valamint a Közigazgatási Bizottság népoktatási, útügyi, közegészségügyi, kisajátítási albizottságainak, gyámügyi fellebbezési küldöttségeinek feladatkörét is átvette. 1950-ben a tanácsrendszer életbelépésével az alispáni tisztség megszűnt.

Bács-Bodrog megye alispánjának iratai bizalmas és általános közigazgatási iratokat tartalmaznak. A vármegye levéltárának az 1945 utáni alispáni iratok a legteljesebben fennmaradt irategyüttese. Az iratokhoz csatlakoznak a korabeli iktató- mutatókönyvek, irattári sorkönyvek, idegen számmutatók. A bizalmas iratok között vannak jelentések a kitelepített, a betelepített, áttelepített lakosságról. A közigazgatási iratok között található a községi alkalmazottak összeírása és kimutatása, közalkalmazottak szolgálattételre való jelentkezése és igazolása (1945), egyesületek felülvizsgálata (1945, 1949), közmunka-nyilvántartás, menekültek és kiutasítottak jelentkezési lapjai (1946), elhagyott gyermekek elhelyezése, menekültek és kiutasítottak segélyezése, délszláv nemzetiségű magyar állampolgárok összeírása. Hadigondozási ügyek, üzemanyag átutalása, kenyérgabona, élelem, tetőcserép, cukor, só stb. igénylése és kiutalása, állatösszeírások, nemzetgyűlési képviselőválasztási névjegyzékek (1947), „B” listázott alkalmazottak kimutatása (1947), sajtótermékek jegyzéke, adóösszeírás, népszámlálási ügyek (1949), hivatalvizsgálati jelentések, stb. A községek helyzetjelentései, költségvetései és zárszámadásai. Adatokat

tartalmaznak az 1945-ös iratok az Alsó-Bácskából menekült székely telepesekről, földreform végrehajtásáról, a bajai internáló tábor felállításáról és élelemmel való ellátásáról, a „volksbundista és nyilas” ipari üzemekről, a menekültek és kiutasítottak elhelyezéséről, a dél-bácskai menekült németek bejelentéséről, német visszatérők ellátásáról és elhelyezéséről, a népgondozói hivatal felállításáról, a magyar kivándorlókat és visszavándorlókat védő iroda támogatásáról, a kiutasítottak országos érdekszövetségének megalakulásáról, a Jugoszláviából menekült nem magyar állampolgárságú németek összeírásáról és kitelepítéséről, a községek közjóléti állapotáról. 1946-ból jelentések találhatók az áttelepített németek helyzetéről és a visszaszivárgottakról (svábokról), a menekültek és kiutasítottak segélyezéséről, az ilyen közalkalmazottak elhelyezéséről, menekültek és kiutasítottakról községenkénti jelentések, stb. 1947–1948-ból vármegyei, járási és községi helyzetjelentések, a Csehszlovákiából érkezett értelmiségiek elhelyezéséről, a Délvidékről érkezett németek letelepedéséről, áttelepítésre kötelezett német lakosságról, összeköltöztetett németek lakóháza feletti bérlőkijelölési jogról, idegen állampolgárokról nyilvántartások, összeírások, stb. maradtak fenn. Hivatalvesztésre, politikai jogok gyakorlásától való felfüggesztésre, szakképzettséget igénylő foglalkozástól való eltiltásra ítélték névjegyzéke található 1948-ból. Adatok találhatók a Bácsalmási járás községeibe Jugoszláviából kitelepített, elmenekült svábokról. A nem magyar állampolgárságú svábok elszállításának akadályozása miatt, rátelepítették őket Hajós, Nemesnádudvar, és Császártöltés községekre, amelyek maguk is kitelepítés előtt álltak. A garai német lakosság elszállítása előkészítésének 1946. augusztusi befejezéséről, novemberi bevagonírozásukról, majd az oda betelepítettekről is fellelhetők dokumentumok. A II. fokú Rendőri Büntetőbíróóság iratai kihágási iktatott iratokat tartalmaznak, amelyekhez a segédkönyvek a Közigazgatási Bizottság iratainál találhatók (IV. 420.). A pénzügyi iratokon kívül fellelhetők a különböző nyilvántartások 1944–1949-ből, az 5022-12 330/1948. Korm. sz. rend. alapján vezetendő nyilvántartások és azok jegyzéke (büntetésekről, egyesületekről és a feloszlott egyesületekről, időszaki lapokról, kompokról, hidakról, stb.).

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 119., 140., 144–145.p.

BKMÖL IV. 418. Bács-Bodrog Megye Árvaszékének iratai (1925) 1945–1949 (1952). 7,26 ifm.

Az árvák és a vagyonuk feletti felügyeletet már a középkorban szabályozták. Az 1514. évi Werbőczy-féle szokásjogi gyűjtemény, a Hármaskönyv is foglalkozott a magukról gondoskodni nem tudókkal, majd a 17–18. században több rendelet született ez ügyben. Az árvák és a gondnokoltak támogatása és hatósági felügyelete 1848-ig társadalmi helyzetük szerint történt. A nemesi árvák gyámságát a megyei közgyűlés, ill. az általa kinevezett bizottság, a polgári árvákét a városi tanács, a jobbágy árvákét a földesúr felügyelte. Az 1715. évi LXVIII. tc. előírta, hogy a nemes szülők elhalálása esetén a hátrahagyott árvák vagyonát köteles az illetékes alispán, a szolgabíró és esküdtje azonnal számba venni, és gondoskodniuk kell a gyám kinevezéséről. 1763-ban a Helytartótanács, 1767-ben Mária Terézia úrbéri rendelete rendelkezett a jobbágyi árvákról és javaikról. Ez utóbbiak felügyelete az úriszék hatáskörébe tartozott. Az ügyintézés, valamint az árva javak kezelése a városi előjáróság kötelessége volt. Az 1848. évi áprilisi törvények megszüntették a földesurak ellenőrző jogát, és az árvák felügyeletét, valamint az árvatömegek kezelését a vármegyék és a községek hatáskörébe utalták. Az abszolutizmus idején a birodalmi bürokrácia az árvák és gondnokoltak ügyét is szabályozta. Az árvaabizottmányok mint elsőfokú gyámügyi hatóságok felállítását a Cs. Kir. Igazságügyi Minisztérium 1851. évi rendelete írta elő. Megalakításuk a királyi járásbíró hatáskörébe tartozott, amely egy járásbíró személyében elnököt is delegált. A bizottmányok testületi formában intézték az árvák és gondnokoltak vagyoni ügyeit, és ellenőrizték a számadásokat. 1854-től a gyámügyeket a cs. kir. vegyes szolgabíróságok hatáskörébe utalták. Az 1867. évi kiegyezést követően az árvaügy újabb rendezésére került sor. Az

1868. évi LIV. tc. a vármegyei és a városi törvényszékekre bízta a gyámhatósági teendőket. A törvényszékek felügyelete rövid életű volt, mivel az 1870-ben kiadott XIII. és 1871-ben megalkotott XVIII. tc. a gyámügyek intézésének jogát visszaadta a törvényhatóságoknak. 1872-től az árvák és gondnokoltak hatósági felügyeletét a törvényhatóságoknak alárendelt, önkormányzati szervként működő vármegyei árvaszékek látták el. Az árvaszékek jogállását, szervezetét és működését véglegesen az 1877. évi XX. tc., valamint a 47 046/1877. BM sz. rendelet szabályozta, és kimondta, hogy azok az alispánoktól független önkormányzati szakhatóságok. Az alaptörvényt az 1885. évi VI. tc., az 1894. évi XVI. tc., valamint az 1902. évi 55 200., 128 000. és 129 000. BM sz. rendeletek egészítették ki. Az utóbbi két rendelet az árvaszékek ügyviteléről, ill. a közgyámok jogairól és kötelességeiről rendelkezett. Az árvaszékek kezdettől fogva önálló ügykezelést végeztek. 1922-ig a kiskorúak és gondnokoltak személyi és vagyoni ügyeit tanácsüléseken vitatták meg. A tanácsülési rendszert az 1923. évi XXXV. tc. és a 7740/1923. BM sz. rendelet megszüntette, és bevezette az előadói-ülnöki rendszert. A megyei törvényhatóságok kötelessége volt a megyei árvaszékek szervezési és működési szabályzatának elkészítése. A II. világháború után jelentős változást eredményeztek az 1946. évi XXIX. tc., valamint a 9900/1947. és a 144 700/1947. BM sz. rendeletek, amelyek megszüntették a gyermekek törvényes és törvénytelen származás alapján történő megkülönböztetését. Az árvák és gondnokoltak vagyonát az árvaszéki pénztár kezelte a vármegyei számvevőség felügyelete mellett. A 12 300/1902. BM sz. rendelet a megyei árvaszékek helyi pénzkezelését megszüntette, és a megyeszékhelyen működő állampénztárakat bízta meg a központi gyám-pénztári feladatok ellátásával. A legfontosabb árvaszéki ügykörök a következők voltak: hagyatéki gondnokság alá helyezési, holttanúvilvánítási, elhagyatottsági, tartási, örökbefogadási, gondnokság alá helyezési, házasságon kívül született gyermekek atyasági, atyai hatalomtól való megfosztási, nagykorúsítási, kiskorúak házassági ügyei, kölcsönügyek, szerződések (adásvételi, haszonbérleti, vagyonátruházási) jóváhagyása. Az árvaszékeket 1950-ben szüntették meg, és a gyámügyek intézését az illetékes tanácsok igazgatási osztályai vették át.

Irodalom:

Csipes Antal: Az árvaszék szervezete, működése és iratai Magyarországon a kapitalizmus korában. In: Levéltári Szemle 1973. 2. sz. 176–188. p.

A fondban a gyámügyi iratok a nevek betűrendjében A–Zs, közöttük az 1939-től távollét miatt gondnokság alá helyezettekről is. Továbbá nyilvántartások kiskorúakról, elhagyott kiskorúakról, gondnokoltakról, házasságon kívül született kiskorúakról.

BKMÖL IV. 404. Bács-Bodrog Megye Számvevőségének iratai 1942–1950. 1,08 ifm.

a) Főnöki iratok 1945–1950. 0,05 ifm.

b) Nyilvántartások 1942–1950. 1,03 ifm.

A vármegyék pénzgazdálkodását ellenőrző és felülvizsgáló intézmények a 19. század elejétől alakultak meg. A megyei pénzkezelést felülvizsgáló szakszolgálatot a kamara szorgalmazására építették ki. Egy 1847. évi helytartótanácsi rendelet szabályozta a megyei számvevő törvényszékek működését, az 1848. évi XI. tc. alapján megyei számvevőszék néven működtek tovább 1850. április 17-ig, a pénzügyigazgatás állami átszervezéséig.

1860-ban az Októberi Diploma meghirdetése után a megyék 1848–1849-es alapokon szerveződtek újjá. A megyei szervek sorában megkezdte működését az abszolutizmus korában megszüntetett számvevőség is. A testületi szerv az első alispán elnöklelte alatt működött, és legfőbb feladata a megyei számvevő, valamint a pénztárnok munkájának ellenőrzése volt. A bizottságnak a közgyűlés előtt kellett beszámolnia felügyeleti munkájáról. A számadások felülvizsgálatán kívül beleszólása volt a megyei pénzek felhasználásába is. A megyei számvevőség az alispáni hivatal keretében működött. Élén a főszámvevő állt, és beosztott alszámvevők látták el a pénztári ellenőrzés, a bevételek és a kiadások nyilvántartása körüli feladatokat. A vármegyei pénzkezelés ellenőrzését, a számfeljegyzés és számvitel körüli teendőket a 37 169/1883. BM sz. rendelet

szabályozta. A számvevőség egyik legfontosabb feladata a megyei költségvetés összeállítása volt. Felülvizsgálta a községi költségvetéseket, elosztotta az adók révén befolyt pénzeket, a közgyűlés döntése alapján meghatározta a pótdókulcsot, felülvizsgálta a községi pótdó mértékének jogosultságát. A számvevőség felügyelete alá tartoztak a következő, megyei kezelésben lévő pénztárak: vármegyei házipénztár, közúti, gyámi és közalapítványi, köz- és magán-árvavagyon, gondnoki, községi iskolai, községi jegyzői-nyugdíjintézeti stb. A számvevőségek szervezetében az 1902. évi III. tc. hozott változást. A vármegyék központi pénztári teendőit a megyeszékhelyeken lévő állampénztárak – adóhivatalok – vették át, a központi számvevői teendőket pedig a királyi pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségekre bízta. A számvevőségek megmaradtak az alispáni hivatalok keretében, de felügyeletüket a pénzügyminisztérium látta el. Az 160 224/1924. BM sz. rendelet intézkedett a vármegyék háztartásáról, és a vármegyei pénztárak kezelését a postatakarékpénztárakra bízta. A vármegyei értéketek és értékek kezelését továbbra is az adóhivataloknál hagyta. A számvevőségi teendőket a pénzügyminisztériumtól belügyminisztérium vette át. A számvevőségek működését az 1950. évi I. törvény életbelépése szüntette meg.

A fond tartalma: háztartási alap számadási főkönyvei, nép- és családvédelmi ellátmányszámadás, egyesített nyugdíjalap főkönyv, községi alkalmazottak nyugdíj főkönyve, közúti alap számadási főkönyv, számvevőségi összesítő napló, anyagszámadási főkönyv, állattenyésztési alap főkönyv, stb.

BKMÖL IV. 420. Bács-Bodrog Megye Közigazgatási Bizottságának iratai 1945–1950. 1,78 ifm.

a) Általános iratok 1945–1950. 1,6 ifm.

b) A Gazdasági Albizottság iratai 1949–1950. 0,18 ifm.

A vármegyei közigazgatási bizottságokat az 1876. évi VI. tc. rendelkezései alapján állították fel. Jogkörük a vármegye területén meghatározott közigazgatási ügyek – közoktatás, közút- és vám, hajózás, malom, posta, katonai, fegyelmi és gazdasági – intézésére és a fegyelmi hatóság gyakorlására terjedt ki. A törvény által meghatározott önkormányzati ügyekben fellebbviteli fórumként működött. A közigazgatási bizottság szervezetileg a vármegyei önkormányzathoz kapcsolódott, de önálló állami szerv volt. Felállításával korlátozódott a megye önkormányzati önállósága, ugyanakkor biztosította a törvényhatóság beleszólását az állami szakszervek működésébe. A bizottságnak különféle – egészségügyi, erdészeti gazdasági, stb. – albizottságai voltak.

A közigazgatási bizottság hatásköre a következő területekre terjedt ki: általános közigazgatási ügyek – községi, közegészségügyi, betegápolási –, pénzügyek, közoktatási ügyek, közgazdasági és iparügyek, közúti, közmunka, vasúti, posta és távírda ügyek, vízepítészeti, vízszabályozási és malomügyek, mezőrendőrségi ügyek, cseléd- és munkásügyek, börtön- és igazságügyek, katonai ügyek, fegyelmi ügyek, gyámhatósági ügyek, erdészeti ügyek, vegyes ügyek. Az 1929. évi XXX. tc. jelentősen megnyírta feladatkörét, érdemleges intézkedési jogát, fellebbviteli hatáskörét megvonta. Egyes al- és szakbizottságainak hatásköre azonban megmaradt. A II. világháború után a 14/1945. ME sz. rendelet kimondta újjáalakítását. Az 1030/1945. ME sz. rendelet meghatározta tagjainak számát és jogkörét. A közigazgatási bizottságokat 1950-ben, a tanácsrendszer életbelépésével szüntették meg.

a) A Közigazgatási Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei és iktatott iratok. Központi választmányi, kihágási és közigazgatási bizottsági iktató- és mutatókönyvek 1945–1949-ből vannak.

b) A fondban bizottsági jegyzőkönyvek, határozatok, iktatott iratok iktató- és mutatókönyvvel.

BKMÖL IV. 405. Rittinger Rezső vármegyei aljegyző által összegyűjtött Bács-Bodrog vármegyei iratok 1858–1926. 0,05 ifm.

Az aljegyző, főispáni titkárként működött 1914-ben, majd nyugdíjügyi előadó volt, és csak 1918-tól volt vármegyei aljegyző. A fond rendeletmásolatokat, közgyűlési meghívókat, a hivatali munkával kapcsolatos alispáni, közigazgatási bizottsági iratokat, az egyesületi alapszabályok készítéséhez útmutatót és a Bajai csónakázó egyesület alapszabálya egy másolati példányát tartalmazza.

BKMÖL IV. 414. A Bajai járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai 1919–1954 (1956). 4,89 ifm.

a) A Bajai járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai 1934–1950. 4,54 ifm.

b) Iparügyi nyilvántartások 1919–1954 (1956). 0,12 ifm.

c) Katonai nyilvántartások 1934–1949 (1950). 0,23 ifm.

A főszolgabírónak mint a vármegye külső tisztviselőjének hatáskörét több törvénycikk szabályozta: 1870. XLII. tc., 1886. XXI. tc., 1929. XXX. tc. A törvények szerint a főszolgabíró a járás első tisztviselője volt. Az 1886. évi XXI. tc. 71. §-a értelmében „Felügyel a hatósága alá tartozó községekre, és gyakorolja azokat a jogokat és teljesíti azokat a köteleességeket, melyeket a törvény és a szabályrendeletek reá ruháznak.” Az utasításokat közvetlenül az alispántól kapta, és közvetlen érintkezésben volt vele. A községek is a főszolgabíró közvetítésével tartották a kapcsolatot a vármegye első tisztviselőjével. Hatáskörét a törvénycikkek közvetlen intenciói alapján a közgyűlés szabályrendeletben írta elő. A vármegyei felügyeleti és ellenőrző hatáskör döntő szerepet juttatott a főszolgabíróknak a községi képviselő-testületek megválasztásában, határozataik véleményezésében, az eljárások választásában, a tisztviselők munkájának ellenőrzésében. Igazgatási téren is széles hatásköre volt. Anyakönyvi ügyekben elsőfokú hatósági jogkörrel bírt. Rendészeti téren a községek elsőfokú rendőrhatalmát gyakorolta. Hatósága alá tartozott a csendőrség, rendeletei végrehajtásához ők adták a karhatalmat. A gyülekezési jog és az egyesületi ügyekben döntő szereppel rendelkezett. Engedélyével lehetett politikai gyűléseket tartani. A külföldiek letelepedésével kapcsolatos ügyek is a főszolgabíró hatáskörébe tartoztak, hasonlóképpen a rendőri felügyelet alá helyezés, internálás, sajtórendészeti ügyek, mozik játsszói engedélyének megadása. Közlekedési – helyi járatú gépjármű vállalkozások engedélyezése, községi használatú utak felügyelete – és tűzrendészeti ügyekben is széles hatáskörrel rendelkezett. Hozzá tartozott a lőfegyver vásárlás ellenőrzése, színielőadások, táncmulatságok, záróra hosszabbítás engedélyezése. A közegészségügy terén az egészségügyi rendszabályok betartását ellenőrizte. Ellenőrzése alá tartozott a községi adókezelés. Hatáskörébe tartozott az iparengedélyek, iparigazolványok kiadása, a segéd- és tanoncügyek felügyelete, az ipartestületek, ipartelek ellenőrzése, az ipari és kereskedelmi vonatkozású kihágások retorziója. A főszolgabírói ellenőrzés kiterjedt az állattenyésztés, állategészségügy, húsforgalmazás, erdők, vizek felügyeletének területére is. Mezei rendészeti hatóságként hozzá tartoztak a mezőőri ügyek. Döntési joga volt a munkaadók és a gazdasági cselédek vitás ügyeiben. A mezőgazdasági munkástoborzás, valamint a gazdasági cselédek lakásviszonyainak ellenőrzése is őt illette. A vallás és közoktatási ügyekben engedélyével zajlottak le a vallásfelekezetekből történő áttérések, a vegyes házasságoknál a reverzális megadása, a párbér behajtása, a tankötelesek nyilvántartása, az iskolai mulasztások megtorlása. Katonai ügyekben feladatai közé tartozott a sorozások előkészítése, az állítási lajstromok felfektetése, a felmentések elbírálása, a hadirokkantak ellátásának véleményezése. A járás vezetője látta el a kihágási bíráskodást is. Széleskörű hatáskörének ellátásában a főszolgabíró helyettese a szolgabíró volt, előadói a megyei fogalmazók, közigazgatási gyakornokok, akik a kezelőszeméllyel együtt látták el feladataikat. A főszolgabírói hivatalhoz tartoztak szakközegként a járási tisztiorvos, az állatorvos, a gazdasági felügyelő, a szociális gondozó és a testnevelési felügyelő.

A járási főszolgabírói hatáskört vette át kissé megváltozott tartalommal a II. világháború után a járási főjegyző. Jogkörét és az elnevezés módosítását az 1030/1945. ME sz. rendelet tette közzé. Eszerint első fokon általános közigazgatási ügyekben, másodfokon építési, ipari, kihágási

ügyekben járt el. Az új körülményeknek megfelelően már nemcsak az alispánnak tartozott jelentéstétellel, hanem a megye politikai vezetőjével, a főispánnal is szorosabb kapcsolatban állt. Közvetlenül is kapott utasításokat tőle, és a végrehajtott intézkedésekkel kapcsolatos referátumokat közvetlenül a főispánnak tartozott eljuttatni. Politikai és pártszervezési ügyekben a belügyminisztériumnak közvetlenül is jelentett. A főjegyzői hivatal apparátusa is átesett bizonyos változásokon. A főjegyző helyettese és előadója a 8450/1947. sz. kormányrendelet alapján a járási jegyző, a fogalmazó és a gyakornokok voltak. A szakelőadók az illetékes szakhivatalt képviselték a járás apparátusában, és munkájukat a főjegyző intenciói alapján végezték. Megmaradt a tiszti orvosi és a szociális felügyelői poszt, a tűzrendészeti felügyelőség 1948-ig, a tűzoltóság államosításáig. A gazdasági felügyelőség vezetőjét a 3327/1945. FM sz. rendelet alapján a földművelésügyi miniszter nevezte ki. Új feladatkörként jelentkezett a járási termelési biztosság amelynek vezetője a mezőgazdasági munkák megszervezése terén volt a járási főjegyző szakközege, a 22 500/1945. FM sz. rendelet értelmében. Az ország közigazgatási szervezetében az 1949. évi XX. tc. nyomán jelentős változás következett be a tanácsrendszer bevezetésével. A járási főjegyzőségek 1950. augusztus 15-ig működtek, majd a 144/1950. MT sz. rendelet utasítása szerint átadták helyüket a járási tanácsoknak.

a) Az 1945–1946-os iratokban vannak alispáni utasításra készült jelentések a földreformnak a járás községeiben való végrehajtásáról, a sváb telepítésű községekben névváltoztatásról, a járási telepítési bizottság felállításáról, kimutatás a járás területén működő kereskedőkről és iparosokról, községek szerint, stb.

BKMÖL IV. 423. A Bajai járás tisztiorvosának iratai 1945–1950. 1,35 ifm.

Ügykörébe tartozó ügyek iktatott iratai, ezek mellett trachoma kimutatás, közegészségügyi jelentések községenként, halottvizsgálati jegyzőkönyvek, tisztiorvosi vizsgálatok, kimutatás csecsemőhalálzásról, szülésznők törzskönyvi lapjai, gyógyszer-elszámolások, nyilvántartás a magánfelek érdekében teljesített díjköteles tevékenységről.

BKMÖL IV. 425. A Bajai járás szociális titkárának (felügyelőjének) iratai 1945–1949. 0,07 ifm.

A szociális gondoskodásnak a II. világháború után különösen jelentős szerepe volt. Ezt a tevékenységet a 6300/1945. ME sz. – az állam szociálpolitikai feladatairól és a szociálpolitikai szervekről alkotott – rendelet szabályozta. A rendelet kimondta, hogy a társadalom szociális jellegű tevékenységét intézményesen kell támogatni. A népesség élethelyzetének javítása állami és önkormányzati jogszabályokkal érvényesített közfeladat. A népjóléti miniszter feladata volt a szociálpolitikai feladatok és célkitűzések megszervezése. Munkáját, mint véleményező és javaslattevő szerv, az Országos Szociálpolitikai Tanács segítette. A szociális gondozással kapcsolatos szakszolgálatot a népjóléti miniszter felügyelete alá tartozó állami tisztviselők, szociális főfelügyelők, felügyelők és szociális titkárok látták el. A szociális főfelügyelők az állami szociálpolitikai igazgatás központi szervei, a szociális felügyelők a törvényhatóság szervei voltak. A szociális titkárok a megyei jogú városok, a járások és a községek szociális feladatainak ügyintézői voltak. A 6300/1945. ME sz. rendelet végrehajtása tárgyában született 4700/1945. NM sz. rendelet részletesen szabályozta a szociálpolitika feladatait és hatóságait. E szerint a szociális felügyelő a törvényhatóság első tisztviselőjének, az alispánnak a szakközege volt. Feladatai közé tartozott a megye szociális viszonyainak figyelemmel kísérése, azok megjavítására javaslat tétele, a megye területén zajló szociális munka és hadigondozás irányítása, a megye szociális munkatervének elkészítése, a törvényhatóság területén működő szociális titkárok irányítása. Előadója volt a törvényhatósági szociálpolitikai tanácsnak, a közigazgatási bizottságnak pedig negyedévenként jelentéstétellel tartozott. A járási szociális titkár a népjóléti miniszter 4700/1945. sz. rendelete értelmében a járási főjegyző szakközege és a községi szociális titkárok felettese volt.

Feladatai közé tartozott a járás szociális viszonyainak, a szociális szervek, intézmények, támogatásra szoruló családok figyelemmel kísérése. Havonta jelentést tett a megyei szociális felügyelőnek. Szükség esetén kiszállt a járás községeibe és intézkedett. A népjóléti miniszter 29 000/1945. sz. rendelete, 41. §-a értelmében figyelemmel kísérte és elősegítette a hadigondozottak érdekeinek védelmét és szociális támogatását. Az előbbi rendelet 42. §-a alapján tagja volt a járási hadigondozó bizottságnak. 1950 nyarán, a tanácsrendszer megalakulásával feladatkörét a járási tanács igazgatási osztálya vette át.

A fondban ügkörébe tartozó iktatott iratok igen hiányosak.

BKMÖL IV. 421. A Bácsalmási járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai (lásd: XXI. 10)

BKMÖL XXI. 10. A Bácsalmási járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai (1901) 1945–1950 (1962). 7,31 ifm.

a) Közigazgatási iratok (1901) 1945–1950 (1962). 4,76 ifm.

b) Kihágási iratok 1946–1949 (1950). 2,55 ifm.

Iktatott iratai tartalmazzák a felsőbb szervektől érkezett rendeleteket, ezzel kapcsolatban vagy saját kezdeményezés alapján keletkezett rendelkezéseket az alája rendelt községek felé. A községektől érkezett felterjesztéseket és ezek ügyében foganatosított intézkedéseket. Szám nélküli iratok között van 1945-ből kimutatás a Bácsalmási járás politikai pártjairól, és Nemzeti Bizottságának vezetőiről. A Jugoszláviából kitelepítettekről, és elmenekültekről – akik száma a Bácsalmási járás községeiben 10-15 ezer fő volt – és a velük együtt kitelepített helyi német nemzetiségűekről (1786/1945. sz. irat). Az 1948–1949-ből adatok a népszámlálási munkálatokról, anyanyelvi és nemzetiségi hovatartozásról, a kitelepített, de visszaszökött svábokról. A közigazgatási általános és kihágási iktatott iratokhoz iktató- és mutatókönyvek is tartoznak 1947–1949-ből. Nyilvántartások közül a kihágási nyilvántartások 1946–1949-ig, az iparlajstromok pedig 1901–1962-ig vannak.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 119., 120. p.

BKMÖL IV. 406. A Bácsalmási járás tisztiorvosának iratai 1918–1936. 0,03 ifm.

A tisztiorvos a közegészségügyi szolgálat szakorvosa volt, aki a hatósági orvosi szolgálatot látta el, felettese a tiszti főorvos volt. Állami tisztviselőként tagja volt a megyei város képviselőtestületének. Tisztiorvosi állásra csak azt lehetett alkalmazni, aki a tisztiorvosi vizsgát sikerrel letette. Az 1900-as évek elején a főispán, később a belügyminiszter nevezte ki őket, aki a tisztiorvosi tennivalók ellátását ugyanabban a vármegyében több járás és több megyei város területén egy tisztiorvosra bízhatta. Feladata volt ügyelni járásában a közegészségügyi rendeletek betartására, felügyelt az ipari üzemek, gyárak berendezéseire, az ott előállított termékekre, intézményekre, iskolákra, gyógyszertárakra, kereskedésekre. Járványos és ragályos betegségeket a szabályok szerint ellenőrizte, szükség esetén intézkedett. Működéséről jelentést tett.

A Bácsalmási járási tisztiorvos irataiból csak kevés került be a levéltárba. A fond mégis értékes iratokat tartalmaz. Kimutatások találhatók községi ápoltakról, szegényekről, fertőző betegekről, egészségügyi alkalmazottakról, ellenőrzött üzemekről, kimutatás a községekben lévő menhelyi ápoltakról 1929–1930; szegények névjegyzéke (községenként) 1934; nyilvántartások a siketnémákról, vakokról, nyomorékokról és elmebetegekről 1936; az élelmiszerek és italok eladásával foglalkozókról, a vendégfogadókról és szállókról, borbélyműhelyekről stb. 1936; a gyárak, nagyobb műhelyek, malmok, szikvízgyárak, téglagyárak és cserépetetőkről 1936; a fertőtlenítő berendezésekről és hullaházakról 1936. Tuberkulózis kimutatás a Bácsalmási járásban

levő betegekről 1927–1934; trachoma kimutatás 1918–1934; jegyzék az 1933. évben elvetélt és halvaszületettekről (községenként) 1934; kimutatás szemvizsgálatokról 1935; jelentés egészségügyi viszonyokról 1936; törzskönyv és nyilvántartás az orvosokról és sebészekről 1923–1931; a bábákról 1922–1931; gyógyszerezésekről és -segédekről 1923–1930; egészségügyi szemlézetről.

BKMÖL IV. 407. A Jánoshalmi járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai 1915–1953. 7,33 ifm.

a) Szigorúan bizalmas és bizalmas iratok 1941–1951. 0,06 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1922–1951. 6,48 ifm.

c) Katonai nyilvántartások 1915–1950. 0,4 ifm.

d) Kihágási iratok 1919–1953. 0,39 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. Az 1945–1946-os bizalmas iratokban egyesületek alakításáról, a Jugoszláviából (sváb) német nemzetiségű külföldi állampolgárok áttelepítéséről is találunk adatokat. Közigazgatási irataiban kimutatások a közegészségügyi, mezőgazdasági helyzetről, havi helyzetjelentések, jelentések a földreform végrehajtásáról, egyesületek működéséről, feloszlásáról.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 120. p.

BKMÖL IV. 410. Bács-Bodrog vármegyei és községi szabályrendeletek levéltári gyűjteménye 1872–1944 (1950) 0,17 ifm.

A megyei és községi szabályrendeletek megalkotását az 1870. évi XLII. tc., ill. az 1871. évi XVIII. tc. rendelte el. A szabályrendeletek érvényességéhez belügyminiszteri jóváhagyás volt szükséges. A vármegyei szabályrendeleteket a vármegyei közgyűlés, a községieket a községi képviselőtestület alkotta meg. A szervezési szabályrendelet fogalmazta meg az önkormányzat és a vármegyei tisztikar működésének alapelveit, hatáskörét és feladatait. A községi szabályrendeletek hasonlóképpen a helyi közigazgatási apparátus tevékenységét szabályozták. A szervezési szabályrendeletek mellett számos egyéb szabályrendeletet alkottak a megyei és községi önkormányzatok. A vármegyei törvényhatósági bizottságok többek között szabályrendeletet alkottak a közigazgatási bizottságok, a megyei kórházak működéséről, a tisztviselők nyugdíjazásáról, fegyelmi ügyeiről, napidíjairól, utazási költségeiről, a közegészségügyről, tűzrendészetről, kéményseprésről, házalásról, temetkezésről, bérkocsi iparról, lótenyésztésről, faiskolákról, ebtartásról, pásztorokról, cselédügyről, kéjelgésről, kihágásokról, húsvizsgálatról és még számtalan egyéb területről. A községek is hasonlóképpen megalkották szabályrendeleteiket a községi élet legkülönbözőbb területeiről.

Iratai töredékesen maradtak meg, melyek tárgyuk szerint betűrendben rendezettek (A–V): állattenyésztés, állatorvos, birtokhatár megjelölése, építés, gyámhatóság, közgyűlés, kompok, tűzrendészet, vásárok stb.

BKMÖL IV. 411. Bács-Bodrog vármegye alkalmazottainak törzslapjai 1941–1944. 0,43 ifm.

A vármegye községi alkalmazottainak törzskönyvi lapjai az Apatini, Bácsalmási, Jánoshalmi, Kúlai, Óbecsei, Palánkai, Titeli, Újvidéki, Zombori és a Zsabyai járásokon belül települések szerint rendezve.

BKMÖL IV. 412. Bács-Bodrog vármegyei községek felekezeti anyakönyvi másolatainak gyűjteménye 1856–1895 (1934). 3,58 ifm.

Az állami anyakönyvezést 1895-ben vezették be, addig csak az egyházak tartották nyilván az állampolgárok születési (keresztelési), házassági és halálozási adatait. Az egyházi anyakönyvek másodpéldányainak törvényhatósági levéltárba juttatását az 1827. évi XXIII. tc. rendelte el. Ennek értelmében a felekezeteknél vezetett anyakönyvek egyik hitelesített példányát át kellett adni a vármegyének. A megyei levéltárak 1828–1895 közötti időszakból őrzik ezeket a dokumentumokat.

Baja: R. k. Születési 1881. Naz. Születési és halotti 1875–1895.; Bácsalmás: R. k. Születési 1861–1895. Naz. Születési 1873–895. Izr. Házassági 1886–1934, halotti 1886–1891.; Bácsbokod (Bikity): R. k. születési 1861–1895, házassági 1876; Bácsborsód: R. k. Házassági 1861–1895, halotti 1890.; Bátmonostor: R. k. Születési, házassági, halotti 1861–1895.; Csávolgy: R. k. Születési 1863, házassági 1861–1895, halotti 1879–1894.; Csátalja: R. k. Születési, halotti 1861–1895.; Dávod: R. k. Születési 1861–1895, halotti 1875–1893.; Felsőszentiván: R. k. Születési, házassági 1861–1895, halotti 1862–1895.; Gara: R. k. Házassági és halotti 1861–1895.; Hercegszántó: R. k. Születési 1861–1895, házassági 1862–1895, halotti 1870–1889.; Jánoshalma: R. k. Születési 1861–1893, házassági 1861–1880, halotti 1868–1895. Izr. Halotti 1886–1908.; Mélykút: R. k. Születési 1861–1891, házassági 1867–1895, halotti 1862–1891.; Madaras: R. k. Születési, házassági, halotti 1861–1895. Izr. halotti 1857–1881, házassági 1857–1883, születési 1856–1884.; Nagybaracska: R. k. Születési 1861–1887, házassági 1887, halotti 1861–1895.; Katymár: R. k. Születési és halotti 1861–1895.; Kunbaja: R. k. Születési, házassági 1861–1895, halotti 1861–1869.; Tataháza: R. k. Születési 1861–1895, házassági 1861–1895, halotti 1861–1895.; Vaskút: R. k. Születési és a házassági 1861–1895, halotti 1862–1895.

BKMÖL IV. 416. Bács-Bodrog vármegyei községi egyesületek alapszabályainak gyűjteménye 1894–1951. 0,05 ifm.

Az egyesületek, egyletek működését rendeletekkel szabályozták. Az 1394/1873. BM számú rendelet az állampolgárok szabad egyesülési jogát nem korlátozta, az egyletek feletti törvényes felügyelet joga és kötelessége a törvényhatóságot illette. Az egyletek végleges megalakulását és működését csak akkor engedélyezhette a vármegye, ha a fennálláshoz szükséges alapszabálytervezetet a kormány (belügyminisztérium) törvényes bemutatási záradékkal ellátta, vagyis engedélyezte. A vármegyéknek nyilván kellett tartani a területükön működő összes egyletet, társulatot, egyéb intézményt. A törvényhatóságok szervezési szabályrendeleteikben szabályozták a területükön működő egyesületeket. Az alispán feladata volt – az 1508/1875. Eln. sz. BM rendelet értelmében – a rendészeti ügyek keretében felügyelni és felügyeltetni működésüket. A járások területén az ellenőrző feladatot a főszolgabíró, majd főjegyző – mint a járás első tisztviselője – látta el. A civil szféra ezen fontos szervezetei a II. világháború után az ismert politikai viszonyok eredményeképpen felszámolódtak. A korabeli egyleti élet változatosságát bizonyítja az alapszabályok sokfélesége. A levéltárakban olvasókörök, dalegyletek, temetkezési egyletek, ipartestületek, nőegyletek, közművelődési körök, sportkörök, sportegyletek, levante egyesületek, önkéntes tűzoltó egyletek, polgári kaszinók, lövészegyletek, kulturális körök, önképző körök, méhészegyletek, vöröskeresztes egyletek és még számos más civil társulat dokumentumai kutathatók.

A gyűjteményben az alapszabályok települések szerint rendezettek, közöttük Bácsalmás, Bácsbokod, Csávolgy, Felsőszentiván, Katymár, Madaras, Nemesnádudvar és Vaskút településekről. Bajai és a Bácsalmási járás területén a működő és a feloszlott egyesületekről vezetett nyilvántartás 1950-ből van.

PEST-PILIS-SOLT-KISKUN VÁRMEGYE

1851-ig Pest vármegye és Jászkun Kerület, 1851–1860-ig Pest-Solt megye és Jászkun Kerület 1876-ig.

BKMÖL IV. 657. A Dunavecsei Cs. Kir. Vegyes Szolgabírótság iratai 1854–1861. 0,05 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202.

BKMÖL IV. 902. A Dunavecsei járás főszolgabírájának iratai (1899) 1918–1944. 0,68 ifm.

BKMÖL XXI. 102. A Dunavecsei járás (főszolgabírájának) főjegyzőjének iratai (1934) 1945–1949 (1955). 5,17 ifm.

a) Közigazgatási iratok (1934) 1945–1949 (1955). 5,11 ifm .

b) Közellátási iratok 1947–1947. 0,01 ifm.

c) Pénzügyi nyilvántartások 1946–1947. 0,05 ifm.

Közigazgatási iktatott iratokhoz iktató- és mutatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére. Külön kezelt iratok között a háborúban sérült lakóházak összeírása 1945-ből, névmagyarosítási ügyek 1946-ból, pénzügyi iratok, és a nyilvántartások: iparlajstromok iparosokról, kereskedőkről, orvosokról, gyógyszerészekről, szülésznőkről, óvónőkről, közkutakról, ipartelepekről, malmokról, stb., kihágási nyilvántartás, italmérési engedélyek, állítási lajstromok, hadisegélyekről pénztári naplók.

BKMÖL XXI. 115. A Dunavecsei járás szociális felügyelőjének (titkárnak) iratai 1946–1950. 0,08 ifm.

BKMÖL XXI. 104. A Kalocsai járás főjegyzőjének iratai 1945–1949 (1959). 8,2 ifm.

a) Bizalmas iratok 1945–1949 (1952). 0,02 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1945–1949 (1959). 6,33 ifm.

c) Kihágási iratok 1945–1949. 1,85 ifm.

BKMÖL IV. 912. A Kalocsai járás tisztiorvosának iratai 1906–1946 1,5 ifm.

A járási tisztiorvos felé Kalocsa városnak és a községi orvosoknak különféle kimutatásokat kellett küldeni járványokról, védőoltásokról, fertőtlenítésekről, népmozgalmi – születési, halálozási – adatokról. A községi, városi bábák és óvodák valamint egyéb egészségvédelmi intézmények – Zöldkereszt, Tüdőbeteg gondozó Intézet, Szegényházak – felügyeletével, ellenőrzésével kapcsolatos feladatokról is a tisztiorvosi hivatal gondoskodott, emellett a közegészségügyi személyek, intézmények, üzemek, kereskedések közegészségügyi felügyelete és ellenőrzése is feladata volt. Az egészségügyi kihágások ügyében a tisztiorvos a járási főszolgabíróval együtt járt el. A kihágásokat a tisztiorvos tárta fel, viszont az adott ügyben mint hatóság a járási főszolgabíró intézkedett.

A fond iratai két sorozatból állnak. Az első az iktatott iratok és segédkönyvei 1936-tól 1944-ig. Mutatókönyv nincs hozzájuk. A másodikban nyilvántartások találhatók, amelyek tételeszámok szerint csoportosítottak: tisztiorvosi bizonyítványok 1937–1944, bizonyítványok nyilvántartása 1939–1944, közegészségügyi jelentések 1941–1943, kimutatások közegészségügyi személyekről, intézményekről üzemekről, kereskedésekről 1935, abortusz jelentések 1940, bábanaplók 1940–1943, kiszállási napló 1935–1940, halottvizsgálati jegyzőkönyvek 1940–1943, diftéria elleni védőoltások 1938–1942, tífusz elleni védőoltások 1938–1943, Kalocsai Tüdőbeteg gondozó Intézet

kimutatásai 1941–1943, fertőzőbetegségekről kimutatások 1938–1943, fertőzőbetegségek törzskönyve 1931–1936, betegnyilvántartási könyv 1906–1929-ből.

BKMÖL XXI. 106. A Kiskőrösi járás (főszolgabírájának) főjegyzőjének iratai 1901–1949 (1955). 3,64 ifm.

a) Elnöki iratok 1945–1945. 0,01 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1901–1949 (1955). 3,52 ifm.

c) Kihágási iratok 1945–1948. 0,11 ifm.

BKMÖL XXI. 119. Kiskőrösi járási szociális titkár iratai 1948–1950. 0,2 ifm.

BKMÖL IV. 906. A Solti alsó járás szolgabírájának iratai 1882–1944 (1949). 1,15 ifm.

A Solti Alsó Járas Szolgabírói Hivatala Kiskőrösön működött. A hivatalhoz Akasztó, Csanád, Császártöltés, Hajós, Kecel, Kiskőrös, Nádudvar, Sükösd, Szentistván, Szeremle, Tázlár és Vadkert települések tartoztak. Ezen községek jelentést tettek a hivatalnak a hús és pékáru árának alakulásáról, kereskedések nyitásáról és bezárásáról, születésről és halálozásról, adóbehajtásról és hátralékról, katonai és honvéd változásokról stb. A jelentések között vannak köröztetések (személy, állat, tárgy), összeírások (állat, kocsi, szekér), pályázatok állásokra (jegyző, orvos), engedély kérése színielőadásra, táncestre, építési engedélyek, cselédkönyvek és bizonyítványok.

A fond anyaga nagyon hiányos, szinte csak az 1884. évi iratok alkotják. Az 1884 után időből alig van irat, segédkönyv mindössze 3 db található, ezért sem állag, sem sorozat kialakítása nem volt célszerű. Az iktatott iratok a számok sorrendjében vannak. A bizonyítványok kiadásával kapcsolatos iratokat valószínűleg külön kezelték, és azok is a rajtuk lévő számok szerint következnek. Iktatott iratok 1882–1884, 1940–1944, közigazgatási iktató 1942-ből. Szám nélküli iratok: Építési anyagigénylés 1943–1944; Bizonyítványok kiadásával kapcsolatos iratok 1882–1884; 7 éven aluli gyermek halálesetéről felvett jegyzőkönyvek községenként 1884–1885; Tanoncok törzslapjai szakmák szerint 1932–1949; Tanoncok nyilvántartása 1946; Tanoncok törzslapjai községek szerint 1932–1949; Munkakönyvek nyilvántartása 1908–1926; Nyilvántartás a segédek ki és bejelentéséről.

BKMÖL IV. 910. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei (dél-pestmegyei) községek szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 1872–1949 (1955). 1,29 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 410. A vármegye (a mai Bács-Kiskun megyéhez tartozó) községeinek neve szerinti rendben vannak a különböző szabályrendeletek. Közöttük a német anyanyelvű lakosság számarányát tekintve az alább kiemelt településeké is: Császártöltés: 1893–1941; Hajós: 1894–1942; Harta: 1888–1944; Nemesnádudvar 1893–1943.

BKMÖL IV. 911. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei (dél-pestmegyei) községek felekezeti anyakönyvi másolatainak levéltári gyűjteménye 1826–1895. 18,75 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. A vármegye (a mai Bács-Kiskun megyéhez tartozó) községeinek neve szerinti rendben vannak az anyakönyvi másolatok. Az egyes anyakönyvek évkörénél hiányokkal kell számolni, melyet most nem jelöltünk.

Császártöltés: R. k. születési (sz.) 1827–1895, házassági (h.) 1827–1895, halotti 1827–1895.; Hajós: R. k. sz-h-halotti 1827–1845, sz. 1846–1895, h. 1846–1895, halotti 1846–1895. Izr. halotti 1861–1864.; Harta: ev. sz. 1828–1845, h-halotti 1845–1846, sz. 1847–1895, h. 1828–1895. Ref.

sz-h-halotti 1831–1833, sz. 1835–1895, h. 1835–1895, halotti 1835–1895. Ev. halotti 1828–1895.; Nemesnádudvar: R. k. sz. 1827–1895, h. 1827–1895, halotti 1827–1895.

BKMÖL IV. 916. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei községi egyesületek alapszabályainak gyűjteménye 1873–1951. 0,18 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. Az alábbi irattípusok találhatók a gyűjteményben: alapszabályok, alakuló közgyűlésről, rendes közgyűlésről, tisztújító közgyűlésről készült jegyzőkönyvek, a megválasztott tisztikar és a tagok névjegyzéke, ügyrend, működési felülvizsgálat, egyes esetekben a feloszlás és a nyilvántartásból való törlés iratai. A vármegye (a mai Bács-Kiskun megyéhez tartozó) községeinek neve szerinti rendben, ill. járások szerint található az egyesületi alapszabályok: Császártöltés a/ Első Temetkezési Egylet 1904–1931; Harta a/ Hajósok Temetkezési Biztosító Egyesülete 1942 b/ Temetkezési Társulat 1930–1942 c/ Temetkezési Biztosító Egyesület 1942, 1949 d/ Tűzkár Önszegélyző Egyesület 1934–1948.

A Dunavecsei, Jánoshalmi, Kalocsai és a Kiskőrösi járásoknál megtalálhatók: a/ Nyilvántartás a járás területén működő egyesületekről 1950. máj.1-jei állapot b/ Nyilvántartás a járás területén feloszlott egyesületekről.

BKMÖL XXI. 112. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye közellátási kormánybiztosának iratai 1947. 0,03 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401.

BÁCS-KISKUN MEGYE LEVÉLTÁRA

Bács-Kiskun megye 1950. február 1-jén alakult. Területe magában foglalta az 1950-ben megszünt Bács-Bodrog megye területét, továbbá Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye területének öt járását (Dunavecse, Kalocsa, Kiskőrös, Kiskunfélegyháza, Kunszentmiklós) és három községet (Ladánybene, Lajosmizse, Újbaracs).

BKMÖL XXI. 201. Bács-Kiskun megye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok 1950. 0,02 ifm.

Lásd: BKMÖL XXI. 4.

BKMÖL XXI. 207. Bács-Kiskun megye területére vonatkozó 9. Sz. Kecskeméti Választókerület (Bács-Bodrog és Dél-Pest megye) összeíró és választási bizottságainak iratai 1945–1949. 10,7 ifm.

Az országgyűlési képviselők számát az 1938. évi XIX. tc. 260 főben állapította meg. 135 képviselő egyéni, 125 képviselő lajstromos választókerületből jutott be a parlamentbe. Minden törvényhatóság egymagában alkotott egy lajstromos választókerületet, emellett egyéni választókerületekkel is rendelkezett. A megválasztható országgyűlési képviselők számát az illetékes belügyminiszter rendelettel állapította meg. A választókerületeket szavazókörökre osztották fel. Egy-egy szavazókörbe maximum hatszáz választópolgárt lehetett felvenni. Rendszerint egy község alkotott egy szavazókört. A nagyobb választói létszámmal rendelkező települések szavazóköröit a belügyminiszter állapította meg. A választójogosultság feltételei a következők voltak: férfiak esetében a 26., nőkénl a 30. életév betöltése, tízévi magyar állampolgárság, hatévi egy helyben lakás, és minimum az elemi iskola hat osztályának elvégzése. A fentebbi törvény vezette be a titkos szavazást. A II. világháborút követően a „Nemzetgyűlési választásokról” címet viselő 1945. évi VIII. tc. szerint Magyarország területén 16 választókerületet

alakították ki. A szavazóköröket a városokban a polgármesterek, a községekben a járási főjegyzők állapították meg. A szavazókörökben a választásra jogosultak számát négyszáz főben maximálták. Választójoggal rendelkezett minden 20. életévét betöltött magyar állampolgár.

Bács-Kiskun megye területén az 1945. évi VIII., 1947. évi XXII., 1949. évi IX. tc.-ek és 1950-ben a 31. tvr. értelmében összeállított választói névjegyzékek, választási kerületenként rendezve. Járásokon belül községek szerint az iratok.

Irodalom:

Eperjessy Kálmán: Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. József-kori országleírásban. In: Bács-Kiskun megye múltjából II. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1979. 585–670. p.

Bél Mátyás: Pest-Pilis-Solt vármegye. In: Bács-Kiskun megye múltjából. VI. (Helytörténeti források és szemelvények a XVIII–XIX. századból) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor, [ford. és jegyz. Szóts Rudolf]. Kecskemét, 1982. 9–67. p.

Bél Mátyás: Bács-Bodrog vármegye. In: Bács-Kiskun megye múltjából VI. (Helytörténeti források és szemelvények a XVIII–XIX. századból) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor, [ford. és jegyz. Szóts Rudolf]. Kecskemét, 1982. 69–92. p.

Köhegyi Mihály – Merk Zsuzsa: A bajai születésűek névváltoztatásai (1895–1945). In: Bács-Kiskun megye múltjából XI. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1992. 218–296. p.

Tóth Ágnes: Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. In: Bács-Kiskun megye múltjából XI. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1992. 330–382. p.

Tóth Ágnes: „A könyveknek is megvan a maguk sorsa”: a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus könyvek, sajtótermékek összegyűjtése Magyarországon (1945–1947). In: Bács-Kiskun megye múltjából XIII. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1994 [!1995]. 124–150. p.

Tóth Ágnes: A magyarországi németek története a hazai történetírásban 1945 után. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVI. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2000. 143–151. p.

Tóth Ágnes: Telepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945–1948. Kecskemét, 1989 [!1990]. (Levéltári füzetek, Bács-Kiskun megye, V.)

Mayer János: Az elűzött észak-bácskai svábok németországi beilleszkedésének néhány kérdése. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVII. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2001. 299–340. p.

Tóth Ágnes: Migrationen in Ungarn 1945–1948. Vertreibung der Ungarndeutschen, Binnenwanderungen und slowakisch-ungarischer Bevölkerungsaustausch. München. R. Oldenbourg Verlag, 2001. 248. (Schriften des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte 12.)

Tóth Ágnes: Vermögensenteignung sowie zwangsweise. Um- und Aussiedlung der Ungarndeutschen 1945–1948. = Ortsbezüge. Deutsche in und aus dem mittleren Donaunraum. Referate der Tagung des Johannes-Künzig-Instituts für ostdeutsche Volkskunde vom 25. bis 27. Oktober 2000. Herausgegeben von Hans-Werner Retterath. Freiburg. Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde, 2001. 47–61. (Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Instituts 5.)

Tóth Ágnes: Enteignung sowie zwangsweise Um- und Aussiedlung der Ungarndeutschen 1945–1946. = Beiträge zum Geschichtsbild der Donauschwaben. Wissenschaftliches Symposium 22–23. Oktober 1999. [Gesamtredaktion Franz Roth]. Salzburg. Donauschwäbisches Kulturzentrum, 2001. 47–75. (Donauschwäbische Beiträge 108.)

Tóth Ágnes: A kollektív bűnösség elve és a német kisebbség. In: Kisebbségkutatás. 11. 2002. 3. 701–710. p.

BAJA VÁROS LEVÉLTÁRA

Iratok a levéltárak államosításakor Pécsre, onnan 1967-ben Kecskemétre, 2008-ban ismét Bajára kerültek.

Irodalom:

Bélay Vilmos: A Bajai Levéltár Pécsre költöztetése (Levéltári Híradó, 1952. 2. sz. 76.)

Kopasz Gábor: Baja város levéltárának rendezése (Levéltári Híradó, 1954. 3–4. sz. 77–87).

Kopasz Gábor: Baja város levéltára. Baja, 1965. (A Bajai Türr István Múzeum kiadványai 11.)

Gyenesei József: Új levéltári részleg Baján. In: Levéltári Szemle 2009. 1. sz. 55–59.

BKMÖL IV. 1001. Baja Város Községtanácsának és Tanácsának jegyzőkönyvei és jegyzőkönyvi iratai 1724–1849. 1,36 ifm.

A mezőváros (oppidum) királyi privilégiumot nyert, földesúri és vármegyei hatóság alatt álló várostípus volt a 18. és a 19. századi közigazgatásban. A közigazgatás alsó fokát képviselő mezővárosoknak több típusa is ismert. A privilegizált mezővárosok a király által megerősített földesúri kiváltság, a vásártartási-, ill. akár a királyi adókedvezményre kiterjedő jog gyakorlása mellett saját hivatalukat maguk választották. A nem privilegizált, azaz kontraktuális mezővárosok alig különböztek a jobbágyközségektől. Ami mégis kiemelte ebből a körből a mezővárosokat az,

hogy a városlakók a szolgáltatásaikat együttesen teljesítették a földesúrral kötött urbárium, vagy a földesúr engedélye alapján. A földesúr által átengedett ügyeket saját választott tisztségviselőikkel intézhették. A városi magisztrátus – az úriszék hatáskörébe tartozó ügyek kivételével – bíraskodott is polgárai felett. A közelmúlt történetkutatása tovább gyarapította a mezővárosokkal kapcsolatos ismereteket. A pénzbeli szolgáltatási forma alapján cenzualista, kurialista mezővárosok létre is felhívta a figyelmet. A zömmel kézműves, kereskedő, bányász lakosoknak csupán allodiális beltelkeik, csak bérelt földjeik vagy irtásaik lehettek. Háztelkek pénzbeli cenzusán kívül más szolgáltatással nem tartoztak. Ez csupán magánjogi függést jelentett. Az 1767-es Urbárium bevezetése és a jobbágyterhek egységesítése után jó részük elvesztve kuriális jellegét, átminősült úrbéres adózó helységgé. Az úrbéres mezővárosi modellben a lakosok rendes úrbéri szolgáltatásokat teljesítettek. A nemesi mezőváros különleges színfoltot jelentett a magyar települések között, amelynek előjárói voltak a városbíró, a város hadnagya és az esküdtek. Az előjáróság irányította a mindennapi életet, megszabta a gazdálkodás rendjét, ügyelt a közbiztonságra, a kisebb bűnügyekben és polgári ügyekben igazságot szolgáltatott. Szokásjogon alapuló rendszer érvényesült a közigazgatásban is. Megjegyzendő, hogy a nemesek hadnagya külön tisztségnek számított. A 18–19. századi állami berendezkedésbe a mezővárosok, mint jobbágyközösségek illeszkedtek. Kiváltságaik birtoklása és gyakorlása azonban különleges lehetőség volt a számukra kedvezőbb életfeltételek megteremtésére. A városi hatóság, a hivatali struktúra élén lévő tanács (senatus, magistratus) irányította a városi közügyeket, és felügyelte az igazgatás minden területét. A tanács élén, legtöbbször díjazás nélkül a bíró állt. Az ügyek közvetlen intézői a tisztségviselők voltak. A mezőváros hatásköre elsősorban a rendészetre, az építészetre, az ingatlan-, az erkölcsi- és a tűz-ügyekre terjedt ki. A közigazgatási ügykör talán legfontosabb elemének a gazdálkodás tekinthető, amely a bevételek, a kiadások elszámolásából, a községi vagyon kezelésével kapcsolatos forrásokból jól dokumentálható. A mezővárosok jogállását 1848-ig nem határozta meg egységes törvény, viszont helyzetüket egyedivé a helyi szokások tették. Az 1767-es Urbárium ugyan elvileg nem tett különbséget a rendezés hatálya alá vont községek és mezővárosok között „belső rend-tartásuk”-ban, azonban gyakorlatilag az ősi szokásban levő jogok, szerződések tiszteletben tartását szorgalmazta. A 18. században különös jelentőségük volt a betelepítési szerződéseknek. A töröktől visszafoglalt vidékeken részben belső vándorlás, telepítés, részben az 1723. évi XVIII. tc. alapján külföldiekkel való benépesítés által sok elhagyott hely lett újra lakott mezővárosi település. A hatóságok elismerték e szerződések, urbáriumok, privilégiumok úrbérpótló jellegét és további érvényben maradását. Mégis, az 1767. évi úrbérrendezéstől az úrbéri perek lezárásáig tartó száz évben a hatóságok egységesen ítélték meg az egyébként változatos jogállású településeket. A mezőváros mint fogalom és közigazgatási egység, mint a feudális-kori Magyarország egyik jellegzetes településformája az 1871. évi községi törvénnyel szűnt meg.

Irodalom:

- Cserna Anna: A város hivatala (1905–1929). In: Szekszárd a XX. század első évtizedeiben. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 2005. 138–143. p.
- Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.
- Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1995.
- Eperjessy Kálmán: Városaink múltja és jelene. Budapest, 1971.
- Magyar Zoltán: Magyar közigazgatás. Budapest, 1942.
- Mezőváros – kisváros: a Hajnal István Kör keszthelyi konferenciája, 1990. június 23–25. Szerk.: Mikó Zsuzsa. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – polgári társadalom. 4.)
- Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937.
- Ódor Imre: Nemesi mezővárosok a Dél-Dunántúlon. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 4.) 99–104. p.
- Pálmány Béla: Szempontok a magyarországi mezővárosok típusaihoz az úrbérrendezéstől a jobbágyfelszabadítás befejezéséig (1767–1870) Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 4.) 5–47. p.
- Pallas Nagy Lexikon 11. köt. Budapest, 1895.
- Glósz József: Községek, mezővárosok fondtörténete. (Tolna Megyei Levéltár, Kézirat). Szekszárd, 1980.

Baja város választott közönsége (községtanácsa, tanácsközsége) és tanácsa (generalis, magistratualis, senatorialis sessio) testületi üléseiről folyamatos jegyzőkönyvet vezetett az ülések időrendjében. Tisztújítások és tanácsai határozatok polgári, peres és gazdasági ügyekben. A

jegyzőkönyveket latin, ill. magyar nyelven vezették. A tanács vegyes iratai 1791–1848-ból; tanács-község ülési jegyzőkönyvek és iratok 1724–1849-ből. Baja város bevételeit és kiadásait illető rendeletek jegyzőkönyve 1834–1847-ből.

BKMÖL IV. 1002. Baja Város Tanácsának iratai 1696–1849 (1917). 3,09 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1786–1848. 0,74 ifm.

f) Gazdasági ügyek iratai 1786–1848. 0,14 ifm.

g) Összeírások 1772–1848. 0,18 ifm.

j) Ingatlanátírási jegyzőkönyvek 1806–1807. 0,03 ifm.

l) Urbéri perek 1696–1821. 0,81 ifm.

m) Vásárbírói jegyzőkönyvek 1764–1848 (1849). 0,1 ifm.

p) Főbírói iratok 1806–1849. 0,15 ifm.

r) Végrendeletek 1752–1848 (1917). 0,94 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. A b) a tanácshoz intézett szám nélküli iratok 1786–1847; tanácsi kiadványok másolati könyve 1837, 1845–1848; hirdetések könyve, körlevelek jegyzőkönyve 1827–1848.

f) Bajai vásárokon eladott állatok lajstromai 1794–1802; piaci árak jegyzőkönyve 1786–1837; vásári bevételek jegyzőkönyve 1798–1833.

g) Árenda kivetés és összeírás, urbéri összeírások, rovatos összeírási jegyzőkönyvek.

l) Baja város szabadságjogaira vonatkozó okiratok, a város urbéri viszonyának szabályozása, határjárások, urbéri perek, úriszéki jegyzőkönyvek. Az urbériális könyvek időrendben követik egymást, latin, magyar kisebb részben német nyelvűek. A kötetek latin és magyar nyelvű jegyzéke segíti a kutatókat a tájékozódásban.

r) A végrendeletekből három számsorozatot találunk, tekintet nélkül azok évkörére. Vannak köztük házassági szerződések, testvérek közt kötött szerződések, örökösödési nyilatkozatok is. A testamentumok magyar, szerb, bunyevác és német nyelvűek, latin, német és magyar felzettel. A végrendeletekben történő kutatást mutatók, jegyzékek segítik. Akad közöttük leszármazási tábla és több nyugta is.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Forrásközlemények 11.)

Kemény János: Duna-Tisza közti mezővárosi végrendeletek 1738–1847. Kecskemét. BKMÖL, 2005. 445. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 9.)

BKMÖL IV. 1003. Baja Város Adóhivatalának iratai 1728–1848 (1857). 0,45 ifm.

Lásd: BFL V. 45. A fondban adóügyi iratok és adófkönyvek vannak.

BKMÖL IV. 1005. Baja Város Árvahivatalának iratai 1796–1849. 2,04 ifm.

Számadások 1841–1842; árvapénztári adósok könyve, ill. jegyzőkönyve 1807–1848; árva letétnapló 1832–1850.

BKMÖL IV. 1006. Baja Város Telekhivatalának iratai 1783–1845. 0,17 ifm.

Iratait felmérési könyvek, földbirtok könyvek, puszták, dülők, házhelyek, háztulajdonosok telekkönyvei és mutatók alkotják. Van köztük 1840-ből utca- és házhely szabályozás könyve, 1841-ből Rém-pusztai kiosztási földkönyve.

BKMÖL IV. 1007. Baja Város Törvényszékének iratai 1766–1849. 6,14 ifm.

A városi tanács előtt folyó perek iratai, törvényszéki jegyzőkönyvek, és a szóbeli törvényszék jegyzőkönyvei.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Forrásközlemények 11.)

BKMÖL IV. 1009. Baja Város Kapitányi Hivatalának iratai 1828–1849. 0,13 ifm.

Útlevelek jegyzőkönyve, előjegyzési könyv, vontatási nyugtatványok jegyzőkönyvét tartalmazza.

BKMÖL IV. 1101. Baja Város Közgyűlésének iratai 1794–1849. 0,11 ifm.

Vegyes közgyűlési iratai 1794–1849-ből 2 doboz és 10 kötete van: községi ülések jegyzőkönyve 1847–1849, Baja Város Központi Választmányának jegyzőkönyve 1848, tisztújításra jelöltek összeírása I–IV. kerület 1848, tisztválaszthatástól elmozdított egyének névsora I–IV. kerület 1848.

Irodalom:

A rendszerváltás folyamata az 1848–49-i forradalom és szabadságharc első hónapjaiban. Válogatott dokumentumok. ... vál. és sajtó alá rend. Jároli József, [A kötet összeállításában közreműködtek Nyulásziné Straub Éva, Czaga Viktória, Kemény János et al.]. Budapest, 2001.

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)

BKMÖL IV. 1102. Baja Város Tanácsának iratai (1842) 1848–1849 (1851). 0,22 ifm.

Jegyzőkönyvek 1848-ból, körlevelek jegyzőkönyve 1848–1851-ből. Egy doboznyi irata 1842-ből, ill. 1848–1849-ből van.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)

BKMÖL IV. 1103. Baja Város Községtanácsának iratai 1850–1865 (1871). 1,9 ifm.

Tanácskozási jegyzőkönyvek 1852–1867 (1871), tanácsközség ülési jegyzőkönyvi iratok 1850–1865.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)

BKMÖL IV. 1105. Baja Város Tanácsának iratai (1846) 1850–1871. 17,1 ifm.

a) Tanácsülési iratok 1850–1871. 1,26 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1850–1871. 15,09 ifm.

f) Gazdasági ügyek iratai 1858–1861. 0,02 ifm.

g) Népszámlálási iratok 1857. 0,22 ifm.

h) Katonai ügyek iratai (1846) 1855–1871. 0,51 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. Az a) állag: tanácsülési jegyzőkönyvek 1850–1871, a jegyzőkönyvi iratok 1850, mutató 1850–1851, rendezési lajstrom 1852–1853, hirdetési jegyzőkönyv (protocollum) 1867–1870.

b) A császári csapatok 1849. július 27-én foglalták el Baját, s ezzel a bajaiak számára lezárult az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc. A cs. kir. hatóságok azonnal megkezdték a polgári közigazgatás újjászervezését. Baja város irányítását a mindenkori főbíró végezte. Az első polgármestert 1851. március 12-i hatállyal nevezték ki, aki a város első számú tisztviselőjeként, a

város vezetőjeként felelős volt minden közigazgatási ügy és adózás alá eső tárgy kezeléséért, a városi javadalmak igazgatásáért, a hivatali ügyvitel zavartalan menetének biztosításáért, a felsőbb rendeletek és utasítások kihirdetéséért. A cs. kir. kormányzat 1851-ben kiadott utasítása értelmében a város közügyeiben a községi választmány és a tanács által képviseltetik. Baján a tanács mellett tanácsadó szervként a községtanács működött. Elnöke a polgármester lett, tagjait azonban nem választhatta a város, hanem a polgármester által javasolt személyeket a megyefőnök nevezte ki. A város vagyonát, és a város egészségét érintő ügyekben kellett első fokú határozatot hoznia, de ezek a határozatok csak a felettes cs. kir. szervek jóváhagyásával válhattak jogerőssé.

A polgármester a tanács vezetőjeként felfüggeszthette állásukból a megbízhatatlannak ítélt városi tisztségviselőket, végleges elbocsátásukról a községtanács döntött. A közigazgatás nyelve a német lett, egészen 1861 elejéig, amikor az 1861. évi februári Pátenst követően a közigazgatás nyelve ismét magyar lett. Az iratanyagban magyar nyelvű jelentések, kérvények alig találhatók.

Az iratanyag tartalmazza felsőbb cs. kir. hatóságok rendeleteit, utasításait, a városi tisztviselők különböző tárgyakban tett jelentéseit, orvosi diplomák meghirdetését, városi hirdetményeket, hatósági árjegyzékeket, a város által kiállított bizonyítványokat (erkölcsi, vagyoni, képességi, stb.), út- és toloncleveleket, cselédkönyveket, a városi lakosok kérvényeit, panaszügyeit, egyes esetekben lakóházak építési terveit, stb. Az iratanyag egyszerű sorszámos iktatású. Egy részéhez az iktatókönyvek hiányoznak, de a azokhoz is vannak mutatókönyvek.

h) Jegyzőkönyv (1855), sorozási lajstromok 1859–1871, állítási lajstrom 1867, szabadságra eleresztett katonák jegyzéke 1856–1858.

BKMÖL IV. 1106. Baja Város Központi Választmányának iratai 1861–1865. 0,04 ifm.

Lásd: SL IV. B. 254 és 255. Választók névsorkönyve I–IV. kerületenként, választási jegyzőkönyv 1861-ből, választók névsora és a választással kapcsolatos iratok 1864–1867, követválasztás iratai 1865-ből.

BKMÖL IV. 1108. Baja Város Házipénztárának iratai 1858–1871. 0,8 ifm.

Bevételi jegyzőkönyvek, kiadási főkönyvek, bevételi és kiadási naplók, pénztárkönyvek.

BKMÖL IV. 1109. Baja Város Árvahivatalának iratai 1849–1872. 1,44 ifm.

Árvapénztári jegyzőkönyvek, gyámosztály bevételi főkönyve, kiadási főkönyvek, árvapénztári kimutatások, árvaügyi és gyámügyi pénztárkönyvek, árvaügyi és gyámügyi iratok, kórházi és gyámügyi bevételi és kiadási jegyzőkönyv.

BKMÖL IV. 1110. Baja Város Adóhivatalának iratai 1851–1872 (1887). 0,35 ifm.

Királyi adófizetési jegyzőkönyv 1851–1852, adószedői könyv 1861, adófőkönyvek, Bajafelsőaranyosi és Baja-alsóaranyosi kukoricaföldek telekkönyvei 1856, Baja város birtokainak földkönyve 1886, Baja város kataszteri birtokíveinek összesítése 1858–1887-ből.

BKMÖL IV. 1111. Baja Város Számvevőségének iratai 1849–1872 (1889). 1,32 ifm.

A hivatal részét alkotta a városi fizetőhivatal, a letéti pénztár, a törlesztési pénztár, a gyámjár, a kórházi pénztár, és a kasznári (képesített uradalmi alkalmazott) iratok. A fond iratai: pénztári naplók és vizsgálati jegyzőkönyvek, pénztári mellékletek.

BKMÖL IV. 1112. Baja Város Kapitányi Hivatalának iratai 1849–1871. 0,46 ifm.

Iktatott irataihoz iktatókönyvek találhatóak, valamint útlevelek jegyzőkönyve, idegenek összeírása.

BKMÖL IV. 1113. Baja Város Szóbeli Bíróságának iratai (1836) 1849–1850. 0,12 ifm.

Szóbeli bírósági jegyzőkönyvi iratok 1839–1849, mutató 1849, jegyzőkönyv 1850-ből.

BKMÖL IV. 1115. Baja Város Visszaállított Törvényszékének iratai 1861–1871 (1875). 8,57 ifm.

Lásd: BFL IV. 1122. Törvényszéki jegyzőkönyvek, polgári perek iratai, törvényszéki iratok, iktató- és mutatókönyvek.

BKMÖL IV. 1116. Baja Város Sommás Bíróságának iratai (1850) 1862–1871. 1,71 ifm.

A városi törvénykezés idejéből származó sommás-, szóbeli- vagy egyesbírósági ülésjegyzőkönyvek, ügyiratok és segédkönyvei az iktató- és mutatókönyvek.

BKMÖL IV. 1401. Baja Város Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1944. 1,41 ifm.

A polgári korszak egyik jogi városfogalma a törvényhatósági jogú város (thjv.). Az 1870. évi XLII. tc., az ún. köztörvényhatósági törvény a szabad királyi városok többségét a törvényhatósági városok sorába utalta. Olyan településeket, amelyek nem voltak szabad királyi városok, de gazdasági jelentőségük, lakosságuk számottevő volt – Hódmezővásárhely, Kecskemét, Baja, Miskolc – a thj. városok közé kerültek. Városi törvényhatóságokat csak törvény létesíthetett. A törvényhatóság törvényt, igazságot tevő, saját törvényszékkal, bírói fórummal rendelkező, és ezen az alapon területi igazgatási egységgé váló önkormányzatát a 19. századtól törvényhatóságnak nevezték. A törvény értelmében a törvényhatóság gyakorolta az önkormányzatot és közvetítette az állami közigazgatást is. A politikai jogokat is gyakorolhatták, amely azt jelentette, hogy közérdekű, sőt országos ügyekkel is foglalkozhattak, javaslataikat ezekkel kapcsolatban az országgyűlésnek is feltehetették. Saját belügyeikben az önkormányzatok önállóan intézkedhettek, szabályrendeleteket alkothattak, tisztviselőiket maguk választották, önálló költségvetésük volt, és a kormánnyal közvetlenül érintkezettek. Feladatuk volt a törvények, rendeletek végrehajtása, de ha a rendelet a helyi viszonyokba ütközött, vagy azt célszerűtlennek tartották, a végrehajtás előtt felirattal fordulhattak vele szemben a kormányhoz. A thjv. első- és másodfokon intézte a közigazgatási ügyeket. A thjv. élén a főispán állt, ő volt a közgyűlés elnöke. Hatáskörét az 1870. évi XLII. és az 1886. évi XXI. tc. is szabályozta.

A város testületi szerve a törvényhatósági bizottság, amely 1870-től 1950-ig a törvényhatóság egyetemét képviselte. A törvény szerint városokban a számuk 48–400 fő között lehetett, tagjainak fele részben a törvényhatóság területén legtöbb egyenes államadót fizető nagykorú honpolgárokból kerültek be, másik felük pedig vezető tisztviselőkből és műveltségi, vagyoni cenzussal szűkített választottakból került ki. A legnagyobb földbirtokosok, üzemtulajdonosok, szabadfoglalkozású értelmiségiek csak 1945-től kerültek a közgyűlésben kisebbségbe. A thjv.-k törvényben megállapított jogkörüket elsősorban a közgyűlésen gyakorolták, amelyet évente legalább kétszer összehívtak. Ezeken szavazták meg a helyi költségvetést, számoltatták be a tisztviselőket, és választottak új tisztviselőket. Ezen kívül rendkívüli közgyűlést bármikor össze lehetett hívni. A választott tagok mellett a közgyűlésnek a következő tisztviselők voltak a tagjai: a polgármester, főjegyző, tiszt főügyész, rendőrfőkapitány, tanácsnokok, árvászeki ülnökök, pénztárosok, főorvos, főmérnök, közgyám, főszámvevő és levéltárnok. A közgyűlés mellett bizottságok és választmányok működtek: a választásokkal foglalkozó központi választmány, igazoló, bíráló választmány. A városi szabályrendeletben meghatározott további bizottságok is lehettek, amelyek városonként részben különböztek. A közigazgatási teendőket a tanács ügyosztályain és a

törvényhatóság egyéb, a végrehajtást közvetítő közegein (hivatalain) keresztül intézte, melyek hagyományaira, a helyi sajátosságokra épülve alakultak ki és a törvényi szabályozáshoz igazodva fejlődtek. Az önkormányzat szervezetén az 1929. évi XXX. tc. változtatott, és létrehozta a törvényhatósági bizottság kisgyűlését, amelynek hivatalból tagja volt a polgármester, a polgármester-helyettes, a főjegyző, a főügyész, a főorvos, a közgyűlés által választott két tanácsnok, a törvényhatósági bizottság közgyűlése által saját tagjai közül választott tagok, továbbá a főispán által a törvényhatósági bizottság tagjai közül kinevezett tagok. A törvényhatósági bizottság legtöbb adót fizető választott tagjai közül legalább 3, az összes választók választott tagjai közül legalább 5, az érdekképviselő tagjai közül legalább 1 közgyűlési tagot volt köteles választani. A törvényhatósági közgyűlés felállításával a törvény a thj. városokat a megyei törvényhatóságokkal tette azonos jogállásúvá. A közgyűlés hatásköre általában közérdekű ügyek intézésére terjedt ki. Határozott a vagyonszerzés, elidegenítés vagy megterhelés, terhes szerződés vagy egyezség kötésének kérdésében 50 000 pengő értékig, megszabta a visszatérő szolgáltatásokból álló kötelezettség értékét, határozott a közegészségügyi ügyekben, a községi kötelekbe való felvétel kérdésében. A törvényhatósági bizottság (thb.) feloszlata esetén új thb. megalakulását, ill. a közigazgatási bíróság döntéséig a közgyűlés hatáskörébe tartozó halaszthatatlan ügyekben döntött, kivéve a tisztviselők választását és új adók kivetését. Eljárt a polgármester hatáskörébe tartozó közérdekű ügyekben, határozott tagjai érdekeltségének kérdésében, széksértés elkövetése esetén a kiszabandó pénzbírság mértékéről és kizárásról, utóbbi esetén az ügyet az Igazoló Választmány elé terjesztette. Fegyelmi eljárást rendelhetett el bármelyik törvényhatósági tisztviselővel szemben, a tisztviselőkre kivétel nélkül rendbüntetést róhatott ki. A fegyelmi eljárás elrendelésével vagy az eljárás során a tisztviselőt bármikor felfüggeszthette állásából. Másodfokon határozott azokban a közérdekű ügyekben, amelyekben első fokon a polgármesternél alacsonyabb rangú önkormányzati hatóság járt el. Előkészítette a thb. közgyűlésének hatáskörébe tartozó ügyeket, megállapította a közgyűlés tárgysorozatát, ha abban a főispán és a polgármester nem tudott megegyezni. Hatáskörébe tartozott a perindítás, perletétel, követelések elengedése, szerződések felbontása, jóváhagyása, bér-haszonbér felemelése, leszállítása, alapítványok, örökségek elfogadása, visszautasítása. A vagyonszerzés vagy elidegenítés értéke szerint tartozott a közgyűlés vagy a közgyűlés hatáskörébe. Költségvetési ügyekben csak előkészítő hatáskörben járhatott el, vitás kérdés eldöntését ha a közgyűlés 7 nem tisztviselő tagja kívánta, a közgyűlésre kellett bízni. Hatáskörébe tartozott versenytárgyalások elrendelése, s azok eredményének elbírálása, a munka vállalatba adása, zálogjog, jelzálogjog szerzése, időhaladék, részletfizetés engedélyezése, biztosíték érvényesítése. A közgyűlés a végrehajtás eredményéről jelentést tenni tartozott a közgyűlésnek. Utalványozhatta a megszavazott és folyósítani rendelt összegeket, ha a számvevőség fedezetet jelölt ki és azzal a közgyűlési határozat is teljesen megegyezett, de ebben az esetben a pénztárnak szóló kiadmányt a polgármester vagy helyettese köteles volt aláírni.

Irodalom:

Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895-1914. I-IV. 2. kiad., Székesfehérvár, 1998.

Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

Baja 1696-tól kiváltságos mezőváros kamarai mezővárossá 1714-ben lett, a király 1858-ban önkormányzati joggal ruházta fel, az 1870. évi XIII., 1873. évi XI. és 1886. évi XXI. tc. pedig mint rendezett tanácsú várost, ill. törvényhatóságot iktatta törvénybe.

A városi törvényhatóság a közigazgatás különböző ágainak megszervezéséről, szervezkedési/szervezeti szabályrendeletében intézkedett, amely szerint a városi hatósági jogait a törvényhatósági bizottság közgyűlése, közigazgatási bizottsága, polgármestere, a városi tanács, a rendőrkapitányság, árszék és községi bírósága által gyakorolja és azokból folyó kötelességeit teljesíti. A városi törvényhatóságnak szak- és segédhivatalai voltak, amelyek változhattak. Az 1885. évi szervezési szabályrendelet szerint, volt jegyzői hivatala, ügyészsége, főorvosi hivatal, mérnökség, gazdasági szakhivatal, városi adóhivatal, számvevőség és pénztár, levéltár és iroda.

A fondban a törvényhatósági bizottság közgyűlési jegyzőkönyvei mellett, töredékesen fennmaradt iratok vannak: Türr István szoboralap gyűjtőívei, Hősi Szobor Bizottság gyűjtőívei és iratai 1928–

1930, Tóth Kálmán album gyűjtőívei 1893-ból és a Szoborbizottság iratai, a lengyel menekültekkel kapcsolatos iratok 1940-ből, árvizsgáló bizottság iratai.

BKMÖL XXI. 501. Baja Város Törvényhatósági Bizottságának iratai 1945–1949. 0,11 ifm.

A fond törvényhatósági bizottsági jegyzőkönyveket 1945–1949-ből, tanácsülési jegyzőkönyveket 1948–1950-ből tartalmaz. Többek között a bánáti és délvidéki menekülő svábok bajai átvonulásáról, majd a helyi hivatalok és a lakosság meneküléséről, a közmunka kérdéséről és szervezéséről is található adatok.

Irodalom:

Tóth Ágnes, Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 67., 87–88. p.

BKMÖL IV. 1402. Baja Város Központi Választmányának iratai 1878–1944 (1949). 6,17 ifm.

Lásd: SZVL IV. B. 1403. Iktatott iratok 1878–1900-ból vannak. Továbbá szavazási jegyzőkönyvek, választmányi névjegyzék, választói névjegyzék, országgyűlési képviselőválasztói névjegyzékek.

BKMÖL IV. 1403. Baja Város Igazoló Választmányának iratai 1880–1936. 0,01 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1401 és BéML IV. 403. A fond az igazoló választmánynak a legtöbb adót fizetők névjegyzékével, valamint a törvényhatósági bizottsági tagok választói névjegyzékének összeállításával és a tagok választásával kapcsolatos iratait, továbbá az ezekben az ügyekben a bíráló választmányhoz mint fellebbviteli szervhez benyújtott fellebbezéseket tartalmazza.

Néhány irat került a levéltárba 1880, 1886, 1888, 1936-ból.

BKMÖL IV. 1404. Baja Város Bíráló Választmányának iratai 1874–1911. 0,01 ifm.

Lásd: BéML IV. 404.

BKMÖL IV. 1405. Baja Város Számonkérő Székének iratai 1905–1909. 0,02 ifm.

A főispán elnöklete alatt évenként legalább kétszer tartott számonkérőszéki hivatalvizsgálatokról készült jegyzőkönyvek.

BKMÖL IV. 1407. Baja Város Tanácsának (1929-től Polgármesteri Hivatalának) iratai 1786–1950. 94,45 ifm.

a) Testületi iratok 1872–1929. 1,01 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1872–1944 (1949). 58,12 ifm.

h) Katonai ügyek iratai 1872–1945 (1949). 8,28 ifm.

i) A szerb megszállás alatt keletkezett közigazgatási iktatott iratok 1919–1921. 2,49 ifm.

j) A Budapesten működő Tanács iratai 1920–1921. 0,35 ifm.

k) Az Egyesített Főjegyzői, Gazdasági és Közjogi Ügyosztály iratai 1939. 0,94 ifm.

l) A Főjegyzői és Közjogi Ügyosztály iratai 1940–1944 (1946). 2,66 ifm.

m) A Gazdasági Ügyosztály iratai (1890) 1940–1944 (1949). 5,59 ifm.

o) A Pénzügyi Ügyosztály iratai 1939–1949. 4,57 ifm.

p) A Rendészeti Ügyosztály iratai 1939–1944. 2,43 ifm.

r) A Szociálpolitikai Ügyosztály iratai 1940–1948. 2,68 ifm.

s) Népszámlálási iratok 1941. 0,13 ifm.

t) A Nyilvántartói Hivatal iratai 1893–1943. 0,05 ifm.

A városi tanács az 1870. évi XLII. tc. értelmében a városi törvényhatóság végrehajtó szerve volt. Belső ügyeit a törvény keretein belül önállóan intézte, végrehajtotta a törvénynek az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendeleteit, hatósága kiterjedt a város területén lakó, vagy tartózkodó minden személyre és minden vagyponra. Tevékenységét a közgyűlésnek, az 1876. évi VI. tc. megjelenésétől pedig a közigazgatási bizottságnak is alárendelve végezte. A városi tanács szavazati joggal bíró tagjai a polgármester mint elnök, a rendőrkapitány, a tanácsnokok, a jegyzők, az ügyész és a főorvos voltak. Mellettük a tanács tagjai voltak még a szakfeladatokat ellátó, de szavazati joggal nem rendelkező levéltárnok, a főszámvevő, a pénztárnok, az ellenőrök, a mérnök, a közgyám, a kapitányi segéd és az alorvos. A segéd- és kezelőszemélyzetet az irodatiszt, az írnokok és a felfogadott díjnokok képezték. A városi tanács szervezetét az 1886. évi XXI. tc. állapította meg. A törvény kimondta, hogy a tanács vezeti a város gazdasági ügyeit, a közgyűlés utasítása szerint kezeli a város közvagyonát, jövedelmeit, alapjait, stb. Közigazgatási ügyekben a tanács határozatait közvetlenül az illetékes miniszterhez vagy a közigazgatási bizottsághoz, a város javadalmait, vagyonát és gazdálkodását érintő ügyekben a közgyűléshez, onnan a belügyminiszterhez lehetett fellebbezni. A városi tanács feladatait az említett törvények foglalták össze, konkrétan pedig a város által alkotott szervezeti (szervezési) szabályrendeletek részletezték. A thjv. közigazgatásában jelentős változást hozott az 1929. évi XXX. tc. A korábbi gyakorlat szerint – 1929. június 28-ig – a városi tanács bocsátotta ki a városi határozatokat és tette meg az egyéb intézkedéseket, ezt követően pedig a polgármester lett jogosult ezek megtételére. A megszűnt tanács szerepét és hatáskörét a polgármester vette át, ill. a körülötte kifejlődött polgármesteri hivatal. A törvény részben a tanács helyett állította fel, mint új szervet, a törvényhatósági kisgyűlést, és ezzel megnövekedett a polgármester és az előadó tisztviselők felelőssége.

Irodalom:

Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895-1914. I–IV. 2. kiad., Székesfehérvár, 1998.

Levéltárismerető és fondjegyzék. Székesfehérvár M. J. V. Levéltára, Székesfehérvár, 2002. Szerk.: Csurgai Horváth József – Kovács Eleonóra – Takács Péter. (Németül és angolul: Ein Führer zur Stadtgeschichte und zum Archiv. Székesfehérvár, 2003.; A Historical and Archival Guide to Székesfehérvár, 2003.)

Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek: 1872–1929, 1945–1948.

b) A Városi Tanács feladatait a törvényi kereteken (1876, 1886) belül az 1874-ben, 1886-ban, 1887-ben, 1926-ban kiadott városi szervezeti szabályrendeletekkel részletesen szabályozták. A város közigazgatásában jelentős változást hozott az 1929. évi XXX. tc. Ettől kezdve a polgármester bocsátotta ki a városi határozatokat és tette meg az egyéb intézkedéseket. A törvény részben a tanács helyett állította fel mint új szervet, a törvényhatósági kisgyűlést. A kisgyűlés tagjainak számát az 1929. évi XXX. tc. 34. §-a és a vonatkozó szabályrendelet 27 főben állapította meg.

Baja város tanácsának iratai 1923-ig sorszamos iktatásúak. Az egy ügyre vonatkozó iratok egymáshoz vannak kapcsolva, és az utolsó évben előforduló legkisebb iktatószám adja meg az ügydarab alapszámát. A város 1923-tól áttért a kútfős (osztályos) iratkezelésre és irattározásra. Az ügyiratok elhelyezésének ez a módja megkönnyíti a kutatást, mert az iratok az irattári irományjegyzéken belül tárgyi csoportok, témakörök szerint vannak kezelve. A római számmal jelölt tárgyi csoportok (osztályok): I. Általános közigazgatási ügyek, II. Közjogi, III. Pénzügyi, IV. Bérleti, V. Gazdasági, VI. Adó, VII. Forgalmi adó, VIII. Közoktatási, IX. Közművelődési, X. Vallási, XI. Kórházi, XII. Közegészségi, XIII. Testnevelési, XIV. Ipari, XV. Katonai, XVI. Peres, XVII. Kihágási, XVIII. Fegyelmi, XIX. Szociális, XX. Szegényházi, XXI. Alapítványi, XXII. Munkásbiztosítási, XXIII. Munkaközvetítési, XXIV. Építési, XXV. Közlekedési, XXVI. Városrendészeti, XXVII. Vízépítési, XXVIII. Vásár- és piacrendészeti, XXIX. Állategészségügyi, XXX. Javadalmi, XXXI. Községi bírósági, XXXII. Vegyes ügyek.

Az 1926. évi szabályrendelet szerint I–IX. ügyosztályt alakítottak ki. A közigazgatási iktatott iratok és iktató- és mutatókönyveik 1872–1949-ig vannak. Iratai között tisztviselők és iskolakötelesek nyilvántartásai is megtalálhatók.

A kihágási iratok külön sorozatot alkotnak az állagon belül a XVII. tárgyi csoportban. 1926 után az V., a Rendészeti Ügyosztály iratai között vannak a kihágási ügyek. 1946-tól Baja thj. felruházott városnak kihágási ügyosztálya volt, ill. az „I. fokú rendőri büntetőbírája” intézkedett. A rendőri büntetőbíráskodást az 1929. évi XXX. tc. értelmében a törvényhatósági jogú városokban első fokon a törvényhatósági bizottság közgyűlése által megbízott tisztviselő gyakorolta. A fellebbezett kihágási ügyeket másodfokon a polgármester intézte. Eljárt az ipar- és közegészségügyi ügyekben, az állategészségügyi szolgálatban, a közrendészeti és tűzrendészeti, továbbá a rendőri büntetőügyekben. Harmadfokon az olyan kihágási ügyeket, amelyek valamelyik szakminiszter ügykörébe tartoztak, a Belügyminisztériumban szervezett Kihágási Tanács intézte.

A kihágási iratok alacsony forrásértéket képviselnek, ezért levéltári selejtezés után mintaként meghagyott iratok egy-egy típusú ügyet reprezentálnak: iparüzési, köztisztasági, mezőrendőri, piacrendészeti, italmérési, építészeti, tűzrendészeti, iskolamulasztási, leventeoktatással kapcsolatos mulasztási, jövedéki, kövezet-vámfizetési, egészségügyi, adófizetési kihágási ügyek. A kihágási tárgyalási naplók, kihágási iratok és segédleteik 1923–1947-ig vannak.

h) Katonai ügyek iktatott iratai 1878–1948-ig; nyilvántartási jegyzőkönyvek; sorozási lajstromok, névjegyzékek, összeírások 1872–1946-ból; alkalmatlanok összeírása; idegen álláskötelesek összeírása; állítási lajstromok; katonai szemlék iratai (1913–1918); hadirokkantak összeírása; adatgyűjtő ívek az I. világháborúban elhalt, eltűnt, rokkanttá vált vagy hadifogságba esett katonákról és hozzátartozóikról és összeírási ívek hadbavonultnak hadisegélyre igényt tartó családjairól; mozgósítási utasítás, sorozási rendelet.

i) A tanácshoz érkezett és a tanács által tárgyalt ügyek iratai, iktató- és mutatókönyvekkel, sortári könyvekkel. Segédleteivel az anyag könnyen kutatható. Baja város 1918. november 13-tól, 1921. augusztus 21-ig volt szerb megszállás alatt, ennek megfelelően két iratsorozat alakult ki, és az iratok is magyar ill. szerb nyelvűek.

j) A szerb megszállás alatt szervezték meg ezt a területtel nem rendelkező „törvényhatóságot”. Vezetője 1920–1921-ben Wunderlich József volt, aki korábban a városi számvevői tisztséget töltötte be. Budapesten, a Deák Ferenc u. 16–18. szám alatt működött. Működése során segélyeket utalt ki a szerbek által Bajáról kiutasított tisztviselők számára, kamatmentes kölcsönöket nyújtott az arra rászorulóknak, hatósági bizonyítványokat állított ki, vidéki városok felirati javaslatait támogatta és maga is önálló javaslatokkal fordult a magyar minisztériumokhoz, rendszeres jelentésekben számolt be ezeknek a hatóságoknak a szerb atrocitásokról, stb. 1920-ban alakult meg kebelén belül az árvaszék. 1921-ben a város érdekében 20 tagú sajtóbizottság alakult, azzal a céllal, hogy külföldi, főleg az amerikai magyar lapokat tájékoztassa a Baján kialakult helyzetről. A tanács 1920–1921-ben is Bács-Bodrog vármegye fenntartását, székhelyének Bajára helyezését kérte, és ez ügyben felirattal fordult a magyar kormányhoz és a nemzetgyűléshez. A Budapesten Működő Tanács 1921. augusztus 22-én Baja város (augusztus 21-i) szerb kiürítése után fejezte be működését.

Az iratanyag elnöki, közigazgatási ügyviteli, gazdasági, árvaszéki iratokat és számadáskönyveket, pénztári nyilvántartásokat és segédkönyveket tartalmaz.

k) Ez az I-es ügyosztály 1939-ben ügyosztályon belül iktatott 1–20 000 számkeretben, és közigazgatási, gazdasági, katonai és szociálpolitikai ügyeket intézett.

l) Ez volt a I. ügyosztály, számkerete (1–16 000-ig) a felállított 9 ügyosztály közül. Ez az ügyosztály intézte a közigazgatási, közjogi, állampolgársági, visszahonosítási, illetőségi, névmagyarosítási, részben a katonai, kórházi, közoktatási, iparügyi fellebbviteli, fegyelmi, kihágási segélyezési, egyesületi ügyeket, sőt a leszármazási igazolásokat is. Az iktatott iratokhoz iktató-mutatókönyvek is rendelkezésre állnak.

m) A gazdasági ügyek iktatott iratai iktató- és mutatókönyvekkel 1940–1949; a Gazdasági Hivatalnak kiadott határozatok 1890–1919; vegyes határozatok 1923–1930; katonai rendkívüli hadisegély iratai 1942–1947; hadiárvak nyilvántartása 1944; hadifoglyok nyilvántartása 1915–1919; a szeszgyár iratai 1943–1949; a Perczel birtok iratai 1948-ból.

o) Feladatkörében intézett ügyek iktatott iratai, napszámbér kifizetések, 1943-ból gazdalajstrom.

p) A rendészeti osztályon iktatott első fokon a polgármester hatáskörébe tartozott közigazgatási rendészeti ügyeket tartalmazza (vásár, üzleti zárórák, taxi engedélyek, mezőőrök felvétele, öregségi járadékok, községi bizonyítványok) valamint közellátási ügyeket. Az iktatott iratok kutatásához iktatókönyv, név- és számmutató áll a kutatók rendelkezésére.

r) Az önálló szociálpolitikai ügyosztályt Baja város polgármesteri hivatalánál 1940-ben állították fel. Külön számkeretet (16 000–20 000) kapott az ügyek iktatására. Ez az ügyosztály intézte a szegény- és gyermekgondozás, családvédelmi menekültügyi, hadisegélyezési, hadigondozási, szegényalapítványi ügyeket. Itt található a II. sz. Szent Antal Temetkezési Egylet iratai is, a 16 266/1940. iktatószámmon.

s) Népszámlálási iktatott iratokat, számlálókörzeti összesítő íveket, és kicsinyített kataszteri térképeket tartalmaz.

BKMÖL IV. 1410. Baja Város Polgármesteri Hivatalának iratai 1881–1944 (1950). 4,33 ifm.

a) Elnöki iratok 1881–1944 (1950). 2,82 ifm.

j) Anyakönyvi felügyelői iratok 1897–1939. 0,59 ifm.

s) Hegedűs Aladár polgármester iratai 1897–1913. 0,03 ifm.

t) Borbíró (Vojnics) Ferenc polgármester iratai 1915–1937. 0,45 ifm.

u) Bernhardt Sándor polgármester iratai 1937–1944. 0,15 ifm.

A polgármester az 1870. évi XLII. tc. értelmében a városi önkormányzat első tisztviselője. A polgári korszakban alapvetően megváltozott a polgármesteri hivatal szerepköre. A polgármester elnöke a városi tanácsnak. Intézkedik azon ügyekben, amelyek a törvény vagy a szabályrendeletek értelmében a polgármester hatásköréhez tartoznak. Átvesszi a városhoz intézett kormányrendeleteket, leveleket, jelentéseket, folyamodványokat, végrehajtja a kormány rendeleteit, azon jogok és kötelezettségek mellett, melyeket a törvény az alispánra ruház. Aláírja a város nevében kiállított okmányokat, leveleket, felterjesztéseket, öre a város pecsétjének. Jelentést tesz a közgyűlésnek, és a főispánnak saját intézkedéseiről és a város állapotáról. Az 1929. évi XXX. tc. miután megszüntette a városi tanácsokat, ügykörüket a polgármesteri hivatal vette át. A thjv.-ban a polgármester funkciója a vármegyei alispánéval lett azonos. Ő vezette a városi közigazgatást, irányítója volt a tisztviselői karnak, és intézkedett minden olyan ügyben, amely nem volt a testületi vagy más szervek hatáskörébe utalva. A helyettese a főjegyző volt. A tisztség 1950-ig fennállt.

Irodalom:

Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895-1914. I–IV. 2. kiad., Székesfehérvár, 1998.

Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

BKMÖL XXI. 502. Baja Város Polgármesteri Hivatalának iratai (1943) 1945–1952. 4,7 ifm.

a) Elnöki iratok 1945. 0,07 ifm.

c) Főjegyzői és Közjogi Ügyosztály iratai (1943) 1945–1952. 4,49 ifm.

d) A szociálpolitikai ügyosztály iratai 1945–1948. 1,06 ifm.

m) Népszámlálási iratok 1948. 0,13 ifm.

n) Baja Város Utcamegbízott Szervezetének iratai 1946. 0,01 ifm.

a) Az anyag többek között jelentést tartalmaz a csonka Bácska községeinek lakosairól (névsorral) az orosz katonai parancsnokság részére, munkaszolgálatra küldöttekről. A városi tanácsülésen

foglalkoztak a svábok elszállításának kérdésével. A Bajai járás főjegyzője kimutatást készített azokról a községekről, ahol sváb lakosság élt, és vannak köztük jelentések a kialakult helyzetről.

Irodalom:

Tóth Ágnes, Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcseré összefüggései. Kecskemét, 1993. 23. p.

c) Ügykörébe tartozó feladatai során keletkezett iktatott iratok iktatókönyvek részben mutatók segítségével kutathatók. A hivatalos ügyek és események kihirdetéséről 1943-tól dobolási könyv tartalmaz még adatokat.

d) Ez az ügyosztály intézte a szegény- és gyermekgondozási, családvédelmi, menekültügyi, hadisegélyezési, hadigondozási és hagyatéki ügyeket. Bács-Bodrog vármegye és Baja thj. város szociális felügyelője feladatait 1945 januárjától látta el; hivatali székhelye Baján volt. Irataiban a hivatali változásra vonatkozó iratokat, rendeleteket találhatjuk. Baján 1946. június 25-én Nemzeti Gondozó Bizottság alakult, amelynek tagjai a polgármester, a főügyész, a számvevőségi tanácsos, és a pártok képviselői voltak. 1946. június 30-án pedig Népgondozó Hivatal alakult. 1946. augusztus 13-án hadigondozó albizottságot alakítottak, amelynek tagjai a városi árvaszéki elnök, a tiszti főügyész, a tiszti főorvos, és az érdekképviselők két tagja voltak. Ez a bizottság gyakorolta a másodfokú hadigondozási hatáskört a közigazgatási bizottság keretében.

Az iratokat osztályiktatós iratkezelési rendszerben kezelték, és a 16 001–20 000 számkeretet kapta. Betűsoros iktatót alkalmaztak, amelybe bevezették az iratkapcsolásokat is.

m) Számlálókörzeti gyűjtőívet, épületlajstromot, összesítéseket és a népszámlálási körzetekre vonatkozó városrészek kicsinyített kataszteri térképeit is tartalmazza. A népszámláláskor Baja lakossága 28 214 fő volt.

BKMÖL IV. 1411. Baja város tiszti főügyészenek iratai 1874–1950 (1952). 2,41 ifm.

A városi tiszti főügyész jogait és kötelességeit általánosságban az 1877. évi XVIII. és XX., az 1886. évi XXI. XXIII. törvénycikkek, valamint az ezeket kiegészítő törvények határozták meg. A tiszti főügyész tagja volt a törvényhatósági közgyűlésnek, a városi tanácsnak, az árvaszéknek, a közigazgatási, pénzügyi, gazdasági és nyugdíjügyi bizottságnak, valamint előadója a jogügyi bizottságnak. A tiszti főügyész öre a törvénynek, a törvény erejével bíró szokásnak és a miniszteri rendeleteknek, a törvényhatóság szabályrendeleteinek, a város közgyűlési és tanácsi határozatainak. A városi törvényhatóságnak, mint ingó és ingatlan vagyon, továbbá közintézmények tulajdonosának, javak és javadalmak haszonélvezőjének, minden peres vagy vitás ügyben, a bíróságok és hatóságok előtt hivatalból jogi képviselője. A törvényhatóság jogtanácsosaként minden ügyben, amelyben a jogi szempont a döntő, határozathozatal előtt meg kellett őt hallgatni. A városi tanácsban és a jogügyi bizottságban előadója volt a város és a magánfelek, testületek és az államkincstár közt fennforgó magánjogi vitás kérdéseknek, mindazoknak az ügyeknek, amelyek a vezetése alatt álló jogügyi ügyosztályhoz tartoznak. A tiszti főügyész jogi véleményt adott a közgyűlés, a városi tanács, az árvaszék és a polgármester által e célból hozzá intézett ügyekben. A tiszti főügyész könyvet vezetett a város nevében a város ellen indított perekéről, és azok állásáról félévenként jelentést tett a tanácsnak. Az árvaszék ügykörében a törvény által kijelölt ügyészi teendőket végezte, és per útján hajtotta be az árwapénztárt illető követeléseket. Ellátta az állami egyenes és közvetett adók, illetékek, valamint az azok módjára behajtandó városi adók és adótermészetű járulékok biztosítását és behajtását, azok végrehajtási ügyekbe való soroztatását, továbbá elsőbbségük megállapítása érdekében a kincstár és a város jogi képviselőjét. A városi közkórházat vitás ügyekben a hatóságok előtt, eljárta az ingatlanokból behajtandó követelések végrehajtás útján történő érvényesítésében. A rendőrhatalom előtt hivatalból megindított kihágási ügyekben ellátta a közvádoló tisztét. A tiszti főügyész hosszabb ideig történő helyettesítésével a főispán valamelyik tiszteletbeli ügyészt bízhatta meg.

Irodalom:

Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895-1914. I–IV. 2. kiad., Székesfehérvár, 1998.

Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

Baján a polgármester 1891-ben arra utasította a városi tiszti ügyészt, hogy kéthavonta adjon számot hivatala működéséről. Az ügyészi hivatalban az iratkezelési teendőket 1913-ig csupán egy díjnok látta el. Az ügyészi hivatal munkaköre szerteágazó volt, ő képviselte a várost a közkórházi vitás ápolási ügyekben, a rendőrkapitányság előtti fontosabb kihágási ügyekben is. A városi közigazgatási feladatok ellátására az 1939-ben felállított 6 ügyosztályból a II. volt az ügyészi ügyosztály; 1940–1949 között pedig a III. ügyosztály. Az iktatott iratokhoz, amelyek igen hiányosak 1874–1926-ig csupán iktatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére, az is csak 1886–1916-ig, szintén hiányokkal. További iktatott iratok 1939-től 1949-ig vannak, hozzájuk az iktatókönyvek 1939–1941-ből. A nem iktatott iratok igen értékes ügyeket tartalmaznak 1855–1949 (1952)-ig, dobozonként egyedi jelölésű kék számok szerinti sorban, amely a részletes darabjegyzéken zárójelben vannak feltüntetve. Benne adásvételi jogügyletek, csere- és ajándékozási szerződések magánszemélyek és Baja város között, ingatlan csereszerződések magánszemélyek és Baja város között, alapítványi ügyek, egyesületek pere Baja város ellen, bérlethátraléki ügyek, fegyelmi ügyek, haszonbérleti szerződések, boltbérleti szerződések, különféle okiratok, a Kalocsai Érseki Uradalom ingatlan ügye, kisajátítási ügyek, gondnoksági perek, Csávoly, Felsőszentiván és a társközségek Országos Földbirtokrendező Bírósági ügye, hagyatéki ügyek, öregségi, rokkantsági ügyek, kislakások bérleti szerződései, bűnügyek, hagyatéki ügyek, telekkönyvi ügyek, ingatlanárverési ügyek, közüzemek cégjegyzési ügyei, közüzemek alapítása, bérleti szerződések, kölcsönügyek, lakásügyek, gyermektartási ügyek, a Ferenc-csatorna Rt. pere Baja város ellen, stb.

BKMÖL IV. 1412. Baja Város Árvaszékének iratai (1865) 1872–1945 (1949). 38,32 ifm.

A városi árvaszék közigazgatási hatóság, mely a kései feudális és a polgári korban egyaránt a törvényhatóságok keretei között működött. Feladata az árva kiskorúak, ill. gondnokság (tutoratus) alatt lévők érdekvédelme volt. A feudális kor városi árvaszékeinek feladatait a neoabszolutizmus 1860-ban a bíróságokhoz utalta, de 1877-ben, egészen 1950-ig az átszervezett polgári kori városok hatáskörébe kerültek.

Irodalom:

Csipes Antal: Az árvaszék szervezete, működése és iratai Magyarországon a kapitalizmus korában. In: Levéltári Szemle 1973. 2. sz. 176–188. p.

Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895-1914. I–IV. 2. kiad., Székesfehérvár, 1998.

Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

Árvaszéki ülések jegyzőkönyvei 1874-től, az árvaszéki iktatott iratok 1872-től, hozzájuk iktatókönyvek 1873-tól, mutatókönyvek 1865-től állnak a kutatók rendelkezésére. A fond anyagában van ezeken kívül tartozási főkönyv, bevételi és kiadási főkönyv, követelési főkönyv, árvaszéki letéti főkönyv, hadiárvak nyilvántartása, árvatári napló, nyilvántartási jegyzék, és tűzkár ellen biztosított ingatlanok nyilvántartása. Az ügyészi hivatalban az árvaszéki ügyészi iratokat külön kezelték, és az ügyeket külön iktatóba vezették. Ebben a fondban az iktatók 1897–1917 közötti évekből vannak, ám a hozzájuk tartozó iratok hiányoznak.

BKMÖL IV. 1414. Baja Város Adóhivatalának iratai (1792) 1872–1944 (1953). 31,43 ifm.

Lásd: SZVL IV. B. 1409. A fond adóhivatali iktatott iratai 1936–1947-ig, az adóügyi iktatókönyvek 1947–1950-ből állnak rendelkezésre. Adófőkönyvek 1856-tól, adókönyvek 1879-től városrészenként, a belváros kerületenként, külterületenként; adókiszabási és befizetési lajstrom 1858-tól; hozamok könyve 1866-ból. Lakók névmutatója 1814–1816, 1875–1919; háztulajdonosok névmutatója 1884–1923; Baja város házjegyzéke 1939-ből. Temetési díjbevételek jegyzőkönyve 1792–1803-ból; óhitű papbér szedői könyv 1838-ból; papi adókönyvek 1860–1875;

papi illetékről szóló kimutatás 1884-ből. Kataszteri telekkönyvek 1860-tól, kataszteri birtokívek 1849-től tartalmaznak adatokat, birtokrészleti jegyzőkönyvek 1878-ból, ingatlan-nyilvántartó könyvek 1882-ből és é. n. is; nyilvántartó könyvek 1858-tól. Baja város beltelkeinek kiszámítási könyve 1851-ből. Vagyonváltság főkönyvek és megváltott földek könyve 1935–1941; OFB könyvek 1935–1941-ből, újjáépítési hozzájárulási főkönyvek 1945–1947-ből.

BKMÖL IV. 1415. Baja Város Számvevőségének iratai (1865) 1872–1947. 2,39 ifm.

A számvevőség működése során keletkezett iratok. Városi költségvetések és zárszámadások 1865–1948-ig; takarékpénztárak zárszámadásai 1863–1929-ig; számvevői főkönyvek, főnaplók, naplók és pénztári főnaplók 1873–1946; ingóságok nyilvántartása 1883-ból.

BKMÖL IV. 1416. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai 1894–1949 (1950). 15,43 ifm.

Az iktatott iratokhoz hiányosan, de iktató- és mutatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére. A hivatal saját levelezései 1928–1946-ig található meg. Külön sorozatban vannak 1928–1948 között az építési engedélyek, egyes évekhez mutatókönyvek, építési engedélyek könyve is rendelkezésre áll. Több doboz tervrajz és építkezési ügyek iratai is fellelhetők (középületek és más ingatlanok, pl. vármegyeháza, városi székház, iskolák, Fiedler József építkezése, Zichy-házak, távvezeték, vasúti park rendezése, közkórház, OTI, plébánia épület, stb.). Vegyes évkörrel vízjogi iratok (Sárközi Ármentesítő Társulatra vonatkozó kig. iratok); 1929–1942 a Sárközi Ármentesítő Társulat közgyűlési jegyzőkönyvei, évszám nélkül névjegyzékek; 1930-ból szerződések, jegyzőkönyvek, határozatok; vegyes évkörből a távvezeték, tűzoltó laktanya, városgazdasági épület, közkórház, tűzbiztosítás, utász laktanya építési iratai, utca elnevezések iratai.

BKMÖL IV. 1417. Baja Város Rendőrkapitányi Hivatalának iratai (1871) 1872–1919 (1942). 9,88 ifm.

a) Rendőrkapitányi iratok 1872–1919. 8,02 ifm.

b) Rendőri Büntetőbíróság iratai 1900–1919. 0,89 ifm.

c) Kihágási iratok 1881–1909. 0,97 ifm.

a) Ügyviteli iratai 1872-től vannak. Szolgálatvezetői könyvek 1883–1889-ből. Tartalmaz iratokat a rendőrök kinevezésére, esküjére, ruházatára, helyenként fegyverzetére vonatkozó adatokkal. 1884-ből szolgálati szabályzat is fennmaradt. Találhatók még szolgálati bizonyítványok, szabályrendeletek pl. a zsidóbarátságról, az ipari üzemek munkarendjéről, a bérkocsis iparról, továbbá rendőrségi havi ügyforgalmi jelentések; cseléd-, szolgálati-, ill. munkakönyvek 1851–1942; bordélykönyvek 1888–1903; házalókönyvek 1869–1934-ből; jegyzék a bérkocsi tulajdonosokról és a kocsik számáról 1885, 1889-ből; igazolási jegyzéket 1871-től; marha- és lólevelek jegyzőkönyvei 1879-től, stb.

b) A kapitányi hivatal detektív osztályán intézett házkutatási, lopási, életveszélyes fenyegetési, rablási, becsület, és súlyos testi sértési, jogtalan elsajátítási és egyéb bűnügyek irataihoz tartozó iktató- és mutatókönyvek. Az iratok teljes egészében, de kötetekből is egyes évek hiányoznak.

c) Baja város rendőrkapitányi hivatala volt illetékes a város területén elkövetett kihágási ügyek első fokú elbírálására. Az innen fellebbezett kihágási ügyeket másodfokon a városi tanács, harmadfokon a belügyminiszter volt jogosult felülvizsgálni. Ezt a város 1895. évi közrendészeti szabályrendeletében rögzítették.

Az iratanyag csekély forrásértéket képvisel. Tűzrendőri, erdei kihágási, közegészségügyi, köztisztasági, iparüzési, iskolamulasztási, építési, cselédügyi, vámügyi, katonai kihágási, stb. ügyeket tartalmaz.

BKMÖL IV. 1418. Baja Város Közgyámi és Haláletfelvételi Hivatalának iratai 1872–1950 (1951). 6,97 ifm.

Az iktatott árvaszéki, közgyámi, hagyatéki iratokhoz iktató- és mutatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére; ezenkívül külön kötetekben hősi halottak jegyzéke 1915–1925; halálet felvételek jegyzéke 1892–1949, iktatója és mutatója. A gyámság alatt állók névjegyzéke; gyámoltak B törzskönyvi lapja; 1886-ból ingatlanok nyilvántartási könyve; gyámság alatt állók névjegyzéke; 1887–1903 gyámság alól felszabadultak névjegyzéke; számvevői napló, árvaházi végzések, rendeletek nyilvántartása; mutató vagyonos, vagyontalan kiskorúakról.

BKMÖL IV. 1421. Baja Város I. Fokú Közrendészeti Hatóságának iratai 1931–1949 (1951). 9,62 ifm.

A városi rendőrség államosításakor a városi közigazgatás hatáskörében maradt némely rendészeti feladat ellátása, amelyre megszervezték a törvényhatósági jogú (thj.) városoknál az I. fokú közrendészeti hatóságot, és az I. fokú iparhatóságot is. A város I. fokú közrendészeti hatósága intézte a közegészségügyi, állategészségügyi, iparügyi, mezőrendőri, gazdasági cselédugyeket, tűzrendészeti, piac- és vásárrendészeti ügyeket.

Az iratanyag zömét az iparügyek, így az iparendedélyek kiadása, bevonása, iparigazolványokról való lemondás, ipartelepek, gyártelepek felülvizsgálata, munkakönyvek, iparhatósági telepengedélyek kiadása, stb. teszik ki. A bajai iparosok és kereskedők iparendedélyének a felülvizsgálatát a 7720/1939. ME sz. rendelet alapján látta el 1939-ben, és a származási gazolások iratait (kérdőív, anyakönyvi kivonat, és az I. fokú iparhatósági véghatározatot) tartalmazza, amelyeket külön kezeltek, nem iktatták a rendészeti iktatókönyvbe, hanem betűrend szerint csoportosították. Az iratanyag folyamatos 1931–1949-ig, hiány csak 1938-ban és 1940-ben tapasztalható. Mutató- és iktatókönyvek segítségével, vagy átlapozással kutatható. Külön kötetekben szerepelnek: 1949-ből gyárak és nagyobb üzemek kimutatása, 1948-ból háztartási alkalmazottak részére kiadott szolgálati – cseléd – könyvekről nyilvántartás, iparral kapcsolatos iratok, szesz-és dohánykereskedés nyilvántartása, 1948–1949-ből korlátolt italmérési engedélyek, 1947-től dohányárusok anyakönyve, 1905–1940-ből házaló könyvlajstrom, 1942–1949-ből kereskedelmi és biztosítási ügynökök be-és kijelentésének könyve.

BKMÖL IV. 1422. Baja Város Községi Bíróságának iratai (1878) 1879–1949 (1950). 1,46 ifm.

A községi bíráskodást az 1877. évi XXII. tc. szabályozta. A város területén a közgyűlés által élethossziglan választott községi bíró gyakorolta a községi bíráskodást. Közigazgatásilag a közgyűlésnek, a polgármesternek és a rendőrkapitánynak, szolgálati és fegyelmi tekintetben a polgármesternek volt alárendelve. 1887-től a községi bíráskodást a másod-alkapitány gyakorolta. Hivatali körében előforduló jelentősebb eseményekről havi jelentést és ügyforgalmi kimutatást kellett előterjesztenie.

A fond többnyire havi ügyforgalmi kimutatásokat tartalmaz 1880–1947 között (1 doboz irat), iktató/panaszkönyveket 1879-től, mutatókönyveket 1878-tól.

BKMÖL IV. 1423. Baja Város Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1944 (1950). 7,10 ifm.

A közigazgatási bizottságokat az 1876. évi VI. tc. hívta életre. A jogkörük hármas volt: felügyeleti, fegyelmi és közigazgatási fellebbviteli. Működésük legfontosabb iránya a koordináció volt, a felügyeleti jogkörön belül a törvényhatóság területén működő önkormányzati és állami szervek tevékenységének összehangolására.

A fond anyagát az ülésjegyzőkönyvek és az ügyviteli iratok alkotják. Az ülésjegyzőkönyvek 1877-től 1882-ig részletesek, megtalálható bennük az ülés időpontja, a résztvevők neve, a tárgyalta ügyek jegyzőkönyvi és iktatószámai mellett a tárgy tartalmi kivonata és a határozatok szövege. 1883-tól elmarad a tárgykivonat és a határozat, ezek helyett csupán az előadók által referált ügyek iktatószámait rögzíti a jegyzőkönyv. Az iratok rendszere 1876-ban numerikus, 1877–1888 között tárgyi, közigazgatási szakok szerint osztályba sorolták: I. Irattári osztály, Adóügyek; II. Börtön és törvénykezési ügyek; III. Iparügy IV. Gyámsági és gondnoksági ügyek; V. Hadkötelesek ügyei; VI. Közegészségügy; VII. Közoktatásügy; VIII. Közmunkaügy; IX. Irattári osztály, Posta- és táviradaügy; X. fegyelmi ügyek; XI. Vegyes ügyek, jelentések; XII. Vegyes ügyek, miniszteri rendeletek, leiratok. Ismét sorszámos (numerikus) iktatás volt 1889-től 1902-ig, majd 1903–1939-ig kútfős: I. Általános igazgatási, közegészségügyi és betegápolási ügyek; II. Pénzügyek; III. Oktatási ügyek; IV. Közgazdasági és iparügyek; V. Út, útvám, vasút, posta- és táviradaügyek, ingatlan-elidegenítések; VI. Vízépítési, vízszabályozási és malomügyek; VII. Mezőrendőri ügyek; VIII. Cseléd- és munkásügyek; IX. Közrendészeti, börtön- és igazságszolgáltatási ügyek; X. Katonai ügyek; XI. fegyelmi ügyek; XII. Gyám- és gondnoksági ügyek; XIII. Erdészeti ügyek; XIV. Vegyes ügyek. 1940–1944-ig ismét numerikus, amelyekhez iktató- és mutatókönyvek állnak rendelkezésre 1876–1947. Ülésjegyzőkönyvek 1877–1900, töredékesen 1901–1943-i és 1948–1950-ig; ügyviteli iratok és segédkönyvek 1876–1947.

Irodalom:

Kemény János: A Baja Városi Közigazgatási Bizottság működése 1876–1914 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából XIII. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor/. Kecskemét, 1994 [1995]. 77–108. p.

Kemény János: Baja város közoktatásügye a tanfelügyelő közigazgatási bizottsághoz intézett jelentéseinek tükrében 1876–1890. In: Bács-Kiskun megye múltjából XV. / [Szerk.: Tóth Ágnes]. Kecskemét, 1999. 95–162. p.

BKMÖL IV. 1428. Baja Város Jéggyárának iratai 1906–1911. 0,01 ifm.

A városi jéggyár a városi közvágóhíd kebelén belül létesült. A közvágóhíd építésére vonatkoznak az 1906-os iratok, de már ekkor tervbe vették a jéggyár létesítését is. Csupán az iratok töredéke került levéltárba. Benne ajánlati költségvetés, vállalati általános és részletes feltételek a gépezeti és műszaki berendezéshez.

BKMÖL IV. 1429. Baja Város Kertészetének iratai 1914–1944 (1952). 0,07 ifm.

Működésére a városi tanács és a polgármesteri hivatal irataiban lehet kutatni. A városi kertészet 1945 után önálló vállalat lett.

BKMÖL IV. 1430. Baja Város Közmű Igazgatóságának iratai 1911–1948 (1950). 4,02 ifm.

Iratsorozatai a Baja Város Közművei Igazgatóságának iratai, majd az ennek államosításával létrejött Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalatnak és az ebbe beolvadt kisebb villamossági szervezetnek az iratanyaga. A Baja Város Közmű Igazgatóságának jegyzőkönyvei 1923–1948-ból; 1925–1942-ből igazgatósági jelentések, és az 1946–1947. évi 24-ik üzemi évről jelentés. Szerződések 1925-ből, beruházási tőke nyilvántartása 1924–1941-ből, villamosítási tervek, műszaki rajzok 1900–1947-ig (benne a bácskai községeken kívül Baranya megyei községek is). Elküldött levelei 1946-ból, érkezett levelei 1947-ből, érkezett és elküldött levelek iktatói 1940–1946-ból vannak. Pénzügyi iratait képezik: főkönyvek 1923–1950, pénztárkönyv és pénztárnapló 1926–1950, leltárkönyv 1943, 1947-ből, folyószámlakönyv 1942–1948-ból, fogyasztási nyilvántartó könyv 1939–1949, kocsz és kátrányadósok könyve 1936–1947, a kocsz készpénz eladási és kiadási naplója 1937–1950, elszámolási könyv 1937-ből, 1945-ből gépháznaplók, 1947-ből a tengerentúli olajok könyvelése, zárszámadás 1949-ből. Személyi iratai: a munkabérek könyve 1937–1945, 1951-ből nyugdíjpénztári iratok, állományi nyilvántartó és a bérosztály iratai.

A Kalocsai Villamosművek iratai 1911–1943-ból: főkönyvek 1911–1933-ig, pénztárkönyv és pénztárnapló 1920–1943-ból, folyószámlakönyv 1930–1931-ből, költségrovancs-könyv 1923–1925-ből. A Bajai Városi Gáz és Villamos-üzemek Igazgatóságának jelentései 1926–1942-ből. Az Erőátviteli és Világítási Rt. Budapest Igazgatóságának jelentései 1947–1948-ból. A Magyar-Szovjet Hajózási Rt. üzemi iratai és rendeletek 1946–1948-ból.

Az iratok nyelve magyar. Kivétel az 1928–1934 közötti 5 db német nyelvű tárgyalási (jegyző)könyv a német egyesült gáz- és vízszakemberek éves gyűléséről = Verhandlungen der Jahresversammlung des Deutschen Vereins von Gas- und Wassrwfachmänner e. v.

BKMÖL IV. 1431. Baja Város Zálogházának iratai 1883–1920. 2,02 ifm.

Irataiban követelési főkönyvek 1883–1914-ig, zálogházi leltár és kimutatások találhatóak 1895–1920 között a zálogház forgalmáról.

BKMÖL IV. 1432. Baja város szabályrendeleteinek gyűjteménye 1874–1944 (1951). 0,46 ifm.

Tartalmazza a város által alkotott szabályrendeleteket. Az iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL IV. 1433. Baja város egyesületi alapszabályainak gyűjteménye 1856–1941. 0,02 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. Tartalmazza a város területén működött különböző egyesületeknek a levéltárban megőrzött alapszabályait. Az iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL IV. 1435. Bajai vonatkozású oklevelek és okmányok gyűjteménye 1727–1944 (1945). 0,4 ifm.

Úrbéri szerződések 1727–1767 (gróf Czobor Márkkal és Grassalkovics Antallal); oklevelek, doktori diplomák, tanúsítványok 1796–1837 (Farkas István gyógyszerész, Lingsfeld Ignác, Perosovits Imre részére), Kotekinn Anna Mária szülész nő oklevele 1784-ből; Baja mezőváros részére úti és parti vám szedésére adományozott privilégium 1830-ból. Adományok jegyzéke 1836–1854; tanlevél 1868-ból; katonai irat 1873-ból; Vass József Pavilon emlékkönyve 1928-ból; jegyzőkönyvi töredékek 1940-ből és 1950-ből. Adásvételi szerződések, bérleti szerződések, biztosítási kötvények 1904–1945-ből, vegyes iratok évszám nélkül. Okmánytári segédkönyvek 1897-től 1945-ig: az okiratokból kiadott okmányok nyilvántartókönyve, a szerződések mutatókönyve, a biztosítási kötvényekhez készített betűrendes mutató.

BKMÖL IV. 1437. Baja Város Közellátási Hivatalának iratai 1942–1944. 0,03 ifm.

A anyagát tevékenységi körében keletkezett iktatott iratok, és kimutatások képezik.

BKMÖL IV. 1440. A Gazdasági Munkabizottság ügyeleti tisztjének (Baja) iratai 1916–1918. 0,08 ifm

BKMÖL XXI. 506. Baja Város Lakáshivatalának iratai 1945–1948. 1,14 ifm.

A 34/1945. ME sz. rendelet rendelettel állították fel. Főhatósága a Népjóléti Minisztérium volt. Feladat körébe tartozott a háborús viszonyok következtében elhagyottá vált lakások bérlet útján való hasznosítása, ideértve a politikai vagy faji okokból elhurcolt személyek elhagyott lakásait is; továbbá az elhagyottá vált lakások 15 napon belüli nyilvántartásba vétele, a benne levő ingóságok leltározása és a megőrzésükről való gondoskodás, a hozzá benyújtott kérelmek alapján a lakás

kiutalására vonatkozó döntés, a lakbér és az ingóságok használati díjának megállapítása. A rendelet csak a lakás céljára szolgáló helyiségekre vonatkozott és nem terjedt ki a demokratikus pártok és társadalmi szervezetek munkáját szolgáló bérleményekre. A lakáshivatalhoz be kellett jelenteni azokat az elhagyottá vált lakásokat is, amelyeket hatósági kiutalás nélkül használtak. A lakáshivatal ezeket köteles volt helyszíni szemlén felülvizsgálni. Amennyiben a lakót a Népbíróóság jogerősen bűnösnek mondta ki, az köteles volt eltávozni és a bérleményt a lakáshivatal részére az ingóságokkal együtt visszaszolgáltatni. A hivatal indokolt esetben szükséglakást utalt ki. A 40 060/1945 NM sz. rendelet szerint a lakáshivatal az elhagyott lakások közül indokolt mennyiségű szükséglakást megtarthatott. A rendelet szerint lakás céljait szolgáló helyiségnek tekintették azt az üzlethelyiséget is, ahol kisiparos vagy kiskereskedő iparát és üzletét folytatta, ha ott is lakott. A lakáshivatal döntése ellen a népjóléti miniszterhez lehetett fellebbezni. A lakáshivatal vezetője városokban a polgármester által kijelölt tisztviselő, községekben a jegyző vagy körjegyző volt. A 8540/1945. ME sz. rendelet szerint, amennyiben a zsidó származás vagy baloldali magatartás miatt elhurcolt személyek tulajdonát képező ingóságokat, berendezési tárgyakat távollétük alatt a hatóság másnak utalta ki, a visszautalás iránti kérelmet a lakáshivatalhoz kellett benyújtani. Határozatát köteles volt indokolni. A népjóléti miniszter a határozatokat bármikor felülvizsgálhatta és a lakáshivatal által kiutalt tárgyakat az indokolt szükséglet mértékére korlátozhatta. A fenti rendelet értelmében a lakáshivatal ügykörébe tartozott az elhurcolt személyek lakbérhátralékainak törlesztésére vonatkozó beadványok elbírálása is. Határozatai ellen a népjóléti miniszterhez lehetett fellebbezni. Budapesten a kerületi lakáshivatal határozatai elleni fellebbezést a polgármesterhez kellett benyújtani.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Feladatkörebe tartozott a háborús viszonyok következtében elhagyottá vált lakások bérlet útján való hasznosítása, ideértve a politikai vagy faji okokból elhurcolt személyek elhagyott lakásait is. Az elhagyottá vált lakások nyilvántartásba vétele, a benne levő ingóságok leltározása és a megőrzésükről való gondoskodás, a hozzá benyújtott kérelmek alapján a lakás kiutalására vonatkozó döntés, a lakbér és az ingóságok használati díjának megállapítása.

A lakásigénylési és -kiutalási ügyiratokhoz, csupán az 1948-ban iktatott iratokhoz van mutató, tehát iktatókönyv segítségével vagy az anyag átlapozásával kutatható.

V. (ÉS XXII.) MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

A községek szervezetével, működésével kapcsolatos első törvények a reformkorban születtek. Addig magánjogi, azaz a földesúrral kötött szerződés határozta meg a jogállásukat, vagyis a község földesúri függésben, úrbéri viszonyban élő jobbágyközösséget jelentett, igen korlátozott önkormányzattal. A feudális községekben a földesúri hatalom közvetlenül érvényesült. A bírót, az elöljáróságot ugyan a község választotta, de a jogkört a földesúr szabta meg. Kisebb ügyekben hatásköre egy részét átengedte a községnek. A jogkör több esetben igen széleskörű is lehetett, akár a pallosjogot is magába foglalhatta. A földesúr a hatalmát a terhek növelésére használta fel. Ez sértette az állami érdekeket. A földesúri kizsákmányolást korlátozta az 1767. évi úrbéri pátens, amely szabályozta a földesúri szolgáltatások mértékét, a földesúr és a község viszonyát. Ennek következtében a község a bírót a földesúr három jelöltje közül választotta. A községi elöljáróság az esküdtekből, a jegyzőből és a borbíróból tevődött össze. A község a gazdálkodásáról évente számot adott a földesúrnak. Ugyanakkor az állami adót a község közvetlenül a vármegyei pénztárba fizette be, és a kisebb kihágásokban 1 forintnál nagyobb büntetést nem róhatott ki. Az 1836. évi IX., XVIII. és XX. törvénycikkek a községek belső igazgatásáról, szervezeti, közigazgatási, gazdálkodási kérdéseiről szóltak, és háromféle községről tettek említést.

Rendezett tanáccsal nem rendelkező község esetében első fokon az úriszék, másodfokon a vármegye ítélkezett. A rendezett ítélő tanácsú község saját tanácsa igazgatása alatt állott, és kisebb polgári perekben elsőfokú bírói hatóságként funkcionált. A harmadik típust a nemesi község képviselte, amely közvetlenül a vármegyének volt alárendelve. Az 1848-i törvények eltörölték a földesúri fennhatóságot, és az úriszék hatáskörébe tartozó polgári és büntető bíraskodást, a gyámhatósági teendőket a városra, ill. a falusi települések esetében a vármegyére ruházta. Az 1848. évi XXIV. tc. viszont csak a különféle településtípusok választójogi szabályozásával foglalkozott.

Az abszolutizmus időszakát leszámítva gyakorlatilag nem történt változás az 1871. évi XVIII. tc. megjelenéséig, amely általánosságban rendelkezett a községekről.

A községi törvény a megye és a községek között kialakult viszonyt megerősítette, és az alábbiak szerint tipizálta a községeket: az első folyamodású bírósági hatósággal felruházott mezővárosokat a rendezett tanácsú városok kategóriájába, a külön községi jegyzőt tartó, ám rendezett tanáccsal nem rendelkező mezővárosokat nagyközségi, a közös jegyzővel működő falvakat a kisközségek csoportjába sorolta. Az 1876. évi V. tc. csupán részleges módosításokat tett. Mindkettő hatályon kívül került az 1886. évi XXII. tc. életbeléptetésével. Az előzőek bizonyos részeit is ötvöző, ún. II. községi törvény 1950-ig meghatározta a községi közigazgatást. A rendelet jelentősen megnyírbálta a községi autonómiát, és erőteljesebb beleszólási lehetőséget biztosított a vármegye számára. A nagyközség és kisközség fogalma továbbra is használatos maradt. A törvénycikk alapján tehát a nagyközség rendezett tanáccsal nem bír, de a törvény szabta tennivalókat saját erejéből megoldani képes település. A kisközség viszont anyagi lehetőségeinek szűkössége miatt a teendők ellátására kénytelen másik kisközséggel szövetkezni, vagyis körjegyzőséget létrehozni.

A község közigazgatási ügyeiben első fokon a törvényhatóságnál fellebbezhetett, másodfokon a kormánynál. A polgári korban a község belső dolgaiban önállóságot élvezett, végrehajtotta a törvények, a kormány és a törvényhatóságnak az állami valamint a törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó előírásait. Kimondatott, hogy minden területnek valamely községhez kellett csatlakoznia, hogy a község feladata a képviselőtestület és az előljáróság megszervezése.

A község jogköre, hatásköre: saját belügyeiben határoz, és szabályrendeletet alkot; határozatait és szabályrendeleteit saját választott előljárói és közegei által hajtja végre; rendelkezik a község vagyona fölött; községi adót vet ki és hajt be; gondoskodik a községi utakról és egyéb közlekedési eszközökről; gondoskodik a községi iskolákról és más rokon intézetekről; kezeli a tűz és közrendőrséget és a szegényügyet; gyakorolja mindazon jogokat és teljesíti mindazon kötelezettségeket, melyek a községeket a törvény szerint megilletik”.

Minden 100 lakos után egy **képviselőtestületi tag** került a képviselőtestületbe. Kisközségben 10-nél kevesebb, 20-nál több, nagyközségben 20-nál kevesebb, 40-nél több tag nem lehetett. A község az önkormányzat jogát képviselőtestülete által gyakorolta, amely felerészben választott, felerészben a legtöbb adót fizető polgárból állt. A testület közgyűlésein a bíró elnökölt.

Az **előljáróságot** kisközségekben a bíró, a helyettese, legalább 2 tanácsbeli és a körjegyző, nagyközségben a bíró, a helyettese, legalább 4 tanácsbeli, a pénztárnok, a községi jegyző, ill. jegyzők, a közgyám, esetleg a községi orvos alkotta. A testület végrehajtotta a felsőbb közigazgatási hatóságok rendeleteit, a képviselőtestület határozatait, intézte a lakosság egyedi ügyeit.

Irodalom:

Cserna Anna: A város hivatala (1905–1929). In: Szekszárd a XX. század első évtizedeiben. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 2005. 138–143. p.

Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.

Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1995.

Eperjessy Kálmán: Városaink múltja és jelene. Budapest, 1971.

Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. Budapest, 1942.

Mezőváros – kisváros: a Hajnal István Kör keszthelyi konferenciája, 1990. június 23–25. Szerk.: Mikó Zsuzsa. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – polgári társadalom. 4.)

Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937.
Ódor Imre: Nemesi mezővárosok a Dél-Dunántúlon. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 4.) 99–104. p.
Pálmány Béla: Szempontok a magyarországi mezővárosok típusaihoz az úrbérrendezéstől a jobbágyszabadságig (1767–1870) Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 4.) 5–47. p.
Pallas Nagy Lexikon 11. köt. Budapest, 1895.
Glósz József: Községek, mezővárosok fondtörténete. (Tolna Megyei Levéltár, Kézirat). Szekszárd, 1980.

BKMÖL V. 304. Bácsalmás Nagyközség (1808–1873 mezőváros) iratai 1878–1950 (1951). 11,1 ifm.

Bácsalmásról először 1432-ben történik említés. A Rákóczi-féle szabadságharc után 1711-ben újra betelepítik. 1714-ben már a Bajai járáshoz tartozik egy bíróval és két adófizető szerb gazdával. Az 1780-as években Rudics Máté, János és Antal szereztek meg a királyi kincstártól a falu birtokának egy részét, többi részét a Siskovics, Kovacsics, Antunovics és Vermes családok kapták. Almás falu 1808-ban mezőváros lett, 1873-ban nagyközség, neve Bács-Almás-ra változott, 1898-tól pedig Bácsalmás. 1945 után is nagyközség volt. A település lakosainak létszáma 1910-ben 11 498 fő, a lakosság 54,6 %-a német, 1941-ben a 13 310-ből 59,6%. Mivel többnemzetiségű település az oktatást is megszervezték az egyes nemzetiségek anyanyelvén.

Önkormányzati iratok 1880–1950: Közgyűlési, tanácsulési és bizottsági jegyzőkönyvek és 1895-től mutatók. Közigazgatási iratok 1878–1949: Az 1878–1942 közötti közigazgatási iktatott iratokból csak egy doboznyi maradt meg, amelyek darabszinten rendezettek és lajstrom készült hozzájuk. 1943-tól már jelentősebb iratmennyiség került levéltárba és az ezekhez az iratokhoz tartozó segédkönyvek is jó állapotúak. Az 1945. év iktatott iratai végén található szám nélküli iratok is, amelyek darabszinten, dátum szerint rendezettek. Az iktatott iratok között vannak községi bizonyítványok, amelyeket gyűjtőszámon kezeltek. Mutatókönyve a községnek csak 1937-től van. Az 1946–48-as kitelepítéssel kapcsolatban nagyon kevés irat van ebben az anyagban. A letelepített székelyekről az 1945. év irataiban találunk adatokat. Különkezelt közigazgatási iratok 1895–1951: Anyakönyvi iratok 1945–1946, anyakönyvi iktatók 1895–1945, halottkémi jelentések 1945–1947. Nyilvántartások 1901–1949: Alkalmazottak törzslapjai; cselédkönyvek, elhagyott házak nyilvántartása; házsámjegyzék; iparigazolványt nyertek és lemondottak, iparukat szüneteltetők nyilvántartása; kereskedők és iparosok nyilvántartása; mezőgazdasági munkások szerződesei; személyi lapok. Árva és gyámügyek iratai 1944–1945. A községi bírászkodás iratai 1923–1947. A pénzügyi gazdálkodás iratai 1940–1949: Benne a pénztári iratok között fizetési jegyzékek és napszámívek is találhatóak. Napszámívekkel kapcsolatos iratok más településeken nem maradtak meg.

BKMÖL V. 305. Bácsbokod Nagyközség iratai 1903–1949 (1950). 3,07 ifm.

Először Bükednek, majd a szerbek 1904-ig Bikitynek, később visszamagyarosodva Bikittyának nevezték. Első okleveles említése 1208-ban kelt. A török után kincstári föld, majd a Czoboroké, a 18. század közepétől a Grassalkovichoké a falu határa. Nagyközség Bács-Bodrog vármegyében, a Bajai járásban 1950-ig. A település lakosainak létszáma 1910-ben 4077 fő, a lakosság 41,3 %-a német, 1941-ben a 4262-ből a 42,6%-a. A II. világháború után a német lakosság jelentős részét kitelepítették Németországba (1946–1947).

Iratorsorozatai: 1. A község önkormányzatának iratai: 1907–1949 Közgyűlési jegyzőkönyvek. 2. A község közigazgatásának iratai: Iktatott iratok 1903–1949; Közgyűlési jegyzőkönyvi kivonatok 1903; Hagyatéki ügyek 1907–1909; Katonai és hadigondozási iratok 1930; Iktatott iratok 1945–1949; Segédletek (iktatókönyv, és mutatókönyv) 1946–1949. 3. Község különkezelt közigazgatásának iratai: Nyilvántartások 1946–1950; Nyilvántartás a mező- és hegyőrökről 1946–1948; Nyilvántartás a szabályrendeletekről 1946–1950; Jegyzék a községben vezetett nyilvántartásokról 1948–1950; A pénzügyi gazdálkodás iratai 1932–1950; Számadási főkönyv 1943–1949; Pénztárnapló 1932–1946; Községi költségvetés 1945; Fizetésjegyzékek 1946–1950;

Zárszámadási kimutatás 1949; Marhalevelek 1948. 4. Község adóügyi iratai: Tulajdonnyilvántartás és átruházás iratai 1948–1950; Marhalevél-nyilvántartó könyv 1948–1950.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 68. p.

BKMÖL V. 306. Bácsborsód Nagyközség iratai (1829) 1873–1949 (1951). 4,25 ifm.

Bácsborsód község nevét okiratban először 1330-ban említik, Károly Róbert király uralkodása idején, mégpedig Borsódszentlőrinc (Borsudenthleuryrch) néven. Később e helység neve csak Borsód alakban fordult elő. Egy 1572. évi összeírás szerint már Borsód pusztá néven szerepel, amely területen ekkor már szerbek laktak. 1725-ben vásárlás révén a Latinovics család tulajdonába került, de csak 1781-ben telepítették be, községgé azonban csupán 1878-ban lett. Borsódon az 1900. évi népszámláláskor 1933 lélek volt 271 házban. Anyanyelv szerint 1332 magyar, 445 német, 12 szerb és 144 dalmát. Vallás szerint 1890 római katolikus, 9 görög keleti, 4 ágostai evangélikus, 12 református, 18 izraelita volt. A település lakosainak létszáma 1910-ben 2717 fő, a lakosság 27,1%-a német, 1941-ben az 1875-ből 36,5%-a. A II. világháború után a német lakosság jelentős részét kitelepítették Németországba (1946–1947). 1902. augusztus 7-i közgyűlésen a képviselőtestület határozata alapján (a vármegyei alispáni hivatal rendelete és az országos községi törzskönyv bizottság javaslatának figyelembevételével) az anyaközség a Bácsborsód nevet vette fel, pusztái pedig a következők lettek: Kövesd major; Lajos pusztá; Ó-Legyén, Madarász pusztá; Sás pusztá; Sándor Major, Uj-Major; Göböljárás, Válas-pusztá. Bácsborsód község Bács-Bodrog vármegyében a Bajai járáshoz tartozott.

Önkormányzati iratok 1873–1949 (1950): Közgyűlési jegyzőkönyv 1895–1939; közgyűlési jegyzőkönyv és mutató 1939–1950; képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyv kivonatai 1940; 1946–1949; Bács-Bodrog Vármegye Kisgyűlési jegyzőkönyvének kivonatai 1940–1944; Bácsborsód Nagyközség Mezőgazdasági Bizottsági üléseinek jegyzőkönyvei és iratai 1928–1938. Külön kezelt iratok: szabályrendeletek é. n.; szerződések 1910–1941; képviselők választói névjegyzéke 1914, 1917, 1923, 1929; nemzetgyűlési választók névjegyzéke ill. a fel nem vettek névsora 1931. A Községi Háztartás iratai 1873–1949: Pénztári napló 1873–1874; községi vagyoneleltárak 1874–1940; költségvetések, pótköltségvetések 1933–1943; községi alkalmazottak fizetési jegyzéke és nyugdíjjárulékának számfejtő főkönyve 1935–1943; zárszámadás 1949-ből. Közigazgatási iratok 1913–1949 (1951): Az iktatott iratoknál sorszámos (folyószámos) iktatást használtak, esetenként gyűjtőszámok és alszámok alkalmazásával. A fondban vannak a községre vonatkozó kitelepítési névjegyzékek, de azok nem mondhatók teljesnek. A bizalmas iktatott iratok 1946, általános iktatott iratok 1913–1949-ből vannak. Segédletek az általános iratokhoz: iktatókönyvek 1937–1949-ből, mutatókönyvek 1932–1949-ből. Külön kezelt közigazgatási iratok: A római katolikus egyházközséggel kapcsolatos iratok: 1938-ban készített jegyzőkönyv másolat az 1829. évi Kánoni Vizitációról, valamint 1907-ből. Népszámlálási iratok 1931; haszonállat összeírás 1934–1949; házösszeírás 1941–1944; Bácsborsódi Szeszfözde alakulási közgyűlési jegyzőkönyve 1945; kimutatás a szovjet hadsereg által elvitt gazdasági felszerelés és terményekről 1945; beszolgáltatási lista (termény és állat) 1945; a Bácsborsódi Lőpálya építésével kapcsolatos levelezések 1945; számlálókörzeti összesítőv é. n.; nyilvántartás a kiadott cselédkönyvekről é. n.; községi bizonyítványok 1949; a Bácsborsódi Vörös László Vadásztársaság Nyilvántartó Lapja 1951; Katonai és Hadigondozási iratok; Bács-Bodrog vm. alispánjának levelezése népmozgalmi ügyekben é. n.; pénzügyi gazdálkodás iratai (számadási főkönyvek 1939–1940).

A község adóügyi jegyzőjének iratai 1874–1949: Tulajdonnyilvántartás és átruházás iratai, telekkönyvi betétlapok, kataszteri birtokívek. Adóügyi iratok: kimutatás az 1874. évre esendő községi adóról; adókötelezettek nyilvántartása 1875; bor- és húsfogyasztási főkönyv 1924; Bácsborsód község határabeli érdekeltég kivetési főkönyve 1925–1927; ellenőrzési könyv a közadók kezelése körül végzendő teendők foganatosításáról 1926–1944; leszámolási kimutatás

gróf Batthyány Pálné által leadott vagyonszármazás föld ellenértékének 1929–1931 évi ideiglenes és végleges előírásáról 1929–1931; kimutatás Tomanovics György lakostól megváltott ingatlanból földhöz juttatottak által fizetendő ellenértékekről 1931; kimutatás a védett birtokok tulajdonosai terhére fizetendő együttesen kezelt közadóhátralékokról 1931–1933; a védett birtokok tulajdonosait terhelő adóhátralékok főkönyve 1940–1942; borfogyasztási adófőkönyv 1940; árverési jegyzőkönyv a község tulajdonát képező Miklós-féle ingatlanon lévő épületek eladásáról 1945; juttatottak főkönyve 1942-ből, együttesen kezelt adó főkönyve 1942-ből, búzaföldadó főkönyv 1947–1949-ből.

BKMÖL V. 307. Bajaszentistván Nagyközség iratai 1770–1930. 24,89 ifm.

Nagyközség volt Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegyében, Bajától északra. 1918–1921 között ideiglenesen szerb megszállás alatt volt, ez időre közigazgatásilag egyesítették Bajával, véglegesen 1930. október 30-án csatolták hozzá. Pandúr község 1782-ben (Baja) Szent-István községbe olvadt, 1805-ben pedig a Duna áradásai miatt Kákony község lakosai települtek át Bajaszentistván faluba, és ezek a községek megszűntek. A település lakosainak létszáma 1910-ben 3739 fő, a lakosság 5,2 %-a volt német.

Bajaszentistván feudális kori iratai 1770–1848: Tanácsülési jegyzőkönyvi töredékek 1810–1884, körlevelek jegyzőkönyve 1786–1808, panaszjegyzőkönyv 1794–1801, tanácsi iratok 1770–1848 (1871), földmérési iratok 1786–1787, katonai ügyek 1788–1875, idegen illetőségű lakosok szőlőjének összeírása 1786–1813, faizás, nádlás iránti úrbéri perek iratai 1811–1846, ingatlanok adásvétele 1797–1862, bírói számadások 1776–1811, pénzbevétele és kiadások, pénztári napló, költségvetés, vagyonszármazás 1782–1848 (1912), árvatári mellékletek 1847–1904, körlevelek és hirdetések jegyzőkönyve 1778–1835, szerződések könyve 1827, szóbeli bírósági jegyzőkönyv 1820. A fondban vannak: a községi közigazgatási iktatott iratok 1860–1930, az iktatókönyvek 1858–1930, mutatók 1901–1930-ból találhatóak. Továbbá 1904–1930 hadigondozási iratok; 1914–1929 hadisegéllyel kapcsolatos iratok; 1918-ból hadisegély fizetési ívek; 1843–1929 összeírások; 1890 községi szabályrendeletek; 1914–1916 kolera járvány iratai; 1929-ből Bajához csatolás iratai; 1884–1934 nyilvántartási jegyzékek a földbirtokosok személyében beállt változásokról. Továbbá kataszteri birtokívek és összesítése 1886–1926 és birtokívek névmutatója; 1854–1913 katonai ügyek iratai; 1874–1922 közmunkával kapcsolatos iratok; 1861–1911 közgyámi és árvapénztári iratok; 1807–1850 árvapénztári és gyámpénztári könyvek; 1903–1909 közpénztári naplók, költségvetési előirányzatok, számadási főkönyvek; 1811–1812, 1875–1926 pénzügyi iratok (költségvetési, pénztárnapló, pénztári számadások); 1800–1870 hadi- és házadó jegyzékek, naplók; 1847–1922 adókimutatással kapcsolatos iratok, lajstromok; 1912 jegyzék községi és papi adókról; 1916 adókimutatási lajstromok; 1892 árvízkárosultak adóelengedése; 1904 szegénypénztári kiadási nyugták; 1928 házipénztári kiadási nyugták; 1851–1871 községi eljárásához intézett iratok; 1894–1907 tanácsi iktatott iratok; 1820–1847 a szentistváni jegyzőhöz intézett iratok; 1857–1863 egyéb kimutatások; 1873–1930 a községi bíraskodás iratai; 1929–1930 erkölcsi bizonyítványok; 1872–1883 képviselőtestületi, bizottsági jegyzőkönyvi töredékek; 1888–1901 közgyűlési jegyzőkönyv; 1907–1930 képviselőtestületi jegyzőkönyvek; 1848–1850 Pest vármegye gyűléseiről felvett jegyzőkönyvek és rendeletek másolati könyve; 1783–1848 körlevelek jegyzőkönyve; 1853–1856 hirdetések könyve; 1926 publikáció könyv; 1857 árvák öröklési könyve; 1893–1914 jelentkezési könyv a hadsereg és haditengerészet nem tényleges állománybeli legénységéről; 1893–1915 jelentkezési könyv a hadsereg és haditengerészet nem tényleges állománybeli legénységéről; 1902–1914 nyilvántartási jegyzék, névjegyzék a hadsereg nem tényleges állománybeli legénységéről. Vannak kataszteri telekkönyvek, 1926-ból névmutató a kataszteri birtokívekhez, 1883-ból kiegészítő könyv a kataszteri tiszta jövedelem kiszámításához, 1899-ből kataszteri telekkönyv hitelesített másolata, 1873–1874 index, 1874 örökösöltségi könyv, 1885 örökösöltségi adósok főkönyve, 1859 tagosítási főkönyv, 1858–1870 dézsmaváltási főkönyv, 1911 marhalevél iktató, 1897 adókötelesek összeírása – kültelek, 1909 Bajaszentistván és a hozzá

tartozó községek egyéni földadó felosztási jegyzéke, 1914 házadó kivetési lajstrom, 1919–1921 egyéni földadó felosztási jegyzék, adófőkönyvek 1872–1930, 1899 községi és vármegyei pótadók, 1906–1908 megyei pótadó, 1922 községi és megyei pótadó, 1923 együttesen kezelt állami adók, vármegyei és községi pótadó, 1922–1924 földadó főkönyv, 1929–1930 földhöz juttatottak főkönyve, 1899 útadó főkönyv, 1905–1909 fogyasztási adófőkönyv és pénztári napló, 1924 házadó könyv.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)

BKMÖL V. 312. Császártöltés Nagyközség iratai 1893–1944 (1947). 5,12 ifm.

A hagyomány szerint I. Lipót, de inkább Mária Terézia ideje alatt mecklenburgi munkások töltést emeltek a mocsarak fölé, erről maradt a neve Császártöltés, németül Tschasartet. A hivatalosan 1743-ban alapított község kalocsai érsektől kapott alapítólevele a község iratai között másolatban szerepel. 1832-ig a kalocsai érsek a helység földesura, azután a kalocsai káptalan birtokába ment át a település. 1900-ban 473 ház állott itt, 2664 lakossal, magyarok és németek vegyesen. A település lakosainak létszáma 1910-ben 2859 fő, a lakosság 14,2%-a volt német, 1941-ben a 3670-ből 71,4%-a. A II. világháború után a kitelepített sváb családok helyére felvidéki magyarokat költöztettek. Ma Bács-Kiskun megyéhez tartozik, de 1950-ig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Kiskőrösi járásához.

Az iratanyag közgyűlési jegyzőkönyvekből, számadási, közigazgatási, adóügyi iratokból áll. A képviselőtestület nem iktatott, külön kezelt iratai között az 1926–1944-es időszakból nemzetgyűlési, országgyűlési képviselőválasztói névjegyzékek, 1905–1931-ből vagyoneleltárak, 1915–1944-ből költségvetési iratok maradtak fenn. Az elöljáróság külön kezelt iratai között dobolási könyvek 1929–1947, gyümölcsösök, haszonállat, népmozgalmi összeírások 1926–1944-ből vannak. Nyilvántartások egyletekről, bűnjelekről, lovakról, házadóról, végrendeletekről, stb. 1924–1947-ből vannak. Az adóügyi iratokban tulajdon- nyilvántartás és átruházás iratai 1913–1941-ig, amelyet kiegészítenek a birtoklapok, a kataszteri birtokívek, házadó kataszteri törzsisívek, adófőkönyvek, védett birtokok adófőkönyve, házadó kivetési lajstromok, stb.

BKMÖL XXII. 312. Császártöltés Község iratai (1944) 1945–1949 (1950). 0,56 ifm.

Császártöltés 1945 után is Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Kiskőrösi járásának községe 1950-ig. Közgyűlési jegyzőkönyvei nem kerültek levéltárba, kevés közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből, a községi pénzügyi gazdálkodás iratai 1945–1950-ből vannak. Köztük van kimutatás azon császártöltési lakosokról, akik a német fegyveres SS tagjai voltak (1945); valamint az itt lakó kitelepítésre kötelezett svábok ingatlanairól (1947) is.

BKMÖL V. 313. Csátalja Nagyközség iratai 1895–1944 (1950). 1,42 ifm.

Csátalja névvel először 1543-ban találkozunk, német neve Tschatali. Nagyközség Bács-Bodrog vármegye, Bajai járásában. A 18. században három nagyobb hullámban folyt a német telepések letelepítése. A település lakosainak létszáma 1910-ben 2420 fő, a lakosság 93,6%-a volt német, 1941-ben a 2750-ből 91,5%.

Az iratanyag töredékesen került levéltárba, tanácsülési jegyzőkönyvek 1895–1950, képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1895–1950, közigazgatási iktatott iratok 1941–1944-ből, a hozzájuk tartozó iktató- és mutatókönyvekkel. 1945. febr. második felében Jugoszlávia területéről érkező menekülteket – bukovinai székelyeket is – Bács-Bodrog vármegyében, németek által lakott községekben kellett elhelyezni. Az utasítás a németek összeköltöztetését, valamint a bútorok, és ágyneműk igénybevitelét is lehetővé tette.

BKMÖL XXII. 313. Csátalja Község iratai (1887) 1945–1949 (1953). 2,47 ifm.

Csátalja a Bajai járás községe. 1945–1949 általános közigazgatási irataihoz csak 1948-ból áll mutató a kutatók rendelkezésére, a többi irat átlapozással kutatható. Köztük található többek között 1947-ből a Csátalján élő, áttelepítésre kötelezett németekről készített névjegyzék; a Hajósról Csátaljára telepítettek névsora; 1948-ból névjegyzékek, összeírások áttelepítésre kötelezettekéről, utasítások a községi elöljáróság részére, községi bizonyítványok, kataszteri birtokíveken a kitelepítés dátumával, vagyoni nyilatkozatok. A németek kitelepítésével kapcsolatos iratok előfordulhatnak még a bajai járási főjegyzői, bácsalmási járási főjegyzői, vármegyei alispáni iratokban is. A község külön kezelt iratai között szabályrendeletek és jegyzőkönyvi kivonatok 1887–1947-ből, a munkaerő-nyilvántartó iratai 1946–1948-ból, a község pénzügyi gazdálkodásának iratai 1945-ből vannak.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 64–65. p.

BKMÖL V. 314. Csávoly Nagyközség iratai 1860–1944 (1947). 7,97 ifm.

A török defterek 1580-ban 27 házzal említik a bajai náhijében. 1665-ben a Bácsi Érsekség birtokai között szerepel. Csávolyt mint községet a török utáni idők után a legkorábban, 1734-ben említik a dokumentumok, amikor az érseki faluban 26 adófizető család lakott. A kalocsai érsek buzdítására 1782–84-ben 424 fő német személyt (kb. 100 családot) irányítottak a községbe Soroksárról és Hajósról. Neve szerbül Čavolj, németül Tschawal. A nagyközség Bács-Bodrog vármegyében, mérnökileg tervezett, saktábla alakú település. A település lakosainak létszáma 1910-ben 3007 fő, a lakosság 69,1%-a volt német, 1941-ben a 3253-ból 68,8%. A település 1918–1921-ben szerb megszállás alatt volt. 1944 végén kb. 250 német elmenekült, 1947. augusztusában a német lakosság 30%-át (553 fő) kitelepítették; a Szovjetunióba 1945 elején kényszermunkára vitt németek száma 47 fő volt. Kb. 1200 Dél-bácskai menekültet, a környező községek lakosainak egy részét, ill. 1947-ben felvidéki magyarokat telepítettek a helyükre.

A levéltárban a 19. század végétől található iratanyagban az adóügyi iratok szinte teljesen a kutatók rendelkezésére állnak. Teljes a képviselőtestület jegyzőkönyvi anyaga 1883–1940-ig. Választók névjegyzékei 1914-ből és 1931-ből, vagyonelektárak pedig 1889–1938-ból, költségvetési iratok 1876–1943-ig vannak. Az elöljáróság iratai közül a tanácsülési jegyzőkönyvek 1895–1947-ből lehetők fel. A közigazgatási iktatott iratok rendkívül hiányosak 1866–1944-ig. Külön kezelt irataik között szabályrendeletek 1886-tól, árverési jegyzőkönyvek és egyezség-szerződések 1860-tól, népszámlálási iratok 1939-ből, községi nyilvántartások 1895–1942-ig iparosokról, kereskedőkről, tanoncokról, cigányokról, gőzkazánokról, háborúban elesettekről, községben született ifjakról készültek. Vannak kataszteri birtokívek, telekkönyvi végzések mutatói 1886–1892-ből, adófőkönyvek 1872-től, adóbeszedési és kivetési lajstromok, stb.

BKMÖL XXII. 314. Csávoly Község iratai 1945–1949. 2,76 ifm.

Csávoly a Bajai járás községe. 1945–1949 közötti általános közigazgatási irataihoz csak 1949-ből áll mutató a kutatók rendelkezésére, a többi irat átlapozással kutatható. Bizalmas közigazgatási iratai 1949-ből, dobolási könyve 1948-ból, a község költségvetési és zárszámadási iratai 1946–1949-ből, községi hatósági, és illetőségi bizonyítványok 1946–1949-ből, árverési jegyzőkönyvek a községben megtartott földalap tulajdonát képező ingóságokról 1949-ből lehetők fel. Pénztári iratok 1945–1949-ből, köztük segélyek és hadisegélyek kifizetéséről szóló kimutatások 1945-ből, adófőkönyvek 1945–1949-ből.

BKMÖL V. 316. Csikéria Nagyközség iratai 1923–1945. 2,57 ifm.

A község 1924-ben alakult. A település lakosainak létszáma 1941-ben 2050 fő, ebből 21,7% volt német.

Iratainak csak egy része – igen rossz állapotban – került levéltárba. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1928–1940-ig, tanácsülési jegyzőkönyvek 1924–1937-ig, közigazgatási iratai 1927–1944-ig, számadási főkönyvek pedig 1928–1944-ig, adóügyi iratok 1923–1945-ig találhatóak meg.

BKMÖL XXII. 316. Csikéria Község iratai 1945–1949 (1950). 1,31 ifm.

Csikéria 1945–1950 között Bács-Bodrog vármegye, Jánoshalmi járásának községe volt. A község iratait képezik a képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei 1947–1950-ből, közigazgatási bizalmas és általános iratai 1945–1949-ből, amelyek között van pl. 1948-ból a csikériai német lakosok névjegyzéke és vagyoni viszonyai, a földhözjuttatottak és a kitelepítésre kötelezettek jegyzéke. Külön kezelt iratai között anyakönyvi iratok, hatósági vagyoni bizonyítványok, népszámlálási iratok, dobolási könyvek, munkaerő-nyilvántartó iratai 1946–1949-ből. A község pénztári és adóügyi iratai töredékesen 1945, 1948-ból vannak csupán.

BKMÖL V. 327. Felsőszentiván Nagyközség iratai 1895–1944 (1947). 0,48 ifm.

Első írásos említése 1198-ban kelt. Érseki birtok, majd a Becsei, Maróthy, a Czobor, 1770-től pedig a Grassalkovich család birtoka. A települést magyarok, horvátok és németek lakták. Neve szerbül Gornji Sentivan, németül: Ober-sankt Iwan. A település lakosainak száma 1910-ben 2536 fő, a lakosság 18,5%-a volt német, 1941-ben a 2849-ből 17,55%. 1950-ig Bács-Bodrog vármegye, Bajai járásának nagyközsége.

A község iratanyaga igen töredékesen került levéltárba. Képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1895–1947-ből, közigazgatási általános iratai 1938–1944-ből, bizalmas iratai 1942–1943-ból, választási névjegyzékek 1944-ből, hirdetési könyvek 1940–1944-ből, adófőkönyvek 1942–1944-ből vannak.

BKMÖL XXII. 328. Felsőszentiván Község iratai (1944) 1945–1949 (1950). 0,3 ifm.

A Bajai járás községe. Irataiból igen kevés került levéltárba, köztük bizalmas és általános iktatott iratok 1944–1949-ből, közöttük többek között 1945-ből való kimutatás idegen illetőségű német nemzetiségű menekültekről, a kiutasítottak alispáni utasítás alapján történő elhelyezéséről (Bajmokról, Ószivácról, Borócról, Sziléziából); kimutatás elkobzott, ill. megváltott házakról; honvédség részére föld és házhely juttatásról; összesítő kimutatás földbirtok számáról, területéről (6938 kh); kimutatás a község területén lakó jugoszláv állampolgárokról; főjegyzői jelentés és jugoszláviai polgári menekültek jelentkezési lapjai; német nemzetiségű jugoszláviai svábok összeírása; telepítési adatok: föld, ház – elkobzás – család telepítése; 1946-ból a szomszédos államok területéről átköltözötték nyilvántartásba vétele (KSH-nak) gyűjtőív; ügyvédi levélben adat az 1944-es deportálás során elpusztult egyénekről; zárójelentés igazolt személyekről; a Nemesnádudvarról Felsőszentivánra össztelepítettek névjegyzéke 1947-ből való; 1948-ból községi jelentés, kimutatás a földreform végrehajtásáról 1945-ből; névjegyzékek a község német anyanyelvű és nemzetiségű népességéről az 1941. évi népszámlálás alapján; névjegyzékek a mentesítettekről (Áttelepítési III. Oszlop Mentesítő Bizottsága iratai 1945–1947-ből), áttelepítésre kötelezettekről, kivételezettekről, magyar nemzetiségű, de német anyanyelvet vallott lakosokról, névjegyzék a koruknál fogva visszatartott személyekről, kimutatás a német áttelepítés során hadifoglyok családtagjainak visszatartásáról.

A felsőszentiváni birtokrendezésről a végleges jegyzőkönyvek (benne felszólamlások, kérvények, kimutatások a község német lakosairól 1947–1948-ból), már a Felsőszentiváni Községi Tanács 1950-es bizalmas irataiban található (BKMÖL XXIII. 726. c.). A község pénzügyi

gazdálkodásának iratai 1945–1948-ból, adóügyi iratai között tulajdonátruházási iratok 1949–1950-ból találhatók.

BKMÖL V. 331. Gara Nagyközség iratai 1861–1944 (1949). 4,52 ifm.

A falu történetének írásos emlékei a 13. századig vezethetők vissza. A jelenlegi település csak a török hódoltság megszűnése után alakult ki. A török elől délszlávok költöztek a helységbe. A falu birtoklása gyakran változott, a Várdai, a Milojhovics, a nádor, az érsek, Baja, Czobor Márk, 1741-ben báró Vajay tulajdonában, határa 1750-től a Grassalkovichoké. Templomot 1780-ban építettek, és ekkorra már németekkel is betelepítették a falut. Garán anyanyelv szerint 1890-ben német, bunyevác és magyar lakosság élt. A település lakosainak létszáma 1910-ben 4087 fő, a lakosság 67,2%-a volt német, 1941-ben a 2750-ből 91,5%.

A község iratanyaga 1900-tól viszonylag épen megmaradt. Közgyűlési jegyzőkönyvei 1861–1943-ból, községi szabályrendeletek 1888–1942-ből, vagyoneleltár 1913-ból, költségvetési és zárszámadási iratok 1926–1943-ból, népszámlálási nyilvántartólapok 1941-ből, közigazgatási iktatott iratok 1899–1944-ig, dobolási könyvek 1942–1947-ből, különböző összeírások és községi nyilvántartások 1905–1944-ből, árva- és gyámügyi hagyatéki iratok 1905–19907-ből, számadási főkönyvek 1913–1944-ből. Az adóügyi iratok 1900–1944 között tulajdon-nyilvántartás és átruházás, kataszteri birtokívek, birtoklapok, adófőkönyvek, adókiivetési lajstromok vannak.

BKMÖL XXII. 332. Gara Község iratai 1945–1949. 2,12 ifm.

A Bajai járás községe. A képviselőtestület iratai közül a közgyűlési jegyzőkönyvek 1945–1950-ből, költségvetések és zárszámadások 1945-ből, 1949-ből vannak. A községi előljáróság közigazgatási iktatott iratainak 1945–1949 kutatásához iktató és mutatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére. Külön kezelt anyakönyvi iratok 1948–1949-ből vannak.

BKMÖL V. 334. Hajós Nagyközség iratai (1784) 1890–1944 (1950). 0,33 ifm.

Legkorábbi adatok 1433-ból vannak a helységről, 1443-ban Hajósy és Hajós családkról tesznek említést az iratok. A község a török időkben elpusztult, és gróf Csáky Imre kalocsai érsek telepítette be újból 1715 táján Bussen és Tittelhoff sváb községek lakosaival. Az 1720. évi országos összeírásban még nem szerepel. A plébánia 1723-ban alakult, a r. k. templom 1728-ban épült. 1756-ban a helység országos vásárok tartására nyert szabadalmat. A település lakosainak létszáma 1910-ben 4480 fő, a lakosság 79,3%-a volt német, 1941-ben az 5311-ből 84,9%.

Hajós község feudális kori irataiból csupán perceptori számadások vannak 1784–1847-ből. A polgári korból csak a képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei kerültek levéltárba 1890–1925, ill. 1931–1945, 1949–1950-ből.

BKMÖL XXII. 335. Hajós Község iratai 1945–1949 (1951). 0,67 ifm.

A Kalocsai járás községe. Képviselőtestületi iratai hiányosak, közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ig ugyancsak töredékesen maradtak fenn. Katonai és hadigondozási iratai 1945-ből, a pénzügyi gazdálkodás iratai 1947–1949-ből vannak.

1945-ből a községi volksbundisták házairól és földbirtokairól készült hatósági vagyoni kimutatások, elkobzási ügyek, hagyatéki ügyek, valamint iparszüneteltetésről szóló iratok maradtak fenn.

BKMÖL V. 336. Harta Nagyközség iratai (1805) 1856–1944 (1946). 7,55 ifm.

A dunamenti nagyközség lakosságának többsége németajkú és ág. ev. vallású. A középkorban Fejér vármegye Solti járásához tartozott. 1455-ben Nagy-Harta néven említették az oklevelek. 1690-ben az elpusztult helységek között szerepelt. Az 1720–1724 közötti időszakban telepítette újra Ráday Pál, Würtenbergből behozott ág. ev. vallású németekkel. Az 1754. évi vármegyei nemesi összeírás szerint Ráday Gedeon volt a helység földesura. 1792-ben épült az ágostai hitvallásúak temploma. A reformátusok 1847-ben szerveződtek anyaegyházzá. A községet többször sújtotta árvíz, 1852-ben pedig majdnem teljesen leégett. A település lakosainak létszáma 1910-ben 4967 fő, a lakosság 59,6%-a volt német, 1941-ben az 5815-ből 66,8%. 1943-ban az 5820 főből magyar 32 %, német 66 %, tót 2 % volt, az 1944-ből fennmaradt kimutatás szerint, amely a községben élő zsidó lakosok Kalocsára történő elköltöztetése kapcsán készült. A község lakosai gazdakört, takarékpénztárt és hitelszövetkezetet tartottak fenn. A községhez tartozott Hartaibojár és Hartaimikla valamint Dunatétlen és Érsekiharta puszták. Bojár és Mikla a 16. sz.-ban még önálló helység volt, amelyeket 1596-ban Szegedy Márton és András nyertek királyi adományul. Az 1754. évi vármegyei nemesi összeírás szerint e két pusztát Tersztyánszky László és József, továbbá Vigyázó Pál és Mihály birtoka volt. Ide tartozott még Szülleölle pusztája, amelyről első ízben 1427-ben tettek említést, mikor az Kormói Péter neje, Katalin birtokába került. A 18. sz.-ban a Földváry családé, 1910-ben a hartaiak birtoka volt, akik a mintegy 500 hold erdőt 1865-ben kiirtották, és szántófölddé tették. A helység neve 1900-ig Kisharta volt. Kisharta község területe 1872-ben 2662 hold 384 négyszögöl volt. 1900-ban változott Hartára a helység neve. 1900-ban a községi előljáróság Bojár, Tetétlen és Mikla pusztákon a vadászati jogot gróf Teleki Józsefnek adta bérbe. A vadászati jogot az előljáróság jóváhagyásával 1944-ig mindig bérlők gyakorolták. Egy 1914-ben készült irat (47–48/1914.) szerint, a községi vezető funkcióira nemzetiségi és vallási megkülönböztetés nélkül bárki megválasztható volt. Az I. világháború éveiben az egyre fokozódó munkaerőhiány enyhítésére Harta községbe és a hozzá tartozó pusztákra összesen 249 hadifogyót, (elsősorban oroszokat) küldtek. A hadifogyók munkaerejének igénybevétele az I. világháború végéig folytatódott.

A község fondjában szervezeti ill. iratfajtái alapon 3 sorozat található, a hagyatéki iratok az előljáróság közigazgatási iktatott irataiban lelhetők fel. 1. sorozat: A Képviselőtestület iratai: Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1881–1883, 1892; közgyűlési jegyzőkönyvek mutatóval 1909–1937; országgyűlési képviselőválasztás jegyzékei 1924–1944; Kis Harta község képviselőtestületének tisztújítási iratai 1892; Harta község képviselőtestületének tisztújítási iratai (névjegyzékek) 1939, 1940, 1943; községi költségvetések, zárszámadások, vagyoneleltárak 1875–1943-ból. 2. sorozat: Az Előljáróság iratai: Közigazgatási általános iktatott iratok (1860) 1872–1944, iktató- és mutatókönyvek 1929–1944-ből. Közigazgatási bizalmas iratok 1932–1944. Katonai iratok 1944-ből. A hartai birtokosság legeltetési társulatának iratai 1911–1942. Anyakönyvi iktatott iratok 1898–1932, házassági szerződések 1805–1872, hagyatéki iratok 1872–1918. Árverési jegyzőkönyvek 1860, 1910–1941; vetésterületi kimutatások 1943–1944; Kis Harta község közigazgatási hatósági vizsgálatának iratai 1890–1893. Árvaszéki határozatok 1872–1936; cselédügyek 1886–1943; oltandók és újraoltandók összeírása 1918–1930; állat-, kocsi- és ingatlan-összeírások 1942–1945. Számadási főkönyvek 1940–1944, pénztári számadások 1856–1943, alapok számadásai 1928–1942, pénztári naplók 1872–1944, illetményjegyzékek 1927–1940. 3. sorozat: Az adóügyi jegyző iratai: Telekkönyvi végzések 1913–1944, kataszteri birtokívek (Vejte), kataszteri birtokívek (Érsekiharta). Adófőkönyvek (földadó, bor(ital)adó, búzaföldadó, szükségadó, juttatottak beszedési naplója, községi pótagó megosztási kulcs) 1931–1944. Adóbeszedési naplók (húsfogyasztási adóbeszedési napló, borfogyasztási adóbeszedési napló, legeltetési adóbeszedési napló, adóbeszedési napló, adóbeszedési napló összesítése) 1882–1945. Földadókivetési lajstrom Harta 1917–1940; Vejte 1917–1943; Dunatétlen 1917–1940; Érsekiharta 1917–1943; Pataji Bojár 1917–1943; Hartai Bojár 1917–1943; Hartai Mikla 1917–1943. Földadónak adóközségenkénti kimutatása 1917-ből, házadó kivetési lajstromok 1917, 1920–1944; névjegyzék a házadó kivetéséhez 1944–1946; kincstári házhaszon-részesedési főkönyv és lajstrom 1922–1925; kereseti adókivetési lajstrom 1913–1922; földhözjuttatottak vagyonszámlái

főkönyve 1931–1932; Harta, Dunatétlen és Dunapataj legelő törlesztési főkönyve 1939-ből; Dunatétlen vagyonszármazás legelő törlesztési részlet beszédési napló 1936–1940; Harta vagyonszármazás legelő törlesztési nyilvántartás 1927–1936; vagyonszármazásföld lezárolási jegyzék 1925–1931; haszonbérleti szerződések 1887–1944; haszonbérleti főkönyv 1929–1941; borfogyasztási haszonbérletiek jegyzéke 1882; vadászati haszonbérletiek 1933; közmunka főkönyv 1930; közmunka kivetési lajstrom 1930–1944; marhalevel iktatók 1939–1944.

BKMÖL XXII. 337. Harta Község iratai 1945–1949 (1952). 2,74 ifm.

A község a Dunavecsei járáshoz tartozott. Képviselőtestületi iratai hiányosak, közgyűlési jegyzőkönyvei 1948–1949-ből vannak. Közigazgatási iktatók iratai 1945–1949-ig, de csak 1945–1946-ból vannak hozzá iktatókönyvek, mutató nincs, tehát átlapozással kutatható. Közellátási iratok 1945–1949-ből, munkaerő-nyilvántartási iratok 1947–1949-ből vannak. A falu dobolási könyve 1945–1952-ből szolgáltat adatokat a községben történt és kihirdetett eseményekről. Többek között 1946-ból német anyanyelvűek névsora, 1947-ből kitélepítettek fellebbezései is vannak.

BKMÖL V. 339. Istvánmegye Község iratai 1794–1855 (1860). 0,63. ifm.

István-Megye helységet és határát az 1836. évi XXX. tc. alapján Pest Vármegyéből Bács Vármegyéhez csatolták, 1852-ben egyesítették Bajával. Iratai számadások, végrendeletek, egyességi, bérleti, adóssági, hagyatéki, bíróságok iratok, közpénztári, bírói és árvtári számadások, szóbeli bírósági iratok, katonai állítási kötelezvény, harangjövendeleim kimutatás.

BKMÖL V. 345. Katymár Nagyközség iratai (1855) 1891–1944 (1949). 3,95 ifm.

A neve először egy 1388-as feljegyzésben fordult elő, Kachmár néven, amely Töttös László birtoka volt. 1466-os és 1499-es írások Kathmár, ill. Kathymar néven említették. A Kisvárdai család – mint a Töttösök jogutódai – birtokába került. 1590-ben 22 adózó házat írtak össze. 8 évvel később a szerb lakosság elköltözött. A későbbi években a birtokosok személye többször változott. Az 1700-as évek elején faluként szerepel az összeírásokban, de igen kevés lakossal. 1763 után a falut bunyevácokkal telepítették be. 1800-ban a Latinovics család vette meg a települést. Ekkor kezd a kezdetben szegényes falu fellendülni úgy, hogy 1846-ban Latinovics Sándor özvegye, Katymár mezővárossá nyilvánítását kérte. Az 1900-as években 4636 (368 magyar, 2562 német, 1689 bunyevác, és 17 szerb) lakost, 850 házzal írtak össze. A település lakosainak létszáma 1910-ben 4702 fő, a lakosság 57,1%-a volt német, 1941-ben a 4992-ből 59,8%.

1. sorozat: A község képviselőtestületének iratai: Képviselőtestületi és közgyűlési jegyzőkönyvek 1891–1944; járási tiszti értekezlet jegyzőkönyvi kivonata 1929–1943; építési engedélyek 1855; szabályrendelet 1939; szerződések 1923; országgyűlési választók névjegyzéke 1928; pótköltségvetés 1937; községi költségvetés 1938; vagyonszármazás 1928-ból. 2. sorozat: Az előjáróság iratai: Tanácsulási jegyzőkönyvek 1908–1933; közigazgatási iktatók iratok 1922–1943; közigazgatási iratokhoz iktató és mutatókönyvek 1892–1944; hivatalvizsgálati iratok 1928–1933. Összeírások (szőlő, vetésterület) 1931–1936; cselédek, mezőgazdasági munkások összeírása 1939–1940; gazdasági cselédek nyilvántartója 1942–1943. Hadigondozási iratok (é. n.), községi bírósági iratok 1928–1933, dobolási könyv 1938–1940, közellátással kapcsolatos kimutatások 1942–1945. 3. sorozat: Az adóügyi jegyző iratai: Földhözjuttatottak főkönyve 1928–1936; kataszteri birtokívek, birtoklapok (é. n.). Adófőkönyvek, adókimutatás (statisztika), adóhátralék, adóalany összeírás, vagyonszármazás-haszonbér előírás, használati-díj lajstrom 1925–1942; adóbeszédési naplók 1933–1945, útdó főkönyv 1908, borfogyasztási adófőkönyv 1943. Tulajdonátviteli jegyzőkönyvek 1906–1946. Marhalevelek jegyzőkönyve/iktatója 1916–1949-ből.

Irodalom:

Kőhegyi Mihály: Katymár lakossága a XVIII. század első harmadában. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVI. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2000. 97–104. p.

BKMÖL XXII. 344. Katymár Község iratai (1944) 1945–1949 (1950). 0,39 ifm.

A Bajai járás községe. A község irattára az 1956-os forradalom ideje alatt elpusztult. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei 1946–1950-ből, költségvetése, számadási főkönyve és pénztári naplója 1945-ből, a község dobolási könyve 1945–1949-ből, adóügyi iratai 1946-ból, gazdajegyzői iratok 1949-ből vannak.

BKMÖL V. 353. Kunbaja Nagyközség iratai 1903–1944 (1948). 3,09 ifm.

A falu a mohácsi vész után alakult. Első említése a Steltzer-féle török defterekben található, ahol a szabadkai náhijében 1560-ban 27 adózó házzal szerepel. Egy 1598-as feljegyzés szerint rác lakossága Esztergom vidékére költözött. Az 1699. évi első összeírásban Kunbaja 59 gazdával szerepel, tehát az akkori viszonyokat tekintve Bács vármegye egyik legnépesebb falvai egyike volt. A falu a Rákóczi-mozgalmak idején elpusztult. A pusztta 1817-ben almási Rudics Máté birtokába került, majd Teleki Józsefné Szászy Julia birtoka lett. A 19. század elején e pusztát németekkel telepítették be. Új díszes temploma 1877-ben épült, melynek freskóit 1873–1877 között Lohr Ferenc készítette. Egyházi anyakönyv vezetése 1819, paróchia 1820 óta van. Kunbaján 1890-ben 2586 fő élt 398 házban, ebből 2417 német. A település lakosainak létszáma 1910-ben 2769 fő, a lakosság 86,2%-a volt német, 1941-ben a 2920-ból 87,1%. 1946-ban a német lakosságot kitelepítették, helyükre a Délvidékről és a Felvidékről telepítettek családokat.

A község iratai töredékesen kerültek levéltárba. Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1909–1942-ből, hagyatéki iratok 1903–1944-ből, közigazgatási iktatott iratok 1941–1943-ból, iktatókönyvek hozzá tartozó iratok nélkül 1930-tól lelhetők fel. Számadási főkönyvek 1929–1940-ből, dobolási könyvek 1937–1950-ből, választói névjegyzékek 1928–1945-ből, állat- és gyümölcsfa-összeírások, adófőkönyvek 1936–1944-ből, körállatorvosi iratok 1927–1929-ből.

BKMÖL XXII. 352. Kunbaja Község iratai 1944–1949 (1951). 2,1 ifm.

A Bácsalmási járás községe. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei hiányoznak ebből az időszakból, csupán a község költségvetése van meg 1947–1948-ból. Közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből vannak iktatókönyvekkel, de mutatókönyv csak 1946 és 1949-ből maradt fenn. A külön kezelt iratok között halottkémi jelentések 1945–1946-ból, katonai és hadigondozási iratok 1945–1946-ból, pénzügyi iratok 1944–1947-ből, adóügyi iratai között házadó kivetési naplók szerepelnek 1945–46-ból.

A községi közigazgatási iratokban található egy utasítás, amely a 84 350/1947. BM sz. rendeletben említett összeírólapok kitöltéséhez készült, benne kitelepítési névjegyzékek, de azok nem mondhatók teljesnek. (BKMÖL XXII. 352. Kunbaja község kig. iratai 328/1948.) A németek kitelepítésével kapcsolatos iratok előfordulhatnak, a bajai járási főjegyzői, bácsalmási járási főjegyzői, vármegyei alispáni, községi stb. közigazgatási iratokban.

BKMÖL V. 358. Madaras Nagyközség iratai (1937) 1940–1944 (1945). 0,25 ifm.

A község kun telep volt, 1377-ben Kumcheg fiainak birtoka. 1580–1582-ben a török iratokban 44 adózó házzal szerepelt, de a török kor végén elpusztult és 1697-ben csak pusztaként említik. A pusztát 1712-ben Osztroiczki Imre kapta meg, majd a Billard család vette meg 1733-ban. 1743-ban kezdődött meg a betelepítése vegyes ajkú telepeseekkel, később németekkel. A betelepítés 1787-ben fejeződött be. A faluban 1820-ban 2000 magyar és 787 bunyevác lakott, 1900-ban 5653

főből 5148 magyar, 500 német, a többi szerb és tót nemzetiségű volt. A település lakosainak létszáma 1910-ben 5780 fő, a lakosság 7,3%-a volt német, 1941-ben a 6477-ből 5,9%. A település 1950-ig Bács-Bodrog vármegye községe.

A község iratai nagyon hiányosan kerültek levéltárba, köztük a község költségvetési és számadási iratai 1943–1945-ből és telekkönyvi betétlapok vannak.

BKMÖL XXII. 358. Madaras Község iratai 1945–1949. 3,26 ifm.

A Bácsalmási járás községe. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyve csak 1946-ból került levéltárba, valamint zárszámadási iratai 1945–1949-ből. Az előljáróság közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből, melyekhez 1945–1946-ból van iktató- és mutatókönyv. Külön kezelt iratai között anyakönyvi iratai 1945–1951-ből, pénzügyi iratai 1945–1948-ból vannak.

BKMÖL V. 363. Nemesnádudvar Nagyközség iratai (1845) 1903–1944. 0,24 ifm.

A települést egy 1432-ből származó oklevél említi először. Neve 1900-ig Nádudvar, német neve Nadwar, majd 1900-tól a Nemesnádudvar nevet használja. A községet 1724-ben Németországból betelepült, jórészt földművesemberek alapították. A község 1945-ig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez, 1945 és 1950 között Bács-Bodrog vármegyéhez tartozott. A település lakosainak létszáma 1910-ben 2637 fő, a lakosság 88,5%-a volt német, 1941-ben a 3097-ből 85,1%.

Irataiból a község képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyvei kerültek levéltárba 1903–1942-ig.

BKMÖL XXII. 363. Nemesnádudvar Község iratai 1945–1949. 1,63 ifm.

A Bajai járás községe 1945-től. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei nem kerültek levéltárba. A községi előljáróság közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből vannak, mutatókönyvek 1947–1949-ből, dobolási könyv 1947-ből.

BKMÖL V. 371. Rém Nagyközség iratai 1895–1944. 0,18 ifm.

Bács-Bodrog vármegyében, a Jankovác és Baja közötti falut már a török defterek is említik 1580-ban (Rím, Rym). A török hódoltság alól 1687-ben szabadult fel a település, és ekkor délszláv telepesek érkeztek ide. A Rákóczi-féle szabadságharc során lezajlott pestisjárvány miatt a vidék újra elnéptelenedett. Rém pusztát Mária Terézia 1750-ben Grassalkovich Antalnak ajándékozta. Rém 1872-ben lett önálló község. Lakosainak száma 1910-ben 1367 fő, a lakosság 39,3%-a volt német, 1941-ben az 1820 lakosnak 38,1%-a.

Levéltárba került iratai közgyűlési jegyzőkönyvek 1895–1944-ig, amelyekhez mutató áll a kutatók rendelkezésére.

BKMÖL XXII. 371. Rém Község iratai 1945–1950. 1,63 ifm.

A község 1949-ig a Jánoshalmi járáshoz, utána a Kiskunhalasi járáshoz tartozott. A község képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyvei 1945–1950-ig, előljáróságának közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből vannak, amelyekhez hiányosan, de iktató- és mutatókönyvek is tartoznak. Közöttük van pl. 1945-ből egy kimutatás azon egyénekről, akik a német hadseregben katonai szolgálatot teljesítettek. A pénzügyi gazdálkodás iratai 1945–1948-ig, köztük számadási főkönyvek, pénztári főnaplók, a sváb kitelepítéssel kapcsolatosan megürült ingatlanok pénztárnaplója, és egyéb pénztárnapló. Adóügyi iratai között kereseti adó, és borfogyasztási adóbeszedési naplók 1945-ből vannak.

BKMÖL V. 388. Vaskút Nagyközség iratai 1851–1944. 2,24 ifm.

A község nevével 1400-ban találkozunk először Bachuta formájában, majd Bachkuta, Batkuta, Baskút (1724), Bácsvaskút (1894) alakban. 1950-ig a Bajai járás nagyközsége Bács-Bodrog vármegyében. A 18. század közepén a Grassalkovich család tulajdonába került, akik külön bírót küldtek ide, és a települést önálló faluvá tették. 1756 és 1800 között a földesúr németeket telepített ide. Az új lakosok hamar ipart is fejlesztettek, a kovácsok, ácsok már 1848-ban céhszabadalmat kaptak. 1869-től postahivatala, iskolája és olvasóköre volt. A falu az I. világháború után 1919-ben szerb megszállás alá került, és 1921-ben került vissza Magyarországhoz. A település lakosainak létszáma 1910-ben 5196 fő, a lakosság 80,4%-a volt német, 1941-ben a 4705-ből 93,4%. A II. világháború után a vaskúti német lakosság 60%-át kitelepítették Németországba. A svábok helyére délvédelki menekültek, magyarországi nincstelen magyarok, bukovinai székelyek és moldvai csángók érkeztek.

A község iratai hiányosan kerültek levéltárba. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei 1885–1938-ig, szabályrendeletek 1887–1940-ből, költségvetések 1930–1939-ből, közigazgatási iktatott iratok 1868–1944-ig, a községi orvos iratai 1931–1943-ból, egyéb töredékes iratok 1851–1944-ig vannak. Az adóügyi iratok között tulajdonátruházási jegyzőkönyvek és kataszteri birtokívek, adófőkönyvek vannak 1894–1915-ig.

BKMÖL XXII. 387. Vaskút Község iratai (1943) 1945–1949 (1951). 1,66 ifm.

A Bajai járás községe. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei 1943–1950 közötti évekből, országgyűlési képviselőválasztási iratok és választói névjegyzékek 1949-ből vannak. Az előljáróság közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből hozzájuk tartozó iktató- és mutatókönyvekkel állnak rendelkezésre. Külön kezelt közigazgatási iratai között 1945-ből szerepelnek magyarul és oroszul kitöltött kérdőívek, politikai szempontú véleményezéssel a Vörös Hadsereg által elvitt személyekről; 1945–1949-ből katonai és hadigondozási iratok, köztük a hadiárvák és hadiözvegyek, hadirokkantak segélyezéséről. Továbbá községi nyilvántartás van a betelepülésekről és a községi kötelekbe való felvételtől 1949-ből; nyilvántartás 1944–1951-ből a végrehajtás céljából átvett bűnügyi költségekről. Pénztári iratai 1945–1949-ből, adóügyi iratai 1943–1951-ből vannak, köztük tulajdonátruházási jegyzőkönyvek is. A fond többek között a Jugoszláviából 1944 októbere után menekült és kiutasított magyarokról is tartalmaz adatokat (1946: a községi előljáróság kimutatása); 1948-ból az áttelepítésre kötelezettek vagyonának zár alá vételéről; sváb ingatlanok haszonbérbe adásáról; vagyonelkobzásról, kimérés és birtokbalehelyezésről; német származású egyénekről, akiknek vagyonválság fizetést vetettek ki; 1949–1950-ből van földhöz, házhoz juttatottak jegyzéke, végleges telekkönyvezése.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. (Levéltári füzetek, Bács-Kiskun megye 5.)

Novák László: Pest-Pilis-Solt vármegye alföldi vidékeinek településrendszerei a XVIII. században: Bács-Kiskun megye helyeinek az úrbéri kérdőpontokra adott válaszai 1768–1769-ből. In: Bács-Kiskun megye múltjából II. (A késői feudalizmus kora). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1979. 461–583. p.

Fekete Dezső: Egy bácskai nagyközség közegészségügye 1945-ig: [Bácsalmás]. In: Bács-Kiskun megye múltjából IV. (Egészségügy) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1982. 93–132. p.

Zorn Antal: Német betelepülések a mai Bács-Kiskun megye területére a XVIII. és a XIX. században. In: Bács-Kiskun megye múltjából X., (Gazdaság és társadalom.) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1989 [1990]. 325–389. p.

Tóth Ágnes: Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. In: Bács-Kiskun megye múltjából XI. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1992. 330–382. p.

Kőhegyi Mihály – Merk Zsuzsa: Az 1939. évi népszámlálás Csávolyon. In: Bács-Kiskun megye múltjából XII. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1993. 251–283. p.

Tóth Ágnes: „A könyveknek is megvan a maguk sorsa”: a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus könyvek, sajtótermékek összegyűjtése Magyarországon (1945–1947). In: Bács-Kiskun megye múltjából XIII. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1994 [!1995]. 124–150. p.

Tóth Ágnes: A magyarországi németek története a hazai történetírásban 1945 után. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVI. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2000. 143–151. p.

Mayer János: Az elűzött észak-bácskai svábok németországi beilleszkedésének néhány kérdése. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVII. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2001. 299–340. p.

Tóth Ágnes: Enteignung sowie zwangsweise Um- und Aussiedlung der Ungarndeutschen 1945–1946. = Beiträge zum Geschichtsbild der Donauschwaben. Wissenschaftliches Symposium 22–23. Oktober 1999. [Gesamtredaktion Franz Roth]. Salzburg. Donauschwäbisches Kulturzentrum, 2001. 47–75. (Donauschwäbische Beiträge 108.)

Tóth Ágnes: Migrationen in Ungarn 1945–1948. Vertreibung der Ungarndeutschen, Binnenwanderungen und slowakisch-ungarischer Bevölkerungsaustausch. München. R. Oldenbourg Verlag, 2001. 248. (Schriften des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte 12.)

Tóth Ágnes: Vermögensenteignung sowie zwangsweise. Um- und Aussiedlung der Ungarndeutschen 1945–1948. = Ortsbezüge. Deutsche in und aus dem mittleren Donauraum. Referate der Tagung des Johannes-Künzig-Instituts für ostdeutsche Volkskunde vom 25. bis 27. Oktober 2000. Herausgegeben von Hans-Werner Retterath. Freiburg. Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde, 2001. 47–61. (Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Instituts 5.)

Tóth Ágnes: A kollektív bűnösség elve és a német kisebbség. In: Kisebbségkutatás. 11. 2002. 3. 701–710. p.

Kemény János: Duna-Tisza közí mezővárosi végrendeletek 1738–1847. Kecskemét, 2005. (Forrásközlemények 9.) 445. p.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

BKMÖL VI. 1. A M. Kir. Államrendőrség Bajai Kapitányságának iratai (1891) 1921–1944 (1946). 7,72 ifm.

Lásd: BFL VI. Rendészeti szervek. Általános iktatott iratokhoz iktató- és mutatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére. Bűnügyi és kihágási iktatókat és mutatókat, nyilvántartásokat (kéjnökről, büntetett előéletűekről) is tartalmaz a fond.

BKMÖL VI. 2. A M. Kir. Államrendőrség Kalocsai Kapitányságának iratai 1930–1943. 0,24 ifm.

1931. december 31-i hatállyal az 5 kerületi rendőrkapitányság helyébe Budapest székhellyel a M. Kir. Rendőrség Vidéki Főkapitányságát állították fel, amely alá 53 városi rendőrkapitányság volt rendelve, köztük a kalocsai is. Kevés irata került levéltárba, összesen 5 kötet. A reggeli jelentéskönyvet (1930), az őrszemélyzeti parancsnokságon vezették, s a napi bejegyzéseket rendszeresen aláírta az őrszemélyzeti parancsnok. Bejegyezték a létszámmal kapcsolatos adatokat (rendszeresített létszám, szolgálatban lévők, szabadnapon lévők, egyéb távollét rovatokkal) és jelentéseket a különös eseményekről. A szolgálati előjegyzési könyv (1937–1943) és a szolgálati törzskönyv (1935–1938) ugyanazokat a rovatokat tartalmazta (ört álló rendőrök és őrhelyek, tartalékszolgálat és őrzésközpont, felügyeleti szolgálatok, szabadnaposok, szabadságon lévők betegek száma), valójában a tervezett és leadott szolgálatok nyilvántartása volt. Az ellenőrzési főkönyv (1937–1941) az ellenőrzés időpontját, az őrszemek számát, a tapasztaltakat, és az ellenőrzést teljesítő személy aláírását rögzítette. A fogda-könyvbe (1931–1936) az őrizetbe vett neve és adatai, az ügyirat száma, a nála talált tárgyak és értékek, az őrizetben töltött napok, az elkövetett ügy milyensége (kihágás, bűnügy, stb.), a távozáskor visszaadott tárgyak, a „jegyzet” rovatba pedig az elbocsátás körülményeiről történtek bejegyzések.

BKMÖL VI. 6. Bács-Bodrog vármegyei községi rendőrállomások iratai 1911–1941. 0,08 ifm.

A fond anyaga rendkívül hiányos; a Bajai járáshoz tartozó községek rendőrségi állomásának 1-1 vezénylési és működési könyve Gara (1911–1912) és Bácsborsód (1938–1940) esetében, valamint Csátalja rendőreinek 7 db szolgálati füzeté alkotja (Eifried Antal, Klemm János, Schaffer János és

Várhelyi János rendőröké). A vezénylési és működési könyvbe bejegyezték a szolgálat időpontját és helyét, a szolgálatot végző rendőrök nevét, és hogy a szolgálat ideje alatt történt-e valamilyen esemény. A bejegyzéseket naponta ellenőrizte a főjegyző, jegyző vagy a bíró. A rendőrök szolgálati füzetére névre szóló volt, melyet rendszeresen magukkal vittek, és pontosan vezettek. A kivezénylést és ellenőrzést a rendőrállomás vezetője jegyezte be. A szolgálati helyre érkezést és onnan az elindulást megjelölve, aláírással igazoltatni kellett.

BKMÖL VI. 101. A Bajai Pénzügyigazgatóság iratai 1905–1950. 0,15 ifm.

A pénzügyigazgatóság élén az államfő által kinevezett pénzügyigazgató állt, aki a működési köréhez tartozó törvényhatóságok törvényhatósági bizottságának és közigazgatási bizottságának szavazattal bíró tagja és a pénzügyigazgatóság hatáskörébe tartozó összes ügyekben előadója. Általában minden megyének megvolt a maga pénzügyigazgatósága, csak néhány kisebb megyének volt a szomszédos megyével közös hivatala. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén külön pénzügyigazgatóságokat szerveztek egyfelől Budapest (Székesfővárosi M. Kir. Pénzügyigazgatóság), másfelől Pest-Pilis-Solt-Kiskun, továbbá Esztergom vármegye részére (Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság). Ekkor (1937) az ország egész területén 24 pénzügyigazgatóság működött. A budapestvidéki pénzügyigazgatóságnak külön kirendeltsége volt Kecskeméten, a fogyasztási adókra ki nem terjedő hatáskörrel. 1945 után is főhatóságuk a pénzügyminisztérium volt. Ügykörükbe tartozott az igazgatási, felügyeleti, ellenőrzési teendők ellátása. Irányításuk, útmutatásuk mellett működött a pénzügyi közigazgatás egy-egy vármegyére kiterjedő szervezete. A pénzügyigazgatás általános hatáskörű középfokú szervei voltak. Mint állami szervek a II. világháború után a 14/1945. ME sz. rendelet szerint tovább folytatták működésüket. A városi, járási, községi adóhivatalok irányítása, ellenőrzése továbbra is fontos feladatuk volt. Az adóbehajtások segítése, az adókvetési kulcsok megállapítása, fogyasztási adók kezelése, részletfizetési kedvezmények és fizetési halasztások engedélyezése, jövedéki ellenőrzések végzése, jövedéki kihágások és adócsalások ügye a pénzügyigazgatóságok munkájának jelentős területe maradt. Ház-, föld-, illetményadó csökkentése, elengedése, mértéke tárgyában kiadott kérelmek, fellebbezések elbírálói voltak első, ill. másodfokon. A 401/1945. ME sz. rendelet a pénzügyigazgatóságok területi illetékessége tárgyában bizonyos átszervezésekről intézkedett. Létre kellett hozni pénzügyigazgatóságot Miskolcon, Nyíregyházán, Sátoraljaújhelyen, valamint a szikszói, bajai, berettyóújfalui, mátészalkai ideiglenes pénzügyigazgatósági kirendeltségeket. 1946-ban pénzügyigazgatóság alakult Esztergomban, Balassagyarmaton, a komáromi pénzügyigazgatóság pedig teljes jogkörű kirendeltséggé alakult át. A 13 200/1948. Korm. sz. rendelet és a 326 500/1948. PM sz. rendelet szerint a városi és községi adóhivataloknak állami adóhivatalokká történő átszervezése következtében módosult a pénzügyigazgatóságok ügyköre is. Az 5800/1949. Eln. A PM sz. rendelet intézkedett a pénzügyigazgatóság területén augusztus 15-étől az állami és forgalmi adóhivatalok megszüntetéséről, s helyette adófelügyelőségek szervezéséről. A 3050/1950. Eln. Fő PM sz. rendelet intézkedett a sátoraljaújhelyi és soproni pénzügyigazgatóság megszüntetéséről, ill. a debreceni, esztergomi, győri, gyulai, miskolci, nyíregyházi, szegedi, veszprémi és zalaegerszegi pénzügyigazgatóságok átszervezéséről. A rendelet rendelkezéseit 1950. március 16-ától kellett végrehajtani, és az átszervezés befejezését a pénzügyigazgatóságok vezetői haladéktalanul kötelesek voltak jelenteni a pénzügyminiszternek.

Irodalom:

Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937.

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A Bajai Pénzügyigazgatóság anyagában hivatali alkalmazottak személyi lapjai találhatóak betűrendben, a dolgozók törzslapjai, tárcafőkönyv a különböző jogcímen beszedett díjakról, illetékekről, stb.; szolgálati és minősítési táblázatok, személyi kartonok betűrendben (esküokirat és családfa is).

BKMÖL VI. 102. A Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai (1921) 1931–1944 (1945). 2,2 ifm.

a) Általános iratok (1921)1931–1944. 1,36 ifm.

b) A Kecskeméti Pénzügyigazgatóság mellé rendelt Számvevőség iratai (1921) 1931–1944 (1945). 0,84 fm.

Lásd: BKMÖL VI. 101 és PML VI. 101. A Budapestvidéki Pénzügyigazgatóságnak külön kirendeltsége volt Kecskeméten, a fogyasztási adókra ki nem terjedő hatáskörrel. Illetékessége Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli részére terjedt ki, kb. Cegléd-től a megyehatárig. Működését 1931-ben kezdte meg, és feladatkörét 1950-ig látta el, amikor azt a Megyei Tanács Pénzügyi Osztálya vette át. Ügyosztályai: I. Általános, II. Egyenes adó, III. Illeték, IV. Forgalmi adó, V. Dohány- és szeszjövődék, VII. Földadó. A hivatal iratanyaga csak töredékesen maradt meg, iktató- és mutatókönyvek; iktatott iratai csak az V. ügyosztálynak vannak.

A pénzügyigazgatóság mellé rendelt számvevőség iratait iratfajtai alapon két sorozat alkotja: a tárcafőkönyvek 1921–1944-ig (egyesadók, földadó nyilvántartás, vagyonváltság alap, vagyonváltság- földek, beruházási hozzájárulás, forgalmi adók, illeték bevételi és kiadási 1945-ből is, és pénzügyőrségi); és adófőkönyvek (egyesadó, jövedelem és vagyonadó, juttatott adófőkönyve) 1921–1944 -ből.

BKMÖL VI. 106. Az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Bács-Bodrog és Délpest megyére vonatkozó iratai 1878–1950. 46,73 ifm.

A nem adózási célú kataszteri felmérést első ízben II. József rendelte el 1786-ban. Ez azonban még volt tényleges földmérés, mert az ország területét ábrázoló térkép katonai titkot képezett. A mai értelemben vett kataszteri felmérés 1856-ban kezdődött el. 1867-ig felmérték az egész Dunántúl területét, az I. világháború kezdetéig pedig az ország akkori területének 4/5-ét fejezték be. A földkataszter létesítése érdekében megindított földmérés igazgatása Bécsben a császári és királyi pénzügyminisztérium hatáskörébe tartozott. Itt szervezték meg a földmérési igazgatóságot és a háromszögellő hivatalt. A részletes felmérést földmérési felügyelőségek végezték. Ezek egyes csoportjai felett a földmérési aligazgatóságok álltak. Ez a szervezés fő vonásaiban megmaradt 1867-ben is, amikor az intézmény a magyar pénzügyminisztérium hatáskörébe került. Itt a földmérés ügyeinek intézésére egy külön ügyosztályt szerveztek, amelynek szervezetébe tartozott a Háromszögellő Hivatal, a felmérési felügyelőségek, a térképtárak és a térképnymoda. A kataszteri helyszínelési felügyelőségek feladatát a felmérési felügyelőségek által végzett részletes felmérés, mérnöki helyszínelés, birtokrendezés – főként tagosítás – stb. nyomán új földadó-kataszteri munkálatok készítése képezte. A földadó-nyilvántartási teendők ellátása a községekben a községi adóhivatalt vezető jegyző, városokban a városi adóhivatal feladata volt. A földadó-nyilvántartás szervezetének vezetése és ellenőrzése a pénzügyminiszter hatáskörébe tartozott. A 20. század kezdetén a szervezet a Háromszögellő Hivatalból, a földmérési felügyelőségekből és a földmérési térképtárakból állt. A felügyelőségek száma változó volt, a századfordulóig általában 12, 1913-ra 24-re emelkedett. Térképtárat Pozsonyba, Kassára, Zágrábba, Temesvárra és Budapestre telepítettek. A trianoni békediktátum után Magyarország területén a Háromszögellő Hivatal, 9 földmérési felügyelőség és a Budapesti Térképtár maradt.

A 600/1945. ME sz. rendelet alapján végrehajtott földreform, a tagosítások, földrendezések végrehajtására földhivatalok és azokon belül műszaki osztályok alakultak. 1946–1950 között az állami földmérés ágazati irányítását az Országos Tervhivatal látta el.

A térképtárak az 1950-ben létrehozott Országos Földmérési Intézet (OFI) kerületébe kerültek, mely önálló hivatalként működött 1952-ig, amikor megalakult az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal (ÁFTH).

Irodalom:

Horváth Gábor: A 150 éves magyar állami földmérés. Előadás az MFTTT gödöllői vándorgyűlésen 2007. július 6-án elhangzott előadás szerkesztett változata. [www. Geod-07-07.indd 14–17. 2007. augusztus 2.]

A fond gyűjtemény jellegű. Rendszere az ÁFTH kezelési rendszere; munkaszámok szerint, helységenként tagolódik. A munkaszámok rendjében 1–111-ig a különböző Bács-Kiskun megyei települések betűrendjében tartalmazza egy-egy helység munkarészeit, a 114. munkaszám alatt a hozzájuk tartozó segédkönyvek találhatóak, amelyekkel az anyag jól kutatható. Községek szerint: Akasztó, Alpár, Baja, Bácsalmás, Bácsbokod, Bácsborsód, Bácsszentgyörgy, Bátmonostor, Bática, Bócsa, Borota, Bugac, Császártöltés, Csátalja, Csávoly, Csengőd, Csikéria, Csólyospálos, Dávod, Drágszél, Dunaegyháza, Dunapataj, Dunaszentbenedek, Dunatétélen, Dunavecse, Dusnok, Érsekcsanád, Fajsz, Felsőszentiván, Foktő, Fülöpszállás, Gara, Gátér, Géderlak, Hajós, Harta, Hercegszántó, Homokmégy, Izsák, Jakabszállás, Jánoshalma, Jászszentlászló, Kalocsa, Katymár, Kecskemét, Kelebia, Kerekegyháza, Kéleshalom, Kiskőrös, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Kisszállás, Kömpöc, Kunadacs, Kunbaja, Kunbaracs, Kunpeszér, Kunszállás, Kunszentmiklós, Ladánybene, Lajosmizse, Lekitelek, Madaras, Mátételke, Mélykút, Miske, Nagybaracska, Nemesnádudvar, Nyárlőrinc, Ordas, Orgovány, Öregcsertő, Páhi, Pálmonostora, Pirtó, Rémm, Solt, Soltsszentimre, Soltvadkert, Sükösd, Szabadszállás, Szakmár, Szalkszentmárton, Szank-Móricgát, Szeremle, Tass, Tatabánya, Tázlár, Tiszakécske, Tiszaújfalú, Tompa, Uszód, Vaskút.

BKMÖL VI. 108. A m. kir. adóhivatalok iratai 1936-1937. 0,07 ifm.

Az abszolutizmus idején a pénzügyi igazgatásnak alsófokú, az adóhivataloknak megfelelő szervei a járási szolgabírói hivataloknak alárendelt cs. kir. adóhivatalok voltak. Feladatuk volt az egyenes adók és illetékek kivetése, beszedése és beszolgáltatása. Kezelték az egyéb kincstári jövedelmeket és az „állami jószágok” jövedelmét, őrizték az árvavagyont és a bírói letéteket.

1867 után m. kir. adóhivatalokká alakultak át, de szervezetük, hatáskörük nagyjából a régi maradt, azzal az eltéréssel, hogy a szorosan vett pénzügyigazgatástól elválasztott állami jószágkezelés a jószágigazgatóságokra és a bányai igazgatóságokra szállott. Az illetékkiszabási jogkör 1875-ben átment az 1875. évi XXV. tc.-kel szervezett illetékkiszabási hivatalokra. Az 1876. évi XV. tc. pedig az egyenes adók körüli teendőket ruházta az e tc.-kel létesített adófelügyelőkre. Az 1889. évi XXVIII. tc. az illetékkiszabási hivatalokat – a budapestiek kivételével – megszüntette és hatáskörüket újra a kir. adóhivatalokra ruházta. Szorosan vett pénzügyigazgatási jogkörük mellett mint állami gyűjtőpénztárak is működtek és az 1909. évi XI. tc. 40. §-a alapján jogot nyertek a köztartozásoknak végrehajtás útján való behajtására is. Számukat így folyton szaporították, az I. világháború előtt 360 adóhivatal volt. Az 1918-as forradalmak utáni években „állampénztárak”-nak nevezték őket. A két világháború között a pénzügyi igazgatásnak általános alsófokú hatóságai. Minden pénzügyigazgatóság kerülete több m. kir. adóhivatali kerületre oszlik, melyek lehetőleg a járások területével esnek egybe, és az ország területén 138 adóhivatal működött, a pénzügyigazgatásnak alárendelve. Élén a m. kir. adóhivatali főnök áll. Személyzete részben a m. kir. adóhivatalhoz beosztott fogalmazói, részben m. kir. adóhivatali és a kezelési szakhoz tartozó tisztviselőkből áll. Hatáskörük kiterjed az egyenes adók, forgalmi adók és illetékek kivetésére, ill. kiszabására, adómentességek engedélyezésére, adóelengedések megállapítására, az egyenes-, forgalmi- és fogyasztási adók, az illetékek, valamint a közadók módjára behajtandó kincstári követelések kezelésére, értékek és bírói letétek kezelésére. A végrehajtási eljárásnál előforduló törvény- vagy szabályellenesség, valamint az adóbehajtási illetékek felszámítása ellen benyújtott panaszok tárgyában mint elsőfokú fellebbviteli hatóság dönt. Az adóhivatalok szervezete és működése 1945 után változatlan maradt 1948, ill. 1949-ig. Az 1945 után működő adóhivatalok a – 600/1927. évi PM sz. a pénzügyi közigazgatást szabályozó összeállítás alapján tevékenykedtek.

Közvetlen feletteseik a területileg illetékes pénzügyigazgatóságok voltak. Főhatóságuk a pénzügyminisztérium volt. Közadó, közszolgáltatások fogalmába, így az adóhivatalok ügykörébe tartoztak mindazon szolgáltatások, amelyek közadók módjára hajtandók be.

Szervezetük: Az együttes és külön kezelt adók kezelői: nagy- és kisközségekben a községi adóközegek, a községi adóhivatal, a községi előljáróság, a megyei és thj. városokban a városi adóhivatal, a járásokban az állami adóhivatal voltak. Szinte minden járásnak külön adóhivatala volt. Ha a járási székhely valamely thj. városban vagy megyei városban volt, a járásnak és az illető városnak egy adóhivatala volt. A forgalmi adók kezelésére külön forgalmi adóhivatalok szolgáltak. Működésük 1945 után módosult a megváltozott követelményeknek megfelelően. Így pl. a 4300/1945. ME sz. rendelet szerint a községi adóhivatalok, előljáróságok, városi adóhivatalok kötelesek voltak hetenként jelentést küldeni az állami adóhivatalnak a búzában befizetett földadóról és a közszolgáltatások címén terményből befolyt adóról. A 151 500/1945. PM sz. rendelet értelmében kötelesek voltak a földadót borban is elfogadni; a bort átszámítani búzára és ennek értelmében küldeni meg az átvételi elismervényt az állami adóhivatalnak. A szolgálati és munkabérvizonyból származó jövedelmek adóztatásával kapcsolatban a ráosztott kötelezettségeknek eleget kellett tenniük. Ugyanígy volt ez a lakásadóval, házadóval. Az adóhivatalok 1945-től a pénzügyi közigazgatás államosításáig, átszervezéséig (1948) szinte mindenféle adónemmel kapcsolatos ügyet intéztek mint kivető, véleményező szervek: pl. közmunkaváltsággal, jövedelemadóval, együttes kereseti és jövedelemadóval, valamint a vagyontöbblet-adóval, illetményadóval kapcsolatban. A 12 650/1948. Korm. sz. rendelet 1949. január 1-jei hatállyal megszüntette az állami adóhivatalok letétpénztári hatáskörét. Jogutódok az illetékes bíróságok, ill. a törvényhatóság első tisztviselője lettek. A 13 200/1948. Korm. sz. rendelet, mely a pénzügyi közigazgatás államosítása és átszervezése tárgyában intézkedett, kimondta, hogy a városi és községi adóhivatalokat – Budapesten a kerületi adószámviteli osztályokat és kerületi adófelügyelőségeket – állami adóhivatalokká kell átszervezni, valamint a pénzügyminiszter által kijelölt nagy- és kisközségekben állami adóhivatalokat kell felállítani. A jelenlegi adóhivatalokat és a forgalmi adóhivatalokat egyesítve adófelügyelőségekké kell átszervezni.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.
Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937.
Rendeletek Tára. 1867–1944. Pest/Budapest.

A Kunszentmiklósi M. Kir. Adóhivatal irataiban az 1933-ban alakult (16 200/1933. ME sz. rendelet), s a védett birtokok felett felügyeletet gyakorló helyi bizottság anyagai találhatóak. A bizottság feladata volt a nagybirtokosok adókedvezményeinek elbírálása. Iratait az Állami Adóhivatal iratain belül külön kellett őrizni a 100/1934. PM sz. rendelet alapján. Iratanyagából csupán 4 jegyzőkönyv maradt meg 1936–1937-ből (0,07 ifm.), pedig elég intenzív tevékenységet folytatott; az 1936. febr. 25-i jegyzőkönyv szerint 1935-ben 60 ülés keretében 406 ügyet intéztek el. A helyi bizottságnak 4 tagja közül a jegyző tartozott az adóhivatal alkalmazottai közé. (Lásd még: A XXIV. 131. Az illetékkiszabási hivatalok iratait 1946–1950-ig.)

BKMÖL VI. 201. A Bács-Bodrog Vármegyei M. Kir. Gazdasági Felügyelőség iratai (1921) 1944–1949. 5,47 ifm.

Az állattenyésztési felügyelőségeket az 1908. évi XLVIII. tc. alapján szervezték át gazdasági felügyelőségekké. A gazdasági felügyelői szolgálatot, valamint a vármegyei gazdasági felügyelőségek szervezetét az 1921. évi XLII. tc., valamint az e törvény végrehajtása tárgyában kiadott 84 251/1923. FM sz. rendelet szabályozta. A gazdasági felügyelői szolgálatot – azoknak a gazdasági teendőknek hivatali ellátását, amelyek a mezőgazdaság fejlesztése körül az állam és a törvényhatósági mezőgazdasági igazgatás körében, felmerültek – a vármegyei és városi törvényhatóságokban a vármegyei gazdasági felügyelőségek végezték. E felügyelőségek az FM

fennhatósága alá tartoztak. Feladatkörük kettős volt, részben állami, részben törvényhatósági feladatokat oldottak meg. Egyrészt végezték a törvények, ill. a miniszteri rendeletek által rájuk bízott feladatokat, másrészt a megyei th. igazgatás keretén belül ellátták a mezőgazdasági szakszolgálatot, a vármegyei gazdasági felügyelőségek tagjai előadóként működtek a megyei mezőgazdasági bizottságban. A szervezetét tekintve a vármegyei gazdasági felügyelőségek a hivatal vezetőjéből, annak helyetteséből, a beosztott gazdasági felügyelőkből és segédszemélyzetből, valamint a járásokba, ill. megyei városokba kirendelt járási gazdasági felügyelőkből álltak. A gazdasági felügyelőket a földművelésügyi miniszter nevezte ki. A vármegyei gazdasági felügyelőségekbe beosztott gazdasági felügyelők, továbbá a járási gazdasági felügyelők közvetlen hivatali feljebbvalója a vármegyei gazdasági felügyelőség vezetője volt, aki megszabta teendőiket és irányította működésüket. A miniszter a megyei gazdasági felügyelőségek feletti fennhatóságot a Budapesten székelő gazdasági főfelügyelő útján gyakorolta. A járási gazdasági felügyelők a megyei gazdasági felügyelőségeknél említett feladatok mellett ellátták a mezőrendőri tevékenységek végrehajtása körüli szolgálatot, a mezőőrök kioktatását, előadóként működtek közre járási mezőgazdasági bizottságokban, a közigazgatási szervek – főszolgabíró, polgármester – mellett szakelőadói munkakört töltötték be, irányították a községi gazdasági előljárók munkáját. 1937-ben 26 vármegyei gazdasági felügyelőség és 63 járási gazdasági felügyelő volt Magyarországon. 1945 után több rendelet szabályozta a járási gazdasági felügyelők feladatait. A 30 300/1945. FM sz. rendelet a járási gazdasági felügyelők feladatává tette, hogy a községi termelési és munkatervek elkészítésében segítsék a helyi szerveket. A rendelet értelmében ugyanis minden községben termelési és munkaterveket kellett készíteni a tavaszi mezőgazdasági munkák elvégzésének biztosítása céljából. A járási gazdasági felügyelők közreműködtek a rendelet által életre hívott községi termelési bizottságok megalakításában. A 21 956/1945. FM sz. rendelet értelmében minden városban, községben meg kellett alakítani a Mezőgazdasági Termelési Hiteligényeket Elbíráló Bizottságot. A bizottságnak tagja lett a járási gazdasági felügyelő. Az említettekén túl a gazdasági felügyelő feladata volt az üzemanyag igénylése, elosztása és elszámolása, a vetőmag és betakarítás biztosítása, a műtrágya elosztása, a tenyészállatok és mezőgazdasági gépek beszerzése, a természeti károk megállapítása. Télen tanfolyamokat szervezett, pl. gépkezelői, takarmányozási, szőlősgazdaképző stb. Részt vett mezőgazdasági kiállítás és vásár rendezésében, a felügyelői értekezleten, a Termelési Bizottságon túl tagja volt a Közigazgatási Bizottságnak is. A 2610/1949. Korm. sz. rendelet, valamint a végrehajtása tárgyában kiadott 10 427/1949. FM sz. rendelet értelmében a vármegyei gazdasági felügyelőségek megszűntek. Feladatkörüket a vármegyei mezőgazdasági igazgatóságok vették át. A járási gazdasági felügyelők ezen igazgatóságok irányítása alatt működtek tovább.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A gazdasági felügyelő bizalmas iratai 1944-ből, általános iktatott iratai 1946–1949-ből vannak. Ezen kívül leltári napló 1921–1944-ből, apaállatok nyilvántartása 1945–1947-ből, a tervgazdasági értekezletek jegyzőkönyvei 1947–1949-ből.

BKMÖL VI. 202. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Központi Kerületi M. Kir. Gazdasági Felügyelőség iratai (1944) 1949–1950. 0,11 ifm.

BKMÖL VI. 209 Pest vármegye, Budapest székesfőváros és Kecskemét thj. város állami gazdasági felügyelőjének iratai 1949–1950. 0,1 ifm.

BKMÖL VI. 210. A Kalocsai járás gazdasági felügyelőjének iratai 1923–1942. 1,43 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 201. Segédkönyvek hiányában az iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL VI. 213. A Dunavecsei járás gazdasági felügyelőjének iratai 1947–1949. 0,08 ifm.

BKMÖL VI. 214. A Jánoshalmi járás gazdasági felügyelőjének iratai 1946–1949 (1950). 0,36 ifm.

A fond anyaga iktatott iratokból és az azokhoz tartozó iktatókönyvekből áll. Az iktatott iratok tartalmuk szerint: tanfolyamok szervezése, mezőgazdasági helyzetjelentések, természeti károk jelentése, tenyészállatok összeírása, vetéstervek elkészítése, kártevők elleni védekezés megszervezése stb. Ezek évenként iktatószám szerint rendezettek 1946-tól 1949-ig. Mutatókönyv nem maradt meg.

BKMÖL VI. 502. A Kecskeméti Tanfelügyelőség iratai 1881–1949. 14,78 ifm.

a) Elnöki iratok 1899–1949. 0,25 ifm.

b) Iktatott iratok 1899–1949. 13,52 ifm.

c) Külön kezelt nyilvántartások 1881–1949. 1,01 ifm.

Az 1868-ban felállított tanfelügyelőségek hatáskörét az 1876. évi XXVIII. tc. szabályozta, amely szerint minden vármegye, valamint Budapest képezett külön tankerületet. Intézkedési joga az állami, községi, magán és társulati, alsó és felső népoktatási intézményekre terjedt ki. Az 1935. évi VI. tc. alapján 1936 februárjában a tanügyigazgatásban bekövetkezett változások eredményeként a tanfelügyelőségeket a tankerületi főigazgatóságoknak – mint irányító szerveknek – rendelték alá. Az ekkor létrehozott népoktatási kerületek általában egy vármegyét foglaltak magukba, de Pest vármegye egy része Kecskeméttel együtt külön népoktatási kerületet alkotott, amelynek élén a királyi tanfelügyelő állt, akinek az óvodák, népiskolák és az általános irányú tanonciskolák tartoztak a felügyelete alá. A törvény az országot közoktatásügyi igazgatás, nevelésügyi felügyelet szempontjából 8 tankerületre osztotta: a Budapesti, a Budapestvidéki, a Székesfehérvári, a Szombathelyi, a Pécsi, a Szegedi, a Debreceni és a Miskolci tankerületre. Egy tankerület több megyét, ill. thj. várost foglalt magában. A tankerület élén a tankerületi királyi főigazgató állt, akit a vallás-és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevezett ki. A tankerület népoktatási kerületekre tagozódott. A népoktatási kerület pedig egy-egy vármegye és a vármegye határain belül eső törvényhatósági jogú városok területét foglalta magában. Élén a királyi tanfelügyelő állt, aki a törvényhatósági közigazgatási bizottságnak tagja és tanügyi előadója volt. A középiskolák, középfokú iskolák és szakiskolák tanulmányi felügyeletében tanulmányi felügyelők működtek közre, akiket az illető iskolatípus számára előírt képesítéssel és legalább tízévi szolgálattal bíró tanárok (igazgatók) közül a vallás-és közoktatásügyi miniszter bízta meg. A tanulmányi felügyelők működésének részletes szabályait a vallás és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapította meg. A népiskolák és óvodák tanulmányi felügyeletében körzeti iskolafelügyelők működtek közre.

Az 1945. január 19-én hozott 56 000/1945. VKM sz. rendelet értelmében a közoktatásügyi igazgatás továbbra is az 1935. évi VI. tc. alapján történt. Az 1949 júliusában megjelent 4155. sz. kormányrendelet az ország területét 27 tankerületre osztotta, 1-1 volt a megyeszékhelyeken, magában foglalva a vármegye és a területén lévő törvényhatósági jogú város területét. A székhelye: Szikszó, Pécs, Baja, Békéscsaba, Berettyóújfalu, Miskolc, Makó, Szeged, Székesfehérvár, Győr, Debrecen, Eger, Szolnok, Esztergom, Balassagyarmat, Sopron, Nyíregyháza, Mátészalka, Szekszárd, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg, Sátoraljaújhely. Budapesten működött a Budapesti tankerület, amely magában foglalta a székesfőváros és azon Pest megyei községek területét, amelyek nem tartoztak az Észak Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tankerülethez. Az Észak Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tankerület székhelye szintén Budapesten volt, hozzá tartoztak az alsódabasi, aszódi, budapestkörnyéki, gödöllői, gyömrői, központi, monori, nagykátai, ráckevei, szentendrei és váci járások, valamint Szentendre és Vác

megyei városok területe. A Dél-Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tankerület székhelye pedig Kecskeméten volt, magában foglalta a vármegye abonyi, dunavecsei, kalocsai, kiskőrösi, kiskunfélegyházi és kunszentmiklósi járásainak területét, továbbá Cegléd, Kalocsa, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas és Nagykőrös megyei városoknak területét. A 4155/1949. Korm. sz. rendelet hatályba lépésével az ország területén lévő tanfelügyelői hivatalok megszűntek. Hatáskörüket az újonnan kialakított Tankerületi Főigazgatóságok vették át, melyek szintén megszűntek 1950 júliusában a tanácsok megalakulásával. Helyüket a Tanácsok Oktatási és Népművelési Osztályai vették át.

Irodalom:

Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937.

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1976. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 9.)

Az önálló hatáskörű tanfelügyelőiséget az I. világháború után hozták létre Kecskeméten, 1919-ig Kecskeméti Kir. Tanfelügyelői Kirendeltség működött.

a) Elnöki iratai felsőbb hatóságok rendeleteit és a személyi ügyek iratait tartalmazza.

b) Iktatott iratai 1919-től vannak iktató- és mutatókönyvekkel. Az 1899–1905 közötti időszakból csak mutató- és iktatókönyvek maradtak fenn. Általános iktatott iratok 1945–1949; iskolai statisztikák 1939–1948 (iskolai adatgyűjtőívek, leltárak, kimutatások); személyi kartonok (A–Zs) 1949-ből vannak, amelyek a Dél-Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tankerületéhez tartozó tanerők adatait tartalmazzák.

c) A külön kezelt iratok iskolai és óvodai törzskönyveket (1913–1937), iskolaépületi, iskolai alapvető nyilvántartást (1881–1943), nyugdíjintézeti nyilvántartást (1907–1916), leltári naplót (1948), tanügyi statisztikát (1937), tanítói törzslapokat és javadalmi jegyzőkönyveket (illetményföldek és szolgálati lakások nyilvántartásával 1897–1942 között), tanítói esküokmányokat és díjleveleket kinevezési és besorolási iratokkal (1907–1937), személyi kartonokat (1948–1949) tartalmaznak.

BKMÖL VI. 503. Bács-Bodrog vármegye és Baja thj. város tanfelügyelőjének iratai 1944–1950. 3,84 ifm.

A Pécsi tankerület magában foglalta Baranya, Bács-Bodrog, Somogy vármegyék, Baja és Pécs törvényhatósági jogú városok területét; székhelye Pécs volt. Az ország területét 1949-től 27 tankerületre osztották, köztük a 3., a Bács-Bodrog vármegyei tankerület illetékessége kiterjedt Bács-Bodrog vármegye és Baja törvényhatósági jogú város területére. Székhelye Baján volt.

Általános iktatott iratai 1944–1949-ig vannak, benne alkalmazottak eskütételi jegyzőkönyve 1944–1945-ből (719/1945); tanfelügyelői jelentések 1945–1949-ig (4/1949. sz. alatt). Az iratok iktató- és mutatókönyv segítségével kutathatók. Külön kötet 1948–1949-ből a felsőszentiváni Áll. Általános Iskola jegyzőkönyveit tartalmazza, és az 1949. évi rovatos elszámolás kötetében óvodákra vonatkozó törzslapok is vannak.

BKMÖL VI. 504. A Győri Kir. Tankerületi Főigazgatóság Kalocsai Körzeti Felügyelőjének iratai 1801–1848. 3,21 ifm.

A tankerületi királyi főigazgatóságok intézményét az 1777-ben kiadott Ratio Educationis szervezte meg az ország összes iskoláinak felügyeletére. Az országot 9 tankerületre osztották, majd számuk II. József idején 5, az 1806. évi Ratio Educationis után 6 lett. Egy-egy tankerület élén a főigazgató állt, akinek 1868-ig mindennemű iskolatípus a felügyelete alá tartozott, a protestáns iskolák kivételével. Az ő alárendeltjeiként a népművelést a nemzeti iskolák felügyelői irányították. A Ratio Educationis meghatározott jogokkal és kötelezettségekkel külön igazgatókat állított az

iskolák élére és bevezette a kötelező iskolai adminisztrációt. Ilyen szervezéssel az iskola közvetlen kapcsolatba került a kormánnyal. Működési helyük szerint felosztotta az iskolákat falusiakra, mezővárosiakra, városiakra és székvárosiakra. Tantervük kidolgozására csak az 1778. május 1-jén kezdődő nemzeti iskolák tanfelügyelőinek budai tanácskozásán került sor. Itt született meg a budai Tanterv, amely részletesen foglalkozott az elemi oktatás kérdésével és kiegészítette a Ratio Educationist. Bács-Bodrog és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék települései a Győri, a Pécsi, a Budapestvidéki Tankerületi Főigazgatóság területi illetékességébe tartoztak.

A kalocsai körzet tevékenységéről e korai időszak iratai kerültek a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba. Iktatószám szerint rendezettek, éveken belül a szám nélküliekhez a levéltárban mutató készült. Az iratok tanulmányozása gazdag forrást nyújt az egyes iskolák helyzetére vonatkozóan településenként, de van az anyagban összesített jelentés is az iskolákról, továbbá adatok a tanítókról, a tantervről, a tanulók számáról, kilétéről, előmeneteléről, a tanítói juttatásról, elvéve a tanítók életéről, adatok a kinevezések, fegyelmi ügyben folytatott levelezések, a főigazgatónak küldött negyedéves és éves jelentések, a városokban működő nemzeti iskolák jegyzékei, rendszabály-javaslatok, stb. Az iratokban Szabadka, Zombor és Újvidék szab. kir. városok, Baja kiváltságos mezőváros, valamint Almás, Csávoly, Gara, Dávod, Vaskut és a ma Vajdaságban (Szerbia) lévő községekre (Ada, Bács, Hódág, Becse, Bajmok, Apatin, Hegyes, Zenta, Doroszló, Kernyaja stb. találunk adatokat.

Irodalom:

Pálinkás József: Szabadka népoktatása 1687–1918. Szabadka, 1974. (Életjel könyvek 3.)

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

BKMÖL VII. 1. A Bajai Törvényszék iratai 1902–1952. 82,85 ifm.

a) Elnöki iratok 1929–1952. 4,95 ifm.

b) Peres iratok 1937–1952. 74,38 ifm.

c) Cégbírósági iratok 1902–1952. 3,52 ifm.

Lásd: BFL VII. A törvényszékek, mint első folyamodású bíróságok élén az elnök állt. Ahol alelnök nem volt, ott a törvényszék tagjai közül a legidősebb helyettesítette az elnököt. A bírói tagok számát az igazságügyi miniszter szabta meg. A vizsgálóbírákat a törvényszéki bírák sorából, csekélyebb fontosságú esetekben a jegyzők közül a törvényszéki elnök nevezte ki. A pertárnokot is az elnök jelölte ki a jegyzők közül. A személyzetet az ítélelbírák, az albírák és a segédszemélyzet – jegyzők, joggyakornokok –, az irodaigazgató, az irodatisztek, telekkönyvezetők, írnokok, díjnokok mint kezelőszemélyzet alkotta. A segéd- és kezelő hivatalokat kiegészítette a pertár, a cégjegyzésekre szánt iroda, a telekhivatal, a jegyzői iroda. A törvényszék polgári és büntető ügyekben ítélt, és mint egyes bíróság, vagy mint társas bíróság járt el. További szervei voltak a vizsgálóbíró, a vádtanács, a fiatalokorúak tanácsa, a rögtönítélő bíróság, a törvényszéki fegyelmi bíróság. A törvényszék mellett 1897-ben megszervezett és 1900-tól működő, büntető joghatósággal bíró esküdtszékek álltak fel időszaki jelleggel. Eredetileg 102, majd a két világháború között mindössze 24 királyi törvényszék volt az országban. Hatáskör: a) mindazon polgári peres és peren kívüli teendők, melyek a polgári törvénykezési rendtartás szerint fennállott első folyamodású társas bíróságokhoz – városi, megyei kerületi, széki és vidéki törvényszék – tartoztak; b) váltó- és kereskedelmi ügyek, melyekben korábban a pesti királyi ítéletábla területén a királyi váltótörvényszékek jártak el; c) kártérítési ügyek; d) eddig a pénzügyi törvényszékekhez tartozó ügyek; e) úrbéri, tagosítási és arányosítási ügyek; f) bűnvádi ügyek, amelyek eddig a fennálló törvények és törvényes rendeletek szerint a fennállott társas bíróságokhoz tartoztak.

Az 1949. évi XX. tv., az Alkotmány, és a 9/1949. sz. tvr. alapján, a 88 000/1949. IM sz. rendelet a járásbíróság kivételével megváltoztatta a rendes bíróságok addigi elnevezését. A törvényszék

elnevezést megyei bíróságra változtatta, kivéve a Budapesti Törvényszéket, amely a Fővárosi Bíróság elnevezést kapta. Ezek a jogszabályok a törvényszékek funkcióját nem érintették. Az 12/1950. sz. tvr. megszüntette a megyei bírósági különtanácsot, feladatait a büntetőtanács és az államügyészség vette át.

A kereskedelmi cégjegyzékekre vonatkozó 11 230/1945. ME sz. rendelet alapján az igazságügyi miniszter a 36 000/1946. IM sz. rendelettel szabályozta a háborús események következtében elveszett, megsemmisült vagy használhatatlanná vált kereskedelmi cégjegyzékek pótlásának, a kereskedelmi cégjegyzékek újjászervezésének és az újjászerveztett cégjegyzékek vezetésének módját és ezen belül a cégbíróságok szerepét.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Magyar Törvénytár - Corpus Juris Hungarici. Budapest.

Magyarországi Rendeletek Tára. Budapest.

Bodóczy László: A magyarországi ítélőtáblai rendszer története. In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. Szerk.: Szabó Attila. Kecskemét, 2005. 257–263. p.

Bánkiné Molnár Erzsébet: A hagyatéki per, mint történettudományi forrás. In: Bács-Kiskun megye múltjából XV. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 1999. 321–365. p.

Az 1868. évi LIV. tc. értelmében, a polgári ügyekben való első folyamodású bíraskodást Baján a városi bíró vagy helyettese, ill. a városi törvényszék gyakorolta; felettes szerve a Pesti Királyi Ítélőtábla volt. A legfőbb bírói hatóságot a Magyar Királyi Kúria gyakorolta Pesten. A jogszolgáltatás területi szerveit az 1890. évi XXV. tc. átszervezte, és a két ítélőtábla helyett 11 jött létre, köztük a Szegedi Királyi Ítélőtábla. Hat törvényszék tartozott az illetékességi körébe, a nagybecskereki, a nagyikindai, a szabadkai, a szegedi, az újvidéki és a zombori, vagyis Torontál, Bács-Bodrog, Csanád és Csongrád megye peres ügyeiben bíraskodott. Az 1891–1918 közötti időszakban Baja a Szegedi Királyi Ítélőtábla kerületéhez tartozó Szabadkai Királyi Törvényszékhez tartozott (ma Szerbia), amelynek a mai Magyarország területén Baján és Bácsalmáson működött járásbírósága. A Bajai Járásbíróság területi illetékessége kiterjedt Baja, Bácsbokod, Bácsborsód, Bátmonostor, Béreg (ma Szerbia), Csátalja, Csávoly, Dávod, Felsőszentiván, Gara, Hercegszántó, Nagybaracska, Regőce és Vaskút községek területére. A Bácsalmási Járásbíróság területi illetékessége pedig Bácsalmás, Bajmok (ma Szerbia), Borota, Jánoshalma, Katymár, Kisszállás, Kunbaja, Madaras, Mátételke, Mélykút, Rémm és Tatabáza községekre. A bajai cégügyek intézésére 1918-ig a Szabadkai Királyi Törvényszék volt illetékes.

Az I. világháborút követően jelentősen megváltozott a bírósági rendszer is. A trianoni egyezmény után Magyarország területén öt ítélőtábla maradt, köztük a Szegedi Ítélőtábla is. Baján, az 1920–1940 közötti időszakban a Pécsi Királyi Ítélőtáblához tartozó Szekszárdi Királyi Törvényszék, Törvényszéki Kirendeltsége működött. Járásbíróságai Bácsalmáson és Baján voltak. A bécsi döntéseket követően ismét változott a Szegedi Ítélőtábla illetékességi területe, és 1940-től a bajai, majd 1941-től a szabadkai, a zombori és az újvidéki törvényszékekről is kerültek ügyek a Szegedi Ítélőtáblára. Cégügyekben is a Bajai Királyi Törvényszék volt illetékes intézkedni. A törvényszék Bajai Törvényszék néven működött 1945-től, majd Bajai Megyei Bíróság néven szűnt meg 1950-ben. Illetékességi területén a 177 000/1950 IM sz. rendelet értelmében a Kecskeméti Megyei Bíróság lett illetékes, majd pedig 1952-től a Kecskeméti Megyei Bíróság Bajai Kirendeltsége néven működött a bíróság Baján.

a) A törvényszék élén az elnök állt. Akadályoztatása esetén feladatait az ítélőtáblai címmel és jelleggel felruházott törvényszéki bírák rangsor szerint látták el, vagy az 1887. évi XXX. tc. 14. §-a szerint kijelölt törvényszéki bírák helyettesítettek.

b) Peres iratai között 1938–1944 között államellenes ügyek, kormányzó elleni vétség, becsületsértés, árudrágítás, lopás büntette, fajvédelmi vétség, zsarolás és fajgyalázás vétsége, a magyar állam, a magyar nemzet ellen irányuló vétség, rémhír terjesztése, tiltott határátlépések miatt ítéleztek (mint pl., hogy a magyarországi lakosok Németországba mentek munkavállalás miatt 1940-ben, és az 1942-es ügyiratban van vádirat, törvényszéki végzés, személyleírás, családi

állapot adatai, stb.). Ebben az állagban a Fiaalkorúak Bíróságának iratait is – Fbl. jelzéssel – megtaláljuk.

c) A cégbírósági anyag a következő iratsorozatra tagolódik: Rekonstruált cégiratok és okmánytár 1922–1950-ig, esetenként 1883-ig visszanyúló adatokkal. Hozzájuk cégjegyzékek és névmutató 1922–1944-ből; az újraserkesztett cégjegyzékek és cégiratok 1947–1953-ig, segédleteik a cégutóiratok könyve és ezek mutatója 1947–1950-ből. Lajstromkönyvek 1941–1952-ig és mutatóik 1948–1950-ig vannak. A bajai cégbíróság iratai töredékesen maradtak ránk. Az I. világháború után a csonka Bács-Bodrog vármegye egy része elszakadt a cégiügyekben illetékes Szabadkai Királyi Törvényszéktől. Baján, 1922 után újból elkészítették a csonka vármegye területén működő egyéni és a társas cégek jegyzékét. Az egyéni cégjegyzék teljes, de a társas cégjegyzéknek mára csak a II. kötete maradt meg. A vármegye területéről a II. világháború idején és utána sok cég tulajdonosát elhurcolták/elhurcolhatták, kitelepíthették, és mivel hivatalos megkeresésre, és a megadott határidőre a tulajdonosok nem jelentkeztek, ill. nem nyújtották be a kért iratokat, cégek megszűntek. Így 1947-ben sok céget töröltek a nyilvántartásból. Sok esetben erre utaló, megjegyzés van az iraton, vagy a községi bizonyítványban. A cégek alapítói sok esetben a családtagok voltak. Éppen ezért e töredékes anyag is gazdag forrás nemcsak a gazdaságtörténet, hanem a társadalomtörténet, s a családkutatás iránt érdeklődő kutatók részére. Az anyag áttekintő raktári jegyzék, a korabeli segédletek és a 2009-ben épített adatbázis segítségével kutatható.

BKMÖL VII. 2. A Kalocsai M. Kir Törvényszék iratai 1872–1950 (1951). 333,85 ifm.

a) *Elnöki iratok 1872–1950 (1951). 6,58.*

b) *Peres iratok 1872–1950. 312,79 ifm.*

c) *Cégbírósági iratok 1896–1950. 13,17 ifm.*

Az 1871. évi XXXI.-XXXII. tc. nyomán megalakult a Kalocsai Magyar Királyi Törvényszék. A törvényszék alá a Kalocsai, a Dunavecsei és a Kiskőrösi Járásbíróság tartozott. Később hozzácsatolták a Kiskunhalasi Járásbíróságot is. Az 1897-ben átadott új épületben kapott helyet a Magyar Királyi Törvényszék, a Járásbíróság, az Ügyészség és a Telekkönyvi Hatóság. Az épület középső udvari szárnyában a fogház volt. A magyar igazságszolgáltatási szervezet 1949. évi átszervezésével október végén a Kalocsai Törvényszék megyei bírósággá alakult át, amelyet 1950. április 30-án megszüntettek. Kalocsán csak járásbíróság maradt.

BKMÖL VII. 3. A Kecskeméti Törvényszék iratai (1877) 1919–1950 (1952). 57,45 ifm.

Polgári és büntető ügyek, „R” rehabilitáltak iratai 1947–1950; a fiaalkorúak bíróságának iratai 1945–1952-ből, 1877 és 1878-ból pedig csődügyek iratai vannak.

BKMÖL VII. 4. A Bácsalmási Járásbíróság iratai 1867–1957. 139,81 ifm.

a) *Elnöki iratok 1922–1941. 0,05 ifm.*

b) *Peres iratok 1887–1949. 65,26 ifm.*

c) *Telekkönyvi iratok 1867–1957. 74,5 ifm.*

Első folyamodású bíróságok, élükön a járásbíróval és egy vagy több aljárásbíróval, és egyes bíróságként ítéleztek. A bírói létszámot még kiegészítette a segéd-, kezelői- szolgáló személyzet, a bírósági végrehajtók és amennyiben a járásbíróság mint telekkönyvi hatóság is működött, a telekhivatal. Némely járásbíróságot társadalombiztosítási ügyekben történő ítélezési joggal is felruháztak. Több tagból álló járásbíróság esetén az ügyvitelt a járásbíró vezette. Az aljárásbíró önállóan járt el a hozzá utalt ügyekben. Felügyeletük a törvényszéki elnököt illette évente. A járásbíróság a hatáskörébe tartozó bűnügyek és vizsgálatok állásáról a kir. ügyészség számára havi kimutatást készített. Segéd- és kezelőszemélyzete alkalmazásáról szintén az igazságügyi miniszter

rendelkezett. Hatáskörébe a polgári és a peren kívüli törvénykezési teendők tartoztak, amelyeket korábban – a fennálló törvények és törvényes rendeletek – az eddig fennállott egyes bíróságokhoz – szolgabíró, városi bíró, kerületi főbíró – és egyes bíróhoz utasítottak. A járásbíróság eljárás és ítélt mindazon büntetendő cselekmények esetében, amelyek fölött a törvények és a törvényes gyakorlat szerint az eddig fennállott egyes bíróságok ítéleztek. Kötelességük között szerepelt elvégezni az illetékességi területükön belül azon bűnügyekben a büntetővizsgálatot, amelyek a törvényszék hatáskörébe tartoztak. A járásbírósági bűnvádi ügyekben a másodfok a királyi ítéltábla volt.

Az 1849. évi osztrák igazságügyi rendelet 1850. március 1-től kezdődően az ingatlanforgalmat **telekkönyvi bejegyzéshez** kötötte, és az ezzel kapcsolatos eljárást a járásbíróságokra ruházta. Az 1855. december 15-én kelt császári pátensben bocsátották ki a telekkönyvi rendtartást az egész birodalomra nézve. Ez a rendszer a kiegyezés után is fennmaradt. A telekkönyveket előbb a törvényszékek és a járásbíróságok, 1915. január 1-től pedig a járásbíróságok mint telekkönyvi hatóságok vezették.

a) Az elnöki iratok a járásbíróság működésére vonatkozó adatokat tartalmaznak a felügyeleti vizsgálatok jegyzőkönyveiben, ügyforgalmi jelentésekben, ítéltáblai elnök rendeleteiben és azokra tett intézkedésekben, panaszügyekben, külön kérelmekben. Vannak köztük járásbírósági alkalmazottak, ügyvédek névjegyzékei, gyűjtőív, névsor, kimutatás a köztisztviselők egyesületi tagságáról (1938-ból).

b) A peres iratok korai időszakából a töredékesen megmaradt iratok többsége telekkönyvi ügy, amelyekben örökösödési és hagyatéki iratok, adásvételi szerződések, közjegyzői okiratok vannak (1887-ből adás-vevési szerződések, 1898-ból Kamarás Imre közjegyző iratai).

c) Telekkönyvi iratok Bácsalmás, Borota, Csikéria, Jánoshalma, Katymár, Kelebia, Kunbaja, Madaras, Mátételke, Mélykút, Rémm, Tatabánya, Tompa, Mélykút községekre vannak.

BKMÖL VII. 5. A Bajai Járásbíróság iratai 1916–1942. 2,16 ifm.

A fondban az elnöki iratok mellett polgári perek, bűnügyek, végrehajtási és hagyatéki ügyek találhatóak.

BKMÖL VII. 6. A Dunavecsei Járásbíróság iratai 1883–1947. 27,38 ifm.

Az iratanyag legnagyobb részét községenként rendezett telekkönyvi betétlapok (Apostag, Dunavecse, Harta (Kis és Nagyharta), Solt, Szalkszentmárton, Tass), földtulajdonosok névjegyzéke (Kisharta), birtoklapok, örökösödési iratok, hagyatéki leltárak, adásvételi szerződések, tulajdon átruházás iratai teszik ki.

BKMÖL VII. 7. A Kalocsai Járásbíróság iratai (1877) 1898–1948. 214,2 ifm.

a) Peres iratok (1877) 1906–1934 52,7 ifm.

b) Telekkönyvi iratok 1898–1948. 161,5 ifm.

Az 1871-ben alakult a Kalocsai Járásbíróság peres iratai 1920 előtt nagyon hiányosak, utána teljesnek mondhatók 1933-ig. Az anyagban a hatáskörébe tartozó polgári perek és hagyatéki ügyek vannak. Telekkönyvi iratai az illetékességi körébe tartozó községekre vonatkozóan vannak: Bática, Bogyzsló, Csengőd, Drágszél, Dunapataj, Dunaszentbenedek, Dusnok, Érsekcsanád, Fajszt, Foktó, Géderlak, Hajós, Harta, Homokméggy, Kalocsa, Miske, Nemesnádudvar, Ordas, Zádor, Imsós, Öregcserető, Sükösd, Szakmár, Uszód. Az 1945-ös földreformmal kapcsolatban is tartalmaz kiosztási földkönyveket, telekkönyvi betétlapokat.

BKMÖL VII. 15. A Bajai Államügyészség iratai 1914–1946. 4,5 ifm.

Lásd: BFL VII. 18. Az ügyészség elé többek között lopás, árdragítás, fajgyalázás, zsarolási, gyermekrablási ügyek mellett tiltott határátlépési ügy is került. Az 1942–1943-as évből igen sok tiltott határátlépési ügy iratai találhatóak, ugyanis magyarországi lakosok érvényes iratok nélkül külföldre mentek. Pl. Csátaljáról Sopronon keresztül mentek Németországba dolgozni és jöttek onnan vissza 1938–1939-ben.

Irodalom:

Nánási László: Magyarország ügyészségének vázlatos története a kezdetektől 1953-ig. In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. Szerk.: Szabó Attila. Kecskemét, 2005. 265–276. p.

Nánási László: Az állami igazságszolgáltatás kezdetei Kecskeméten (1851–1861). In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. Szerk.: Szabó Attila. Kecskemét, 2005. 301–314. p.

BKMÖL VII. 16. A Kalocsai Államügyészség iratai 1872–1944. 58,14 ifm.

A fondban elnöki és nyomozati (IV. jelű) iratok, bűnvizsgálatok és nyomozatok lajstroma található.

BKMÖL VII. 18. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság (OFB) Bajára vonatkozó iratai 1926–1933. 0,05 ifm.

Az 1920. évi XXXVI. tc. rendelkezései alapján 1921. június 20-án állították fel az OFB-ot, és az 1941. évi XVIII. tc. szüntette meg. Feladata a földreform végrehajtása során a nagybirtokosok érdekeinek képviselője volt, s örködni afelett, hogy „földet csak ott és olyan mértékben” vegyenek igénybe, ahol és amennyiben az a nagybirtoknak előnyös, valamint az, hogy a földigénylési ügyekben, mint formális bíróság a „magyar állam nevében” ítéleteket hozzon.

A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. tc.-t a 1924. évi VII. tc. kiegészítette, célja volt, hogy a földreform végrehajtása szabatos és gyors legyen, hogy mielőbb földhöz jussanak azok, akiket a törvény földhöz juttatni kívánt. A cél mielőbbi elérésében köteles volt minden hatóság, hatósági közeg vagy bármely szerv soron kívül eljárni. A házhelyhez, földhöz, földhöz és házhelyhez is juttatottak körét részletesen szabályozták.

Iratai lehetnek: földigénylések, kimutatások a földigénylőkről, földbirtokrendezési ügyekben hozott ítéletek és ezek elleni fellebbezések, kiosztási birtokívek.

Irodalom:

Magyar Törvénytár - Corpus Juris Hungarici. Budapest.

A töredékesen megmaradt iratok a földbirtok ügyekre vonatkoznak.

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság 1926–1933 közötti iratai Baja, Csávolgy, Felsőszentiván és Tatabánya településeken kiadott földbirtokok és az azokat terhelő adónyilvántartásokat tartalmazza.

BKMÖL VII. 155. Gáspár Lajos kecskeméti közjegyző iratai 1859–1877. 0,29 ifm.

Lásd: BFL VII. 152. Közjegyzői iktatott iratok mutatóval, hagyatéki ügyek, megbízások.

BKMÖL VII. 156. Mannheimer Ignác kecskeméti közjegyző iratai 1877–1879. 0,11 ifm.

BKMÖL VII. 159. Wagner Béla kecskeméti közjegyző iratai. 1913–1949. 5,74 ifm.

A közjegyzői fondok esetében előforduló irattípusok: a végrendeletek, szerződések, jegyzőkönyvek stb., ill. a hagyatéki tárgyalások során keletkezett iratok (hagyatéki ügyek). A közjegyzők működésével, ill. bizonyos okiratok kiállításával kapcsolatban is keletkezettek iratok, amelyeket gyakran nem iktattak.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

BKMÖL VIII. 1. A Kecskeméti Egyetemes Református Jogakadémia iratai 1861–1949. 9,76 ifm.

Az egyházkerületi közgyűlés kerületi főiskola felállításáról már 1828-ban döntött, de az alapkövetételére csak 1830-ban került sor. A Kecskeméti Református Főiskola az 1831/32-es tanévvel kezdte meg működését, és az 1836. évre teljesen kiegészült a bölcsészeti, jogi és hittani szakkból álló egész főiskolai tagozat. A főiskolán 1848–1860 között szünetelt a jogtanítás. Az 1862. októberi egyházkerületi közgyűlés az egyházkerületi teológiai intézetnek Pesten, az egyházkerületi jogakadémiának Kecskeméten, a tanító-képezdének Nagykovácsiban való kizárólagos elhelyezését rendelte el. Az 1874. évi 12 917. sz. miniszteri rendelet négyévi tanfolyammal ellátott, teljes jog- és államtudományi karokká alakította át a miniszter közvetlen rendelkezése alatt álló jogakadémiákat, amelyeken nyolc tanszéket rendszeresített. Ez az intézkedés nehéz helyzetbe hozta a jogakadémiákat fenntartó felekezeteiket. A kecskeméti jogakadémia megmentését nagyrészt Kecskemét város közönségének anyagi hozzájárulása tette lehetővé oly módon, hogy magára vállalta három, 1880-ban a negyedik, 1892-ben egy ötödik tanszék költségeit. Ebből következett, hogy öt tanszéket a város törvényhatósági bizottsága töltött be felekezeti különbség nélkül, kettőt a kecskeméti református egyházközség, egyet a Dunamelléki Ref. Egyházkerület. Az I. világháború után az Egyetemes Konvent egyetlen református jogakadémia fennállítását nyilváníttotta fontos tanügyi és egyházi érdeknek, és a három jogakadémia (a sárospataki, a Hódmezővásárhelyre menekült máramaroszigeti, és a kecskeméti) közül 1924-ben egyetemes országos jogakadémiának a kecskeméti ismerte el. A II. világháború után a kultuszminiszter 85 837/1946. sz. rendeletével egy próbaévre engedélyezte a jogakadémia működését. A Kecskeméti Ref. Egyház presbitériuma 1947. febr. 28-i ülésén foglalkozott a Református Egyetem felállításának gondolatával, és ez ügyben kérelemmel fordult az Egyetemes Konvent Elnökségéhez, hogy a vállalt szempontok ismeretében folytasson tárgyalásokat a kormánnyal. Az államosítási törvény folytán az akadémia 1948. július 1-jétől mint állami jogakadémia működött, majd azt a 4105/1949. Korm. sz. rendelet 1949. augusztus 30-ával véglegesen megszüntette.

Az iratok nagyobb része a Református Egyház Levéltárában maradt, és csak töredéke került a BKMÖL-ba. A fond jelentős részét 9,6 ifm.-t a Kecskeméti Egyetemes Református Jogakadémia iratai képezik, amelyben a jegyzőkönyvek a tanári kar üléseiről 1946–1949, a dékáni iratok 1920–1949, a vizsgálati jegyzőkönyvek (alapvizsga, államvizsga) 1877–1949, a lecke-könyvek név szerint rendezve, a felvett tanulók nyilvántartása (mint a felvételt nyertek jegyzéke, főnévjegyzékek, származási ívek) 1861–1949, a gazdasági iratok 1874–1948, és a vegyes iratok 1895–1949 közötti évekből találhatók. Az I. világháború előtti Magyarországon működött református jogakadémiák közül: a Máramaroszigeti Ev. Református Líceum kebelében fennálló Jog- és Államtudományi Kar iratai közül a tanári kar üléseiről készült jegyzőkönyvek 1898–1924-ből, és vizsgálati jegyzőkönyvek 1897–1900-ból kerültek ide (0,07 ifm.). A Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának iratai közül a levelezés töredéke, szigorlatra jelentkezők jegyzéke és vizsgarend található az 1918/19-es iskolaévből, 1930/31-ből pedig alapvizsga, szigorlati díjak, stb. elszámolása található (0,09 ifm.).

BKMÖL VIII. 51. Az Angolkisasszonyok Kecskeméti R. Kat. Leánygimnáziumának iratai 1917–1933. 0,12 ifm.

Az 1919/20-as iskolaévben neve még Angolkisasszonyok Kecskeméti R. k. Felső Népiskolája volt. A fondban csak osztályanyakönyvek vannak 1917/18–1924/1925-ös tanévekből, és érettségi vizsgálatok kimutatása 1925–1933-ból.

BKMÖL VIII. 52. A Baja Városi Főgimnázium iratai 1834–1868. 0,04 ifm.

A gimnázium anyagának csak töredéke került levéltárba. Benne a gimnázium igazgatójának a város tanácsához intézett átiratai, jelentéseik 1834–1861-ből, számadások 1858–1868-ból. Iskolai értesítők az 1866/67 és 1867/68-as iskolaévből vannak.

BKMÖL VIII. 53. A Ciszterci Rend Bajai III. Béla Gimnáziumának iratai 1813–1948. 0,33 ifm.

Iskolai ügyviteli iratok 1943–1948-ból, osztálynaplók 1938/1939-ből, beírt tanulók nyilvántartása 1946/47-ből. A fond tartalmaz a beírt és érettségi vizsgálatot tett tanulókról egy 1936-ban készült kimutatást, amely az 1813–1936 közötti adatokat dolgozza fel. A tanári testület minősítési, és igazolási adatai 1946–1948-ból találhatóak. A fondban vannak még tanulmányi felügyelői, hivatalos iskolalátogatásról, osztályozói értekezletről, érettségi vizsgákról jegyzőkönyvek, osztályfőnöki jelentések, számadási könyvek.

BKMÖL VIII. 54. A Ferences Rend Bajai Gimnáziumának iratai 1815–1845. 0,07 ifm.

A 4 kötetben 1815/16–1818/19, 1825/26–1831/32, 1832/33–1834/35 és 1838/39–1844/45-ös tanévekre találhatóak adatok a tanárokról, a tananyagról, a tanulók nevével, előmeneteléről.

BKMÖL VIII. 55. A Jézustársaság Kalocsai Érseki Főgimnáziumának (Szent István Gimnázium) iratai 1853–1949. 2,86 ifm.

Tantestületi és más értekezletek jegyzőkönyvei 1853–1948-ból, igazgatói látogatások jegyzőkönyve, zárójelentések, tanítói tervezetek, tanmenetek, az iskola tanáira vonatkozó iratok, magánvizsgálati iratok és bizonyítványok az 1853–1949 közötti időszakból, iktatott ügyviteli iratok 1882–1948, érettségi anyagok 1865–1948, osztálynaplók 1871–1944, beíratási törzskönyvek 1928–1949-ből vannak a fond iratai között.

BKMÖL VIII. 56. A Kecskeméti Állami Főreáliskola iratai 1873–1938. 0,47 ifm.

A fond az iskola névkönyveit és érettségi anyagokéit év szerinti rendben tartalmazza. Az 1873/74-es tanévből egy alreáltanodai névkönyv van. A főreáltanodai névkönyvek 1876-tól kisebb hiányokkal, az érettségi vizsgálatokról készült kimutatás 1884–1900, ill. 1921–1931 közötti évekből kerültek levéltárba.

BKMÖL VIII. 57. A Kiskunfélegyházi Városi Algimnázium (1894-től R. Kat. Főgimnázium, 1923-tól Szent László Realgimnázium) iratai 1820–1948. 1,78 ifm.

A félegyházi gimnázium levéltárban őrzött anyaga nem tartalmaz anyagkönyveket. A levéltárban őrzött, az 1870-es évek végéről, az 1880-as évek elejéről származó iktatott iratok között van néhány beíratási napló, „lista a felvett tanulókról”, névkönyv. (Csak néhány tanév iratai között van ilyen, ezek főleg piszkozatok, másolatok.) A gimnázium jogutóda a Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium. Ennek irattárában megvannak az anyagkönyvek (névkönyvek) 1861/62-től kezdődően 1947/48-ig (és azt követően folyamatosan napjainkig). Szintén jól használható források a tanulók származását illetően a gimnázium nyomtatásban megjelent értesítői, amelyekben jó összefoglaló statisztikák vannak az ifjúság származásáról (vármegyénként), anyanyelvéről. A félegyházi gimnáziumba viszonylag sok német ajkú tanuló járt az 1870-es évek végétől kezdve, a

legtöbbször az 1880-as, 1890-es években jártak ide, számuk az 1910-es évek elejére fokozatosan csökkent. Jellemzően ezek a diákok Torontól vármegyéből jöttek, Bács vármegyéből kevesebben.

BKMÖL VIII. 59. A Kecskeméti Városi Fiú Felsőkereskedelmi Iskola iratai 1910–1948. 0,71 ifm.

A város 1910-ben szervezte meg, háromosztályos iskolaként. Az iskolában fiúk és leányok külön osztályban tanultak, csak az 1918/19-es tanévben nem tanulhattak leányok az intézményben, és a neve is ennek megfelelően változott Kecskeméti Városi Fiú Felsőkereskedelmi Iskolára. Újabb átszervezésre 1940-ben került sor, amikor mint felsőkereskedelmi iskola megszűnt, és középiskolaként működött tovább.

Levéltárba az iskola 1910–1948 közötti iratai kerültek: érettségi főnévkönyvek 1912–1943, osztályanyakönyvek 1910–1948, osztálynaplók 1943–1948-ból. Az iskola ügyviteli iratai nem kerültek levéltárba, csupán egy iktatókönyv 1910–1918-ból. A tanulók önképzőköri összejövetelén készült jegyzőkönyvek 1924–1926-ból vannak.

BKMÖL VIII. 60. Az Angolkisasszonyok Kecskeméti Római Katolikus Tanítónőképzőjének és Líceumának iratai 1939–1948. 0,26 ifm.

Kecskemétre az angolkisasszonyok szerzetesrendje 1917 augusztusában érkezett. A leendő kecskeméti főnöknő Mater Fittler Róza a Szent Erzsébet kistemplomot és az egyház tulajdonában álló épületeket alkalmasnak találta az intézet felállítására, és 21 tanulóval meg is kezdődött a képzés. Fenntartója a Kecskeméti R. k. Egyházközség volt, felügyeletét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium látta el. A tanulók az első vizsgát 1918-ban még Budapesten, az Angolkisasszonyok Intézetében tették le. Kezdetben a gyakorlati tanítás a községi iskolák osztályaiban folyt, majd az 1920/21-es évben megnyílt a Gyakorló Iskola is. Az érettségi vizsga azonos értékű volt a leánygimnáziumi érettségivel. A kötelező idegen nyelv a német volt, emellett angolt, francia vagy olasz nyelvet is oktattak. Az Angolkisasszonyok kecskeméti intézetében a gyakorlati képzőiskoláról szóló 1938. évi XIII. tc. alapján az 1939. június 10-én kiadott 133 864/1939. sz. miniszteri rendelettel az 1938/39-es tanévtől létrehozták a Líceumot, de az osztályok kiépítését már 1941 szeptemberétől le is állították; leépítése 1945–1948 között fokozatosan történt, és 1948-ban az iskolák államosításával megszűnt.

A fond anyaga nagyon hiányos. Az iskolai ügyvitel irataiból néhány iktatott irat került levéltárba 1944–1948-ból, az iktatókönyv pedig 1938–1948-ból való, amelybe folyamatosan iktatták a tanítóképző és a líceum iratait. További iratait az érettségi és képesítő vizsgák anyakönyvei 1946–1948, felvételi naplók 1944–1947, a Leánylíceum és a Tanítónőképző anyakönyvei 1939–1948, a Leánylíceum osztály- és osztályozó naplói 1945–1948-ból teszik ki.

BKMÖL VIII. 61. A Kecskeméti Ref. Nőnevelő Intézet Leánylíceumának iratai 1926–1948. 0,13 ifm.

A fond anyagát a tanári értekezletek jegyzőkönyvei 1926–1948, érettségi anyakönyvek 1944–1948, anyakönyvek 1944–1948, felvételi naplók 1945–1948, osztálykönyvek 1946–1948 és 1947–1948 közötti időszakból való osztályozónaplók teszik ki.

BKMÖL VIII. 62. A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek Róm. Kat. Tanítóképzője és Leánylíceuma Baja iratai (1911) 1929–1948. 0,47 ifm.

A tanítónőképző az 1929/30-as tanévben kezdte meg működését Baján. A 81 966/1923. VKM sz. rendelettel kiadott új tanterv lehetővé tette, hogy a tanítónőképző intézet ötödik évfolyamának végén jelentkezhetnek a növendékek tanítónői képesítő vizsgára. 1934-re az iskola Baján is

ötosztályosra bővült. Ebben az évben volt az első tanítónőképesítő-vizsgálat. Az 1938. évi XIII. és a XIV. tc. elrendelte a hatosztendős tanítónőképzést, a négyéves líceumra épülő, két évfolyamos tanítónőképző akadémia keretei között. 1938 szeptemberében már új rend, az új líceumi tanterv szerint indult meg az oktatás a korábbi öt évfolyamos tanítónőképző intézet első évfolyamán, majd az ezt követő tanévekben a 2. és 3. osztály is a líceumi tananyagot tanulta, a 109 680/1938. VKM sz. rendelet alapján. A 14–18 éves lányoknak szánt líceum nem kifejezetten tanítónőképző intézmény volt. Gyakorlati irányú műveltséget nyújtott, főképpen a gyakorlati életpályákra. A leányokat háztartási ismeretekhez juttatta, továbbá a családi és iskolai gyermekneveléshez szükséges alapismeretek tanításával a magasabb nevelési szaktudományokra készítette elő őket. A reform elakadt, és az 1941/42-es, majd az azt követő tanévekben a háborús viszonyok miatt a 4. és 5. osztályok tanulói a korábbi, öt évfolyamos tanítónőképző intézet 4. és 5. osztályának tanterve szerint oktatták. Ez a felemás ötéves tanítónőképzés, az 1–3. osztályok líceumi, a 4–5. osztályok tanítónőképző intézeti tanterv szerinti oktatása megmaradt egészen 1948 júniusáig. Az 1948. évi XXXIII. tc. államosította ezt az intézményt is. Az intézetben 1929/1930-ban 7, 1936/37-ben 16 oktató oktatott. A tanulói létszám 1929/1930-ban 47, az 1936/37-es tanévben 158 fő volt. A közös irányítású intézményben a bajai szerzetesház tanárai oktattak.

Az iratanyag zömét a bizalmas és az iktatott iratok, a tantestületi és vizsgajegyzőkönyvek, a vizsgákkal és az államsegéllyel kapcsolatos iratok, valamint a felvételi-, osztály- és osztályozónaplók stb. teszik ki. 1. Oktatási iratok (1912) 1929–1948: Bizalmas iratok és iktatókönyve 1945–1947-ből, általános iktatott iratok 1940–1948-ből vannak. Külön kezelt iratok: tantestületi értekezleti jegyzőkönyvek 1945–1948, érettségi vizsgálati jegyzőkönyvek 1946–1948, különbözeti vizsgák jegyzőkönyvei 1945–1947, képesítővizsgák jegyzőkönyvei 1945–1948, eskütételi jegyzőkönyv 1946-ból, alkalmazottak törzslapjai 1912–1948, minősítési lapjai 1937–1947, a Gyakorló Ált. Iskolában dolgozók személyi lapjai 1945, államsegélyről és igazolásról 1919–1947, törvényjavaslat 1938-ból a gyakorlati irányú középiskoláról, tankerületi kimutatás a bajai Tanítónőképzőről 1946/47-ből. Tanterv és utasítás 1925-ből, a tanítóképesítő vizsgálati szabályzata 1925-ből, tanmenetek 1940–1948-ből, jelentések az intézet működéséről 1944–1945-ből, érettségi vizsgákkal kapcsolatos iratok 1945–1948-ből, képesítővizsgákkal kapcsolatos iratok 1944–1948-ből, az Évkönyvvel kapcsolatos iratok 1944–1948-ből, államsegély kiutalások 1945–1947-ből, államsegéllyel kapcsolatos kimutatások 1947-ből, felszerelési segély kérése a VKM-től 1947-ből, pénzügyi iratok és fizetési jegyzékek 1936–1948-ből, iskolai orvosi vizsgálati napló 1943-ból, egyéni lapok a líceum I. osztályába beiratkozott tanulókról 1947-ből, felvételi naplók 1947/48-ből, helyettesítési naplók 1946–1948-ből, óralátogatási kimutatás 1946–1947-ből, osztályozónaplók/osztálynaplók 1944–1948-ből. 2. A Leánynevelőintézet Internátusának és Leányifjúsági Mária Kongregációja Baja iratai 1911–1948: Az internátus a katolikus iskolák mellett működő bentlakásos nevelőintézet elnevezése volt. A bajai leányinternátust feltehetően mind a polgári leányiskolába, mind pedig a tanítónőképző és leánylíceumba járó vidéki tanulók vették igénybe. Iratanyaga csak töredékesen maradt meg. Ebben az iratfajtai sorozatban vannak az 1930-as években keletkezett, a bajai tanítónőjelöltek Leányifjúsági Mária Kongregációja 1931–1939 évköri iratai is, amelyek takarékbetétkönyvek. Van még itt kimutatás bevételekről és kiadásokról 1911–1943-ból, léggóltalmi terv 1942-ből, leltári napló 1943–1948-ből, nyilvántartó könyv 1947-ből.

BKMÖL VIII. 63. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Érseki Leánylíceumának iratai (1925) 1938–1950. 0,21 ifm.

A Líceum gyakorlati középiskola volt, amely a tanítóképző elvégzésére is előkészített. Míg a gimnázium elméleti tudást adott, addig a líceum a gyakorlati életre nevelt. Líceumba a polgári iskola elvégzése után kerültek a tanulók. A leánylíceum az érseki tanítónőképzővel egy igazgatóság alá tartozott.

Levéltárba igen kevés irata került. Iskolai ügyviteli iktatott és szám nélküli iratai 1938–1950-ból, köztük iskolalátogatási, nevelési, osztályozó, záró értekezleti, tanári és érettségi elő-értekezleti jegyzőkönyvek és levelezések vannak. Néhány érettségi dolgozat 1925-ből és 1945–1948-ból, érettségi vizsgát tett jelöltek anyakönyve 1946–1948-ból való, anyakönyvek 1941–1948-ból, osztálynaplók 1943–1948-ból, osztályozónaplók pedig 1945–1947-ből kerültek levéltárba.

BKMÖL VIII. 64. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Szabadkai R. Kat. Leányliceumának iratai 1941–1944. 0,03 ifm.

A fond anyagát értekezletek jegyzőkönyvei képezik.

BKMÖL VIII. 65. A Kecskeméti Egyesített Leány és Fiú Gimnázium iratai 1945. 0,02 ifm.

Az egyesített gimnázium négy helybeli felekezeti gimnázium (az Angolkisasszonyok Római Katolikus, a Református Nőnevelő Intézet, a Kegyestanítórendi /Piarista Római Katolikus, és a Református Gróf Tisza István Gimnázium) összevonásával átmenetileg egyesült az 1944/45-ös tanévre. A Református Ókollégiumban kapott helyet, de a tanulók számának növekedése miatt 1945 januárjában az Angolkisasszonyok gimnáziumának épületébe költözött. Innen az épület hadikórházzá alakulása miatt 1945 februárjában ismét költözni kényszerült.

A fond kis terjedelmű anyagában tantestületi jegyzőkönyvek, rendeletek, hivatalos ügyiratok, a tanítás-nevelés rendjével foglalkozó iratok, tantestületi névjegyzékek, tanárok illetményügye, tanerők alkalmazására, átképzésére vonatkozó iratok találhatóak.

BKMÖL VIII. 66. A Kecskeméti Női Felsőkereskedelmi Iskola iratai 1934. 0,01 ifm.

BKMÖL VIII. 81. Az Angolkisasszonyok Kecskeméti R. Kat. Tanítóképzőjének iratai 1921–1948. 0,23 ifm.

A fondot képesítővizsgálati anyakönyvek 1921–1932, anyakönyvek 1928–1932, felvételi naplók, tanulmányi előmeneteli naplók, osztálynaplók alkotják 1945–1948-ból. Itt van még a tanítónőképző gyakorlóiskolájának anyakönyve is 1945–1948-ból.

BKMÖL VIII. 82. A Bajai Állami Tanítóképző Intézet iratai 1870–1945. 0,98 ifm.

A levéltár őrizetében lévő iratok az iskola iratanyagának csak egy töredéke. A többi része a jogutódnál, a Bajai Tanítóképző Főiskolán található. A fondban a tanári értekezletek jegyzőkönyvei 1874–1945, iktatókönyvek 1875–1933-ból vannak. Anyakönyv és osztályozókönyv 1870–1911-ig, tanítóképesítő vizsgálati anyakönyv 1903–1910-ból, tanítók anyakönyve 1892–1900-ból. A tanítóképző mellett működő gyakorlóiskola anyakönyvei 1871–1898-ból, előmeneteli és mulasztási naplók 1898–1911-ből és haladási naplók 1933–1936-ból kerültek levéltárba. A gazdasági ismétlőiskola egy előmeneteli és mulasztási naplója 1910–1911-ből való.

BKMÖL VIII. 83. A Kecskeméti Ref. Tanítónőképző iratai 1918–1948. 1,7 ifm.

A fondban tanítói képesítővizsgálati anyakönyvek és jegyzőkönyvek 1936–1948, osztályanyakönyvek 1945–1947-ből vannak. A Tanítónőképző Gyakorló Elemi Iskolájának anyakönyvei, felvételi, haladási, mulasztási és osztályozó naplói 1944–1948-ból, a Dolgozók Tanítóképzőjének iratai 1946–1948-ból vannak.

BKMÖL VIII. 84. A Kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézet iratai (1944) 1945–1948. 0,29 ifm.

A fond az iskola ügyviteli iktatott iratait tartalmazza 1944–1948-ból, amely mutató segítségével kutatható.

BKMÖL VIII. 85. A Kalocsai Érseki Polgári Iskolai Tanítónőkészítő iratai 1877–1929. 0,28 ifm.

Kalocsán a Tanítónőkészítőt Haynald Lajos kalocsai bíboros érsek alapította 1870-ben, és a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolánének Társulatának vezetésére bízta. A polgári iskolai tanítónőkészítőt 1875-ben alapította. Főiskolává szervezését a minisztérium 204 064/1918. sz. felhívására kezdte meg az érseki hatóság és 1929-ben polgári iskolai tanárképző főiskolaként szűnt meg.

Levéltárba került iratai igen hiányosak. Levelei 1890–1929-ből az intézet átszervezéseivel, tantervvel, vizsgarenddel kapcsolatosak, tanítói állásokról, fizetésükről, az intézet felszereléséről szólnak. A vizsgálattal kapcsolatos iratokban 1877–1928-ból vizsgára jelentkezések, a vizsga rendje és bizottsági tagjai, tételek, vizsgáról készült jegyzőkönyvek, osztályozó ívek, és dolgozatok vannak.

BKMÖL VIII. 86. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolánővérek Kalocsai Róm. Kat. Tanítónőkészítőjének (Érseki Tanítónőkészítőjének) iratai 1869–1948. 1,61 ifm.

A tanítónőkészítőt 1869/70-es tanévben nyitották meg, amely 1882-ben négy, 1923-tól ötosztályúvá lett. Az intézet államosítására 1948-ban került sor.

A tanítónőkészítő levéltárba került iratainak egy részét a tantestületi értekezletek jegyzőkönyvei 1869–1948-ból, levelezések 1874–1948-ból, a tanulókról készített statisztikai kimutatás, osztályozó ívek, vizsgarend, tantárgyfelosztás és órarend az 1869–1948 közötti időszakból, pénztári iratok 1947–1948-ból alkotják. Az anyag másik, nagyobb részét az 1870–1948-as időszakból az osztályanyakönyvek, felvételi naplók, osztálynaplók, előmeneteli naplók teszik ki. A tanítónőkészítő gyakorló iskolájának iratai 1925–1948-ból vannak.

BKMÖL VIII. 88. A Kalocsai Érseki Tanítóképző iratai 1854–1947. 1,01 ifm.

BKMÖL VIII. 89. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolánővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő-Intézete Tanítóképzőjének és Leánylíceumának iratai 1945–1948 (1949). 0,08 ifm.

A Constantinumban az 1909/10-es tanévtől kezdődően működött tanítónőkészítés. A levéltárba iratanyag csak az 1945–1948/1949-es évekből kerül be. Ezek iktatott iratok, átlapozással kutathatók. A korábbi években biztosan jártak német nemzetiségiek is ide, erre bizonyítékkal szolgálnak az iskola nyomtatásban megjelent értesítői. (Példa: 1909/10-es tanév: Összlétszám: 47 fő, ebből Bács-Bodrog vármegyei: 4 (összlétszám 8%-a), német anyanyelvű: 4 fő). Ezek az értesítők feltüntetik az egyes tanulók neve mellett a születési időt, helyet (község, megye). Igaz, hogy az értesítő könyvészeti anyag, de ebben az esetben az anyakönyvek helyett is használható. Később már nem tüntetik fel a diákok személyes adatait, csak az egyes tantárgyakból szerzett érdemjegyeket. Lehet, hogy az iskola utódintézményeinél még lappang valahol ebből az időszakból származó anyakönyv, de erről jelenleg nincs információ.

Irodalom:

Kőfalviné Ónodi Márta: A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolánővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum Római Katolikus Leánynevelő-intézet története, 1908–1948. Kiskunfélegyháza, 2001. 96. p.

BKMÖL VIII. 101. A Bajai Állami Polgári Leányiskola iratai 1931–1944. 0,14 ifm.

Az iskola iratanyagából csupán a tantestületi értekezletek jegyzőkönyvei kerültek levéltárba 1931–1944-ből.

BKMÖL VIII. 110. Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek Róm. Kat. Polgári Leányiskolája Baja iratai 1912–1948. 0,38 ifm.

Polgári iskola létesítéséről már az 1868. évi XXXVIII. tc. 67–79. §-ai rendelkeztek. A polgári leányiskola az elemi népiskolai tananyagot meghaladó „gyakorlati műveltséget” kívánt nyújtani tanulói számára. Első osztályába az elemi népiskola alsó négy osztályát elvégzett, 10 éves tanulók léphettek. Ezt az iskolatípust a fiúk számára hat-, a lányok részére négyosztályosnak tervezték. A polgári leányiskola az általánosan képző középfokú iskolák közé tartozott. Országos viszonylatban a városok lakosságának középrétege vette igénybe ezt az iskolatípust, de csupán a 10–14 éveseket befogadó alsó négy osztályt. Az V–VI. osztály általában sehol sem tudott benépesülni. A polgári leányiskolát az 1927. évi XII. tc. illesztette be a magyar közoktatási intézményrendszerbe. Eszerint a polgári leányiskola célja: „a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben gyakorlati irányú általános műveltséghez juttassa és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre vagy pedig a középfokú szakiskolára előkészítse”. A fenti célok megvalósítását szolgálták a polgári leányiskolák számára kiadott tantervek. Közülük az elsőt még 1869-ben, a másodikat 1887-ben adták ki. A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek vezetése alatt álló r. k. polgári leányiskola III. és IV. osztálya 1903-ban, az I. és II. osztály pedig 1904-ben nyílt meg Baján. Az iskola oktatói létszáma 1910-ben 6, 1920-ban 8, 1930-ban 12, 1936/37-ben 16 fő volt. Az iskolában a bajai szerzetesház tanárnői oktattak. Folyamatosan nőtt a tanulói létszám is, hiszen amíg 1910-ben 117, 1920-ban 286, 1930-ban 293, addig 1936/37-ben már 312 tanuló járt ide. Közülük a vidéki tanulók száma elég alacsonynak mondható, mert 1910-ben 19, 1920-ban 37, 1930-ban 25, 1936/37-ben 33 főt tett ki. A tanulók nagy száma miatt 1922-ben párhuzamossá vált a polgári leányiskola. A kevés tanterem váltakozó rendszerű tanítást tett szükségessé. A bajai polgári leányiskola még 1948-ban is működött, azt végleg az 1948. évi XXXIII. tc. szüntette meg.

Az iskola iratanyaga töredékesen maradt meg. Általános iratok, ügyviteli iktatott iratai 1947–1949-ből vannak. A külön kezelt iratok között van néhány tantestületi jegyzőkönyv 1946–1948-ból, törzskönyvi lapok 1945-ből, minősítési lapok 1937–1947-ből, kinevezési, besorolási és igazolási feljegyzések 1917–1945-ből, tanmenetek 1946–1948-ból, Glasenhardt Valéria tanulmányi értesítője 1944–1946-ból, fizetési és pénzfeladási jegyzékek 1943–1948-ból, valamint előmeneteli és mulasztási naplók 1912–1924-ből. Megjegyezzük, hogy az elemi és polgári iskolák 1905–1912 közötti anyakönyvei egy fizikai egységbe vannak kötve és a VIII. 208 fondtörzsszámú fond anyagában található! A bajai polgári leányiskola 1912/1913. évi előmeneteli és mulasztási naplójába bele van kötve az elemi iskola naplója is!

BKMÖL VIII. 113. A Bácsalmási Állami Polgári Fiú- és Leányiskola (1932-től Bácsalmási Állami Polgári Fiúiskola) iratai 1922–1946. 0,49 ifm.

A fondot rendes és magántanulók anyakönyvei alkotják

BKMÖL VIII. 114. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Bácsalmási R. Kat. Polgári Leányiskolájának iratai 1923–1948. 0,52 ifm.

A fond anyagát tantestületi jegyzőkönyvek 1935–1947, iskolalátogatási jegyzőkönyvek 1928–1946, levelezések iktatott és szám nélküli iratai 1928–1946, magántanulók iratai 1942–1947, rendes és magántanulók anyakönyvei az 1925–1940 közötti időszakból képezik.

BKMÖL VIII. 205. A Bácsbokodi R. Kat. Elemi Népiskola iratai 1891–1915. 0,17 ifm.

A fond anyagát anyakönyvek 1891–1915, előmeneteli és mulasztási naplók 1914–1915-ből képezik.

BKMÖL VIII. 206. A Bácsborsodi R. Kat. Elemi Népiskola iratai 1910–1916. 0,07 ifm.

Az iskola iratai közül csak 1910–1916 közötti osztálykönyvek kerültek levéltárba.

BKMÖL VIII. 208. A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérei R. K. Elemi Népiskolájának Baja iratai 1870–1948. 0,7 ifm.

Baján, a Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérei 1870-ben I–IV. osztályú elemi népiskolában kezdték meg működésüket. 1870–1875 között megnyílt a felső népiskola V–VIII. osztálya is. Az elemi népiskola ettől kezdve folyamatosan működött, bár működéséről szórványos adatok mellett csak az anyakönyvek szólnak. Az iskola neve 1945-ben Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek Katolikus Általános Iskolája névre változott. Az iskola az 1947/48-as iskolaévben még működött, azt végleg az 1948. évi XXXIII. tc. szüntette meg.

Töredékesen levéltárba került iratait főként a nevelőtestületi jegyzőkönyvek 1946–1948, törzskönyvi lapok 1945–1947, minősítési lapok 1939–1946, nyilvántartási lapok 1941, személyi iratok 1926–1946, részletes tanmenet 1943, pénzügyi iratok 1944–1948, anyakönyvek 1870–1924, haladási és mulasztási-, osztály- és osztályozó naplók 1947–1948-ból alkotják.

BKMÖL VIII. 209. A Bajai Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1851–1909. 0,03 ifm.

A fond anyagát csak két kötet alkotja. Az első anyakönyve (Schul-Protokoll) 1851/52–1896-ig terjed, amelyet 1885-ig német nyelven vezettek. A másik kötet az anyakönyv és osztályzati napló 1896–1909-ből. Az 1895/6. iskolai évig a német nyelvet, mint tantárgyat rendszeresen tanították. Az iskolát más vallású iskolakötelesek nagyobb számban látogatták, mint az evangélikusok.

BKMÖL VIII. 212. A Bajai Református Elemi Népiskola iratai 1894–1907. 0,01 ifm.

Levéltárba csak az iskola egy iskolai anyakönyve került 1894–1907-ből. Az anyakönyv iskolai évenként és osztályonként tartalmazza a tanulók anyakönyvi adatait és tantárgyanként az érdemjegyeket. Minden iskolai év lezárása alkalmával kimutatást készítettek a gyermekek vallási megoszlásáról. Ezekből a kimutatásokból látszik, hogy van olyan év, amikor ötször több volt a r. kat. tanulók száma, mint a reformátusoké. Az év végi lezárási szövegben összegezték az elmúlt iskolai év fontosabb eseményeit, feljegyezték a jutalomban részesült tanulók neveit, beszámoltak az iskola szociális segélyezési munkájáról.

BKMÖL VIII. 213. A Bajaszentistváni Elemi Népiskola iratai 1881–1882. 0,01 ifm.

A fondot csupán egy csomó kimutatás (mulasztási napló) képezi a mindennapi és ismétlő iskolába járó fiú és leány gyermekekről.

BKMÖL VIII. 216. A Császártöltési R. Kat. Elemi Népiskola iratai 1889–1916. 0,6 ifm.

A fond anyagát csak előmeneteli és mulasztási naplók képezik.

BKMÖL VIII. 228. A Garai R. Kat. Elemi Népiskola iratai 1886–1916. 0,27 ifm.

A fondot anyakönyvek 1897–1908-ig és osztálynaplók képezik (dalmát, német és bunyevác nyelvű osztályok) 1908–1916 közötti évekből.

BKMÖL VIII. 280. A Rémi R. Kat. Elemi Népiskola iratai 1894–1915. 0,13 ifm.

A fond anyagát, csak anyakönyvek képezik.

BKMÖL VIII. 307. A bácsalmási r. k. elemi népiskolák iratai 1922–1946. 0,18 ifm.

A fondban a dubokanagyjárási és az óalmási elemi iskolák, valamint a bácsalmási elemi fiú- és leányiskola anyakönyvei találhatóak.

BKMÖL VIII. 601. A Kalocsai Állami Mezőgazdasági Iskola iratai 1925–1943. 0,1 ifm.

Az iskolát 1925-ben alapította a város. Levéltárba főleg az iskola építésével kapcsolatos iratok kerültek (tervrajzok, a versenytárgyalás iratai, pályázatok, pénztári naplók és főkönyv, és pénztári mellékletek).

BKMÖL VIII. 603. A Kecskemét Városi Államilag Segélyezett Gazdasági Szakoktatással Egybekapcsolt Felső Népiskola iratai 1872–1895. 0,16 ifm.

Az iskolát 1872-ben alapították, de az iskola építését 1877 nyarán kezdték meg. 1878 tavaszán némi felszerelést is kapott, és megkezdte a gazdálkodást és a gyakorlati tanítást. A gazdálkodáshoz szükséges 200 hold jó minőségű földet a város biztosította. A képzés négy évre terjedt ki. Főfelügyeletét a községi iskolaszék látta el. A kevés tanulói létszám miatt a város 1882-ben határozott a felső népiskola beszüntetéséről, és a földműves iskola felállításáról. A város az e célra kijelölt földet a rajta lévő épületekkel és felszereléssel a használati jog megtartásával felajánlotta a közoktatás- és földművelésügyi minisztereknek, azzal, hogy az intézetet államköltségen rendezzék be és tartsák fenn. Az átadási szerződést 1894-ben megkötötték, az iskolát pedig 1895-ben adták át.

A levéltárba került iratok hiányosak. A megmaradt éves jelentések, költségelőirányzatok, elszámolások, iskolaszéki, városi tanácsi és közgyűlési jegyzőkönyvi kivonatok tükrözik az iskola működésének nehézségeit. Iktatott és szám nélküli ügyviteli iratai 1873–1895-ből, osztályozó naplók 1872–1895-ből, bútor- és taneszköz leltárak 1872–1878-ból, könyvtári leltár és könyvtári nyilvántartások 1879–1895-ből vannak.

BKMÖL VIII. 606. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Kalocsai Érseki Óvónőképzőjének iratai 1879–1948. 0,66 ifm.

Az óvónőképző 1877-ben kezdte meg működését két évfolyammal. Egy ideig működési helye Zomborban volt, és 1905-től működött ismét Kalocsán. 1927-től négy évfolyamú lett. Az iskolát 1948. szeptember 23-án államosították.

A fondban a képesített óvónők anyakönyvei 1879–1948, képesítővizsga jegyzőkönyvei 1906–1948, osztályozási ívek 1906–1948, osztályanyakönyvek 1891–1948-ból, tantestületi jegyzőkönyvek, iktatott és szám nélküli iskolai oktatási és pénzügyi iratok 1902–1948-ból vannak.

BKMÖL VIII. 607. A Kalocsai Iskolanővérek Érseki Kisdédóvónőképzője Dolgozók Óvónőképző Intézetének iratai 1946–1948. 0,03 ifm.

A vallás- és közoktatási miniszter 1947-ben engedélyezte az iskola megnyitását. Az anyaiskola a Kalocsai Iskolánövérsek Érseki Kisdedővönőképzője volt Kalocsán.

Iratai két tanévből kerültek levéltárba. A fondban tantestületi értekezletekről felvett jegyzőkönyvek, iskolalátogatási jegyzőkönyvek, a levelezések iktatott és szám nélküli iratai, pénztárnapló, felvételi naplók és anyakönyvek találhatók.

BKMÖL VIII. 608. A Siketnémák és Vakok Államilag Segélyezett Kecskeméti Intézetének iratai 1900–1949. 0,16 ifm.

A fondot az intézet levelezéseinek iktatókönyve 1900–1912, a folyamodók nyilvántartása 1900–1949, anyakönyv 1928–1942, és egy pénztárnapló alkotja 1947–1948-ból.

BKMÖL VIII. 610. A Bajai Városi Szakirányú Iparos- és Általános Irányú Kereskedőtanonc-iskola iratai (1899) 1940–1950 (1951). 0,47 ifm.

Az iskola iratai közül csupán anyakönyvi törzslapok 1940–1944-ből, az iparostanoncok felvételi naplói 1944–1949-ből, a kereskedőtanoncok felvételi naplója 1949–1950-ből, előmeneteli és mulasztási naplók 1944–1950-ből kerültek levéltárba. Ezenkívül van egy kimutatás a kereskedő- és iparostanonc iskolába járó ifjúságról és a 13–15 éves tankötelesekről 1899/1900-ból, továbbá továbbképző tanfolyam anyakönyve 1908–1931-ből, építőipari tanfolyam előmeneteli és mulasztási naplója 1925–1930-ból.

Irodalom:

Kemény János: A bajai iparostanonc-oktatás története a felszabadulásig. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 359–408. p.

BKMÖL VIII. 611. A Jánoshalmi Iparostanonc Iskola iratai 1922–1950. 0,2 ifm.

A fond a tanulókról vezetett haladási, előmeneteli, mulasztási és osztálynaplókat tartalmaz.

BKMÖL VIII. 612. A Kecskeméti Iparos- és Kereskedő Tanonciskola iratai 1903–1949. 0,09 ifm.

Az iskola alapításáról Kecskemét város közgyűlése 1883 májusában döntött, és ez év őszén 3 osztállyal el is kezdődött a tanítás. Az iskola felügyeletét a törvényhatóság által választott ipariskolai bizottság látta el. Az 1913/14-es iskolaévben a kereskedő-tanonciskola különvált az iparos-tanonciskolától. 1925-ben megnyílt a leány-tanonciskola is a leány iparostanulók részére.

A fondban tantestületi jegyzőkönyvek 1903–1935, felügyelő bizottsági jegyzőkönyvek 1903–1915, bejegyzett tanulók nyilvántartása 1925–1949-ből találhatók.

BKMÖL VIII. 613. A Kecskeméti Ref. Ipartanoda iratai 1867–1877. 0,02 ifm.

BKMÖL VIII. 620. A Bajai Építőipari és Továbbképző Tanfolyamok iratai 1908–1931. 0,08 ifm.

Iratai között építőipari tanfolyami anyakönyvek, bizonyítványok, előmeneteli és mulasztási naplók vannak.

BKMÖL VIII. 621. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolánövérsek Gyors- és Gépiróiskolájának iratai 1921–1950. 0,03 ifm.

BKMÖL VIII. 624. A Kecskeméti Gazdasági Továbbképző Iskola iratai 1934–1939. 0,15 ifm.
Kecskeméten a gazdasági irányú továbbképzés 1926/27-es tanévben kezdődött meg. A fond anyaga nem teljes. Tartalmazza az iskola levelezését, tananyagbeosztást, üzemterveket, órarendeket és leltárakat.

BKMÖL VIII. 625. A Kecskeméti Jótékony Nőegylet Által Alapított és Fenntartott, Kecskemét Thj. Város Által Segélyezett Női pariskola iratai 1885–1918. 0,08 ifm.

Az iskolát 1885-ben alapították. Saját épületébe 1891-ben költözött. A 3 tantermes iskolát 1905-ben új épületrésszel bővítették. Az oktatási év szeptembertől júniusig tartott. Voltak rendes és rendkívüli tandíjfizető és tandíjmentes növendékei is.

Az iskolának igen kevés irata került levéltárba. Az iskola szervezeti és fegyelmi rendje, néhány felügyelőbizottsági jegyzőkönyv, levelezés, a készített munkákról készült kimutatás mellett növendékek névsora, felvételi és mulasztási naplója található a fond iratai között.

BKMÖL VIII. 627. A Zombori Érseki Óvónőképző iratai 1896–1921. 0,09 ifm.

A fondot képesítővizsgálatok anyakönyvei és osztályvizsgálatok anyakönyvei képezik.

BKMÖL VIII. 628. A Kiskunfélegyházi Kereskedőtanonc Iskola iratai 1920–1949. 0,24 ifm.

A város 1886-ban alapította a kétosztályos alsófokú kereskedelmi iskolát. Az iskola működése 1944–1945-ben a háborús események miatt szünetelt, és 1945. szeptember 1-jén már három évfolyammal indult.

A levéltárba került iratok hiányosak, azok is csak átlapozással kutathatók. Tartalmaz iskolai jegyzőkönyveket 1902–1912, igazgatósági iratokat 1920–1949, anyakönyveket 1946–1948, elömeneteli és mulasztási naplókat 1925–1943-ból.

BKMÖL VIII. 629. A Bácsalmási R. Kat. Női pariskola iratai 1937–1942. 0,03 ifm.

A fondot csak egy kötet anyakönyv képezi.

BKMÖL VIII. 630. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő-intézete Mezőgazdasági Leányközépiskolájának iratai (1938–1948). 0,1 ifm.

A levéltár őrizetében lévő anyakönyvek az intézmény teljes működési idejét lefedik. Ezek alapján megállapítható, hogy 1938 és 1948 között Tolna és Baranya megyéből származók közül is sokan német nevűek, de magyar anyanyelvűnek vallották magukat. Az alábbi Bács-Bodrog vm.-i településekről jöttek ide tanulni diákok: Jánoshalma, Rémm, Apatin, Bácsbokod, Nagybaracska, Baja, Mélykút, Szabadka, Vaskút, Csantavér, Felsőszentiván, Katymár, Temerin, Bácskossuthfalva, Zenta, Kunbaja.

BKMÖL VIII. 631. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő-intézete Középfokú Gazdasági Leányiskolájának iratai 1924–1938. 0,02 ifm.

A levéltár őrizetében lévő egy anyakönyv lefedi az intézet teljes működési idejét. Ebből megállapítható, hogy 1924 és 1938 között Bács-Bodrog vármegyéből évente 1–2 tanuló volt, köztük német anyanyelvűek is (Bácsalmás, Jánoshalma, Katymár, Vaskút községekből).

BKMÖL VIII. 633. Baja Thj. Város Zeneiskolája iratai 1941–1954. 0,2 ifm.

Az iskola működéséről, tanáiról és diákjairól a felügyelői jegyzőkönyvekből, tagdíj naplókából és számfejtő-könyvekből tájékozódhatunk (benne a tanuló neve, lakcíme, a fizetett tagdíj összege, milyen hangszeren játszik, milyen tanszakra jár).

BKMÖL VIII. 702. Heltai Hugó Bajai Színtársulatának iratai 1920–1922. 0,02 ifm.

A fondot egy ún. gázsí (Gage) könyv képezi, amely a Heltai Hugó egri városi színházi igazgató társulatához tartozott színészek fizetésének és fizetési előlegének könyvelését tartalmazza színházi évadonként. A színtársulat Baján is játszott, valószínűleg a kötet akkor maradt a városban, onnan pedig a levéltárba került.

BKMÖL VIII. 801. Baja Város Közkórházának iratai 1835–1942. 7,56 ifm.

Ügyviteli elnöki és általános iratai iktató- és mutatókönyvvel kutathatók. További iratfajták: ápolási törzskönyvek 1903-tól, ápolási naplók 1915-től, családi ápolási főkönyvek 1937-től, betegfelvételi könyvek 1883-tól, orvosok nyilvántartó könyve (év nélkül), letéti főkönyvek és pénztárnaplók 1903-tól, osztályos főkönyvek, a kórosztály alapítóinak és jótévedőinek könyve 1835–1856, kórházi betegek, gyámoltalanok jegyzőkönyve 1836–1844, kórházépítési iratok 1874–1942, kórházépítő bizottság jegyzőkönyvei 1901–1938-ból. A bajai kórház Bácsalmási Tüdőosztályának iratai 1939–1941-ből vannak.

BKMÖL VIII. 808. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Hajósi Árvaházának iratai 1872–1948. 0,04 ifm.

BKMÖL VIII. 809. A Pécsi M. Kir. Áll. Gyermekmenhely Bajai Telepének (Bajai Állami Gyermekvédő Intézet) iratai 1930–1950 (1952). 0,85 ifm.

Az állami gyermekmenhelyekről, ill. a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról az 1900. évi VIII. és XXI. tc. rendelkezett. A hatóságilag elhagyottá nyilvánított gyermekek állami gyermekmenhelybe való felvételre 15 éves korig – a háború utáni rendelkezések szerint 18 éves korig – állami gondozásra voltak jogosultak. A magyar állami gyermekvédelem 1919-ig a belügyminisztérium hatáskörébe tartozott, azután a népjóléti és munkaügyi minisztériuméba, ennek megszüntetésével ismét a belügyminisztériumhoz került. Az I. világháború előtt Magyarországon 17 állami gyermekmenhely volt, Trianon után 8 maradt, amelyhez 1928-ban még egyet alapítottak. Az egészséges gyermekek a menhelyeken csak átmenetileg tartózkodtak, addig, amíg nevelőszülőknél, vagy nevelőintézetben elhelyezést nyertek. Egy-egy község, amelyben tömegesen voltak állami ellátásra szoruló gyermekek, telepet képezett. A pécsi gyermekmenhely 1904-ben kezdte meg működését, és egyik telepe Baján volt. Ide a pécsi menhelyről érkeztek a gyermekek, akiknek felügyeletét az alkalmazott telepfelügyelők látták el. Ők gondoskodtak örökbeadásukról, nevelőszülőknél vagy intézetben való elhelyezésükről. Eltartásukért az állam a gyerek életkora szerint megállapított összeget fizetett. A gyermekmenhely 1949. január 1-jétől Állami Gyermekvédő Intézet elnevezéssel működött.

A levéltárba került iratokból nem derült ki, hogy a bajai telep mikor kezdte meg működését, de képet adnak az intézmény munkájáról. Főleg a gyermekek elhelyezésével, tanszerrel és ruházattal

való ellátásukról találunk benne adatokat. A fond anyagában a telep működésével kapcsolatos általános iratok 1935–1948-ból vannak, gondozásba adott gyermekek telepenkénti nyilvántartása 1930–1934, ill. 1934–1949 között, levelezések, rendeletek, szerződések 1932–1941, de levelezések vannak még 1950–1952-ből is.

BKMÖL VIII. 811. A Kecskeméti Kurucz Téri Gyermekmenhely iratai 1915. 0,03 ifm.

BKMÖL VIII. 813. A Kecskeméti M. Kir. Állami Gyermekmenhely iratai 1908–1926. 0,05 ifm.

Irodalom:

Bodor Jenő: Bács-Kiskun megye oktatásügyének jellemzői a felszabadulás után (1945–1970). In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 7–60. p.

Zorn Antal: Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén 1848-ig. In.: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 97–138. p.

Sz. Kőrösi Ilona: Az elemi népiskolai oktatás Kecskeméten a dualizmus korában. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés.) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 139–182. p.

Kopasz Gábor: Az alsó fokú iskolai oktatás Bács-Bodrog megyében 1935–1950. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 183–211. p.

Bárth János – Bárthné Berhidai Ágnes: Fejezetek a kalocsai tanítóképző történetéből. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 215–256. p.

Krajcsovics József – Krajnyák Nándor: A kecskeméti pedagógusképzés története. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 257–319. p.

Kemény János: Baja város közoktatásügye a tanfelügyelő közigazgatási bizottsághoz intézett jelentéseinek tükrében 1876–1890. In: Bács-Kiskun megye múltjából XV. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 1999. 95–162. p.

Molnár János: Baja város népoktatásáról az 1800-as évek utolsó évtizedeiben. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVI. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2000. 45–95. p.

Holczer József: [Adatok a kecskeméti Piarista Gimnázium színjátásához / Holczer József. Szokolay Hártó János várostörténete / Orosz László. A kecskeméti Gazdasági Egyesület létrehozása (1844–1852) / Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1989. (Levéltári füzetek, Bács-Kiskun Megye, 4.)

Molnár János: Az iskola és az iskolai élet Nemesnádudvaron az 1900-as évek első felében. In: Oktatás, oktatáspolitikai, iskolai élet a XX. század első felében. Kecskemét, 1994. (Levéltári füzetek, Bács-Kiskun Megye, 11.)

Kőfalviné Ónodi Márta: A kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet krónikája: 1919. december – 1923. augusztus: forrásközlés és kísérettanulmány. Kecskemét, 1999 [!2000]. (Levéltári füzetek, Bács-Kiskun Megye, 12.)

Tóth Ágnes: Nemzetiségi népiskolák Magyarországon az 1943/44-es tanévben. Kecskemét, 1998. (Forrásközlemények, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 3.)

IX. TESTÜLETEK

BKMÖL IX. 1. A bajai céhek iratai 1700–1872. 0,02 ifm.

Lásd: BFL IX. 1. Benne a Szabó céh iratai 1700–1798, a Takács céh iratai 1763, vegyes céhiratok 1777–1864, a Csizmadia céh iratai 1830–1836, a Kereskedőtestület iratai 1857, a Kovács (Egyesült Bognár és Kovács) céh iratai 1861–1868, a Fazekas céh iratai 1870, Asztalos és Esztergályos céh iratai 1872.

Mesterlevelek és tanulólevelek. Itt található Baja szabad mezőváros bírása és tanácsa által 1798-ban kiadott tűzoltási rendszabály a német szabók részére (Feuer Löschordnung für die deutsche Schneider Meister).

BKMÖL IX. 101. A bajai ipartársulatok iratai 1882–1886. 0,01 ifm.

A fond a bajai ipartársulatokról tartalmaz töredékes anyagot. Ez 4 szabadulási bizonyítványt (2 cipész, 1 férfiszabó és 1 kádár), 2 iparjegyet (1 csizmadia és 1 hentes), 1 cipész iparigazolványt és

1 molnár tanulólevelet jelent. Emellett található itt még egy üres tanulólevel és egy a bajai iparosokat köszöntő beszéd (1921. aug. 7.) kézírata.

BKMÖL IX. 203. A Bácsalmási Járási Ipartestület iratai (1904) 1937–1949. 0,34 ifm.

BKMÖL IX. 204. A Baja és Vidéke Ipartestület iratai 1884–1949 (1979). 15,24 ifm.

Lásd: BFL VII. 211. Az ipartestület 1884-ben alakult, alapító tagjainak névsora külön kötetben található. Közgyűlési és szakosztályi jegyzőkönyvek 1892–1948-ig vannak. Az ipartestület ügyviteli iratai iktató- és mutatókönyvek segítségével kutathatók 1888–1949 között. Gazdálkodásáról a főkönyvek, pénztárnaplók, iparkamarai díjak naplója, tagdíjhátralék nyilvántartása és egyéb pénzügyi iratokból tájékozódhatunk.

Nyilvántartások: 1884–1950 (1979): Iparosok nyilvántartása, ki- és bejelentések, iparlajstromok (A, B, C, D, E, F- jelűek). Mestervizsgák nyilvántartása, szakvizsgák naplója. Ipari névmutató, a kiadott revíziós iparjogosítványok névmutatója. Segédajstromok, segédek ki- és bejelentésének nyilvántartása. Tanonclajstromok és mutatóik, tanoncok segédnaplója, ipari tanulók nyilvántartása.

Munkakönyv lajstromok 1884–1950. Gyári munkakönyv lajstromok 1884–1950. Gyári munkások be- és kijelentéseinek nyilvántartása 1939–1950.

BKMÖL IX. 208. A Dunavecse és Vidéke Ipartestület (1938-ig Dunavecsei Ipartestület) iratai 1899–1949. 0,6 ifm.

BKMÖL IX. 212. Jánoshalma és Vidéke Ipartestület (1938-ig Jánoshalmi Ipartestület) iratai 1889–1949. 0,45 ifm.

BKMÖL IX. 214. A Kecel-Császártöltési Ipartestület iratai 1921–1949 (1950). 1,14 ifm.

BKMÖL IX. 218. A Kiskőrös és Vidéke Ipartestület (1938-ig Kiskőrösi Ipartestület) iratai 1873–1949 (1950). 2,02 ifm.

BKMÖL IX. 290. A Bácsbokod és Vidéke Ipartestület iratai 1923–1949. 0,05 ifm.

BKMÖL IX. 297. Bács-Bodrog vármegyei községek hegyközségeinek iratai 1938–1949.

a) A Bácsborsodi Hegyközség iratai 1938–1940. 0,01 ifm.

BKMÖL IX. 298. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei községek hegyközségeinek iratai 1938–1950.

e) A Császártöltési Hegyközség iratai 1940–1944. 0,02 ifm.

l) A Hajósi Hegyközség iratai (1942)1944–1949. 0,07 ifm.

BKMÖL IX. 303. A Bajai Halásztársaság (Ipartársulat) iratai (1882) 1884–1937. 0,01 ifm.

A fondban őrzött számla szerint a társaság jogelődje a Bajai Halásziparegylet 1882-ben Reitmann Mihály céhmester útján adományt adott a létesítendő Szentháromság szobor elkészítésre. A Bajai Halásztársaság elnöke 1910-ben Reitmann Ferenc volt.

A bajai halásztársaságnak és jogelődjeinek igen töredékes iratai kerültek levéltárba. Többségében magyar, de vannak köztük német és délszláv nyelvűek is. Köztük: a halászfűjáság névsora 1887-ből, halásztársulati iratok 1909–1921-ig, bizonyítványok 1897–1905-ig, a Ferenc-csatorna Rt.-vel kötött szerződések 1884–1911, számlák és nyugták 1882–1888-ból. A fondban őrzött, 1937-ben készült nyilatkozat szerint négy bajai halász kötelezettséget vállal, hogy az általuk őrzött ősi céhládát, cég-szabadalomlevelet, cégjegyzőkönyveket, nyilvántartásokat, cégzászlót, stb. örök megőrzésre átadják Baja város múzeumának.

BKMÖL IX. 811. Az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) Bajai Kerületi Pénztárának iratai 1930–1956. 0,77 ifm.

Az 1927. évi XXI. tc. valamint az 1928. évi XL. tc.-kel létesítették az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztárat, amely 1919-től 1927-ig Országos Munkásbetegsegélyző Pénztár, 1927–1928-ig Országos Munkásbiztosító Intézet néven működött. Ennek jogutódja volt az Országos Társadalombiztosító Intézet.

Iratai között a pénztár válaszmányi üléseinek jegyzőkönyvei 1930–1947-ből, az intézet alkalmazottairól 1940–1949, a bejelentett munkásokról 1939–1943-ból. Egyéni be- és kijelentőlapok és egyéni nyilvántartó lapok vegyes évkörrel, vegyes iratok 1953–1955 között. Ipartelepek nyilvántartása 1941–1945-ből, gőzkazánok nyilvántartása 1941–1943-ból. Itt található a Kerületi Iparfelügyelőség iratai 1947–1949-ből. Az OTI keretein belül és annak működési területén belül foglalkozott a telepengedélyek kiadásával a Bácsalmási és a Kalocsai járás területén. Iratai között balesetvizsgálatok nyilvántartása 1947–1948-ból van.

Irodalom:

Zorn Antal: Német betelepülések a mai Bács-Kiskun megye területére a XVIII. és a XIX. században. In: Bács-Kiskun megye múltjából X. (Gazdaság és társadalom). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1989 [!1990]. 325–389. p.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

Lásd: BFL X. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára 158 egyesületi fond (1651) 1824–1950 (1979) 14,75 iratfolyóméternyi anyagát őrzi. Az egyes fondok leírása az egyesületek rövid történeti bemutatásával kezdődik. A történeti leírás tartalmazza a névváltozást, az esetleges fuzionálást. A fondok címe általában az egyesület legutóbbi használatos neve. Ettől csak akkor van eltérés, ha a megmaradt iratok zöme az egyesület korábbi, vagy éppen alakuláskori időszakában keletkezett. A levéltárban őrzött egyesületek iratanyaga eléggé hiányos, sok esetben nem volt követhető belőlük az egyesület tevékenységének egésze, szükség volt egyéb források kutatására is. Egy-egy település esetében sem maradt meg minden ott működött egyesület iratanyaga, ezek vonatkozásában is érdemes az országos nyilvántartások, belügyminisztériumi egyesületi alapszabályok gyűjteményének, a törvényhatósági, általában közigazgatási iratoknak, belügyminiszteri engedélyezéseknek és bírósági bejegyzéseknek a tanulmányozása. A levéltárban két gyűjteményes fondban található még egyesületi alapszabályok: a BKMÖL IV. 416 Bács-Bodrog vármegyei községi egyesületek alapszabályainak gyűjteménye és a IV. 916 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei községi egyesületek alapszabályainak gyűjteményében.

Irodalom:

Péterné Fehér Mária – Mikolajcsik Lászlóné: Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárban, (1651) 1824–1950 (1979) A X. fondfőcsoport fondjainak repertóriuma. Kecskemét, 2003. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 7.)

BKMÖL X. 53. A Bajai Liszt Ferenc Kör iratai 1926–1949. 0,05 ifm.

A Bajai Liszt Ferenc Kör 1926. augusztus 1-jén alakult. A válaszmány a kör titkárául Karig Emil nyugalmazott tanítóintézeti tanárt jelölte. A Bajai Liszt Ferenc Kör alapszabályában rögzített célja a zenei oktatás és nevelés megszervezése volt. A taglétszám a megalakuláskor 200 fő volt, amely 1944-re 415 főre emelkedett. Működése során számos nivós hangversenyt rendezett. A kör zeneiskolája a Haynald u. 7. szám alatt kezdte meg a működését, az ún. Thury-féle házban. A hegedű és zongora tanszak mellé gordonka és a fúvós tanszak megszervezését is vállalták. Kamarazenekara is volt. A zenei ismeretterjesztést havi folyóiratán keresztül valósította meg, amelynek első száma „Filharmonia” címen jelent meg 1926-ban. A II. világháború utáni az első

rendkívüli közgyűlését 1945. október 15-én tartotta. A kör tevékenysége formálissá vált, így addigi elnöke 1948 októberében lemondott, és működését 1949-ben be is fejezte. A belügyminiszter 138/5/1950. BM sz. alatt mondta ki az egyesület feloszlását.

Iratai: közgyűlési jegyzőkönyvek 1926–1948; egyéb jegyzőkönyvek 1943–1947; levelezés 1929–1949; tagnévsor 1942–1943; tagsági igazolványok 1947–1949; meghívók 1929–1935; műsorismertető 1936; pénzügyi iratok 1941–1949; bajai újságok 1917–1940; rovatos pénztárkönyv 1941–1949-ből.

BKMÖL X. 60. A Bajaszentistváni (Baja-Szentistván városi) Olvasókör iratai 1923–1950. 0,09 ifm.

Az olvasókör 1923-ban alakult, alapszabályát az alakuló közgyűlésen elfogadták, amelyet a belügyminiszter 75 469/1923. BM sz. alatt hagyott jóvá. Az egyesület az alapszabályban megfogalmazott célok megvalósítására tagjainak kezdetben bérelt helyiségben nyújtott alkalmat a napi szórakozásra, társalgásra, társas-játékokra és időnként estélyek rendezésére. A rendes tagok tagsági és felvételi díjat tartoztak fizetni. A kör működése 1932–1934 között szünetelt. Az újjáalakulás első közgyűlésén, 1934. január 9-én, a köri közgyűlés döntése értelmében a régi Olvasókör, a Katolikus Olvasókör és az Iparos Olvasókör ingóságai a Bajaszentistváni Olvasókör tulajdonába kerültek. Az egyesület rendelkezett könyvtárral, italmérési joggal, tekepályáját tartott fenn, kosárfonási tanfolyamot szervezett, de még gyűjtést is rendezett mások megsegítésére. Az egyesületnek 1937 februárjában 205 tagja volt. A földművelésügyi miniszter 1940-ben államsegélyt engedélyezett a Gazdasági Népház céljait is szolgáló olvasóköri helyiség vásárlására. Az új intézmény vállalta, hogy központja legyen a községbeli gazdasági foglalkozású lakosság társadalmi, szellemi, gazdasági és szociális haladásának. A kör az engedélyezett államsegély és a tagok pénzbeli hozzájárulásának a felhasználásával megvásárolta a Göbl Antal, bajai lakos tulajdonát képező lakóházat Baján, a Szent István király út 104. sz. alatt. 1941-ben új tekepályát építettek és tekeversenyeket rendeztek, 1942-ben több művelődési előadást tartottak. A Bajaszentistváni Olvasókör feloszlását a I. 802/1/1949. BM sz. rendelet mondta ki.

A fondban közgyűlési jegyzőkönyvek 1928–1949; alapszabály 1923; levelezés 1938–1949; a Gazdasági Népház kezelési szabályzata 1940; egyesületi nyilvántartás 1944; szerződések 1938–1949; tagsági igazolványok 1941–1949; tagsági füzetek 1947–1949; tagdíjbeszedési könyv, napló és mutató 1941–1948; ingóságok leltárai 1945–1946; zárszámadások és költség-előirányzatok 1945–1946; kötvények 1945–1946; adóívek 1934–1947; pénztári napló, elszámolások 1937–1949-ből vannak.

BKMÖL X. 72. A Bajai Dalegylet iratai 1865–1879 (1884). 0,03 ifm.

A dalegylet már 1865 előtt is működhetett, mert első elnöke az 1865. január 15-én tartott egyleti közgyűlésen mondott le tisztségéről. Az egylet fő célja az ifjúság és a gyermekek zenei művelése volt, 1865-től pedig az egyházi zene művelése is. Zeneiskolát létesített és működtetett. Saját karmestere volt, aki az egyleti zongora használatáért ideiglenesen saját lakását ajánlotta fel dalegyleti használatra. 1868-ban 24 működő és néhány pártoló tagja volt és 1000 forint értékű ingatlanvagyonnal rendelkezett. A vagyon zongorából, fúvós és vonós hangszerekből, továbbá nagy mennyiségű kottából állt. A kötelező beiratkozás miatt a tagok száma csökkent, így a dalegylet 1871 májusában eladta hangszereit, ill. átadta fúvós hangszereit a Bajai Önkéntes Tűzoltóegyletnek. Hangversenyeken kívül – belépődíj mellett – gyakran rendezett dalestélyeket, táncvigalmakat, főleg farsang alkalmával. Részletesen szabályozták a temetéseken való közreműködés díjait. Az egylet közös hangversenyt rendezett más dalárdákkal, kirándulást szervezett, de a humanitárius segítségnyújtás sem állt távol tőle. Az önálló helyiség hiánya rányomta bélyegét az egylet működésére. Kénytelenek voltak lakást bérelni. A tagok passzivitása, az egylet zilált anyagi helyzete miatt 1875-ben városi segélyért folyamodtak. 1876-ban és 1878-

ban több hónapig nem is működött. Az egyeslet utolsó közgyűlése 1879. január 5-én volt, és az elnök lemondását követően végleg megszűnt.

Közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyvei 1865–1879, ill. 1884-ből kerültek levéltárba.

BKMÖL X. 79. A Bajai Páduai Szent Antal Társulat iratai 1902–1932. 0,01 ifm.

Ez a bajai társulat 1902. május 25-én alakult. Az ország egész területéről voltak tagjai, és alakulásakor taglétszáma 131 főt tett ki.

Az egyesület iratanyagából mindössze az egyesületi tagok nevét, lakhelyét és a felvétel időpontját tartalmazó könyv maradt fenn, amely 1902–1932 között 1037 bejegyzést tartalmaz.

BKMÖL X. 101. A Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesületének iratai 1928–1935. 0,01 ifm.

Az egyesület 1923-ban alakult Baján, de különösebb egyesületi tevékenységet nem fejtett ki. Az egyesület újjáalakulásának megvoltak a gazdasági előfeltételei, és különösen a fajbaromfi-tenyésztés vált országos fontosságúvá. A taglétszám 1929-ben 145 fő volt, 1931-ben 214 főre emelkedett. Az egyesület előadásokat tartott a tenyésztők számára. Tagjai gazdasági kiállításokon szerepeltek, maguk 1929. december 1-jén tartották első kiállításukat, 1931 márciusában a másodikat. Az egyesület saját könyvtárral rendelkezett, folyóiratokat járatott. Saját kiadványa 1929-ben „Értesítő” címen, majd 1931-ben „Baromfigazdaság” címen jelent meg. Az egyesület 1931-ben már pénzügyi gondokkal küzdött. Feloszlását 1935. április 7-én tartott közgyűlésen mondták ki, a vagyonát képező készpénzt átadták az ugyanekkor alakult Baja Városi Gazdasági Egyesületnek.

A fond anyagát csak egy kötet közgyűlési jegyzőkönyv képezi 1928–1935-ből, és ebben a vezetők az újonnan alakult Baja Városi Gazdasági Egyesület üléseiről készült jegyzőkönyveket is.

BKMÖL X. 104. A Tulipánszövetség Magyar Védőegyesület (Baja) iratai 1903–1908. 0,01 ifm.

A magyar ipar védelmére és termékeinek propagálására alakult Tulipánszövetség Magyar Védőegyesület országos egyesület volt. Budapesti székhellyel az ország minden részéből szervezett be tagokat. Az egyesület ügyvezető igazgatója 1903-ban Löherer Andor volt, akinek Ella nevű húga képviselte Baján az egyesület érdekeit. „Iparvédelem” című hivatalos közlönyében – amely 1905-től jelent meg – időnként közölte a fővárosi és a vidéki magyar érdekeltségű gyárak és magyar iparcikkeket árusító kereskedők névjegyzékét. Az igen csekély számú iratból nem derül ki, hogy a szövetségnek lett volna bajai fiókja, de 1908-ban 22 bajai kereskedő rendelkezett a városban az egyesület kirakati védőtáblájával.

A fond anyaga Löherer Andor húgának írt levelét tartalmazza 1903-ból, és ebből az évből a Magyar Védőegyesület nemzethez szóló szövegét, és az „Iparvédelem” c. lapot 1908-ból.

BKMÖL X. 122. A Magyar Országos Orvosszövetség Bács-Bodrog Vármegyei és Bajai Fiókszövetsége iratai 1922–1948. 0,05 ifm.

A Magyar Országos Orvosszövetség 1897-ben alakult, a bajai szövetségnek 1922-ben 36, 1945-ben már 80 tagja volt. 1930-ban az egyesületi tagok jelentős része a bajaiak mellett a közeli községekből: Bajaszentistvánról, Tatabázáról, Katymárról, Felsőszentivánról, Bácsalmásról, Bácsbokodról, Nagybaracskáról, Garáról, Csávolyról, Mélykútról, Kisszállásról, Rémről, Csátaljáról, Hercegszántóról, Vaskútról, Jánosalmáról, Madarasról, Borotáról, Dávodról, Kelebiáról, Kunbajáról, Csikériáról, Tompáról, Bátmonostorról került ki. A Bács-Bodrog

vármegyei Fiókszövetség 1922-ben 2800 korona segílyt fizetett az Országos Szövetségnek. Az egyesület elnöke hosszú ideig dr. Bernhart Jánost volt, akit 1927 májusában az orvosszövetség közgyűlése örökös tiszteletbeli elnöknek választott, és díszoklevéllel jutalmazott. Az 1945. október 7-i közgyűlésen a fiókegyesület működésének szüneteltetését határozták el, mindaddig, míg a központ ide vonatkozó állásfoglalását, ill. utasítását meg nem kapják.

Megszűnéséről nincsenek adatok abban a kevés anyagban, ami levéltárba került. A fiók-szövetség irataiból leginkább az egyesület taglétszámára és a tagdíjfizetésre vonatkozó adatok deríthetők ki. A fondban közgyűlési jegyzőkönyv 1945-ből van, a levelezés iratai 1923–1939-ből, tagnévsor 1922–1944-ből, tagdíjkimutatás 1922–1940 közötti időből, pénztári iratok 1922–1945-ből.

BKMÖL X. 125. A Baja Városi Gazdasági Egyesület és Hegyközség iratai 1935–1948. 0,1 ifm.

A Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesülete és a Bajai Szőlősgazdák Egyesülete 1935. április 7-én – a két egyesület megszűnése után – megalakította a Baja Városi Gazdasági Egyesületet, amellyel valamennyi gazdasági ágazat egy táborba tömörülését kívánták elérni. Az egyesületen belül 1935-ben Baromfi-, galamb- és nyúltenyésztő szakosztály; Szőlő- és gyümölcsstermelő csoport, Méhészeti szakosztály alakult, majd sor került a hegyközség megalakítására. Alapszabályát a belügyminiszter a 172 291/1937. BM sz. alatt hagyta jóvá. Az egyesület működése 1937–1939 között szünetelt – oka az iratokból nem derült ki – de lényegében 1944-ig alapszabályszerűen működött. Az egyesület tevékenységét 1945 tavaszán, a megmaradt vezetőségi tagok folytatták. 1947. március 2-án a Baja Városi Gazdasági Egyesület és a Bács-Bodrog Vármegyei Gazdasági Egyesület egyesült, nevük Baja Bácskai Gazdasági Egyesület lett. Baja Városi Tanácsa egy vizsgálat lefolytatása után 1948. június 7-én felfüggesztette az egyesület működését. Az ingóságait ideiglenesen a Hegyközség gondozására bízta, majd pedig a belügyminiszter 505 167/1948. BM sz. határozatával feloszlatta. Az egyesületre vonatkozóan adatok találhatóak még Baja Város Tanácsa VB. Igazgatási Osztálya 5631-16/1950. sz. iratában.

A fond anyaga hiányosan került be a levéltárba. Közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyve 1935–1940 közötti időből maradt meg. Alapszabálya 1935-ből, a levelezés iratai 1936-tól, de főleg 1945–1947 évből valók. Az 1948-ban végzett vizsgálat során, tematikus egységekbe gyűjtötték az iratokat – pl. könyvtárátvétel, minisztériumokkal, részfeldolgozó vállalatokkal folytatott levelezés – , a tematikus egységeket piros sorszámmal látták el, és a levelezés tematikus számairól jegyzéket is készítettek. A rendezés során megmaradt a levelezés ilyen rendszere. Ezekon túl csak a rézgálic hitellel és kiutalással kapcsolatos iratok vannak 1945–1947-ből, néhány takarékpénztári betétkönyv és pénztári naplólapok 1941–1946-ból. Az iratokhoz segédlet nem készült, átlapozással kutathatók.

BKMÖL X. 213. Az Országos Gyermekvédő Liga Bajai Helyi Irodájának (Bizottságának) iratai 1937–1948. 0,25 ifm.

Az Országos Gyermekvédő Liga (OGYL) Bajai Bizottsága 1936. december 18-án alakult. Legfontosabb feladatnak egy „iskolaüdülő” megvalósítását tartották. Az iskolai üdülőotthont a gyenge szervezetű gyermekek iskoláztatása és gondozása, valamint a tuberkulózis visszaszorítása céljából kívánták felállítani. A kórház főorvosa, a Bajai Bizottság ügyvezető alelnöke szorgalmazásával már december 18-án az OGYL helyi bizottsága mellett megalakult a Gyermekvédelmi Nagytanács és a Gyermekvédelmi Iroda is. Iskolaüdülő létesítését 1937-től Baja város th. bizottsága is támogatta, majd költségvetéséhez, 1938-tól a bajai Tüdőbeteg-gondozó Intézet is hozzájárult fenntartásához. Az egyesület megszűnésének időpontjára és körülményére vonatkozóan nincs adatunk.

A fond anyagát iktatott iratok, irattári segédkönyvek és tartásdíjkönyvek alkotják. Az iktatott iratok az erdei üdülőiskola létesítésével, az OGYL helyi bizottságának megalakulásával, az OGYL által szervezett nyaraltatási akciók, a gyermekvédelmi célokra szervezett gyűjtési akciók, az iskola személyzeti ügyeire, ellátmányok kiutalására, a gondozási díjak megállapítására, a Heim-nővérek alkalmazására, használati tárgyak (rádió, vasaló, jégszekrény stb.) beszerzésére vonatkoznak. Az 1945 utáni iratok inkább gyámsági, gondnoksági, elhelyezési, elhagyottsági, örökbefogadási stb. ügyek iratait tartalmazzák. A fondban az iktatott iratok 1937–1948-ig, a hozzájuk iktató- és mutatókönyvek, tartásdíjkönyv és a Tbc-Otthon tartásdíjkönyve 1943–1944-ből van.

BKMÖL X. 215. A Bajai I. Szent Antal Temetkezési Egylet iratai 1905–1936. 0,07 ifm.

Az egylet 1905 novemberében alakult. Az egylet első alapszabálya nem maradt ránk, az alapszabályok módosítására azonban többször is sor került. Az egyesület életét a közgyűlés, a választmány és a tisztikar szervezte. Egyik feladatuk volt, havonta jegyzőkönyvbe bevezetni az elhalt egyleti tagok nevét, korát, lakcímét; egy idő után csak a neveket sorolták fel. Feltüntették a tagsági előjegyzésre jelentkezők névsorát, korát is. Döntöttek az egyleti zászló kiadásáról, használatáról, költségéről. Taglétszáma 1923 előtt évente 700–1200 fő között mozgott. Az egylet 1921-ig eredményesen és nyereségesen működött. 1922 végére azonban már sok volt a beszédetlenül maradt pénz. Bénítóan hatott az egylet életére az általános drágulás is, aminek következtében csökkent a taglétszám is. Feloszlátását az 1924. május 4-i rendkívüli közgyűlés mondta ki. Vagyonát a közgyűlés a Baján létesítendő árvaház javára kívánta fordítani. A belügyminiszter a döntést 126 836/1924. BM sz. alatt hagyta jóvá.

A fond anyagában közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyve 1918–1924, ellenőri napló (tagnyilvántartó könyv) 1905–1924, bevételi és kiadási napló és egyben főkönyv az 1905–1923 közötti időből, és egy ún. aktajegyzet van.

BKMÖL X. 216. A Bajai II. Szent Antal Temetkezési Egylet iratai 1846–1940. 0,28 ifm.

Az egyesületet Bayer Mihály bajai tímármester alapította 1846-ban „A Bajai Második Temetkezési Egyesület” néven. Neve az 1906-os alapszabály szerint „Bajai Városi Szent Antal II. Temetkezési Egylet”-re változott. Első elnöke maga az alapító volt, és a hasonló szociális gondolkodású embereket gyűjtötte egy társaságba. Az egyesület első alapszabálya 1846. március 15-én készült el, amelyet 16 144/1847. sz. alatt hagyott jóvá a Helytartótanács. Pecsettjén „A Bajai Második Temetési Egyesület pecsétje 1846” körirat állt. 1846. június 27-ére készült el az egyesületi zászló, amelyet a felszentelés után a Rókusi kápolnában helyeztek el. Tagok lehettek rendre, rangra, nemre és felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül mindazok, akik 10-80 év közötti, egészséges emberek voltak. 1911-ben már a tagok száma 600–1200 fő között mozgott, de a tisztségviselőket már csak három évre választották. Az igazgatóválasztmány 14 tagból állt. Az egyesület megszűnésének időpontjára és körülményeire vonatkozóan nincs adatunk.

Az egyesület iratanyaga hiányosan került a levéltárba. Főleg a 19. század második feléből maradtak fenn iratok. Az ún. „kormányzati ülésjegyzőkönyvek” 1846–1872 között a tagok elhunyt utáni tagsági viszonytal, annak öröklésével, átruházásával kapcsolatos ügyek, halotti díj tartozásával kapcsolatos ügyek tárgyalásáról készültek. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1846–1870-ből vannak. A tagok pótdíjkönyvei 1912–1932-ből névre szóló kis könyvecskék, amelyekbe bevezették az elhaltak után a tag által fizetett díjakat. A nyomtatott könyvecskék elején az éppen érvényes alapszabályok is megtalálhatók. A szerződések, kötelevények 1848–1855-ből a koporsókészítővel, szemfedélkészítővel kötött megállapodásokat tartalmazzák. A számadások 1846–1873-ból az egylet éves bevételeit és kiadásait tüntetik fel bizonylatokkal együtt. A „nyugták, számlák” tételben 1846–1870-ből a gödörásásért, valamint a papnak fizetett pénzek bizonylatait itt helyezték el. Iratai között vannak továbbá az alapszabályok 1846–1929, a levelezés 1847–1867, a tagsági jog átruházásával kapcsolatos iratok 1850–1862, a halotti díjjal hátralékosok

jegyzeke 1864–1868, a végrendeletek és halotti bizonyítványok 1849–1855, a pénztárvizsgálattal és átadással kapcsolatos iratok 1852–1871, a kölcsön- és kamatnyilvántartások 1861–1867, a pénztárkönyv 1848–1860, a kórház támogatására szedett pénzek gyűjtőívei 1851–1853, kölcsönzők és jótállók iktató-mutatókönyve 1846–1856-ból, és a halálesetek névmutatója az 1927–1940 közötti évekből.

BKMÖL X. 217. A Bajai III. Temetkezési Egyesület iratai 1853–1871. 0,04 ifm.

Az egyesület 1853-ban alakult. Első alapszabályát a Helytartótanács 3728/1856. sz. alatt hagyta jóvá. Az egyesület célja a tagjai közötti kölcsönös segélynyújtás, valamely tag halála esetén a temetési költségek fedezése, az egyesületi tagok által befizetett járulékokból. Tagok lehettek mindazok a 10–80 év közötti férfiak és nők, akik jó egészségi állapotnak örvendtek. Az egyesületnek rendre, rangra, nemre és vallási felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül 800 tagja volt. A temetkezési egyesületbe belépett személy más hasonló egyesületnek a tagja nem lehetett, a nyereszkedés az egyesület kizűzött céljával összeegyeztethetetlen volt. Az egyesületet 40 tagból álló választmány képviselte. Az alapszabály, amelyet a német mellett magyarra is lefordítottak és kinyomtattak, rendelkezett az elnök, a pénztárnok és az ellenőr, az egyesületi jegyző és a pénzszedő jogairól és kötelességeiről is. Az egyesület 1871 végén, a tagok számának csökkenése miatt szűnt meg.

Az egyesületi iratanyag egy 1856-os alapszabályt, orvosi bizonyítványt 1855, néhány adóslevelet 1853–1867, valamint az 1854–1871 közötti időszakból való kötelezvényeket tartalmaz.

BKMÖL X. 219. A Császártöltési I. (Első) Temetkezési Biztosító Egyesület (Egylet) iratai 1904–1944. 0,08 ifm.

Az egylet 677 taggal 1904-ben alakult, alapszabályát is ebben az évben hagyták jóvá. Célja volt a tagokat elhalálkozásuk esetén tisztességesen eltemetni, és örökösöknek segélypénzt nyújtani. A tagok felvételét és a fizetendő díjakat az alapszabály rögzítette. A létszámot 1907-ben 1000, 1938-ban 1500 főben határozták meg. Az I. világháború végétől szünetelt az egylet működése, és csak 1924. február 2-án alakult újjá. 1943-ban az egyesület – a biztosító egyesületekre vonatkozó rendelkezések alapján – nevét Császártöltési Első Temetkezési Biztosító Egyesületként használta. Feloszlását az 546 257/1949. BM sz. rendelet alapján az 5635-6/1950. alispáni leirat közölte.

A fond anyagát képező kötetbe folyamatosan vezették a közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyveit 1904–1944 között. Ezekből tájékozódhat a kutató a választmány tagjairól, a pénzbeszedő, a kántor, a pap és a kegysergondozó díjáról. A közgyűlésen fogadták el a zárszámadást, a pénztári jelentést, a leltárt, meghatározták az 1907-ben vásárolt gyász kocsi és a kellékek kölcsönzési díját, a segélyek összegét, a tagsági és a temetési díjat stb. A pénztárnapló tanúsága szerint az 1904–1940 közötti időből, az egylet bevételeit a tagsági és temetési, valamint a kölcsönzési díjak, kamatok képezték. Kiadásai között a temetési költségek, a gyász kocsi megvétele és javítása, a temetési kellékek vásárlása, az adó, és az írószerek vásárlása stb. szerepeltek. Kutatási segédlet nem készült, az iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL X. 226. A Kunbajai Temetkezési Egylet iratai 1887–1945. 0,03 ifm.

A temetkezési egylet (Begrabniss Verein) 1887-ben alakult. Elnöke Freydingner András földműves lett. A közgyűlésen tárgyalták az éves számadást, tisztújítást, ahol elnököt, másodelnököt, pénztárnokot, ellenőrt, jegyzőt és választmányi tagokat választottak. 1890-ben a közgyűlésen halottas kocsi és a hozzá tartozó felszerelések vételét határozták el, és döntöttek használatuk mikéntjéről. 1895-ben elhatározták, majd 1899-ben a temető közelében vásárolt telken megépítették a kocsiszínt. Később a telek nagy részét bérbe adta, melynek bevétele az egylet vagyonát gyarapította. Az egylet tagjai felvételkor alapító összeget, s minden temetés után külön

díjat fizettek. Az alapszabályban elfogadott taglétszámot nem módosították 1913-ig, addig új tagokat csak az elhaltak helyébe vettek fel, amikor a lehetséges taglétszámot 800 főre emelték. Az egyeslet megszűnésének idejéről és körülményeiről nem sikerült adatot megtudnunk. Kutatást lehet folytatni Kunbaja községi anyagában (BKMÖL V. 353) is.

Az egyeslet megmaradt iratanyaga egy tagnévsorból, egy pénztári kimutatásból és egy jegyzőkönyvi kötetből áll. A jegyzőkönyvbe a közgyűlési és választmányi ülések 1887–1945 közötti jegyzőkönyveit vezették. Az 1913-as összejövétel után csak az 1945-ben tartott választmányi ülésről van jegyzőkönyv. Az utolsó bejegyzés július 15-én történt. Az 1887. április 3-án kelt tagnévsor a neveken kívül a tagok polgári foglalkozását és az egyesletben betöltött tisztét is feltünteti. A pénztárkimutatás német nyelven készült 1937-ben.

BKMÖL X. 230. A Vaskúti II. Temetkezési Biztosító Egyesület (Egyeslet 1942-ig) iratai 1892–1945. 0,03 ifm.

Az egyesület alakulásáról és tényleges működéséről a fond nem őriz adatokat. A tagnyilvántartó kötetben szereplő körbélyegző szövege: „II. Vaskúti Temetkezési Egyesület 1892”, alapján valószínűleg 1892-től működött. 1942-ben módosított alapszabálya szerint neve: II. Vaskúti Temetkezési Biztosító Egyesület lett, alapszabályát 1943. május 13-án 20 271/1943. szám alatt hagyta jóvá a pénzügyminiszter. A háború után 1947-ben a 443 890/1947. BM sz. rendelet feloszlatta az egyesületet. Az 1 db iratszekrényét és 1 db halottszállító kocsiját Vaskút községnek adományozta. (A község iratait lásd: BKMÖL V. 388.)

A fondban egy német nyelvű kötet található a tagok 1892–1944 között vezetett nyilvántartásáról (II. Leichen Verein Mitglied Protokoll). Ez a tagok nevén túl a házszámot és a befizetett tagdíj összegét tartalmazza. Bejegyzések találhatóak a tagok elhalálzására vonatkozóan is. A német nyelvű tagsági fizetési ívek (lapok) a tagok nevét és a befizetett összeget tartalmazzák 1945-ből.

BKMÖL X. 237. A Bácsalmási Katolikus Legényegyesület iratai 1932–1946. 0,04 ifm.

A legényegyesület 1932. június 1-jén alakult; alapszabályát 114 443/932. VIII. BM számon hagyták jóvá. Működésének célja volt, hogy tagjaiból művelt, határozott jellemű, becsületes polgárt neveljen. Főleg iparosok, de volt közöttük földműves és tanító is. Az egyesletben pártpolitikát nem lehetett folytatni. Főleg a téli hónapok programjai ismertek, emlékestet tartottak, szavalatokkal, ének és színdarab előadásával. Dalárda alakult. Ismeretterjesztő előadást szerveztek jogi ismeretek, irodalom, történelem, földrajz, erkölcsstan és egészségtan témákban. Versenyeken vettek részt: 1943-an a Budapesten megrendezett országos legényegyesületi versenyen szerepeltek, az asztalitenisz szakosztály Zomborban versenyzett, labdarúgó mérkőzést is rendeztek. Valószínű, hogy a háború miatt 1943–1945 között működése szünetelt. Az 1946. február 2-ai rendkívüli közgyűlésen választottak új elnököt. Az egyeslet bevételeit a tagdíjak, adományok, a vármegyei népművelési alapból juttatott összegek, rendezvények jövedelme, biliárd- és kártyapénzek jelentették. Kiadásai között a helyiség- és berendezési tárgyak javítási költségei, a működéssel kapcsolatos kifizetések, segélyezések szerepeltek. Az egyeslet feloszlását a 480 052/1948. BM sz. határozat mondta ki, amelyet az alispán 3531/1948. sz. iratában közölt.

Az egyesletnek csak kötetanyaga maradt meg. Az ülések 1942–1946 közötti jegyzőkönyveit tartalmazza, így működésének első tíz évéről nincs információ. Pénztárkönyvét 1932-től vezették és 1945. október 10-én zárták le. A fond anyaga átlapozással kutatható.

BKMÖL X. 243. A Bajai I. R. K. Nőegyesület iratai 1854–1921. 0,19 ifm.

A nőegyesület megalakulási időpontját nem ismerjük, ám az iratok tanúsága szerint 1854. július 20-án Latinovits Nina és több nőtársa Herold János plébános tiszteletbeli tag részvételével ülést tartott.

Az egyesület alapszabályát 1885-ben módosították, amelyet a belügyminiszter 45 939/1886. VII. BM sz. alatt látta meg. Az alapszabály „Bajai Első Nőegylet”-ként említi az egyesületet, de a körbélyegzőben a következő elnevezés szerepel: „I. Kath. Nőegylet Baján”. Az 1885. évi alapszabály szerint a nőegylet célja általában a minden irányú emberbaráti és közhasznú tevékenységre, különösen a Baján szegény szülőktől származó gyermekek anyagi és szellemi segélyezésére és támogatására irányult. Az egyesületnek tagja lehetett minden tisztességes, Baján lakó nő, akit a választmány felvett. Az egyesület saját helyiséggel nem rendelkezett, ezért az egyesületi gyűléseket a római katolikus plébánián tartották. Itt helyezték el az egyesületi irattárat is. Az egyesület vagyona a tagdíjakból, ajándékokból, hangversenyek, táncvigalmak és egyéb mulatságok jövedelmeiből származott. A városi közgyűlés 1882-ben engedélyezte a Nőegyletnek, hogy a város felső és alsó részén egy-egy gyermekmenhelyet létesítsen. Ide a munkás szülők adták be felügyeletre és ápolásra 2–6 éves gyermekeiket. A helyiséget a város biztosította, míg a menhelyek berendezését, felszerelését és az ápolónők felfogadását az egyesület vállalta magára. A városi tisztiorvosok, a gyermekmenhelyeket közegészségügyi szempontból ellenőrzik, fertőző betegségek előfordulása esetén intézkedtek. A két gyermekmenhely magánházakban működött, a lakbért 1883-tól a város fizette. A városi közgyűlés menedék- és árvaházat állított fel, melynek felépítéséhez és felszereléséhez a nőegylet is hozzájárult. Erről 1884. január 12-i közgyűlésén döntött. A nőegylet 1885-ben a kiscsávolyi városrészben alakított menhelyet, és 1905-től már a szentjánosi városrészben is működött egy gyermekmenhely egy bérelt magánházban. Az egyesületnek a város 1907-ben megengedte, hogy a polgári anyakönyvi hivatalban a házasságkötések alkalmával gyűjtőperselyt állítson fel, a részére szánt segély összegét megemelte, sőt ideiglenesen átengedte neki a Malom és Korsós utca sarkán lévő játszóteret is. A Kinizsi Pál utcában lévő menedékházat 1912-ben vette meg a város állami óvoda céljaira. Az egyesület megszűnésének időpontjáról és körülményeiről nincs adatunk.

A fond anyagában az alapszabály 1885-ből, a jegyzőkönyvek 1854–1886-ig maradtak meg, az 1854 és 1869 közöttiek német nyelven vezették. A számvizsgáló bizottsági jegyzőkönyvek 1871–1873-ból, számadás és mérleg 1869–1905-ből, biztosítási kötvények 1857–1891-ből vannak. A leveleket nem iktatták, 1856–1921-ből szoros időrendbe rendezettek. Az óvodai befizetések 1857–1914 között évenként, a gyermekek nevét feltüntetve tartalmazzák a gyerekek után befizetett összeget. A pénztári iratok, nyugták, bizonylatok 1854–1917-ig szintén időrendbe rendezettek. A fond anyaga átlapolással kutatható.

BKMÖL X. 254. A Bajai Iparoskör iratai 1900–1938. 0,24 ifm.

Az iparoskör 1900-ban alakult. Az ekkor elfogadott alapszabályában kitűzött céljait felolvasások, ipari kiállítások és szakelőadások tartásával, könyvtár fenntartásával, hírlapok járatásával kívánta elérni. Mindezek felül tagjainak társas közhasznú előadások és mulatságok rendezésével kívánt szórakozást nyújtani saját helyiségében. Alapszabályát az 1936. február 21-i közgyűlésen módosult. Az egyesületnek tagja lehetett minden képesített, önálló iparos, aki egyben a Bajai Ipartestületnek is tagja volt, és mások. A kör anyagi segítséget nyújtott a polgári iskolának és az iparostanonc-iskolának ösztöndíj címén. Támogatta az idős iparosokat és a hadiárvaikat, a szegény iparosokat, árvízkárosultakat, a hadiárva iparos-gyermekeket. Az egyesületet az 559 545/1949. BM sz. rendelet oszlatta fel.

Az egyesületnek főleg kötetes iratanyaga maradt meg. Közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyvei csak 1901–1932-ig adnak betekintést a kör működésébe. A levelezés tétel alatt 1921–1945 között az egyes évekből csak pár szál irat található, amelyeket nem iktattak, így éven belül szoros időrendbe volt célszerű rendezni. A szerződések között a kör által a vendéglője üzemeltetésére, a nagyterem bérbeadására vonatkozó megállapodások szerepelnek 1943-ból. A pénzügyi iratok vegyes tárgyúak: bevételek és kiadások kigyűjtése 1933-ból, pénztárzárlat 1934, 1937-re vonatkozóan, a vendéglős jutalékának kimutatása 1934–1935-ből, borelszámolások stb. A tagkönyvekből szinte a kör alakulásától 1948-ig teljes képet kaphatunk a tagságról. Költségvetések

1934–1945, zárszámadások 1932–1944 között, az 1923–1937 közötti évekből a pénzkezelés segédkönyvei szórványosan maradtak meg. Egy doboznyi iratában közgyűlési jegyzőkönyv 1948, alapszabályok 1900, 1936, névjegyzékek 1935–1948, a könyvtárnok éves jelentései 1930, 1931-ből is megtalálhatóak. Adatok találhatóak az Iparoskörre vonatkozóan a Baja és Vidéke Ipartestület (BKMÖL IX. 204. fond) anyagában is. A fond anyaga átlapozással kutatható.

BKMÖL X. 258. A Bácsalmási Sport Club iratai 1923–1935 (1945). 0,02 ifm.

Bácsalmáson 1913. június 1-jétől működött a klub. Kezdetben csak a labdarúgással kapcsolatos szervező és irányító munkát végezte. A háborús években nem folytatott tevékenységet. 1922 tavaszán „Bácsalmási Sport Club” néven alakult újjá. 1935 nyarán megalakult az úszó szakosztály. A klubnak labdarúgócsapata és jól szereplő asztaliteniszezői is voltak. A sportklub a gazdasági válság éveiben eladósodott, és ezért az 1935. novemberi közgyűlésen kimondták a Magyar Országos Véderő Egylettel való egyesülést.

A fondot képező egyetlen pénztárkönyvben 1928–1945 közötti időpontban bevételei és kiadásai szerepelnek.

BKMÖL X. 259. A Bajai Céllövész Társaság (Társulat) iratai 1842–1921. 0,05 ifm.

A társaság 1803-ban alakult. A városi tanács a Kiscsávoly városrészben az ún. epreskertjét ajánlotta fel „lökertnek”, ahol a társaság tagjainak adakozásából a lövészethez és a mulatságokhoz két faház, 1835-ben téglapépület épült. 1840 és 1842 között az egyesület nem működött, mert az 1840. május 1-jei tűzvész a lökertben is károkat okozott. A tagsági élet újraindítása után a tagok és a vendégek által fizetett ún. „mulatozási díj” bevételéből állították helyre a lökertet. A társaság fennállásának 50 éves jubileumát 1853. augusztus 18-án tartotta, mely alkalomból új egyesületi zászlót készíttettek. Az egyesület megszűnésére vonatkozóan nincs adat a társulat anyagában.

Iratai közt megtalálható az 1884-ben készült alapszabály, amelyet a belügyminiszter az 8811/1885. VII. BM sz. alatt hagyott jóvá. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1842–1854-ből, pénztárkönyv 1904–1921-ből van.

BKMÖL X. 260. A Bajai Csónakázó Egylet iratai 1930–1943. 0,04 ifm.

Az egylet 1923-ban alakult, bélyegzőjének körirata a következő volt: „Bajai Csónakázó Egyesület 1923”. Ez volt a hivatalos neve, de levelezésében használta az egylet kifejezést is. Az egylet nagy szerepet játszott az élénk bajai vízi és fürdőélet megalapozásában. Az egyesület alapszabálya nem maradt ránk. 1932-ben 32 rendes és 16 pártoló tagja volt az egyesületnek. Közülük a sportoló tagok száma 21 főt tett ki, ebből 20 férfi és 1 nő volt. Az egylet tagjainak 1934-ben 5 doublója, 1 egypárevezős és 1 skif hajója volt. Az egyleti hajók számának növekedése szükségessé tette egy új csónakhangár építését. Az egylet vezetőségének a célja a tagok kényelmének növelése, az egylet telepének szépítése és a sportolási lehetőség nyújtása mellett az volt, hogy bekapcsolódjon Baja fürdőváros programjába. Az egylet 1934-ben már új klubházzal és kibővített teleppel rendelkezett. A fejlődés súlyos eladósodással járt, ami mindvégig veszélyeztette az egylet fennmaradását. Az egyesület megszűnésére vonatkozóan nincsenek adatok a megmaradt iratokban.

A fond anyagában a közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyvei 1932–1943-ból, mérlegek, zárszámadások, költség-előirányzatok 1933–1940-ből vannak. A leveleket nem iktatták, így szoros időrendben rendezettek 1930–1943-ból. Nem teljes a tagnyilvántartás sem. Az iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL X. 261. A Bajai Hajós Egylet iratai 1943–1950. 0,02 ifm.

Az egyesület 1927-ben alakult. Alapszabálya nem maradt ránk, iratanyaga is csak roppant töredékesen. Saját bélyegzővel rendelkezett, ennek körirata: „Bajai Hajós Egylet 1927.” Az egyesület megszűnéséről ebben a fondban nincs adat, további adatok Baja Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága Igazgatási Osztályának 5631-22/1950. sz. iratában található.

Az egyesület iratainak csak töredéke került be a levéltárba. Választmányi ülés jegyzőkönyve 1943-ból, és egy pénztárkönyv 1948–1949-ből, melyből kitűnik, hogy az egyesület bevételét a tagdíjakon kívül a klubhelyiség bérbeadásából származó bérleti díjak, sorsjátékból származó jövedelem képezte, a kiadások között pedig, mentőcsónakért fizetett díj, OTI befizetés, telep gondnoki díj szerepelnek.

BKMÖL X. 262. A Bajai Korcsolyázó Egylet iratai 1899–1909. 0,01 ifm.

Az egyesület 1876-ban alakult. Alapszabálya nem maradt ránk. Körbélyegzőjének körirata: „Bajai Korcsolyázó Egylet 1876”. Az egyesületnek 1899–1900-ban 14 rendes és 1 pártoló tagja volt. Ekkor az egyesület a Müller Antal-féle (volt Imrédy) kertben a Kenderesi árok vizének felhasználásával, 2000 m² területen, mesterséges jégpályát hozott létre. A városi tanácstól kaptak engedélyt egy 12 m hosszú, 6 m széles és 5,5 m magas „csarnok” építésére. Épületük 3 teleknyi távolságra volt a Kaszinó telkétől. A jégpálya látogatottságát jelzi, hogy az 1900/1901-es idényben 33 családi és 96 tanulójegyet vásárolt a nagyközönség. A pálya nyáron lawn-tennis, kerékpározás és más társasjátékok üzésére is alkalmas helyként szolgált. A megmaradt iratok tanúsága szerint az egyesület bálákat, mulatságokat is rendezett. Az egyesület megszűnéséről nincs adatunk.

A fond anyagát képező iratok között az egy 1901-es elnöki jelentésen kívül levelezés is csak 1901-ből maradt fenn. A munkaszerződéseket 1899–1901-ből a jégpálya földmunkálataira költötték. A pénzügyi iratok 1899–1901-ből nyugtákat, báli elszámolást tartalmaznak.

BKMÖL X. 263. A Bajai Turul Sport Egylet iratai 1924–1925. 0,06 ifm.

A Bajai Turul Sportegylet (BTSE) 1924. március 25-én tartotta alakuló közgyűlését. Az egyesület programja a tömegsport népszerűsítése, a testnevelés kultuszának terjesztése és fejlesztése volt. Az egyesületen belül labdarúgó, úszó és atlétikai szakosztály is működött, és még 1924-ben megalakították a vívőszakosztályt is. Felvették az úszókerület tagjai közé, ugyanis a Magyar Úszó Szövetség 1924-ben 11 kerületre osztotta az országot, és az 5. Duna-Dél kerület székhelye Baja lett. A Magyar Atlétikai Szövetség (MASZ) 1924. augusztus 19-i ülésén visszamenőleges hatállyal január 1-jétől felvette a BTSE-t a tagjai sorába. A BTSE-nek 1925 januárjában 29 igazolt futballistája volt. Az egyesület 1925. augusztus 30-án házi úszóversenyt rendezett a Kamarás-Dunában 9 versenyszámban. A legerősebb, legjobban szervezett szakosztály az atlétikai szakosztály volt. Számos helyi versenyt rendeztek, atlétikait 12 versenyszámban, mezei futóversenyt, ifjúsági és senior atlétikai versenyt stb. 1925 márciusában az egyesületnek már 21 igazolt atlétája volt. Az egyesület tagdíjából, műkedvelői előadásokból és adományokból származó bevételekből tartotta fent magát. A BTSE megszűnésére vonatkozóan nincs adatunk.

Az egyesületnek csak iktatott iratai maradtak meg az 1924–1925-ös évekből, ezeket iktatószámok rendszerében rendeztük. Iratai csak átlapozással kutathatók.

BKMÖL X. 264. A Császártöltési Levente Egylet iratai 1940–1941. 0,02 ifm.

A levente egyesületek 1921-ben alakultak, felállításukat a testnevelésről szóló 1921. évi LIII. tc., ill. az annak végrehajtására kiadott 9000/1924. VKM sz. utasítás rendelte el. A leventeköteles fiatalok kiképzésével a trianoni békeszerződésben eltörölt általános katonai szolgálatot akarták pótolni. A törvény értelmében minden 12. életévét betöltött ifjú 21 éves koráig, ill. amíg katonai szolgálatra be nem vonult, leventeköteles volt. Ennek alapján azokat, akik nem jártak rendszeres

testnevelést nyújtó iskolába, levente egyesületekbe szervezték. Kötelezték őket, hogy gyakorlatokon vegyenek részt, előjáróik iránt engedelmességet tanúsítsanak, különben a szülőket pénzbírsággal, vagy elzárással büntették. A levente mozgalmat az 1939. évi II. tc. alapján átszervezték: a kiképzést egységesen kiterjesztették az egész ifjúságra. A leány levente törvény megjelenése előtt tagjai lehetnek az egyesületnek a lányok is. A fentiek alapján az 1941-ben kelt központi alapszabály tartalmazza az egyesület célját. Vagyonat a községi alapból juttatott ellátmány, tagdíjak, rendezvények tiszta jövedelme, adományok képezték. Hazánk területén még folytak a harcok, amikor megjelent a Magyar Közlönyben az 529/1945. ME sz. rendelet a „fasiszta, politikai és katonai szervezetek feloszlatásáról”. Ennek értelmében feloszlatták a levente egyesületeket is.

A Császártöltési Levente Egyletnek egyetlen kötet anyaga maradt meg, egy tagnévsor 1940–1941-ből, amelynek legelején egy töredék jegyzőkönyv található év nélkül. A többi lapon a nevek felsorolása, a mellettük egy-egy évszám olvasható. Így az egyesület működésére vonatkozóan nem sikerült konkrét adatokat találnunk sem ebben az anyagban, sem a szakirodalomban, de a község anyagában sem.

BKMÖL X. 267. A Garai Levente Egyesület iratai (1916) 1922–1944. 0,05 ifm.

Az egyesület 1922-ben alakult, bélyegzője erre utal, amelynek körirata: „Ifjúsági Levente Egyesület Gara 1922”. Új alapszabálya 1925. október 11-én volt, neve „Garai Levente Egyesület” lett, pecsétje maradt a korábbi. 1943-ban a község nyilvántartott leventéinek a száma 250, az egyesület tagjainak száma 125 fő volt. A felügyeletet a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium által megbízott szervek, mint az Országos Testnevelési Tanács és annak vidéki szervei, a törvényhatósági, s községi testnevelési bizottságok képviselői, nevezetesen a testnevelési felügyelő, vezető látták el. Tervükben ismeretterjesztő és műkedvelő előadások, tanfolyamok, ünnepélyek, mulatságok, sportversenyek rendezése szerepelt. Az egyesület könyvtárral is rendelkezett. A jegyzőkönyv utolsó bejegyzése az 1944. január 23-án tartott közgyűlésről készült. Megszűnésének időpontját a rendelkezésre álló iratokból nem sikerült kikutatnunk.

A megmaradt iratanyag igen szerény. A jegyzőkönyvben 1925–1944-ből alakuló és további közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyvei találhatóak, a 30-as évek második felében hiányosan. A levente kötelesek nyilvántartásában 1930-ból a személyi adatokon kívül az alkalmassági orvosi vélemény, a kapott emléklap és a bevonulás időpontja is szerepel. Az 1943–1944-ből megmaradt levelek terjedelme nem számottevő, közöttük meghívó, tisztségről való lemondás, orvosi vizsgálatra felhívás, sporttal, zárszámadással kapcsolatos átirat szerepel. Az egyesület 1944. évi költségvetésében, zárszámadásában az egyesület bevételeiről és kiadásairól találunk adatokat. Kutatást folytatni az egyesületre vonatkozóan a község iratanyagában (BKMÖL V. 331.) is lehet.

BKMÖL X. 294. A Bácsalmási Hadiárva Segítő Szervezet iratai 1943–1944 (1948). 0,01 ifm.

Az egyesület alakulásáról, működéséről iratok hiányában nem találtunk adatokat. A község iratai sem tartalmaznak adatokat az egyesülettel kapcsolatosan.

Egy pénztárnapló került a levéltár őrizetébe. Ebben 1943–1944, és 1948-ból az ajándékozó nevét és az összeget mindig feltüntették. Adományozott az egyesület javára a Gazdakör, a mezőgazdasági iskola tanári kara és maga Bácsalmás község is. A hadiárvákat főleg ruhaneműekkel segítették. Az egyesület megtakarított pénzét a Bácsalmási Takarékpénztárba fizette be. Ebben a kötetben szerepel az egyet könyvtárának jegyzéke is. A könyvtárban 76 mű volt 110 kötetben.

BKMÖL X. 304. A Jánoshalmi Gazdakör Gyümölcs- és Szőlőtermelők Egyesületének iratai 1939–1947. 0,02 ifm.

Az egyesület 1933-ban alakult. Kormánypárti politizálása mellett eredményesen szolgálta a szőlő- és gyümölcsstermesztés ügyét. Népszerűségét mutatja, hogy az alakulás évében 500 tagot tudtak beszervezni. Az egyesületnek több fiókegyesülete volt, többek között Mélykúton, Borotán, Rémen és másutt. Az egyesületen belül gazdasági, méhészeti, gyümölcsstermelő szakosztályok működtek, a részfeladatokat a termelési-, vigalmi- és borbizottság látta el. Az egyesület tevékenysége kiterjedt a közös beszerzésekre, a szőlő és gyümölcsértékesítés szervezésére; szakelőadásokat, tanfolyamokat, gazdanapot tartottak. Az egyesület működését 1949-ben az 544 856/1949. BM sz. rendelet szüntette meg.

A közgyűlési, vezetőségi és választmányi ülések jegyzőkönyvei maradtak ránk.

BKMÖL X. 311. A Bajai Kerékpározók Egyletének iratai 1906–1908. 0,02 ifm.

Az egyet 1906. április 1-jén alakult. Az egyet hivatalos helyisége előbb a Ziech Henrik-féle vendéglő, majd a Magyar András féle vendéglő volt. A taglétszám 1906 májusában 25 fő volt. Az egyet pecsétjének közepén egy kerékpár látható, körirata pedig: „Bajai Kerékpározók Egylete 1906”. Az egyet kerékpáros és atlétikai alosztállyal is rendelkezett. Az egyet tagjai a Szabadkán rendezett kerékpárversenyen 1906. június 15-én 2 első, 1 második és 1 harmadik díjat nyertek. Az atlétikai alosztály háziversenyeket rendezett.

A fond anyagát, egy közgyűlési jegyzőkönyv és a választmányi jegyzőkönyv 1906–1907-ből és egy tagdíj nyilvántartási könyv alkotja 1907–1908-ból.

BKMÖL X. 312. A Bajai Evezős Egyesület iratai 1906. 0,01 ifm.

Az egyesület 1906-ban alakult. Alapszabálya szerint az evezős- és vitorlázósporth társas művelését, az egyesületi tagok testedzését, szórakoztatását, kirándulások és sportünnepek rendezését, a helyi társas élet előmozdítását tűzték ki célul. Emellett feladatának tekintette az egyesület egyéb sportágak művelését, sőt veszély esetén az egyesületi csónakok felhasználásával az életmentést is. Az egyesület pecsétjén: „Bajai Evezős Egyesület 1906” felirat szerepelt. Tagok csak a 18. évüket betöltött, az evezőssporttal hivatásszerűen nem foglalkozó, és úszni tudó egyének lehettek. Az egyesület jövedelme a beíratási és a tagdíjakból, a versenyek, multságok jövedelmeiből, esetleg adományokból származott.

A fond anyagát csupán az egyesületi alapszabály és közgyűlési meghívó alkotja.

BKMÖL X. 313. A Bajai Sporthorgász Egyesület iratai 1946–1948. 0,01 ifm.

Az egyesület 1943-ban alakult. Alapszabályait az 1946. áprilisi közgyűlés fogadta el. Kitűzött célját haltenyésztésre alkalmas vízterületek bérlésével, ezek megfelelő halfajtákkal történő rendszeres betelepítésével és sportszerű gondozásával kívánta elérni.

A fondban az egyesületi alapszabály 1946-ból, közgyűlési jegyzőkönyv 1948-ból, a vezetőség névsora 1946–1948-ból maradt fenn. Megszűnésének időpontjáról és körülményeiről iratok hiányában nincs adatunk.

BKMÖL X. 314. A Bajai Tóth Kálmán Polgári Kaszinó iratai 1928–1944. 0,01 ifm.

A kaszinó alakulási évét nem ismerjük, de 1904-ben már működött, mert megvették a Deák F. u. 5. sz. alatti egyemeletes házat. Az egyesület alapszabálya 1928-ban készült, és azt a belügyminiszter 162 799/1929. szám alatt hagyta jóvá. Az egyesület a tagok műveltségének előmozdítását, a hazai kultúra terjesztését, stb. tűzte ki célul. Az egyesületet a 250 937/1945. BM sz. rendelet oszlatta fel.

Iratai szórványosan kerültek be a levéltárba. A fond anyagát az alapszabályon, az egy elnöki jelentésen, költségvetésen és zárszámadáson kívül néhány levél alkotja, amelyeket időrendben rendeztünk.

BKMÖL X. 315. A Nemzeti Kaszinó (Baja) iratai 1924–1944. 0,01 ifm.

Az egyesület alapítási éve nem derül ki az iratokból, pecsétjén „Nemzeti Kaszinó Baja” felirat olvasható. Az 1924-ben készült egyesületi alapszabályban meghatározott céljai megvalósítására a kaszinó saját berendezett helyiségeiben nyújtott alkalmat a napi társalgásra, társasjátékokra, időnként estélyek rendezésére, hírlapok olvasására, felolvasásokra, valamint az egyesület hatáskörében felmerülő egyes kérdések megvitatására. Vagyona az alapító tagok hozzájárulásából, a tagdíjakból és a rendezett multságok tiszta jövedelméből származott. Az egyesület 1944. januári közgyűlésén a nehéz viszonyokra hivatkozva a tagdíjakat felemelte, és a háborús viszonyok miatt a szokásos összejöveteleket beszüntette. Az egyesület további működésére, megszűnésére vonatkozóan iratok hiányában nincs adatunk.

Levéltárba csak alapszabálya 1924-ből, közgyűlési jegyzőkönyve 1944-ből, pénztári kimutatása és költségelőirányzata 1943–1944-ből került.

BKMÖL X. 316. A Bajai Daloskör iratai 1925–1948. 0,01 ifm.

A daloskör 1909. június 6-án alakult a dalkultúra ápolására, amely adat a levéltárban őrzött 1949-es iratából ismert. (BKMÖL XXI. 502/c Baja Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Főjegyzői és Közjogi Ügyosztály iratai. 1227/1949. sz.). Alapszabályát 223 036/1925. BM sz. alatt hagyták jóvá. Működési területe Baja város és Bács-Bodrog vármegye volt. Kör alakú bélyegzőjében egy lant látható és a körirat: „Bajai Daloskör”. Jelvényén ezüst lant van, a város sárga-kék színeivel, nemzeti színű szalagsokron. A daloskör kitűzött céljait ének- és zenekari gyakorlatok tartásával, hangversenyek, estélyek és előadások rendezésével, dalversenyeken való részvétellel kívánta elérni. Az egyesület vagyonát az alapítványok, a tagdíjak, a hangversenyek jövedelmei, a versenydíjak és az adományok képezték. Az egyesület mű- és népdalokat adott elő, több országos versenyen vett részt. Az egyesület a német megszállás után nem fejtett ki tevékenységet. 1946-ban a tagok száma még 120 fő volt, de 1949-ben már annyira kevés, hogy kénytelenek voltak működésüket beszüntetni.

A fond anyagát az 1925. évi alapszabályon kívül egy tagnévsor 1943–1948-ból, és meghívók 1927–1931-ből alkotják.

BKMÖL X. 317. A Bácskai Repülő Egyesület iratai 1938–1944. 0,01 ifm.

Az egyesület 1938. szeptember 15-én tartotta alakuló közgyűlését, az itt elfogadott alapszabályát a 295 292/1939. BM sz. alatt láttamozta a belügyminiszter. Működési területe Baja város, Bács-Bodrog, Baranya, Tolna és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéknek a repülő kiképzés szempontjából érdekkörbe vonható részeire terjedt ki. Az egyesület jövedelmei a tagdíjakból, adományokból, repülő kiképzési díjakból, felolvasások, előadások, repülőbemutatók, kiállítások, multságok stb. rendezéséből, de állami és önkormányzati hatóságok, továbbá a Magyar Aero Szövetség anyagi támogatásából is származtak. Repülő-modellező, motor nélküli és motoros repülő szakosztályokat alakítottak. Az egyesület felügyeletét a M. Kir. Légügyi Hivatal és a Magyar Aero Szövetség látta el. A rendes tagok száma 1944-ben 64 fő, a működő tagoké 12 fő volt. Az egyesület tényleges működéséről, megszűnésének módjáról és időpontjáról iratok hiányában nincs ismeretünk.

Levéltárban őrzött iratait egy alapszabály 1938-ból, a tisztikar és a tagok névsora 1939-ből, és egyesületi nyilvántartólap képezi 1944-ből.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Az ismertető a mai Bács-Kiskun megye területén, főként a volt Bács-Bodrog vármegye 1950 előtt működött gazdasági szervek irategyütteseinek (fondjainak) leírását tartalmazza, terjedelme csupán 50 ifm.

Irodalom:

Péterné Fehér Mária–Tánczos Tiborné: A Bács-Kiskun Megyei Levéltárban őrzött gazdasági szervek iratai 1814–1953. XI. fondfőcsoport fondjainak repertóriuma. Kecskemét, 2000. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 6.)

Az ipari üzemek, kereskedelmi és közlekedési vállalatok, termelő-, értékesítő- és fogyasztási szövetkezetek, pénz- és biztosító intézetek, mezőgazdasági üzemek iratai fondcsoportot képeznek, ezeken belül a fondok törzsszámuk emelkedő sorrendjében követik egymást. Egy-egy fond iratainak leírását az adott gazdasági szerv történetének rövid bemutatása és az iratok rendszerének ismertetése előzi meg. Levéltáron belül más fondfőcsoportban, vagy ha ismert, akkor más levéltárban őrzött iratokkal való kapcsolatokra, és egyes helyeken a cég jogutódjára is utalást lehet találni. A cég rövid története egyrészt a megmaradt iratok alapján, másrészt egyéb levéltári fondokban őrzött (pl. cégbírószági, közigazgatási stb.) iratok és a megjelent szakirodalom alapján készült.

Ipari üzemek

BKMÖL XI. 3. A Bajai Posztó és Takarógyár Rt. iratai 1921–1939. 0,01 ifm.

A részvénytársaságot 1921-ben, a Magyar Országos Központi Takarékpénztár (MOKTÁR) budapesti cég alapította. Az üzem 1923-ban 36 szövőszékkal működött, 1925-re a szövőszékek száma 102-re növekedett. 1926-ban a Bácskai Gyapjúárugyár Rt. és a Bajai Posztó és Takarógyár Rt. egyesült. A fúzió után azonban nem sokáig üzemelt. 1929-ben leállt a termelés, pedig ekkor a munkáslétszám 400 fő volt. A gyár kb. 4 évig nem működött, majd 1934 nyarán a Mayer testvérek (Mayer Simon, Miklós, Ignác és Dávid), a Budapesti Mechanikai Szövőgyár tulajdonosai átvették, és újra üzembe helyezték a gyárat, amelynek 1936-ban 630 fős állandó létszáma volt. Az üzemet 1948-ban államosították, majd a Mechanikai Szövőgyár Bajai Leányvállalataként működött, 1950. január 1-jén Bajai Gyapjűszövetgyár néven lett önálló.

A levéltár őrizetében nagyon kevés, mindössze 0,01 ifm. irat maradt meg. Ezek elsősorban pénzügyintézetekkel, helyi vezetőkkel, cégekkel váltott levelek, végzések, szerződések 1921–1939-ből, és néhány újságcikk 1934–1937-ből. A Magyar Országos Központi Takarékpénztár – mint alapító – iratait 1872–1948 a Magyar Országos Levéltár őrzi. A pénzügyintézet közgyűlési (Z 85) és igazgatósági (Z 880) iratai között lehet adatokat találni a Bajai Posztó és Takarógyárra vonatkozóan. A kutatás során Baja város közigazgatási iratai is nyújthatnak segítséget.

BKMÖL XI. 5. A Schiffer Cipőgyár (Kecskemét) iratai 1914–1948. 0,07 ifm.

A cipőgyárat Schiffer Adolf bórkereskedő alapította 1911-ben. Alapításkor 40-50 munkást foglalkoztatott. Az új üzemben cipőfelsőrészeket készítettek. Az I. világháború az üzem fejlődését meggyorsította. A gyárban, 1915-ben már állami megrendelésre készültek katonai bakancsok. 1926-tól kezdve folyamatosan bővülő, luxusigényeket is kielégítő termelés indult meg, termékei belföldön és külföldön egyaránt keresettek voltak. A harmincas években szezonidő alatt a dolgozói létszám 200-250 fő volt, a termelés pedig éves viszonylatban 30 000-40 000 pár cipő volt. A II. világháború után a nehezen meginduló termelést a szovjet hadsereg részére való megrendelés lendítette fel. 1948-ban államosították a gyárat és Kecskeméti Cipőgyár néven működött tovább.

A levéltár őrizetében az államosítást megelőző időszakból csak egyetlen főkönyv került. Ez azonban lehetőséget ad a gyár nagyobb megrendeléseinek, pénzügyi tevékenységének nyomon követésére 1914 és 1948 között. A gyárra vonatkozóan érdemes kutatást folytatni Kecskemét város közigazgatási irataiban (IV. 1908/b és 1910/b), valamint a Kecskemét és Vidéke Ipartestület (IX. 216.) fondjában.

BKMÖL XI. 10. Spitzer (Somogyi) Károly és Fiainak Szeszgyára (A Somogyi-féle Szeszgyár Baja) iratai 1885–1948. 1,12 ifm.

Spitzer Károly és Fiainak Szeszgyára, jogelődje volt a Somogyi Elemérné Bajai Szeszgyár és Finomítónak. A gyárat Spitzer Károly alapította és 1864-ben kezdte meg működését. Különlegessége volt a filtrált ecetszesz készítése. A gyár 11 000 négyszögölnyi területen helyezkedett el és 14 épületből állt. A munkások száma a kezdeti időszakban 30 fő volt. A cég 1937-ben még Spitzer Károly és Fiai Bajai Szeszgyár néven szerepel az iratokon, 1939-ben már Somogyi és Társa Bajai Szeszgyárként. 1945-ben Baja Kölcsey F. u. 25. sz. alatt működött a gyár. A meglévő iratanyag szerint 1947-ben már Bajai Szeszgyár és Finomítóként szerepel. Ez év februárjában a gyárban a termelést beszüntették.

A fondban a működéssel kapcsolatos iratok: levelezés 1913, 1936–1948; alkalmazottak munkabérmutatásai 1945–1947-ből; a pénzügyi iratok 1912–1946; a termeléssel és forgalommal kapcsolatos iratok 1885–1943-ból vannak.

BKMÖL XI. 16. A Felsőbácskai Múmalom Rt. Jánoshalmi Telepének iratai 1923–1950. 0,26 ifm.

A Felsőbácskai Múmalom Rt. 1920-ban alakult Budapest székhellyel. Korábban Felsőbácskai Múmalom, Milkó Pál és Károly Rt. volt. Alakuláskor 5000 db törzsrészcseppel rendelkezett. Egy részvény névleges ára 50 pengő volt. Jánoshalmán volt a Múmalom Rt.-nek telepe gabonaörlési, terménydarálási üzletkörrel. 1942-ben a malom alkalmazottai 24-en voltak. 1949-ben állami ellenőrzés alá került, majd a szegedi központú Délmagyarországi Malmok Nemzeti Vállalat telepe lett.

Az iratanyag rendkívül hiányosan került a levéltár őrizetében, ezért tételeken belül időrendben rendezettek 1934–1950 között és átlapozással kutathatók: malomvizsgálati jegyzőkönyvek, rendeletek, körlevelek különböző malomipari központoktól, levelezések, statisztikai kérdőívek, leltárak, eredményszámlák, tervek, üzleti kiadások, kimutatás az alkalmazottakról. A pénzügyi jellegű iratok 1923–1948 között a termelésre, örlésre vonatkozó nyilvántartások, kimutatások. Ez utóbbiak főleg az 1945 utáni időből szolgálnak szórványos adatokkal.

BKMÖL XI. 19. Az Első Kecskeméti Konzervgyár Rt. iratai 1933–1951. 0,15 ifm.

Az első Kecskeméti Konzervgyár 1900-ban létesült osztrák kezdeményezésre, osztrák tőkével. A város 15 kh területet és 15 évig helyi adómentességet biztosított az üzem számára. Részvénytársaságként kezdett működni, mint a Bozeni Gyümölcs- és Főzelékkonzervipari Rt. kecskeméti telepe. A gyár 1901-ben kezdte meg a termelést. Az üzem hivatalos címe: Gyümölcs- és Főzelékkonzerv Készítő Rt. Első Kecskeméti Konzervgyár lett. A vezetőség tagjai nagyrészt a bozeni gyár igazgatósági tagjai közül kerültek ki, többek között: Christanell Pál (Bozen) Oetli Pius (Bozen), Perathoner Viktor. A vezérigazgató Diffenbach József királyi tanácsos, az ügyvezető igazgató Oetli Vilmos, az igazgató: Femengel Sámuel (Kecskemét) lett. Az üzem a főzelék- és gyümölcskonzerveken kívül cukrozott gyümölcs, valamint aszalt főzelék- és gyümölcsfélét is gyártott. Főbb értékesítési területei 1908-1909-ben a következők voltak: főzelékkonzerv: Ausztria, Szerbia, Németország, Románia, Egyesült Államok; cukrozott gyümölcs: Németország; aszalt

főzelék: Szerbia, Olaszország, Németország. A vállalkozás az 1910-es évek végére válságba került. 1913-ban a gyár gazdát cserélt. Az új tulajdonosok az Angol–Osztrák Bank Budapesti Fiókjá, valamint Wetzler Bernát bécsi lakos lettek. A látványos fejlődés az I. világháború alatt kezdődött meg, amikor a katonaság részére különféle, főleg hús- és kávékonzerveket gyártottak, de jelentős mennyiségű szárított főzelékféléket is előállítottak. A gyárban dolgozók száma ekkor 200–300 fő között volt. 1919-ben a gyárat államosították, amely az I. világháború után egy időre állt. 1927-ben vette meg az eddigi tulajdonostól a részvények döntő többségét a Labor Bizalmi Rt., a Weiss család pénzügyi vállalata. 1932-ben a gyár Weiss Manfred érdekeltsége lett. A 30-as években kezdték meg a paradicsom-feldolgozást. A különböző gyümölcs- és zöldségfeldolgozások mellett mustsűrítéssel is foglalkoztak. 1940-ben kezdte meg működését az Első Kecskeméti Konzervgyár Rt. fióktelepe Szegeden. 1942-ben állóeszközeinek értéke 4,7 millió pengő volt. A II. világháborúban a gyár tovább fejlődött. A különböző félkész termékek (pulpok) tartósításával ekkor kezdtek el foglalkozni. Ebben az időben a szezonmunkában foglalkoztatott dolgozók száma 1800–2000 fő volt. 1947-ben került sor az Első Kecskeméti Konzervgyár, valamint az 1921-ben alakult Platter János-féle konzervgyár államosítására. 1948-ban a Platter gyár Kinizsi Konzervgyár néven szovjet érdekeltség lett, az Első Kecskeméti Konzervgyár Rt. pedig Alföldi Kecskeméti Konzervgyár néven üzemelt tovább az Élelmiszeripari Minisztérium irányítása alatt.

A gyár iratai hiányosan kerültek be a levéltárba: illetményjegyzék 1935–1937, tisztviselői fizetések könyve 1942–1944, pénztárnaplók 1946, pénztári napi jelentések 1933–1947, a gyár teke-egyesületének pénztárkönyve 1947–1951-ből. A gyár tervrajzai a levéltár tervrajzgyűjteményében vannak (XV. 15.).

Kereskedelmi és közlekedési vállalatok

BKMÖL XI. 109. Pleyer Gergely bajai vaskereskedő iratai 1804–1809. 0,03 ifm.

A fond a bajai vaskereskedő bevételeinek, kiadásainak, üzleti forgalmának könyvelésére vonatkozó iratokat tartalmazza. Az üzleti könyv eredeti címe: Haupt Buch an Schultern, Gregor Pleyer Eisenhandler.

BKMÖL XI. 111. Wist Antal kecskeméti kereskedő iratai 1850–1864. 0,26 ifm.

Wist Antal fűszer- és vaskereskedő 1826. június 27-én született Kecskeméten. Tehetős családból származott, apja is vasáru-kereskedő volt. Üzlete a piactéren volt, amelynek fő cikkei közé tartozott a dohányáru és a kávé. Több segéddel dolgozott és boltja szép jövedelmet biztosított számára. Német, osztrák, és főleg pesti cégekkel tartott fenn kapcsolatot. A helyi társasági életbe is bekapcsolódott, tagja volt a kaszinónak és a kereskedő egyletnek. Nagyon fiatalon, 37 éves korában halt meg 1863-ban, és igen szép vagyont hagyott hátra, amelyről végrendeletében rendelkezett. Fűszerkereskedését Gyenes Mihály, a vaskereskedést pedig Adler Károly vette meg. Wist Antal levelezését jórészt németül folytatta. A levelezések könyvében az üzletfeleknek írt levelek fogalmazványai találhatók. A levelezések tétel az üzletfelek hozzáírt leveleit tartalmazza, többségük szintén német nyelven íródott, mivel jórészt német és osztrák cégekkel állt kapcsolatban, többek között a bécsi Scheibl és Neumann, a német Schürger és Schmotze céggel, a bécsi Chocoladen und Canditen-Fabrikkal. A számlák az egyes üzletfelek szerint csoportosítva találhatók. Wist Antal üzleti könyveit is németül vezette. Mindegyik tiszta írással pontosan, olvashatóan íródott. A pénztári főkönyv az üzleti bevételeit, kiadásait tartalmazza. A naplókönyv pedig a saját céljaira tett kiadásait tükrözi. Ebben a könyvbe vezette be a segédeinek és szolgálóinak adott bérek összegét is, név szerint említve őket. A számlakönyvben évente tartotta nyilván az üzletfeleket és a velük lebonyolított adás-vételek értékét. Az előjegyzések könyvében tüntette fel vevőit név szerint, feljegyezve megrendeléseiket, a teljesítés dátumát és a számla keltét, összegét.

A kintlévőségek füzetben az adósok szerepelnek. A fond anyagához nem készült segédlet, átlapozással kutatható.

Levelezések könyve (Correspondens Büchl) 1860–1863; levelezés 1862–1864; számlák 1862–1863; főkönyv (Haupt Buch) 1851–1862; naplókönyv 1850–1863; pénztárkönyv (Cassa Busch) 1850–1863; számlakönyv (Factura) 1855–1863; előjegyzések könyve (Strazza Buch) 1850–1863; kintlévőségek (Schuld Büchl) 1862–1863.

BKMÖL XI. 114. A Ferenc-csatorna Rt. iratai 1907–1908. 0,01 ifm.

A fond az igazgatóság éves beszámolóját, és zárszámadását, valamint a vezetőség névsorát, és a felügyelőbizottság jelentését tartalmazza 1 füzetben. A fondban az 1908. május 21-én tartott közgyűlés anyagában megemlékezés található Türr Istvánról, a társulat alapítójáról, aki 1908. május 3-án halt meg.

BKMÖL XI. 202. A Bajai Kereskedelmi és Iparbank iratai 1927–1947. 0,25 ifm.

A bank 1868-ban alakult. Az alapító Angol–Magyar Bank mellett 28 tagot is találunk. Köztük volt 12 kereskedő, 6 gyáriparos, 4 földbirtokos. Az 1586/1948. Mt. sz. határozat alapján került állami kezelésbe.

A fond anyaga szinte csak kötetekből áll, amelyek elsősorban a mérleg-munkálatok adatait tartalmazzák 1927–1947-ből, valamint a hitelügyek lebonyolítását segítették. A megmaradt 0,01 ifm.-nyi szálas irat a hitelkérelmeket tartalmazza 1942-ből.

BKMÖL XI. 203. A Bajai Magyar Bank Rt. iratai (1905) 1935–1948. 0,33 ifm.

A bank 1927-ben alakult. A Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. Budapest leányintézete volt, az Angol–Magyar Bank érdekeltsége.

A banknak a levéltár őrizetében csak pénzügyi iratai maradtak meg. Elsősorban a mérleghez kapcsolódó iratok 1935–1948-ból; főkönyvek 1936–1948-ig; értékpapír tulajdonosok kartonjai 1946–1948-ból; ügyvédi jelentések 1947–1948-ból; vegyes iratok 1905 és 1947-ből.

Irodalom:

Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompass 1940–41. Budapest. (Szerk.:Kallós János).

BKMÖL XI. 204. A Bajai Takarékpénztár iratai 1848–1950. 3,73 ifm

a) A bajai központ iratai 1848–1950. 1,56 ifm.

b) A Bácsalmási Fiók iratai 1921–1948. 1,19 ifm.

c) A Katymári Kirendeltség iratai 1892–1946. 0,75 ifm.

d) A Kunbajai Kirendeltség iratai 1936–1944. 0,08 ifm.

e) A Mélykúti Kirendeltség iratai 1938–1948. 0,05 ifm.

a) A Bajai Takarékpénztár 1847-ben alakult. 1928-ban magába olvasztotta a Katymári Takarékpénztár Rt.-t. 1930-ban érdekközösségébe vonta a Bajavidéki Közgazdasági Bank Rt.-t, 1938-ban a Kalocsai Takarékpénztárat. 1939-ben magába olvasztotta a Bajavidéki Közgazdasági Bank Rt. és a Kalocsai Takarékpénztár pénztintézeteket. 1943-ban fiókja volt: Bácsalmáson (megszűnt 1948-ban), Jánoshalmán, Kalocsán (1939-től), Kiskőrösön és Zomborban. Fiókkirendeltségei voltak: Katymáron (1928), Kunbaján, Dunapatajon, Fajszon, Mélykúton, Őrszálláson (1943) és Hajóson. A pénztintézetet 1948-ban államosították.

Levéltárban őrzött anyagában: 1. A vezetőség iratai: választmányi ülések jegyzőkönyve, felügyelő bizottsági ülések jegyzőkönyve, levelezés, egyéni kölcsönügyek, zárszámadások, részvények nyilvántartása. 2. Pénzügyi iratok: részvény főkönyv, pénztárkönyv, betétekre és kölcsönökre

vonatkozó kiadási főkönyvek, részvénykönyvek, részvények nyilvántartása, saját tulajdonú értékpapírok nyilvántartása, saját tulajdonú ingatlanok törzskönyve és számlakönyve, zárszámadások, főkönyvi naplók, pénztárkönyvek. Fiókok gyűjtőnaplói: Bácsalmás, Kiskörös, Katymár, Jánoshalma, Dunapataj, Hajós, Fajsz, Őrszállás, Kalocsa, Zombor, Kiskunhalas, Kunbaja, Mélykút, Katymár, Jánoshalma. Váltókönyvek, nyilvántartás az adósok biztosítékáról. 3. A vállalati nyugdíjpénztár iratai. A nyugdíjpénztár tulajdona volt a Somogy megyei Gige községhez tartozó Tücsökpusztai Gazdaság. Ennek megmaradt iratai 1929–1948-ból is itt kaptak helyet.

b) A Bácsalmási Fiók ügyviteli iratai: levélmásolatok könyve, ügyrend, bizalmas iratok, levelezés, körlevelek, utasítások, körözvények, alkalmazottak iratai, az intézet tulajdonát képező ingatlanok adatai, havi helyzetjelentések, takarékbetét-állomány jelentése, a fiók megszüntetésével kapcsolatos iratok, gazdasági jelentések, kimutatások. Továbbá hitelügylek és pénzügyekkel kapcsolatos iratok.

c) A Bajai Takarékpénztár 1928-ban magába olvasztotta a Katymári Takarékpénztár Rt.-t és a pénzügyintézet mint a Bajai Takarékpénztár Katymári Kirendeltsége működött tovább. Ügyviteli irataiban levelezési másolókönyvek vannak. Pénzügyi iratok: részvénykönyvek, főkönyvek, pénztárkönyvek, forgalmi naplók, számlakönyvek.

d) A kirendeltség iratai: vegyes napló (betét, váltó, kamat).

e) A kirendeltség iratai: pénztárkönyv és számlakönyvek.

BKMÖL XI. 205. A Bajavidéki Közgazdasági Bank Rt. iratai 1933. 0,01 ifm.

A bank 1905-ben alakult. 1930-tól a Bajai Takarékpénztár érdekközösségébe tartozott. A bank 1939. november 20-án beolvadt a Bajai Takarékpénztárba.

A fond egyetlen kötetből áll, amelyben az 1933. év záró kimutatásai találhatók.

BKMÖL XI. 208. A Jánoshalmi Általános Takarékpénztár Rt. (1934-től Általános Takarékpénztár Rt. Jánoshalma) iratai 1906–1950. 0,43 ifm.

A takarékpénztár 1906-ban alakult. 1934-ben egyesült a Jánoshalmi Takarékpénztár Rt.-vel, és neve „Általános Takarékpénztár Rt. Jánoshalma” lett, majd piacrendezés miatt megszűnt és beolvadt a Bajai Takarékpénztárba 1948-ban.

A fond anyaga nagyon hiányos, ennek ellenére igen értékes iratokat találhatunk benne. 1. A takarékpénztár vezetésével kapcsolatos iratok: igazgatósági ülések jegyzőkönyvei, közgyűlési jegyzőkönyvek, alapszabályok, cégbírósi bejegyzések másolatai, cégbírósi végzések, levelezés, körlevelek, részvények, kötvények. 2. Pénzügyi iratok: főkönyvek, főkönyvi naplók, részvénykönyv, mérlegkönyvek.

BKMÖL XI. 210. A Kalocsai Takarékpénztár Rt. iratai 1898–1939. 0,12 ifm.

A pénzügyintézetet 1863-ban alapították, de működését csak 1866-ban kezdte meg. A takarékpénztár 1911-ben fiókot létesített Soltvadkerten, Fajszon (amelyek 1925-ig, ill. 1938-ig működtek.). A Takarékpénztárba 1924-ben beolvadt a Kalocsai Közgazdasági Bank Rt. A takarékpénztár érdekkörébe tartozott a Kalocsai Paprikatermelő-, Örlő-, és Kereskedelmi Rt., valamint a Margit Gőzmalom Rt. kalocsai és szabadkai telepei. 1939-ben fiókot nyitottak Dunapatajon. A pénzügyintézet 1938-ban a Bajai Takarékpénztár érdekközösségébe került, amely 1939-ben magába olvasztotta. A pénzügyintézet működésére vonatkozó korábbi adatokat a Kalocsai Törvényszék cégbírósi anyagából merítettük (BKMÖL VII. 2/c Ct. 5.)

A fond anyaga nagyon hiányos, mindössze 4 kötetből áll. A jegyzőkönyvek csak 1914-től maradtak meg, és az igazgatósági ülések jegyzőkönyvei folyamatosak 1939-ig. Az első kötetben vegyesen szerepelnek a közgyűlési és az igazgatósági ülésekről felvett jegyzőkönyvek, az ülések időrendjében. Egy kötetet az 1925-ben beolvasztott Kalocsai Közgazdasági Bank felügyelőbizottságának jegyzőkönyveként kezdték vezetni, de a beolvasztás után a takarékpénztár felügyelőbizottsági üléseinek jegyzőkönyvét is ebbe írták. Átlapozással kutatható.

BKMÖL XI. 221 A Magyar Általános Hitelbank Kecskeméti Fiókjának iratai 1930–1948. 0,26 ifm.

A Budapest székhelyű Magyar Általános Hitelbankot a kiegyezés évében, 1867-ben alapították. A bank a Rothschild bankcsoport tagja volt. Az alapításban a magyar nemesség, a főúri, politikai és kereskedelmi élet ismert személyiségei is közreműködtek. 1906 májusában Kecskeméten is alakult egy fióként. A vidéki hálózat 1907-ben 9 fiókból és 4 érdekkörébe vont intézetből állt. Fiókokat létesítettek Brassóban, Győrött, Kassán, Kecskeméten, Nagyváradon, Pécsen, Pozsonyban, Szabadkán, Temesváron. Az érdekkörébe tartozó intézetek között volt többek között a Fiumei Hitelbank, a Szegedi Kereskedelmi és Iparbank, a Túróci Hitelbank és a Marosvásárhelyi Takarékpénztár. A bank üzleti hatásköre kiterjedt Pest, Szolnok és Csongrád megyékre.

A banknak csak néhány kötetanyaga maradt meg, amelyek az 1931–1948-ig terjedő időszakra vonatkozóak. A megmaradt szálas iratok kizárólag az egyéni hitelügyek lebonyolításával kapcsolatosak. Az iratok jellegéből adódóan iratsorozatai: 1. a hitelügyek iratai, a 2. a pénzügyi iratok.

BKMÖL XI. 226. A Császártöltési Hitelszövetkezet iratai 1935–1949. 0,16 ifm.

A hitelszövetkezet 1890-ben alakult, 15 évre. 1910-ben a szövetkezetnek 263 tagja volt. A Népgazdasági Tanács 196/10/1949. sz. határozata alapján beolvadt a Keceli Hitelszövetkezetbe.

Iratai: igazgatósági és felügyelőbizottsági jegyzőkönyvek 1935–1949-ből. Levelezés, leltárak, pénztárkönyv, váltókölsön nyilvántartási könyv, tagsági törzskönyv, főkönyv, pénztárkönyv, kölcsönmegszavazási jegyzőkönyv 1935–1949-ből.

BKMÖL XI. 232. A Kiskőrösi Hitelszövetkezet iratai 1924–1953. 2,08 ifm.

A szövetkezet az 1898. évi XXIII. tc., valamint az ezt módosító és kiegészítő 1920. évi XXX. tc. alapján alakult. Alakuló közgyűlését 1924. március 2-án tartotta, ekkor 30 tagja volt. Székhelye: Kiskőrös, működése a Kiskőrösi járáshoz tartozó községekre terjedt ki. Kötelékébe tartozó községek: Akasztó, Bócsa, Császártöltés, Csengőd, Kecel, Páhi, Prónayfalva, Soltszentimre, Soltvadkert. A pénzügyi célszövege: Kiskőrösi Hitelszövetkezet mint az Országos Központi Hitelszövetkezet tagja, majd 1947 szeptemberétől: Kiskőrösi Hitelszövetkezet mint az Országos Szövetkezeti Hitelintézet tagja. Rendelet alapján az OSZH-nak jogai és kötelezettségei voltak a taghitelszövetkezetekkel szemben. 1949-ben az alábbi községi hitelszövetkezetek olvadtak be a Kiskőrösi Hitelszövetkezetbe: Akasztói Hitelszövetkezet 1949. július 16-án; a Csengődi Hitelszövetkezet 1949. december 19-én; a Keceli Hitelszövetkezet 1950. áprilisában; a Soltszentimrei Hitelszövetkezet 1949. december 16-án; a Tázlári Hitelszövetkezet 1950. február 8-án. Beolvadt még a Soltvadkert és Vidéke Hitelszövetkezet is (1947. augusztus 8.), amelynek iratanyaga nem maradt meg, valamint a Bajai Takarékpénztár Kiskőrösi fiókja (1948. november 15.), ennek is csak néhány szórványos irata található meg. 1953. január 1-jével a Magyar Nemzeti Bank átvette az OSZH-tól a szövetkezetek rövidlejáratú hitelügyeinek intézését. Ettől kezdve, mint az MNB Kiskőrösi fiókja szerepelt. A fondban: 1. Vezetéssel kapcsolatos iratok 1924–1953. 2. Hitelügyek iratai 1924–1953. 3. Pénzügyi iratok 1924–1953. 4. Tsz-ek, Ktsz-ek iratai 1950–1953. 5. Földművelésszövetkezetek iratai 1948–1952 vannak.

BKMÖL XI. 244. A Kalocsajárás Takaré és Hitelszövetkezet (1940-től Sárközi Hitelszövetkezet Kalocsán) iratai 1938–1949. 0,65 ifm.

A szövetkezet alakuló közgyűlését 1938. november 14-én tartotta. Az 1898. évi XXIII. tc. szerint alakult. Alakuláskor a cég elnevezése: Kalocsajárás Takaré- és Hitelszövetkezet, mint az OKH tagja. Székhelye: Kalocsa. Működése kiterjedt: Kalocsa, Bács, Dunaszentbenedek, Dusnok, Érsekcsanád, Géderlak, Hajós, Homokmégy, Öregcsertő, Szakmár, Uszód községekre. 1939-ben a tagok száma 216. 1940-től neve megváltozott: „Sárközi Hitelszövetkezet Kalocsán” és működési területe kiterjedt Fajszi községre is. Az 1940. október 10-én tartott rendkívüli közgyűlésen kimondták, hogy a „Sárközi Hitelszövetkezet” átveszi a Sárközi Takarékpénztár üzletét, mely így beolvadt a Sárközi Hitelszövetkezet (Kalocsán) cégbe, amit a Kalocsai Kir. Törvényszék 1941. szeptember 4-én hagyott jóvá.

A fond iratai: 1. Működéssel kapcsolatos iratok 1938–1949. 2. Kölcsönügyek iratai 1940–1949. 3. Pénzkezeléssel kapcsolatos iratok 1938–1945. 4. A hitelszövetkezet földbérleteinek iratai 1941–1946.

BKMÖL XI. 265. A Bajszentistváni Hitelszövetkezet iratai 1925–1949. 0,13 ifm.

BKMÖL XI. 267. A Csávolyi Hitelszövetkezet iratai 1940–1949. 0,02 ifm.

BKMÖL XI. 274. A Bajai Önszegélyző Hitelszövetkezet iratai 1925–1950. 1,8 ifm.

Anyagát igazgatósági jegyzőkönyvek, pénztári kimutatás képezi.

BKMÖL XI. 275. A Vaskúti Hitelszövetkezet iratai (1883) 1933–1949. 0,07 ifm.

Termelő-, értékesítő és fogyasztási szövetkezetek

Az első szövetkezet Magyarországon 1852-ben alakult, a Besztercei Takaré- és Előleg-Egyet. A szövetkezetek alakulása az 1875. évi XXXVII. tc., a kereskedelmi törvény megjelenése után indult nagyobb fejlődésnek. E törvény szerint szövetkezetnek a meg nem határozott számú tagból álló olyan társaságot tekintették, amely tagjai hitelének, keresetének, vagy gazdálkodásának, közös üzletkezelés mellett, ill. a kölcsönösség alapján való előmozdítására alakult. A szövetkezet keletkezése és célja szerint inkább személyi társulás, mint tőketársulás jellegű volt. A szövetkezeteknél a társulás alapja az önfenntartás volt. A szövetkezet alaptőkéje az ún. üzletész befizetéséből jött létre, alaptőkeképzésre azonban törvény nem kötelezte őket. A szövetkezeteknek több fajtája alakult ki: a termelőszövetkezet, a fogyasztási szövetkezet és a hitelszövetkezet. A 19. sz. végétől egyes szövetkezeti fajtáknak országos központjai alakultak: Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH), a Hangya Termelő-, Értékesítő- és Fogyasztási Szövetkezet, az Iparosok Országos Központi Szövetkezete. A szövetkezetek jogviszonyait az 1875. évi XXXVII. tc., 1898. évi XXIII. tc., 1920. évi XXXVII. tc., 1923. évi VIII., XL., XXVI., XXXIII., 1925. évi VIII. tc. szabályozták. A szövetkezetek között jogilag különbség lehetett aszerint, hogy valamely szövetkezeti központ kötelékébe tartoztak-e, vagy önállóak voltak. Az 1920. évi XXX. tc. pl. hitelszövetkezetek alakítását már csak az OKH tagjaként engedélyezte. 1920 előtt 2425 hitelszövetkezet volt Magyarországon, utána 1087 összesen 2677 községben.

A szövetkezeteket részben a cégbíróság ellenőrizte, részben a társaság felügyelőbizottsága, a központilag szervezett szövetkezeteket pedig az illető központ kiküldöttei, ill. a kormányhatóság ellenőrizte. Szövetkezetek alakításában a 19. században a falusi és városi kis- és középbirtokos

réteg vett részt a nehéz pénzügyi, gazdasági helyzetükön való javítás reményében. Központjaik azonban már nagy állami támogatással alakultak – többnyire az arisztokrácia révén – ennek fejében az állam a vezetésben és az ellenőrzésben aktívan részt vett. A II. világháborút követően a kommunista hatalom kiépülésével a Horthy-korszakban működött szövetkezeteket is feloszlatták. A 2330/1946. ME sz. rendelet intézkedett a fogyasztási szövetkezeti szervezet átalakításáról. A Hangya Szövetkezeti Központot megszüntette, és vagyona az 1947. évi XI. tc. értelmében a Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ és a Fogyasztási Szövetkezetek Országos Központja között oszlott meg. A tejszövetkezetek országos központi szerve a 7240/1942. ME sz. rendelet szerint a Tejtermelők és Tejszövetkezetek Országos Szövetségévé alakult át, amelyet a 11 490/1948. Korm. sz. rendelettel szüntettek meg, feladatait pedig a Magyar Országos Szövetkezeti Központ vette át.

BKMÖL XI. 12. A Dunapataj–Ordas–Hartai Központi Szeszfőző Szövetkezet iratai 1917–1924. 0,03 ifm.

A magyar királyi pénzügyminiszter 1917. május 11-én 58 736. sz. alatt kelt rendeletével az 1916. évi XXIV. tc. 2. §-a alapján engedélyt adott arra, hogy a Dunapataj–Harta–Ordasi Központi Szeszfőző Szövetkezet Dunapatajon szeszfőzdet állíthasson fel. A központi szeszfőzde kerületéhez akkor a következő községek tartoztak: Dunapataj, Dunaegyháza, Solt, Harta, Ordas, Géderlak, Dunaszentbenedek, Uszód, Foktó és Kalocsa. A szövetkezet székhelye: Dunapataj; működése kiterjedt Dunapataj, Ordas és Harta községekre. 1918-ban tagjainak száma 106 fő volt. A szövetkezet felszámolására azonban már 1924-ben sor került.

A megmaradt anyagban található 1 kötet tagsági törzskönyv 1917–1924-ből való. A szálal iratok között a szövetkezet működésével kapcsolatban igen lényeges iratok 1917–1924-ből – alapszabály, működési engedély, stb. – maradtak meg az ún. lelet-jegyzőkönyvben lefűzve. A szerv történetére vonatkozóan kutatást lehet még folytatni a levéltár őrizetében lévő VII. 2. c) A Kalocsai Törvényszék cégbírószáma iratai című állagban (Ct. 190/1924.).

BKMÖL XI. 27. Községi tejszövetkezetek iratainak gyűjteménye 1927–1939. 0,08 ifm.

A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszter még 1883-ban rendeletet adott ki (5831/1883. sz. alatt), tejszövetkezetek alakítására. Az első község, amely tejszövetkezetet alakított, 1899-ben Harta volt. A Császártöltési Tejszövetkezet mint az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ tagja, 1937. május 17-én alakult 26 taggal. A szövetkezet székhelye Császártöltés lett. A szövetkezet tagja lehetett Császártöltés községben és környékén gazdálkodással foglalkozó minden önálló, feddhetetlen egyén, gazdaság, egyesület és testület. A szövetkezet az első üzemeltetésben összesen 82 854 l tejet forgalmazott. 1942-ben a taglétszám 128 fő volt. A tejszövetkezet 1942. májusától 1943. májusáig szüneteltette működését. A szövetkezet végleges megszűnéséről nincs konkrét iratunk.

A levéltár őrizetében a Császártöltési Tejszövetkezetnek egyetlen kötete maradt meg, egy tagsági törzskönyv 1937–1939-ből, amelyben az üzletrészek jegyzésének időrendjében található a tagok nevei. Csak átlapozással kutatható. A szövetkezetre vonatkozóan adatokat tartalmaz a levéltár őrizetében lévő Kalocsai Törvényszék Cégbírószáma iratanyagának (VII. 2/c) Ct. 367. számú ügyirata.

A Dunavecsei Tejszövetkezet 1927. február 28-án 63 taggal alakult meg. 1927. december 31-én a tagok száma már 140 főre nőtt. A szövetkezet az első évben 59 021 liter tejet gyűjtött be, melyet Budapesten értékesítettek. A szövetkezet kb. 1939-től nem működött. Végelszámoló közgyűlését 1942. november 15-én tartotta. Valamennyi iratát a Dunavecsei Hitelszövetkezetnek adta át 10 éves megőrzésre.

A Dunavecsei Tejszövetkezetnek csupán kétkötetnyi iratanyaga maradt meg egy tagsági törzskönyv 1927–1934-ből, és a Napló és főkönyv 1927–1938-ból, amelyből nagyon sok lap

hiányzik. Az iratok hiányos voltára való tekintettel, javasoljuk a kutatóknak a levéltár őrizetében levő Kalocsai Törvényszék Cégbírósága (VII. 2. c) iratai között a Ct. 312. számú ügyirat átnézését, amely a szövetkezetre vonatkozóan sok értékes adatot tartalmaz.

BKMÖL XI. 102. A Baja és környéke „HANGYA” Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet iratai 1919–1920. 0,01 ifm .

A szövetkezet 1918. május 22-én alakult. A szövetkezet megszűnési körülményeiről nincsenek adataink.

A levéltár őrizetében egyetlen kötete maradt meg, amely az igazgatósági ülések jegyzőkönyveit tartalmazza. A kötet csak átlapozással kutatható.

Mezőgazdasági üzemek

BKMÖL XI. 607. A Jankováci (1875-től Kisszállási) Uradalom iratai 1814–1932. 6,15 ifm.

A Jankováci Uradalom abban a kb. 120 évben, amelyből iratai maradtak ránk, két család, az Orczy és a Mayer család tagjainak tulajdonában volt. Az Orczy családtagok közül Orczy Lőrinc vásárolt itt először földet; 1741-ben Ivánka, 1750-ben Kisszállás pusztát. Az uradalom többi része 1797-ben Orczy József és Orczy László révén került a családhoz a jankováci kamarai birtok megváltásával. Az ő örökösök Orczy Lajos és Orczy Lőrinc voltak. Orczy Lajos a tulajdonában lévő 1/4 részt 1846-ban eladta Orczy Lőrincnek, aki az uradalmat még ebben az évben eladta Mayer János bécsi lakosnak. Mayer János 1862-ben meghalt, az uradalmat a gyermekei, majd azok leszármazottai örökölték, mint gazdasági egység mindvégig egyben maradt. Az iratokból nem derül ki, hogy az Orczyak alatt mely birtokrészek tartoztak az uradalomhoz. Mayer János földesurasága idején az alábbiakból állt: Oberhof, Tompa, Unterhof, Johanishof, Tüskös, Ivánka, Dongókút, Theresienhügel, Eduardshof. A tulajdonosváltás időben kb. egybeesett a jobbágyfelszabadítással, a robot megszűnésével. Ez bizonyára meghatározó volt az új birtok- és termelési szerkezet kialakításában is. A változások 1852-től szembetűnőek, ekkortól vannak ugyanis iktatott birtokigazgatási és könyvelőségi iratok, amelyekből nyomon követhető a gazdálkodás folyamata és eredményessége. Az uradalom az 1850-es évektől modern, bér munkán alapuló tőkés nagybirtok lett, amely hamarosan országos hírnevet szerzett. Közvetlen környezetére gyakorolt hatása is igen jelentős, hiszen több száz embert – 1854-ben pl. 400 főt – foglalkoztatott állandó jelleggel.

A birtokigazgatás az 1850-es évektől írásbeli és többszintű volt. A tulajdonosoktól ill. azok tejhatalmú megbízottaitól Bécsből iktatott levelek érkeztek a Kisszálláson lakó tiszttartóhoz, akit az idők folyamán a következőképpen neveztek: director, inspector, intéző, jószágfelügyelő, felügyelő, tiszttartó; hivatalának leggyakoribb megnevezései pedig: Herrschaft Direction, Gutsverwaltung, Rentamt, Hofrichteramt, uradalmi igazgatóság, tiszttartóság, jószágfelügyelőség voltak. A fond birtokigazgatási iratai a tiszttartó irattárával azonosak, de alatta volt még egy igazgatási szint, mégpedig birtoktestenként. A tiszttartó az ottani vezetőkkel, az ispánokkal is döntően írásban érintkezett, amit egyértelműen igazolnak a tőlük érkező, iktatószámokkal ellátott levelek és kimutatások, valamint a tiszttartói levelezőkönyvek.

Jankovác községnek a földesúri hatalom alól való felszabadulása után az uradalom egyre jobban elszakadt a községtől, egyre zártabb egységet alkotott. Addig amíg az Orczy család több tagja is a községben lakott, a Mayer-féle birtokot irányító apparátus nem Jankovácon, hanem Kisszálláson rendezkedett be. Nem vett részt az uradalom a község fenntartásában sem, bár a Jankováci Uradalom nevet megtartotta, és csak 1875-ben kezdte magát Kisszállási Uradalomnak nevezni. A névváltozás előnye az volt, hogy Jankovác község elöljárói rá akarták bírni az uradalmat a község fenntartásában való részvételre, mondván, hogy a községnek többletkiadásokat okoz az uradalom

léte. Az uradalom azonban a községtől való teljes elszakadás mellett döntött. Ez a névváltozás mellett azt jelentette, hogy tevőlegesen szerepet vállalt Kiszállás község fenntartásában és irányításában. Az uradalmi tisztartó pl. sokáig községi bíró is volt egyszemélyben, más uradalmi tisztviselők az előjáróság munkájában segítettek, szerepük volt a postaszolgálat ellátásában is. Iskolát is épített az uradalom.

Mivel az iratok a tulajdonlás szempontjából két jól elkülöníthető részre tagolhatók, két állagot alakítottunk ki a fondon belül. Az iratok nyelve 1846-ig, az Orczy család földesurasága idején magyar, azt követően kb. a 19–20. század fordulójáig szinte kizárólag német. A rendezés során az iratok eredeti rendjét állítottuk vissza. Az 1814–1846 közötti évekből megmaradt iratok döntő része polgári úriszéki és ügyészi iratanyag, amelyben a gazdálkodásról csak közvetett adatok találhatóak. Az ügyészi iratok között lévő robotosokat elmarasztaló iratokból azonban egyértelmű, hogy feudális nagybirtok volt, ahol a jobbágytelkeiken gazdálkodó jobbágyok robotban művelték a földesúri majorsági földeket. Az úriszéki és az ügyészi jegyzőkönyvek időrendben, a hozzájuk tartozó iratok jegyzőkönyvi sorszám szerinti rendben találhatóak. A jelzet nélküli iratok az adott éven belül a jelzetelt iratok után foglalnak helyet. 1839-től nincs jelzet az iratokon, ezeket a felperesek nevének betűrendjében helyeztük el. A birtokigazgatási és könyvelési iratokat a tulajdonváltás után, 1852-től iktatták, de a hozzájuk tartozó iktatókönyvek csak az 1850-es évekből maradtak meg. A birtokigazgatási iktatott iratok sorozatában 1888-ig csak a bejövő iratok vannak, a kimenő iratok fogalmazványai az ún. levelezőkönyvekben találhatóak. A válaszlevelek fogalmazványait 1888-tól a bejövőkre írták rá.

a) Az Orczy család földesurasága alatt keletkezett iratok 1814–1848. 0,84 ifm.

1. Birtokigazgatási iratok: Úrbéri perek 1822–1846. A Jankováci Uradalomhoz intézett levelek, főként vármegyei leiratok 1816–1846. Kerekes József földmérnök szerződése a jankováci határ felméréséről 1829–1848. Egyéb tárgyú szerződések 1844–1846. Török Ignác prefectus rendelkezései 1822–1827. Petes Mihály számvevő/exactor levelei 1823–1835. Fizetési jegyzékek 1827–1831. Jankovich Márton jankováci plébánossal kapcsolatos iratok 1821–1847. A jankováci templom felújítása 1822. Dézsmaborok jegyzéke 1814–1835. 2. A Jankováci Uradalom Polgári Úriszékiének 1817–1848-ból és a jankováci uradalmi ügyész/ügyvéd iratai 1816–1848.

b) Mayer János és örökösei földesurasága alatt keletkezett iratok 1846–1932. 5,31 ifm.

1. Az uradalom egészére vonatkozó iratok 1846–1930. 2. Birtokigazgatási iratok 1846–1925. 3. Könyveléségi iratok (Buchhaltung) 1846–1925-ből, és a szeszgyárral kapcsolatos iratok 1855–1932. 4. A fondban talált nem uradalmi iratok: Kiszállás községre vonatkozó iratok 1876–1905.

Orci községre vonatkozó iratok 1814–1875. Petrovoszelói lakosok kihallgatási jegyzőkönyvei az 1848. április 27-i ottani eseményekről 1848-ból. A Kalocsai Érseki Uradalomra vonatkozó iratok 1870–1874. Térképek: Almás község Skizze I., III–X., XII–XIV. 1857.; Katymár község Croquis i., Skizze II–X. 1857.; Kunbaja község Skizze I–VI. 1857.; Kunbajai közlegelő 1862.; Kunbajai uradalmi legelő 1876.; Mélykút község Skizze I–II., V–IX. 1857.; Rudicsháza község 1822.; A Szabadka-bajai vasútvonal építésekor a bácsalmási szakasz kisajátítási tervrajza 1885-ből, és a Kunbaja pusztai szakasz 1885-ből.

Irodalom:

Pataky Imre: Iparvállalatok, iparegyesületek. (Kézirat) BKMÖL. XV. 7 Kecskemét városra vonatkozó történeti adatok gyűjteménye. 1910, 1922.

Kecskemét th. jogú város teljes polgári név és címtára 1940–41. Kecskemét.

Zorn Antal: Német betelepülések a mai Bács-Kiskun megye területére a XVIII. és a XIX. században. In: Bács-Kiskun megye múltjából 10. Gazdaság és társadalom. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1989 [!1990]. 325–389. p.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

BKMÖL XII. 2. A Bajai Ciszterci Rendház iratai 1874–1950. 0,24 ifm.

Szobaleltár, rendgyűlési jegyzőkönyvek, pénztári naplók, iktatókönyvek 1879–1950.

BKMÖL XII. 18. A Csátaljai Római Katolikus Iskolaszék iratai 1931–1948. 0,01 ifm.

BKMÖL XII. 22. Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek Szerzetesháza (Zárdaépület) Baja iratai 1903–1950. 0,4 ifm.

a) Szerzetesház (Zárdaintézet) iratai 1903–1950. 0,39 ifm.

b) Római Katolikus Óvoda Baja iratai 1943–1948. 0,01 ifm.

a) A szerzetesház krónikájában (1945–1946-ban) leírást találunk a Bácskából, a határon áttett 2000 székely asszonyról, a Jugoszláviából kiutasított nővérekről, a bácskai német falvak kiutasítottjairól és elhurcoltjairól, a menekülés körülményeiről, személyi csomagjaikról.

BKMÖL XII. 23. A Római Katolikus Ferences Szent Antal Plébánia Baja iratai 1790–1950. 0,37 ifm.

A fond pénztári, alapítványi, alapítványi misék számadásait, leltárakat, egyházi látogatási jegyzőkönyveket (canonica visitatio), a bajai kápolnák számadásjegyzékeit, kegyes alapítványok nyilvántartásait stb. tartalmazza. Az iratanyaghoz tartozó könyvek latin nevének magyar fordítása zárójelben alább olvasható, hasonlóképpen az állagukra vonatkozó észrevétel is. Az iratok és kötetek nyelve latin, német és magyar.

Kötetei: Protocollum complectens omnia sacra fundata ab anno 1805 adornatum per P. Fortunatam Salay, Gvardianum Conventus anno 1894 (Mindenféle szent adományt magában foglaló jegyzőkönyv, készítettetett Szalay Fortunatus szerzetes házfőnök atya által 1805-től 1894-ig; Könyvjegyzékek 1833–1846; Protocollum casuum Provinciaeresolutorum ab anno 1854 (Szentszéki tartományi végzések jegyzőkönyve 1854. évtől 1884-ig; Cathalogus Librorum Bibliothecae Convent. S. Antonii Bajae (A Bajai Szent Antal Plébánia könyvtári könyveinek katalógusa) 1856–1876; bevételek könyve 1903–1913; Protocollum Sacrorum persolutorum a die 28a Martii 1858 (1858. március 28. napjától kiszolgáltatott szentségek jegyzőkönyve) 1858; Protocollum Missarum (... misék jegyzőkönyve) 1906–1919; a Szt. Antal Plébánia területén ellátott szegények adatgyűjtője az 1929–30-ik évre; hirdetési könyv 1930–1934; patikai receptkönyv (Dr. Makray László patikája) 1935–1945.

BKMÖL XII. 24. A Szent Ferenc-rendi Zárda, Baja iratai 1815–1946. 0,05 ifm.

A fond iratanyagából csak a Zárda, a Vodica és a Kálvária történetének feljegyzései a kezdetektől 1935-ig, a Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1920. Pótlások az 1635–1920. évi törvényekhez (nyomtatvány), a r. k. templomalap földadóíve 1922–1923-ból, a Ferenc rendi Zárda boritaladó szemlévei 1932–1939, orgonaépítési iratok 1932–1937, borszemle-lapok, P. Rukavina József helyettes házfőnökhöz 1946. február 16-án intézett levél maradtak ránk. Az iratok és kötetek nyelve latin, német és magyar.

Kötetek: Protocollum in quo inscribuntur per Censuram Aulicam Viennensem prohibiti, a per Gymnasia Regia currentati Libri ab anno 1815 quo hoc Gymnasium installatum est. 1815–1824 (Jegyzőkönyv, amelybe a bécsi udvari cenzúra által a királyi gimnáziumok számára tiltott, körözött könyveket írták be, és amelyeket 1815-től ez a gimnázium beiktatott). Adnotatio (Feljegyzések könyve): a) Status obligatorialium (államkötvények), b) diversarum actiarum

(különféle perek) c) Variarum formularium (különféle rendeletek) d) Sacra fundata per menses disposita (havonta felosztott szent alapítvány) 1894–1912.

XIII. CSALÁDOK

A fondfőcsoport anyagának terjedelme 13,83 ifm. 16 család levéltára és egy vegyes fond alkotja. A fondfőcsoportban leggyakrabban előforduló irattípusok: anyakönyvi kivonat, bevételi-kiadási jegyzék, iskolai bizonyítvány, fénykép, gazdasági jegyzetek, feljegyzések, levelek, működési bizonyítvány, nemesi kiváltságlevél, peres iratok, szerződések.

A rendezés során a fondokon belül személyek szerinti sorozatokat alakítottak ki, ahol ez nem volt lehetséges, mert a családtagokra együttesen vonatkoznak az iratok, ott tárgyi sorozatokat találunk, amelyek személyek szerint további alsorozatokra tagolódhatnak. Egyes fondokban a családokhoz házasságkötés útján kapcsolódó más családok iratait is megtaláljuk. Az iratanyagban érintett személyek közti kapcsolatok szemléltetésére az iratokban található adatokból leszármazási táblákat közül a fondfőcsoportról készült repertórium.

BKMÖL XIII. 5. A Gál család iratai (Baja) 1588–1952. 6,11 ifm.

a) A család egészére vonatkozó iratok 1588–1947 3,3 ifm.

b) A Gál családtagok iratai 1818–1913 1,3 ifm.

c) A Boda, Natti és Mészöly családtagok iratai 1826–1952 1,51 ifm.

Az iratok rendezését és levéltári feldolgozását 1954-ben Kopasz Gábor végezte, aki a munkáról és a fondban található fontos adatokról és iratokról részletesen beszámolt a Levéltári Híradó hasábjain (1956/2–3. sz. 39–49. p.). Az iratanyagot részben tárgyi, részben iratfajtai alapon iratsorozatokra tagolta: I. Személyi iratok, II. Ügyvédi iratok III. Országgyűlési képviselői anyag, IV. Családtagok levelei, V. Számadások, VI. Iskolai anyag, VII. Családi könyvanyag.

Újabb levéltári rendezéssel a családtagok iratainak elkülönítésére került sor, és ekkor alakultak ki állagai.

BKMÖL XIII. 9. A Mészáros család iratai 1790–1862. 0,02 ifm.

A fondot Mészáros János Bács megyei táblabíró és családtagjainak iratai alkotják. Mészáros János első felesége Hundt Franciska, második felesége Piukovits Katalin volt. A család legnevesebb tagja Mészáros Lázár (1796–1858), a szabadságharc egyik katonai vezetője és hadügyminisztere volt.

A fondban a család nemességét igazoló iratok, végrendeletek, iskolai bizonyítványok, Mészáros Lázár levelei és a hozzá írott levelek találhatók.

BKMÖL XIII. 15. A Türr család iratai (Baja) 1837–1931. 0,05 ifm.

Türr István (1825–1908) az 1848–49-es magyar szabadságharc honvédtisztje, majd az emigrációban Garibaldi vezérkari főnöke volt. 1867 után hazatérve csatorna- és vízépítő mérnökként tevékenykedett. Szülei Türr Jakab és Udvary Terézia bajai lakosok voltak; anyai nagyapja Udvary József a város sebésze, annak felesége Schmidt Karolina volt.

A fondban Türr Istvánné iratai mellett Udvary József, főként hagyatékával kapcsolatos iratai találhatók.

Irodalom:

XIV. SZEMÉLYEK

BKMÖL XIV. 1. Alföldi József bajai orvos iratai (1890) 1911–1941 (1959). 0,18 ifm.

Alföldy József (1894–1941) Baján született, apja és apai nagyapja is orvos volt. Apja Alföldy Lajos, anyja Weidinger Flóra. Orvosi diplomáját a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerezte, és magánorvosként Baján kezdett praktizálni; 1926-tól a városi közkórház tüdőosztályának főorvosa lett.

A fond nagyobb részét személyére vonatkozó, kisebb részét családtagjaival és rokonaival kapcsolatos iratok alkotják. A leveleken kívül díszoklevelek, iskolai bizonyítványok, gyászjelentések, képeslapok is fellelhetők. Alföldy József sokat fényképezett, ezért nagyszámú fénykép is tartozik a fondhoz, de azok többsége nincs feliratozva, így nem tudni, hogy kit ábrázol.

BKMÖL XIV. 17. Szentgáli (Kellner) Antal bajai mérnök iratai 1885–1938. 0,08 ifm.

Baján született 1868 körül, és Budapesten halt meg 1945-ben. Apja Kellner Mihály, anyja Mess Zsuzsanna. 1890-ben a Budapesti Műegyetemen végzett. 1901–1910 között a Távolszelelten élt, a mandzsúriai vasút építésén dolgozott. Nevét kiutazása előtt változtatta Szentgálira. A családnak szatócsboltja és temetkezési vállalata volt Baján.

Utazásai és munkája során sokat fényképezett, a fondban található fényképek nagy részét ő készítette. Ezenkívül levéltárba kerültek még a hozzá írott és az általa írt levelek.

BKMÖL XIV. 24. Lingsfeld Ignác bajai gyógyszerész iratai 1813–1855. 0,01 ifm.

Az Abaúj vármegyei Szikszón született 1813-ban. Miskolcon járt gimnáziumba, 1837-ben Pesten szerzett gyógyszerészdiplomát. Az 1840–1850-es években Baján élt.

A fondot személyes iratai – anyakönyvi kivonat, bizonyítvány, diploma, útlevel, működési bizonyítvány és a hozzá írott levelek – alkotják.

BKMÖL XIV. 50. Hajósi (Schifferdecker) Dániel kecskeméti tanító iratai 1822–1845. 0,04 ifm.

A kecskeméti evangélikus egyház iskolájának tanítója volt. Egészségi állapota miatt a tanítói állásról lemondott. A kötetben található bejegyzések szerint gyapjúval és posztóval kereskedett. További adatok találhatóak kiadásairól, bevételeiről, tartozásairól, jegyzék a könyveiről, különvé a magyar, latin és a német nyelvűeket.

A fond egyetlen kötetből áll, amely címéhez – Notationes variae – híven vegyes tárgyú, 1822–1845 között keletkezett bejegyzéseket tartalmaz magyar, latin és német nyelven.

BKMÖL XIV. 52. Rittinger Rezső Bács-Bodrog vármegyei aljegyző iratai 1896–1976. 0,24 ifm.

Rittinger Rudolf Rezső 1885-ben Rumán született (Szerém vármegye), Zomborban érettségizett, majd a Budapesti Tudományegyetem hallgatója lett. 1910-ben a Bács-Bodrog vármegyei alispáni hivatalban kezdett dolgozni, irattári irodagyakornokként. 1918 márciusától vármegyei aljegyző volt, 1923 márciusában tiszteletbeli vármegyei főjegyző.

A fond nagyobb részét fényképei alkotják, amelyeket ő készített Budapestről és környékéről, de vannak családtagokról, barátokról, kirándulásokról készült felvételek is. A fondban személyes iratai, hivatalnoki működésével kapcsolatos iratok, levelek, de testvéréről Rittinger Aurélról is vannak iratok.

BKMÖL XIV. 71. Parragh Gedeon kecskeméti tanár iratai 1850–1942. 0,05 ifm.

Parragh Gedeon (1835–1901) a kecskeméti református gimnázium tanára volt, 1857–1897 között tanított. A tanítás mellett jelentős tudományos tevékenységet is folytatott. Ő szorgalmazta a Kecskemétvidéki Természettudományi Társulat létrehozását.

A fondot iskolai bizonyítványai, tanári és tudományos tevékenységével kapcsolatos iratok, hozzá és a családtagokhoz írt levelek, személyi iratok, gázsjelentések és egyéb iratok alkotják.

BKMÖL XIV. 81 Dorits Károly bajai tanácsnok iratai 1814–1848. 0,09 ifm.

A fond Dorits Károly volt bajai tanácsnoknak a belső és külső tanácsbeliek, valamint az úriszék elleni peres iratait tartalmazza, amelyeket különböző hatóságokhoz és személyekhez intézett. Emellett más jellegű iratai (pl. versek) is találhatóak az iratanyagban.

Az iratok latin, magyar és német nyelvűek

Irodalom:

Pintér Iona: A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára XIV. Személyek fondfőcsoport repertórium. Kecskemét, 2000. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 5.)

XV. GYŰJTEMÉNYEK

BKMÖL XV. 1. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár térképgyűjteménye 1747–1985. 4,41 ifm.

a) Törzstérképek 1747–1985. 3,13 ifm.

b) Kataszteri térképek 1877–1942. 1,28 ifm.

A gyűjteményben 1747-től napjainkig keletkezett térképek találhatók. A gyűjtemény mintegy 2000 db térképből áll, ezen belül a 18. századi térképek száma 62, a 19. századi térképeké 600. Méretét, tárgyát és technikáját tekintve igen változatos képet mutat az anyag. (A színes festettől, az egyszerű vonalas rajzig. Vannak köztük közigazgatási, egyházigazgatási, domborzati, vízügyi, területrendezési térképek, gazdasági jellegűek, továbbá az úrbéri perekhez konkrét felmérési adatokat szolgáltató térképek.)

A törzstérképeken és a kataszteri térképeken belül Bács-Kiskun megye településeinek térképei településenként, azon belül évek szerint vannak rendezve. Lajstrom készült hozzájuk, bennük a települések mai nevén kereshetők, de a leírás tartalmazza annak korabeli elnevezését is. A térképek jelentős része digitális változatban is hozzáférhető a levéltár kutatótermében.

BKMÖL XV. 2. Bács-Kiskun megyei községek és városok kataszteri iratainak gyűjteménye (1821) 1876–1950. 25,39 ifm.

Az iratok döntő részét a megyei földmérési igazgatóságtól illetékességből vette át a levéltár 1951-ben. Anyaga a kataszteri iratok, kataszteri térképek és birtokívek iratsorozatára oszlik. A kataszteri iratok a mai Bács-Kiskun megye települései szerinti betűrendbe vannak rendezve (A–V), így közöttük van többek között Bácsalmás, Bácsborsód, Császártöltés, Csávoly, Csikéria, Katymár, Kunbaja, Nemesnádudvar, Rémsziget, Vaskút, valamint Bács-Bodrog vármegye községeinek kataszteri felvétele 1876-ból; továbbá Hajós, Császártöltés, Gara, Harta község anyaga is. Az iratok

tartalmaznak házjegyzéket, mérnöki nyilvántartási jegyzéket, határleírási jegyzőkönyvet, föld- és házbirtokosok névjegyzékét, birtokív-összesítőt, telekkönyvet, felvételi birtokívet, kiosztási birtokívet, változási jegyzéket. A kataszteri térképek és birtokívek szintén a település neve szerint betűrendben vannak (A–V), közöttük vannak Borsod, Császártöltés, Hajós, Nemesnádudvar, Harta községek is.

BKMÖL XV. 5. Fotók és képeslapok gyűjteménye 1872–1991. 1,72 ifm.

A gyűjteményben személyekről, eseményekről, középületekről, utcákról található fotók. A képeslapok települések neve szerint vannak rendezve. A gyűjteményről lajstrom és mutató áll a kutatók rendelkezésére.

BKMÖL XV. 6. Mikrofilmgyűjtemény 1970–2008. 1 196 837 felvétel.

A BKMÖL őrizetében lévő megyei, városi és községi önkormányzati testületi szervek anyagáról; az egyházi levéltáraknak illetékességből időközben átadott bajai és kecskeméti ferences rendházak iratairól és a Kalocsai Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltáráról. Ezenkívül a MOL-ban és a PML-ban őrzött, Bács-Kiskun megye mai területére vonatkozó Pest, ill. Pest-Pilis-Solt vármegye és a Jászkun Kerület testületi jegyzőkönyveiről, országos összeírásokról és a települések felekezeti anyakönyveiről és egyedi, egyéb mikrofilmfelvételeket tartalmaz 1334–1990 közötti időszakra vonatkozóan.

BKMÖL XV. 15. Tervrajzok gyűjteménye 1741–1999. 4,11 ifm.

a) Kecskeméti épületek tervrajzai 1741–1999. 4,1 ifm.

b) Különböző városok épületeinek tervrajzai 1886–1899. 0,01 ifm.

BKMÖL XV. 24. Hajók országos osztályozása 1848–1850. 0,01 ifm.

Az anyag két németnyelvű füzetből áll, amelyek folyóvízi uszályok országos kimutatásainak kinyomtatott példányai. Az egyik füzet 1848-ból, a másik 1850-ből való. Az 1848-as betűrendes, az utóbbi sorszám szerinti nyilvántartás. Tartalmazza a hajó nevét, sorszámát, a hajó tulajdonosának nevét, lakhelyét, továbbá a hajó adatait (hogyan fedett-e, mekkora a teljes bemerülése, milyen fából készült, milyen osztályba sorolták, az osztályában beállott változás adatait) és esetleges megjegyzéseket is tartalmaz. Az anyag átlapozással kutatható.

BKMÖL XV. 33. Bajai múzeumi gyűjtemény (Borsay-gyűjtemény) XVIII–XX. 2,05 ifm.

Baja város történetére, eseményekre, személyek és családok történetére vonatkozó gyűjtések anyagát, s a Borsay Jenő múzeumigazgató által végzett családtörténeti kutatások kéziratok gyűjteményét tartalmazza, valamint Baja és Bács-Bodrog vármegye, az itt élő személyek és családok történetére vonatkozó eredeti iratokat és iratmásolatokat.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)

BKMÖL XV. 34. Leidecker Jenő levéltáros által összegyűjtött iratok és nyomtatványok gyűjteménye 1842–1948. 0,17 ifm.

Hézagpótlónak ítéljük a Leidecker Jenő Bács-Bodrog vármegye levéltárnoka által összegyűjtött iratok és nyomtatványok gyűjteményét, amelyet 1950–1953 között a Kecskeméti Állami Levéltár

(a mai Bács-Kiskun Megyei Levéltár) levéltárvezetői működése alatt gyűjtött össze, így iratait az 1991-ben összeállított fond- és állagjegyzékben a gyűjtemények közé sorolták. A községi iratokból elsősorban a megye szervezetére vonatkozókat, ill. a körrendeleteket emelte ki. Vannak köztük közgyűlési jegyzőkönyvi kivonatok 1893-tól, jegyzőkönyvek a Központi Választmány üléseiről, alispáni és más iratok.

BKMÖL XV. 40. Gyászjelentések gyűjteménye 1853–1993. 0,32 ifm.

A gyászjelentés a családtörténeti kutatás fontos forrása. A gyűjtemény több mint 1200 darabjáról lajstrom és mutató készült, legtöbb a kecskeméti gyászjelentés (808), de van 236 a Bács-Kiskun megyei településekről, és 219 a megyén kívüli településekről is.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

Nemzeti bizottságok

BKMÖL XVII. 4. A Bácsalmási Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,33 ifm.

A hagyományos közigazgatási szervek újjáalakulása mellett, néphatalmi szervek, nemzeti bizottságok alakultak a községekben és a városokban. Ezt megelőzően 1944. december 2-án a pártok – a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt – létrehozták a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot (MNFF). A december 3-án tartott nagygyűlésen közzétett program szerint alakultak a nemzeti bizottságok mint az MNFF helyi szervei, „a demokratikus, hazafias erők egyesítésére, a fasiszta és feudális reakció szétzúzására, a demokratikus népi Magyarorszáért”. Néhány nap múlva Debrecenben, majd egyre több településen alakultak meg a nemzeti bizottságok, amelyek hatásköre szinte az élet minden területére kiterjedt. Hivatalosan a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945. ME sz. rendelet intézkedett a nemzeti bizottságok (NB) felállításáról, a közigazgatás újjászervezéséről. A kormány a rendeletben felszólított minden tisztviselőt, akiket akár a régi kormányok, akár a katonai parancsnokok állítottak posztjukra, esetleg választás útján kerültek pozícióba, hogy az ideiglenes hatalmi szerveket, tehát a nemzeti bizottságokat és a demokratikus pártokat működő szervezetnek ismerjék el, és munkájukat tudásukkal segítsék. Felhívta végül a kormány az elmenekült, vagy hivataluktól távolmaradt közalkalmazottakat, hogy vegyék fel a munkát. Az ország területén még folytak a felszabadító harcok, a helyi önkormányzatok testületi szervei helyett a közigazgatás irányítását is a nemzeti bizottságok látták el; tehát helyi hatalmi és közigazgatási szervekként működtek. A baloldali pártok – félve a kisgazdák ellenállásától – nem akarták, hogy a nemzeti bizottságok az állam szerves részévé váljanak. A későbbi hatásköri összeütközések megelőzése érdekében az 1030/1945. ME sz. rendelet kifejezetten megtiltotta, hogy a nemzeti bizottságok közigazgatási funkciókat gyakoroljanak.

Az 1030/1945. Korm. sz. rendelet kiadására már a harcok után került sor, de az nem vonatkozott a fővárosra. Ennek értelmében az önkormányzati testületeknek továbbra is tagjai maradtak azok a tisztviselők, akik már 1944-ben is tagjai voltak az egyes bizottságoknak. A törvényhatósági bizottság megalakulása után a megüresedett önkormányzati tisztviselői állásokat – alispán, polgármester, megyei és városi főjegyző, jegyző, városi tanácsnok, főügyész, ügyész, árvaszéki elnök, árvaszéki ülnök, közgyám, pénztáros, ellenőr, városi mérnök, községi jegyző – választás útján lehetett betölteni. A közigazgatási tisztségek betöltését a kormány a politikai

megbízhatóságtól tette függővé, az ennek bizonyítására szolgáló politikai igazolásokat a nemzeti bizottságok adták ki. A tisztviselőnek ahhoz a nemzeti bizottsághoz kellett igazolásért fordulnia, ahol legutolsó állandó lakhelye volt. A nemzeti bizottságok az igazolásokkal abban az esetben foglalkoztak, ha a tisztviselő politikai magatartását megfelelő okmánnyal vagy tanúval tudta igazolni. A nemzeti bizottságok működésének jelentős részét szervezési feladatok képezték. Részt vettek különböző demokratikus szervek megalapításában, így tagokat küldtek ki a megyei földbirtokrendező tanácsba – 600/1945. ME sz. r. 48. §. –, továbbá megalakították a községi földigénylő bizottságokat – 33 000/1945. FM sz. r. 4. §. –, a városi földrendező tanácsot – 75 000/1945. FM sz. r. 1. §. –, tagokat küldtek ki a termelési bizottságokba – 22 500/1945. FM sz. r. 6. §. –, a mezőgazdasági termelési hiteligényeket elbíráló bizottságokba – 21 906/1945. FM sz. r. 2. §. –, a terménybeszolgáltatás ellenőrzésére, a Nemzeti Gondozó Bizottságba – 25 400/1945. NM sz. r. 4. §. –, a helyi építési szaktanácsokba – 10 200/1945. OEK sz. r. 3. §. –, és végül az adófelszámolási bizottságokba. Ezek a szervek küldték ki a kereskedelmi és iparkamarai választások előkészítésére is a háromtagú intézőbizottságokat. A nemzeti bizottságok ellenőrző szerepe nemcsak az állami és az önkormányzati tisztségviselők működésére terjedt ki, hanem mindazon szervekre is, amelyeknek összetételére, megalakítására a nemzeti bizottságoknak valamilyen beleszólása volt.

Főhatóságuk a belügyminisztérium volt. A NB feladata volt a közigazgatás szerveinek helyreállítása, ill. megújítása, az ideiglenes községi, városi képviselőtestületek, törvényhatósági bizottságok megalakítása, hogy abban minden demokratikus párt, ezek híján, a szakszervezeteken és egyéb társadalmi és érdekképviseleti szervezeteken keresztül a társadalom minden rétege is arányosan képviselve legyen. A NB-okat és az ezeken keresztül megalakított ideiglenes önkormányzati testületeket a közigazgatás minden tisztviselőjének el kellett ismerni, hivatali eljárásaikban ezek határozataihoz alkalmazkodniuk kellett. Először a községi, városi, majd ezeket követően a megyei NB-k alakultak meg. Két év múlva a 10 260/1948. Korm. sz. rendelet a nemzeti bizottságot a termelési és földigénylő bizottsággal együtt „helyi közigazgatási szervnek” tekintette, hiszen ez felelt meg a kialakult gyakorlatnak. Az államhatalom megszilárdításával, a koalíciós ellentéték erősödésével párhuzamosan, 1945 nyarától szerepük fokozatosan csökkent. 1949-ben pedig véglegesen beszüntették tevékenységüket. Megszűnésükről az 1100/1949. Korm. sz. rendelet intézkedett. Hatáskörüket a Magyar Függetlenségi Népfront megfelelő szervei vették át.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Balogh Sándor – Izsák Lajos – Gergely Jenő – Föglein Gizella: Magyarország története 1918–1975. Budapest, 1986.

Berényi Sándor: A magyar népi demokratikus állam közigazgatása. Budapest, 1987.

Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége (1944–1949). Budapest, 1968.

Farkas Gábor: A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950. Budapest, 1992.

A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Debrecen, 1976. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 9.)

Kovács M. Mária: Közalkalmazottak, 1938–1949. In: Valóság, 1982. 9. sz. 41–53. p.

Magyarország a XX. században. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. I. köt. Szekszárd, 1996.

Zinner Tibor: Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. In: Történelmi Szemle 1985. 1. sz. 118–140. p.

Bácsalmáson is 1945–1948-ban az élet megindításával, az egyesületek működésének felülvizsgálatával, hadiözvegyek és hadirokkantak igazolásával foglalkoztak, politikai magatartásokban foglaltak állást. A jegyzőkönyvek mellett lakossági kérelmeket és közjegyző előtt tett nyilatkozatokat, bizottsági levelezést találunk az anyagban. A bizottsághoz intézett beadványokat az üléseken pontokba szedve tárgyalták. A jegyzőkönyvek 1945 márciusától 1949 januárjáig megvannak.

BKMÖL XVII. 5. A Bácsbokodi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

Iratai igen hiányosak, a beadványok és a jegyzőkönyvek adatokat szolgáltatnak a kitelepítettekről, mentesítettekről, elhurcoltakról; az iparosok, hadifoglyok és a polgári lakosság politikai magatartásának igazolásáról. Névre szóló igazolványokat, községi bizottsági jelentéseket is tartalmaz, amelyeket a vármegyei Nemzeti Bizottsághoz terjesztettek fel.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 184. p.

BKMÖL XVII. 6. A Bácsborsodi Nemzeti Bizottság iratai 1948–1948. 0,01 ifm.

Csak töredékesen maradt ránk irata, amelyben a politikai magatartások igazolására találunk adatokat.

BKMÖL XVII. 8. A Bajai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,6 ifm.

A bizottság működésére vonatkozó iratok szinte teljesen megmaradtak. A jegyzőkönyvek 1945–1948-ból, az iktatott iratok az iktató és mutatókönyvek segítségével kutathatók.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 84. p.

Gergely Ferenc: A bajai nemzeti bizottság. In: Levéltári Szemle 1970. 67. p.

BKMÖL XVII. 13. A Császártöltési Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,08 ifm.

A bizottság teljesen megőrzött iratai korabeli segédletekkel jól kutathatók, benne a bizottság működésére és feladatából fakadóan a település lakosságára található adatokkal.

BKMÖL XVII. 14. A Csátaljai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezettek.

BKMÖL XVII. 15. A Csávolyi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,01 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezettek.

BKMÖL XVII. 17. A Csikériaai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,06 ifm.

BKMÖL XVII. 28. A Felsőszentiváni Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,01 ifm.

BKMÖL XVII. 32. A Garai Nemzeti Bizottság iratai. 1946–1949. 0,01 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezettek.

BKMÖL XVII. 35. A Hajósi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezettek.

BKMÖL XVII. 36. A Hartai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1947. 0,14 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezettek; benne mentesítési kérelmek és jegyzőkönyvek igazolásokról 1947-től.

BKMÖL XVII. 37. A Hercegszántói Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

BKMÖL XVII. 44. A Katymári Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezett, főleg az igazolásokról felvett jegyzőkönyveket tartalmaz.

BKMÖL XVII. 54. A Kunbajai Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,04 ifm.

Kevés iratához iktató és mutatókönyv is található.

BKMÖL XVII. 59. A Madarasi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,02 ifm.

BKMÖL XVII. 64. A Nemesnáduvvari Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,05 ifm.

Kevés iratához iktató és mutatókönyv is rendelkezésre áll. Szám nélküli iratai dátum szerint rendezettek.

BKMÖL XVII. 71. A Rémi Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

Igen hiányosan maradtak meg iratai.

BKMÖL XVII. 88. A Vaskúti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1946 (1948). 0,03 ifm.

Igen hiányosan maradtak meg iratai.

BKMÖL XVII. 91. Bács-Bodrog Vármegye Nemzeti Bizottsága iratai 1945–1949. 0,08 ifm.

Iktatott iratai iktató- és mutatókönyv segítségével kutathatók. A megyei törvényhatósági bizottság 1945-ös megalakításától, sajtó és a községi bizottságok működéséről tartalmaz adatokat.

Irodalom:

Kisfaludy Katalin: Nemzeti bizottságok a mai Bács-Kiskun megye területén (1944–1949). Gyula, 1989. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár Levéltári füzetek III.)

Igazoló bizottságok

A mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között 10 helységben működött igazoló bizottság.

BKMÖL XVII. 401. A Bács-Bodrog vármegyei és Baja városi igazoló bizottságok iratai 1945–1948. 2,46 ifm.

a) Elnöki iratok 1945–1947. 0,05 ifm.

b) Az I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1945. 0,05 ifm.

c) A II. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1945. 0,06 ifm.

d) A Közalkalmazottak I–II–III. Sz. Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,81 ifm.

e) Az Iparosok és Kereskedők I–II–III. Sz. Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,80 ifm.

f) A Járásbírósági I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1947–1948. 0,69 ifm.

Lásd: BFL XVII. 401. Az 1080/1945. ME sz. rendelet az igazolási eljárást kiterjesztette az állami vállalatok és üzemek személyzetére is, majd a 6320/1945. ME sz. rendeletben mindezeket kiterjesztette a vármegyei, a városi és a községi alkalmazottakra is. Az igazolóbizottsági eljárások eredményeinek egyik alapja volt az 1946. május 19-én kiadott 5000/1946. ME sz. rendelet, amely az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében előírta a közzolgálati alkalmazottak létszámának csökkentését az 1937–1938. költségvetési évben alkalmazottak száma 90%-ának arányában. A kormány foglalkozott a Nyugatra távozottak leigazolásával is (10/1946. ME sz. rendelet). 1946-tól szinte minden munkakörben dolgozót leigazoltak. A 10 000/1947. Korm. sz. rendelettel az igazolási eljárásokat az igazságügy-miniszter kezébe adták, amit a 78 255/1947. IM sz. rendelettel hajtottak végre. Ezután a járásbíróságok bonyolították le az igazoló eljárásokat. Az igazolóbizottságok a hozzájuk kerülő ügyeket végérvényesen lezárhatták, vagy népellenes személyek esetében a népbíróság elé továbbíthatták. A bizottságok munkája során a kérdések kitértek az igazolandók vagyoni viszonyainak alakulására 1937 és 1945. január 1-je között, az 1933 óta bekövetkezett előléptetésekre, az utolsó népszámláláskor vallott anyanyelvre, a névvisszanémetesítésekre, a Volksbund, Wehrmacht, SS-tagságra, a német katonai és rendőri hatóságokkal fenntartott kapcsolatokra, a Németországban eltöltött időszakok okaira és céljaira. Az igazolás alá vontnak le kellett írnia a zsidótörvények végrehajtásában viselt szerepét, abban az esetben is, ha csak a zsidók vagyontárgyainak megvételéről volt szó, 1920. január 1-je után a nyilaskeresztes mozgalomban, vagy bármely politikai pártban való részvételét, érdekképviselési szervben kifejtett tevékenységét, de kitüntetésekről, tudományos érdeklődésről is kérdeztek. A több mint ötven kérdés az igazolandó teljes életét bemutatta, és ha a válaszok mindig a valóságnak megfelelően lettek volna megadva, akkor a döntést sem lett volna nehéz meghozni. A válaszok helyességét, bár azok ellenőrzésére törekedett a bizottság, nehéz volt bizonyítani, mivel az igazolandókkal szembeni bejelentések száma alacsony volt. A rendeletek nem világították meg pontosan azoknak a cselekedeteknek a körét, amelyeket az igazolásoknál figyelembe kellett venni. Nem foglaltak benne helyet a szakszervezeti küldöttek, az alakítás nem volt időhöz kötve. Az igazolóbizottság esetében a tagságból kizáró okok körét túl liberálisan határozták meg. Az első rendelet nem ismerte például büntetésként a vezető állásra való alkalmatlanságot, a nyugdíjazást, vagy az állásvesztést, a nem igazoltak számára is biztosított fellebbezési jogot, s a nem igazolt mindaddig, amíg az illetékes szakminiszter végső fokon nem döntött, helyén maradt.

Az 1945-ben meginduló választási küzdelem idején vita tört ki az igazolóbizottságok működésével kapcsolatban is. Végül elrendelték, hogy a bizottságok az év végéig szüntessék be munkájukat. Ekkor pedig a megszűnt bizottságok le nem zárt ügyeit a permanens bizottságok vették át, amelyek a Nyugatról hazatértek igazolását is végezték. Az igazolási eljárások eredményeként 1945 folyamán a régi tisztviselőknek 2-3%-át távolították el. A hivatalnokok közül viszonylag kevéssel szemben hoztak olyan ítéletet ekkor, amely alapvetően megpecsételte volna a karrierjüket. A nemzetgyűlési választások előtt 1945-ben a Függetlenségi Front pártjai közös nyilatkozatot fogadtak el az államapparátus demokratizálására, 1946 tavaszán pedig a belügyminisztérium meghirdette a B-listát. Az 1946 májusában megindított B-listázásnak voltak gazdasági okai is. A korábbi, revíziós területgyarapodással ugyanis megnőtt a tisztvelők létszáma, akik állományban maradtak. Ez pedig a jóvátétellel terhelt, nehéz helyzetben lévő gazdaságra elviselhetetlen terheket rótt. A B-listázásokkal az apparátus körülbelül 15% építették le, de a következő évben már mintegy kétszer annyi új állást létesítettek, mint amennyit 1946-ban megszüntettek. Nyilvánvaló volt, hogy nem lehetett az apparátus nagyarányú cseréjére törekedni. A listák összeállításának, a találgatásoknak, a bizottság előtti megjelenésnek, a kollégák elbocsátásának híre azok életébe is félelmet hozott, akiket végül nem bocsátottak el. A mértékadó, magas rangú hivatalnokok távozása általános bizonytalanságot eredményezett.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Balogh Sándor – Izsák Lajos – Gergely Jenő – Föglein Gizella: Magyarország története 1918-1975. Budapest, 1986.

Berényi Sándor: A magyar népi demokratikus állam közigazgatása. Budapest, 1987.

Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége (1944–1949). Budapest, 1968.

Farkas Gábor: A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950. Budapest, 1992.

A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Debrecen, 1976. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 9.)

Kovács M. Mária: Közalkalmazottak, 1938–1949. In: Valóság, 1982. 9. sz. 41–53. p.

Magyarország a XX. században. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. I. köt. Szekszárd, 1996.

Zinner Tibor: Háborús bűnösök pere. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. In: Történelmi Szemle 1985. 1. sz. 118–140. p.

A Bács-Bodrog vármegyei és Baja városi igazoló bizottsági elnöki iratokat évenként újrakezdődően folyamatosan iktatták. Az I. sz. és a II. sz. bizottság jegyzőkönyvei dátum szerint találhatóak. A Közalkalmazottak Igazoló Bizottságának iratait a különböző területen dolgozó közalkalmazottak szerinti keretszámon belül iktatták. Pl. Baja város alkalmazottainak leigazolását csak az 5000–5400-as iktatószámokon belül, a tisztiorvosi hivatal alkalmazottaiét az 500–571. számok között találhatjuk. Ehhez az iktatóhoz a levéltárban az iratok rendezése után mutató készült. Az 1947-es átszervezést követően az iratokat Járásbírósági I. Számú Igazoló Bizottság jelzéssel látták el, 1947 második felében.

BKMÖL XVII. 402. A bácsalmási igazoló bizottságok iratai 1945–1948. 1,99 ifm.

a) Az I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,68 ifm.

b) A II. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 1,12 ifm.

c) A Bácsalmási Járás 1.Sz. (német) Nemzethűség Vizsgáló Bizottsága iratai 1945–1946. 0,19 ifm.

A Nemzethűség Vizsgáló Bizottság iratai között hirdetések, jegyzőkönyvek, névjegyzékek találhatóak (név, születési dátum, lakcím adatokkal, azokról a volksbundistákról, akiknek tagságuk kartotékkal igazolva van, a férjről, feleségről és 16 éven felüli gyermekekről).

BKMÖL XVII. 403. A Dunavesei Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,4 ifm.

a) I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945. 0,05 ifm.

b) Általános Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,43 ifm.

c) Járási Igazoló Bizottság iratai 1945. 0,02 ifm.

c) A Járási Igazoló Bizottság 1945-ös iratai között főleg Harta községre vonatkozó iratok vannak.

BKMÖL XVII. 404. A Jánoshalmi Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

Nagyon hiányosan maradtak meg iratai, segédkönyvek hiányában azok átlapozással kutathatók.

BKMÖL XVII. 405. A Kalocsai Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,92 ifm.

Az I–II–III–IV. Sz. Igazoló Bizottság iratait egyben kezelték. Csak 1945-ben iktatták, később éven belül dátum szerint rendezték, segédlet nincs hozzá, nehéz benne a kutatás. A Járási Igazoló Bizottság 1945-ből való 2 kötet tárgyalási naplója főleg Hajós községre vonatkozó adatokat tartalmaz.

BKMÖL XVII. 407. A kiskőrösi igazoló bizottságok iratai 1945–1948. 0,46 ifm.

a) Az I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,11 ifm.

b) A II. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

c) A Járási Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,2 ifm.

d) A Járásbírósági Igazoló Bizottság iratai 1948–1948. 0,13 ifm.

d) A Járásbírói Igazoló Bizottság Akasztó, Bócsa, Császártöltés, Csengőd, Kecel, Páhi, Soltszentimre, Soltvadkert és Tázlár községekre tartalmaz adatokat.

A megyei földbirtokrendező tanácsok

BKMÖL XVII. 501. A Délpestmegyei Földbirtokrendező Tanács (Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Földbirtokrendező Tanács Kecskeméti Tárgyaló Tanácsa 1945. júniusig) iratai 1945–1947. 2,98 ifm.

A földreformról szóló 600/1945. ME sz. rendelet kimondta, hogy a földreform végrehajtását az e feladatra létrehozott népi szervek, az Országos Földbirtokrendező Tanács, a megyei földbirtokrendező tanácsok, és a községi földigénylő bizottságok végzik. A végrehajtási rendelet – 33 000/1945. FM rendelet – alapján minden megye székhelyén megalakították a földbirtokrendező tanácsot, melynek hatásköre kiterjedt a megye területén lévő törvényhatósági jogú városokra (thj.) is. A 71 800/1945. FM sz. rendelet értelmében Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén Budapest székesfőváros székhelyén működő földbirtokrendező tanácson felül második földbirtokrendező tanácsot hoztak létre Kecskemét thj. székhellyel. A megyei földbirtokrendező tanácsok látták el a községi földigénylő bizottságok felügyeletét. Feladatkörükbe tartozott minden gyakorlati kérdésben a döntés, az intézkedés, a rendelkezés, amely az elkobzásra, megváltásra és a juttatásra vonatkozott, és a földműves nép földhöz juttatását közvetlenül szolgálta. A községi földigénylő bizottságok javaslata alapján döntöttek az elkobzás kérdésében, a felhasználási terv jóváhagyásáról, elvégezték a kiosztási munkálatok műszaki hitelesítését, gondoskodtak az ingatlanoknak a juttatottak részére történő telekkönyvezéséről. Szükség esetén megállapították egy-egy ingatlan kataszteri tiszta jövedelmét, fizetési halasztást engedélyezhettek, és elbírálták a földigénylő bizottságok határozatai elleni fellebbezéseket. Gondoskodniuk kellett arról is, hogy az egyes községekben a műszaki és gazdasági kérdéseket a földreform végrehajtása folyamán minél kevesebb problémával meg lehessen oldani. Mérnök szakértő és gazdasági szakértő kiküldésével adtak útbaigazítást a gyakorlati kérdések megoldásához. Határozataik ellen az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz lehetett fellebbezni. A megyei földbirtokrendező tanács hivatali működését a mellérendelt Megyei Földhivatal biztosította. A 2400/1945. FM sz. rendelet alapján a tanácsra az a feladat hárult, hogy a községi földigénylő bizottságok által elkészített közérdekű telek- és házhelykiosztási terveket felülbírálja és helyszíni szemle útján ellenőrizze, s a házhely- és telekrendezési ügyekben határozatot hozzon. A III. végrehajtási rendelet – 5600/1945. FM – értelmében a tanács döntött az új birtokosoknak ingatlanukból történő esetleges kizárása kérdésében, ha azok az ingatlan megművelését elhanyagolták. Közreműködött a csoportos telepítésre vonatkozó igények felmérésében és e telepítések lebonyolításában. Kötelessége volt a községi földigénylő bizottságokat szakértő kiküldésével segíteni. A 131 000/1945. FM sz. rendelet alapján a megalakuló földműves-szövetkezetek felügyeletével és ellenőrzésével a földművelésügyi miniszter ideiglenesen megbízhatta a földbirtokrendező tanácsot. A 185 000/1945. FM sz. rendelet a telepítésekkel kapcsolatban a tanács hatáskörébe csak a megyén belül történő telepítésre vonatkozó kérelmek elbírálását utalta. Részt vett ezen túl a kitelepített német lakosság által visszahagyott ingó és ingatlan vagyontárgyak átvételét és a magyar lakosok betelepítését intéző Telepítési Bizottság munkájában is. Köteles volt a földreform befejezését célzó rendelkezések végrehajtásaként a földreform során a községi földigénylő bizottságok által elkövetett túlkapások kijavításáról gondoskodni. A 132 000/1947. FM sz. rendelet elrendelte a megyei földbirtokrendező tanácsok megszüntetését. A megszűnt szerv munkáját a Megyei/Fővárosi Földhivatal végezte, mint elsőfokú földbirtokrendező hatóság.

A Délpestmegyei Földbirtokrendező Tanácsot Kecskeméten 1945. június 15-ével hozták létre a 71 800/1945. FM sz. rendelet értelmében, a feladatok gyorsítása céljáról, a már korábban működő

Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Földbirtokrendező Tanácsa Kecskeméti Tárgyaló Tanácsából. A 600/1945. ME, a 75 2001/1945. FM, a 2400/1945. FM, az 5600/1945 FM, a 171 700/1946 FM, a 191 000/1946 FM sz. rendeletekben szabályozott földbirtokrendezési ügyekben volt illetékes. 1947. február 1-jéig működött, majd feladatkörét a Délpestmegyei Földhivatal folytatta. Az iktatókönyvet és mutatókönyveit tovább vezette, sőt az irattári rendet is megtartotta.

Az anyag a földosztással kapcsolatos fellebbezéseket, földigénybevételek feletti döntéseket, földigénylők névsorát, felmérésekkel kapcsolatos adatokat, alkalmazottak javadalmazását, felsőbb rendeleteket, körleveleket, ingóságok kiadása iránti megkereséseket, a juttatottak kataszteri tisztajövedelmének helyesbítését, juttatottak zaklatás és egyebek miatti panaszait, ház- és házhelyjuttatási ügyek, épületek becsértékének megállapítását, juttatás alá került ingatlanok, épületek lebontására vonatkozó ügyek iratait tartalmazza. Az iratokat nem iktatószámuk szerint, hanem községenként (A–Ú) gyűjtötték egybe. Benne Császártöltés, Hajós, Harta, Nemesnádudvar is. A telepítések, ingatlanmegosztások iratai külön tételszám alatt találhatóak. 1945-ben adatokat tartalmaz a csoportos telepítésre kijelölt területekről, telepfelügyelők jelentéseit, kimutatásokat egyik településről a másikba áttelepülőkről (pl. Kecskemétről, Újvidékről, Etyekről, Abonyból, Hartára, Császártöltésre, Hajósra, Nemesnádudvarra).

A községi földigénylő bizottságok

BKMÖL XVII. 505. A Bajai Földigénylő Bizottság iratai 1946–1946. 0,01 ifm.

A földreformról szóló 600/1945. ME sz. rendelet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról kimondta, hogy a földreform végrehajtását az e feladatra létrehozott népi szervek, az Országos Földbirtokrendező Tanács, a megyei földbirtokrendező tanácsok, és a községi földigénylő bizottságok végzik. A végrehajtási rendelet – 33 000/1945. FM sz. – alapján minden helységben községi földigénylő bizottságot kellett alakítani, a földigénylők képviselőiből. Helységenként 1, de ahol a határ kiterjedése azt indokolta (pl. városokban) több tárgyaló albizottságot alakíthattak. Köztestületként működtek, elnököt és az ügyek intézésére választmányt is választottak. Közvetlen felügyeletet a Megyei Földbirtokrendező Tanács, közvetett felügyeletet pedig az Országos Földbirtokrendező Tanács, ill. a járási megbízottai útján a Földművelésügyi Minisztérium gyakorolt. Feladatköre: a község határában található valamennyi elkobzás vagy megváltás alá kerülő földbirtok összeírása, s egyben állásfoglalás az elkobzás vagy megváltás tekintetében; a birtokból a megváltásra kerülő és visszamaradó rész kijelölése; a földigénylők összeírása és az igényjogosultság elbírálása; az általános és a részletes felhasználási terv elkészítése; közreműködés az elkobzott és megváltott ingatlanok felosztásában; a földhözjuttatottak ideiglenes birtokba helyezése; a későbbiek során javaslat az esetleges kimozdításuk ügyében. A II. sz. végrehajtási rendelet – 2400/1945. FM sz. – feladata volt még a földreform végrehajtása során házhely- és közérdekű telekalakítási tervek készítése, valamint a házhelyigénylők összeírása. A III. végrehajtási rendelet – 5600/1945. FM sz. – értelmében a földosztás befejezése után a községi földigénylő bizottságoknak kellett megállapítania, hogy az igényjogosultak közül kik nem jutottak földhöz. Az újabb FM rendelet – 131 000/1945. – értelmében a bizottságoknak közre kellett működniük a nagybirtokok fel nem osztható vagyontárgyai hasznosítására, ill. a termelés, értékesítés és termékfeldolgozás előmozdítására hivatott helyi földműves-szövetkezet megalakításában. Ez a bizottság készítette elő a sváb községekből kitelepítettek helyére földjuttatásra alkalmas családok áttelepítését is. A földigénylő bizottságok megszüntetését a 132 000/1947. FM sz. rendelet rendelte el. Az Országos Földbirtokrendező Tanács kivételesen elrendelhetette egyes bizottságok további fenntartását vagy újbóli felállítását azokban a községekben, ahol a földreform zavartalan végrehajtása, ill. a telepítés befejezése ezt megkövetelte. A megszünt bizottságok feladatkörét a Megyei Földhivatal vette át, mint elsőfokú földbirtokrendező hatóság.

A községi földigénylő bizottságoknak igen kevés irata került levéltárba. Ezek tárgyalási jegyzőkönyvek, házkiutalások, házi ingóságok kiadása iránti kérelmek, elkobzott ingóság és ingatlan visszaadása iránti kérelmek.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Balogh Sándor – Izsák Lajos – Gergely Jenő – Föglein Gizella: Magyarország története 1918-1975. Budapest, 1986.

Berényi Sándor: A magyar népi demokratikus állam közigazgatása. Budapest, 1987.

Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége (1944–1949). Budapest, 1968.

Farkas Gábor: A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950. Budapest, 1992.

A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Debrecen, 1976. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 9.)

Kovács M. Mária: Közalkalmazottak, 1938–1949. In: Valóság, 1982. 9. sz. 41–53. p.

Magyarország a XX. században. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. I. köt. Szekszárd, 1996.

Zinner Tibor: Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. In: Történelmi Szemle 1985. 1. sz. 118–140. p.

BKMÖL XVII. 506. A Csátaljai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,02 ifm.

BKMÖL XVII. 507. A Csikériai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1945. 0,01 ifm.

BKMÖL XVII. 511. A Garai Földigénylő Bizottság iratai 1948–1948. 0,01 ifm.

BKMÖL XVII. 512. A Hajósi Földigénylő Bizottság iratai 1946–1946. 0,01 ifm.

BKMÖL XVII. 514. A Nemesnádudvari Földigénylő Bizottság iratai 1946–1946. 0,01 ifm.

Itt csupán juttatottak jegyzéke található (név, életkor, párthoz való tartozás, vagy párton kívüliség jelzése).

BKMÖL XVII. 518. Katymári Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

Belügyi igazgatás és rendészet szervei

BKMÖL XXIV. 1. Az Áttelepítési Kormánybizottság kirendeltségeinek iratai 1945–1948. 1,49 ifm.

Az Áttelepítési Kormánybiztos (Ákb.) az 1946. évi XV. tc.-be foglalt magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény végrehajtása tárgyában kiadott 5300/1947. Korm. sz. rendelet az áttelepítési feladatok ellátására Ákb. kinevezését rendelte el. A kormánybiztos tevékenységét 1946 júliusában kezdte meg. Felügyeletét a földművelésügyi miniszter látta el. Ügykörébe tartozott: a lakosságcsere-re vonatkozó, az egyezmény keretébe tartozó összes teendőök ellátása, ill. az áttelepítéssel kapcsolatos jogszabályok végrehajtása; rendeletek kibocsátása a hatáskörébe utalt ügyekre vonatkozóan; gondoskodás az áttelepítettek által hozzá benyújtott cseh vagy szlovák nyelvű személyi, vagyoni és egyéb okmányok magyar nyelvre való lefordításáról – a kormánybiztos záradékával és pecsétjével ellátott fordítást hitelesnek kellett tekinteni –; az ügykört érintő ügyek tárgyalásánál részvétel a Minisztertanács ülésein; esetenként jelentéstétel a belügyminiszternek, hogy mely időpontban hány magyar családot és személyt telepítettek át Csehszlovákiából; a Magyar–Csehszlovák Vegyesbizottság tevékenységéhez a magyar tagozat tárgyalási anyagának elkészítése; a lakosságcsere előkészítése és lebonyolítása, az áttelepítettek elhelyezése a gazdasági élet megfelelő területein. Az áttelepülők megérkezésével egyidejűleg minden érdekelt községben telepítési bizottságot alakítottak. Ennek feladata a telepítés helyére érkezett személyek gondozásba vétele és elhelyezése. A telepítési bizottságok a letelepített

személyekről, a használatukba adott ingatlanokról és egyéb vagyontárgyakról két példányban részletes kimutatást készítettek, amelynek egy példányát megküldték a kormánybiztoshoz.

Szervezete: Az Ákb.-t és helyettesét a Minisztertanács jóváhagyásával a miniszterelnök nevezte ki. A reá ruházott feladatokat az alá rendelt hivatal – kormánybiztosság – útján látta el. A kormánybiztosság mellett a belügyi, közlekedésügyi és pénzügyi tárcák, valamint a kormánybiztosság egy-egy kiküldöttjéből álló ötösbizottság működött. Hivatali szervezete 1946 júliusától fokozatosan alakult ki. 1947. március elején a következő volt: elnöki osztály: személyzeti ügyosztály, pénzügyi osztály, gazdasági ügyosztály, közlekedési ügyosztály, jogi ügyosztály, sajtó ügyosztály, telepítési osztály; statisztikai ügyosztály, telepítési ügyosztály, elhelyezési ügyosztály, közlekedési kárügyi belföldi ügyosztály. A telepítési osztályhoz tartozott a kormánybiztosság pozsonyi kirendeltsége, amelynek élén teljhatalmú megbízott állt. A szociális osztály szervezési ügyosztály, segélyezési ügyosztály, fogadóállomási ügyosztályra oszlott. Az adminisztratív apparátus a számvevőséggel egészült ki, amelyet a pénzügyminiszter rendelt a kormánybiztosság mellé. A dologi kiadások fedezéséről a földművelődésügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértésben döntött. A 8104-773/1949. sz. Gazdasági Főtanács rendelete, valamint a 4066/1949. Korm. sz. rendelet július 1-i hatállyal megszüntette az Ákb. működését, valamint az Áttelepítési Kormánybiztosságot. A hatáskörébe utalt teendőket a földművelődésügyi miniszter az Országos Földhivatal mint jogutód útján látta el. A pozsonyi kirendeltség a Külügyminisztérium Pozsonyi Földhivatalába olvadt be.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Korom Mihály: Az atlanti Chartától a potsdami kollektív büntetésig. A magyarországi német kitelepítés történetéhez. In: Századok. 1998/III. 553–583. p.

A földművelési szakigazgatás története 1867–1948. Szerk.: Dr. Pataky Ernő. Budapest, 1970.

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993.

Az Áttelepítési III. Oszlop Mentésítő Bizottsága Bács-Bodrog vármegyében Baján működött. Az iratok tartalmaznak leltárakat, névjegyzékeket a Németországba áttelepített és áttelepítendő, valamint a mentesített lakosságról az 1946–1948 közötti időszakból: Baja, Bácsalmás, Bácsbokod, Bácsborsód, Borota, Császártöltés, Csátalja, Csávoly, Csikéria, Dávod, Gara, Hercegszántó, Jánoshalma, Katymár, Nagybaracska, Rém, Vaskút községekre vonatkozóan. Telepes törzskönyvek (3 kötet) Kunbaja, Felsőszentiván és Rém községekre 1945–1948: I. Személyei adatok (név, családi állapot, foglalkozás, születési év, hely, családfő anyja neve, családi viszony), II. Kitelepülési adatok (a telepes, áttelepült család mely községből, mikor jött), III. Vagyonai adatok, IV. Juttatási adatok (az áttelepült részére juttatott), V. Betelepülési adatokkal (a település helye, pontos címmel és a hivatkozási számmal). Tartalmaz szállítási tervezéseket 1947–1948 között, valamint a Magyar–Csehszlovák lakosságcsereére vonatkozó 1947–1950 közötti iratokat.

BKMÖL XXIV. 2. A Népgondozási Hivatal Délmagyarországi Kirendeltségének iratai 1945–1948. 0,09 ifm.

A Népgondozó Hivatal felállításáról az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 10-i hatállyal életbe lépő 1710/1945. ME sz. rendelete intézkedett. Feladatát elsősorban az országban tartózkodó menekültek elhelyezésében, „továbbá a fasiszta németek kitelepítésével kapcsolatos tennivalók” ellátásában jelölték meg. A szükségletnek megfelelően jogában állt az ország területén kirendeltségeket felállítani, rendeleteket kiadni. A különböző hatóságok kötelesek voltak a hivatal tevékenységét támogatni, az általa kiadott rendeleteket végrehajtani. A Hivatal felügyeletét a minisztertanács a népjóléti, a földművelésügyi és a belügyminiszterre bízta. Hatáskörének kiterjesztésére 1945. július 1-jén a 3820/1945. ME sz. rendeletben meghatározottak szerint – amely a magyarországi német nemzetiségű lakosság nemzethűségét igazoló járási bizottságok létrehozását, irányítását és ellenőrzését, valamint az igazolások eredményének figyelembevételével a németek internálását és összeköltöztetését bízta rá – került sor. A járási bizottságokat azokban a

járásokban alakítottak, amelyek községeiben a lakosság számottevő része a II. világháború éveiben „hitlerista magatartást tanúsított”. Így alakultak ú. n. járási bizottságok a lakosság nemzethűségi szempontból való megvizsgálására. A hivatal felügyeleti szerve a Belügyminisztérium volt. Feladata volt végigjárni a hatáskörébe tartozó községeket, a helyi körülmények figyelembevételével, a vizsgálat alá vont személy egész magatartásának, egyéni helyzetének és az összes rendelkezésre álló adat lelkiismeretes mérlegelése alapján megállapítani, hogy a vizsgálat alá vont személy volt-e tagja hitlerista szervezetnek, ebben vezető szerepet vitt-e, vagy a szervezetnek bizonyíthatóan tagja nem volt, de célkitűzéseit támogatta, ill. nem volt hitlerista szervezet tagja. A járási bizottság elnökből és két tagból állt. A Népgondozó Hivatal belső telepítési jogkörének megszüntetését az 1946. IX. tc. mondta ki és a Földbirtokrendező Tanács az Országos Földhivatal Telepítési Főosztályaként működött tovább. Külső szerveit – kerületeit és körzeteit – a megyei földhivatalokba osztották be. Ezzel egyidejűleg a volt sváb vagyonok ellenőrzésére, valamint a telepesek gazdasági irányítására telepfelügyelőket kellett alkalmazni. Ezzel csaknem egy időben, 1945. június 22-én a Földművelésügyi Minisztérium egy elnöki rendelettel életre hívta az Országos Földbirtokrendező Tanács Telepítési Hivatalát. Irányítását és ellenőrzését az OFT a Földhivatal igazgatója révén végezte. Feladata azoknak az igényjogosultaknak a földhöz juttatása volt, akik saját lakóhelyükön már nem kaphattak földet, de vállalták, hogy az ország más területeire áttelepülnek, ily módon a Népgondozó Hivatal és az OFT Telepítési Hivatalának jogköre átfedte egymást. A kiegészítő rendelkezés – 1945. július 2-án – a telepítés szervezettsége, egységessé tétele érdekében a földreform végrehajtásával kapcsolatos belső áttelepítéseket is a Népgondozó Hivatal hatáskörébe utalta. Meghagyta viszont az OFT hatáskörében a nagyobb ingatlanok betelepítését. Ezzel egy időben a két hivatal szoros együttműködését, a két szervezet munkájának elvi síkon történő összehangolását írta elő.

A Népgondozó Hivatal Telepítési Főosztálya jogosítványainak tisztázását követően négy kirendeltséget hozott létre, amelyeket további kerületekre és körzetekre osztott. A kirendeltségek, a körzetek, a kerületek száma több ízben változott, átalakult. 1945. december második felében a kitelepítésekkel kapcsolatos törvénykezési folyamat felgyorsult. Gyakorlatilag csak napok választották el a rendeleti szabályozást, a hivatali apparátus kiépítését és a tényleges telepítéseket. A Népgondozó Hivatal 1946 első napjaiban két kitelepítési kirendeltséget állított fel, 300-300 alkalmazottal, majd újabb kormánybiztosságokat is szerveztek. A Népgondozó Hivatal hatásköre tehát 1946. május elejétől a menekültek elhelyezésére és a németek kitelepítésére korlátozódott, és a 185 000/1946. FM sz. rendelet a kitelepített lakosság névjegyzékének megküldését már az OFT kötelességévé tette. A Népgondozó Hivatal 1946. június 30-án – 7310/1946. ME sz. rendelet – megszűnt. A magyarországi német lakosság Németországba történő áttelepítésének teendőit a Belügyminisztérium, míg a hatáskörébe tartozó egyéb szociális ügyek intézését a Népjóléti Minisztérium vette át.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Nemes Nagy József: A földreform végrehajtása során igénybevelt és kiosztott ingatlanok telekkönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjteménye (iratmintákkal.) Budapest, 1947.

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993.

A kirendeltség Kalocsai Körzetének iratai (Császártöltés) 1946 (0,01 ifm.), a Bajai Körzet iratai 1946–1947 (0,08 ifm.).

A Kalocsai Körzet székhelye Bácsalmás. A hozzá tartozó települések: Bátya, Drágszél, Dunaszentbenedek, Dusnok, Érsekcsanád, Fajsz, Foktó, Géderlak, Hajós, Homokmégy, Miske, Nemesnádudvar, Öregcserő, Sükösd, Szakmár, Uszod, Harta, Solt, Császártöltés, valamint a Kalocsai, a Dunavecsei, a Kiskőrösi járáások további települései. Iratai között általános rendelkezések 1945–1946-ból vannak.

A Délpestmegyei Földhivatal Telepítési Csoportja Császártöltési Telepelfelügyelőségének iktatott iratai 1947–1948-ból vannak. A telep működéséről, a telepítettekről tartalmaznak adatokat.

Vannak telepítésre vonatkozó körutasítások, áttelepítési táviratlapon körutasítás intézkedésekről a kitelepített/megszökött svábokkal kapcsolatban, rendelkezés a császártöltési határ megerősített őrzéséről, utasítás az egészségügyi kísérőszemélyzet részére a telepítettek ellátásáról, a kitelepített községekben megrendezendő „Áttelepülő Napja” a Felvidékről betelepülők és a régi telepések részére 1948-ban, vannak továbbá egyéni kérelmek és meghallgatási jegyzőkönyvek ingó és ingatlan vagyon megtartásáról, ingatlan juttatásáért, birtokba helyezettek panaszai, élelem iránti kérelmek, kiűrtési kérelmek ügyében levelezések, intézkedések.

BKMÖL XXIV. 3. A Bajai Rendőrkapitányság iratai 1944–1963. 3,82 ifm.

A Magyar Államrendőrség Városi Főkapitányságának felállítását az 1690/1945. ME sz. és az 1700/1945 ME sz. rendeletek mondták ki. Felettes szerve a Vidéki Főkapitányság volt. Az 533 900/1946. BM sz. rendelettel a Városi Főkapitányság elnevezés helyébe a Kapitányság elnevezés lépett. A Vidéki Főkapitányság felügyelete alatt működött. Feladatköre a thj. város területén elsőfokú rendőrhatalóság, és egyben ellátta rendőrközegei útján a rendőri szolgálatot. Szervezete: a városi főkapitányság keretében a város külterületén körzeti őr, járasonként Járási Kapitányság működött. Minden városi főkapitányságon bünyügyi, politikai, igazgatásrendészeti, rendőrbírói osztályt kellett létesíteni. A városi kapitányságok a Magyar Államrendőrség közbiztonsági és rendészeti feladatainak közvetlen megvalósítására, valamint az általános rendőri szolgálat ellátására hivatott szervei, amelyek mint elsőfokú hatóságok területükön a teljes rendőrhatalósági jogkört gyakorolják. Működésük a vonatkozó törvények, rendeletek és egyéb hatósági rendelkezések végrehajtásával a közbiztonság és a közrend fenntartását és biztosítását célozza, és mindarra kiterjed, ami az állam biztonságát, a közrendet és a polgárok személyi és vagyoni biztonságát érinti.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Az 1944 és 1949-es időszakra vonatkozóan csupán iktató-, mutató- és nyilvántartókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére.

BKMÖL XXIV. 5. A Magyar Államrendőrség Bácsalmási Járási Kapitányságának iratai 1945. 0,01 ifm.

A Magyar Államrendőrség Járási Kapitányságának felállítását az 1690/1945. ME sz. és az 1700/1945 ME sz. rendeletek mondták ki. Felettes szerve a Vármegyei Főkapitányság volt. Az 1690/1945. ME sz. rendelet értelmében rendőri őrszolgálatot látott el különleges alakulataival. Általános feladatkörét és szervezetét lásd → a Városi Főkapitányság, ill. Városi Kapitányságnál. Az 533 900/1946. BM sz. rendelet értelmében a thj. városban működő járási kapitányság beolvadt a thj. városban működő Városi Kapitányságba. A 274 000/1949. BM rendelet azokban a járásokban, amelyeknek székhelye valamely városi rendőrkapitányság székhelyével egybeesett, a kapitányság teendőit a Városi és Járási Kapitányság elnevezést kapta.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Csupán az 1947. november 7-ei ünnepi felvonulásról, tüntetésről szóló rendőrségi jelentéseket tartalmaz a fond.

BKMÖL XXIV. 6. A Magyar Államrendőrség Kiskőrösi Járási Kapitányságának iratai 1945–1962. 0,9 ifm.

Az 1945–1947 közötti évekből kevés iktatott irat, valamint iktató- és mutatókönyv, szolgálati napló áll a kutatók rendelkezésére.

BKMÖL XXIV. 10. A Magyar Államrendőrség Dunavecsei Járási Kapitanyságának iratai 1949–1969. 0,06 ifm.

Az 1949-ből való 0,03 ifm. irat között levelezést, egyesületekről szóló jelentést, környezettanulmányt találunk.

BKMÖL XXIV. 12. Községi rendőrbiztosságok iratai 1945–1947. 0,17 ifm.

Benne a császártöltési rendőrbiztosság iktatott iratai iktatóval 1945–1946-ból (0,04 ifm.).

BKMÖL XXIV. 13. A Magyar Államrendőrség Bács-Kiskun Megyei Kapitanyságának iratai 1946–1967. 2,82 ifm.

A Magyar Államrendőrség Megyei Főkapitanyságának felállítását az 1690/1945. ME sz. és a 6690/1945 ME sz. rendeletek mondták ki, a megyei törvényhatóságokban azok székhelyein, de PPSK vármegyében Budapesten és Kecskeméten hozták létre őket. A Vidéki Főkapitanyság felügyelete alatt működtek. Feladatuk: a főkapitanyság vezetője a vármegye területén működő városi és járási kapitanyságok felügyelő és ellenőrző hatósága volt. A főkapitanyság vezetőjének ügykörébe tartozott az Államrendőrség ügykörébe vágó törvények, rendeletek és intézkedések végrehajtásának, valamint az alá rendelt hatóságok és szervek hivatásszerű működésének ellenőrzése, az alá rendelt hatóságok és szervek állapotáról, az alá rendelt hatóságoknál az osztályvezetők kijelölése, a rendőrségi őrszemélyzetnek esetleges karhatalmi célokat szolgáló összevonása, továbbá a katonai karhatalom kirendelése iránt intézkedés. Az 533 900/1946. BM sz. rendelet megszüntette a vármegyei kapitanyságot, és a rendelet a vármegyék területét felügyeleti körzetekre osztotta be.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Az 1950 előtti iratok a Délpest megyei és Bács-Bodrog megyei kapitanyságok bizalmas és általános iktató és mutatókönyveit tartalmazza. 1948-ból adatokat találunk az áttelepítés elől megszökött magyar és jugoszláv vagy egyéb külföldi állampolgárságú svábok őrizetbe vételéről, külföldi állampolgárokról, a Romániából és Jugoszláviából 1948. január 1-je után jogtalanul belépő személyekkel szemben követendő eljárásról.

BKMÖL XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Dél-Pest Megyei Kirendeltségének iratai 1945–1948. 0,24 ifm.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságát (a továbbiakban: EJK) az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 10-én állította fel 727/1945. ME sz. rendelettel. Az intézmény feladata a háború pusztítása és a német megszállás következtében otthonukat, vagyonukat és létfenntartási alapjukat veszített egyének megsegítése, a háborús viszonyok közepette elhagyott javak biztosítása, üzembe helyezése, fenntartása, felügyelete, valamint a károsult személyek kárpótlása volt. A kormánybiztosság a miniszterelnök által kinevezett kormánybiztos vezetésével állt. A kormánybiztos a 10 490/1945. ME sz. rendelet értelmében megbízottakat nevezhetett ki az egyes vármegyék és thj. városok területére. Korábban a városok, községek kezelték az elhagyott javakat. A kormánybiztosi megbízottak hatáskörébe tartozott: az elhagyott javak felkutatása, rájuk vonatkozó bejelentési kötelezettség teljesítésének ellenőrzése, az elhagyott javak megóvása érdekében szükséges intézkedések megtétele, a háborús távollévők gondnokainak és az elhagyott ipari, kereskedelmi és egyéb vállalatokhoz kirendelt vagyonkezelők ellenőrzése, az elhagyott lakberendezési tárgyak használatba adása, az elhagyott javak tulajdonosaiként jelentkező személyek birtokba helyezése. Az EJK-nak és szerveinek felszámolását, a 8920/1948. évi Korm. sz. rendelet alapján az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottsága a Pénzügyi Központ

közreműködésével végezte. A még meglévő megbízotti hivatalok is felszámoló bizottsági megbízotti hivatalokká alakultak.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A fond a kecskeméti és a kiskunfélegyházi (1945–1946), a nagykőrösi (1945–1948) és az abonyi megbízottak/kirendeltségek (1945–1948) iratait tartalmazza. Az iratok mennyisége és forrásértéke is csekély. A szervek működéséről keveset tudunk. A hivatalok – szinte folyamatos átszervezés alatt – néhány főnyi személyzettel, általában bérelt irodákban (vagy a kormánybiztos lakásának egyik helyiségében) működtek. A kecskeméti kirendeltség működéséről alig van adat, vezetője Meszner Adolf volt. A kiskunfélegyházi kirendeltséggel 1946 tavaszán vonták össze Cegléd–Nagykörös körzetekkel, Nagykörös központtal. Abonyban a főjegyző viselte a megbízotti tisztséget. 1946-ban működési körébe utalták a Gyömrői és a Nagykátai járásokat is, a titulus ettől kezdve 'Abony-Gyömrő-Nagykátai járások kormánybiztosi megbízottja' lett. 1948. január 16-án Bács-Bodrog és Dél-Pest vármegye Elhagyott Javak Kormánybiztosi mb. Hivatalát a miniszterelnöki államtitkár vette át. Május 10-én az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottsága bajai megbízottja átadta hivatalát a Pénzügyi Központnak. Az elhagyott javak ügyeit a továbbiakban a pénzügyigazgatósági kirendeltségek intézték. Kecskeméten valószínűleg a Pénzügyigazgatósági Kirendeltség III., illeték ügyosztálya.

A fondban található iktatott iratok főbb irattípusai: a működésre vonatkozó iratok (személyzeti ügyek, illetményügyek, segélyügyek, elszámolások, hivatali átszervezésekkel kapcsolatos átadás-átvételi jegyzőkönyvek); kérelmek (épület-, bútor-, zongora- vagy rádió-kiutalással kapcsolatosak); bérleti megállapodások; leltárak, listák, kimutatások (a kecskeméti, a nagykőrösi és a kiskunfélegyházi megbízotti hivatalok által kezelt ingatlanokról, ingóságokról, rádiókról, értékpapírokról, ékszerekről, adatok a ceglédi ingatlanokról és ingóságokról a nagykőrösi kirendeltség irataiban található); körrendeletek, leiratok, jelentések (sok esetben csak a kísérőlevelek maradtak meg). Az iratanyag segédkönyvek hiánya miatt csak átlapozással kutatható. Elhagyott javakkal kapcsolatban a pénzügyigazgatósági kirendeltségek (pl. BKMÖL XXIV. 103. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai) anyagaiban is érdemes kutatni.

BKMÖL XXIV. 102. A Magyar Pénzügyigazgatóság Bajai Kirendeltségének iratai (1939) 1945–1950. 1 ifm.

A Zombori (1945) és a Bajai Pénzügyigazgatóság (1946 Bajai) irataiban a népbírói ítélettel elkobzott vagyonokkal kapcsolatos adatokat találunk. Az általános és főnöki iktatott iratok kutatásához iktató és mutatókönyvek állnak rendelkezésre 1945–1949 között. Az 1946–1947. évi (7000–10000.), és az 1947. évi (150–3143.) iktatószámú iratokhoz külön iktató-mutató van. Az 1949-es iratok a II., a II/a, és a III. ügyosztályok névmutatói segítségével kutathatók. 1939–1946-ból OM iktatókönyv, 1950-ből csak iktató-mutatókönyv van. Egyéb kötetek: 1944–1946-ból jövedéki bírság nyilvántartásának névmutatója, 1946–1948-ból tárcafékönyvek (egyenesadó, vámjövedék, fogyasztási adó).

BKMÖL XXIV. 103. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1945–1950. 10,5 ifm.

Lásd: PML XXIV. 101. Az elhagyott javak ügyeit az Elhagyott Javak Kormánybiztossága megszűnése után a pénzügyi szervek intézték. Működését mint Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltsége néven kezdte meg 1931-ben. A kecskeméti székhellyel működő kirendeltség (1945–1950) illetékessége Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli részére (Cegléd-től a megyehatárig) terjedt ki. A feladatkörét 1950 májusától a Bács-Kiskun Megyei Tanács Pénzügyi Osztálya vette át. A hivatal 6 ügyosztályból állt (általános, egyenes adó,

illeték, forgalmi adó, dohány- és szeszjövődék). 1945-től az iratokat nem ügyosztályonként kezelték, hanem központi iktatást valósítottak meg. Az iktatókönyvben római számmal jelzik, hogy az iktatmány melyik ügyosztályhoz tartozik.

A kutatáshoz iktató- és mutatókönyv áll rendelkezésre. Szám nélküli iratok között iparigazolványok és iparendélyek vannak. A Pénzügyigazgatóság mellé rendelt Számvevőség főnöki iratai mellett tárcafőkönyvek, adófőkönyvek, ingatlanfelajánlások iratai találhatóak. Az iratanyag egy részéhez, az ún. „vagyonelkobzások népbírósi ítéletek alapján” (27 doboz irat 1948–1950-ból) és az elhagyott javak irataihoz segédkönyvek állnak rendelkezésre. Az iratoknak ez a sorozata valószínűleg a fond III. illeték ügyosztályához kerül majd, mivel legtöbbjükön megtalálható a „III. üo.” jelölés.

BKMÖL XXIV. 111. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Bács-Bodrog Megyei Kirendeltségének iratai 1945–1948 (1949). 0,35 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 101. A fond a bajai, a kiskőrösi, a kiskunhalasi és a kalocsai megbízottak/kirendeltségek iratait tartalmazza. Az iratok mennyisége és forrásértéke is csekély. A hivatalok folyamatos átszervezés alatt voltak, néhány főnyi személyzettel működtek.

Az EJK Kiskőrösi Kirendeltsége 1945. október 12-én kezdte meg munkáját járási központi kirendeltségként. A kiskunhalasi kirendeltség valószínűleg 1946 elején vette át a központ szerepét. Hatáskörébe tartoztak: Kiskunhalas város, Kiskőrös nagyközség, Akasztó, Bócsa, Császártöltés, Csengőd, Kecel, Páhi, Prónayfalva, Soltszentimre és Soltvadkert községek. A kiskunhalasi kirendeltség önállóságát 1946 októberében megszüntették, ügyeit a kalocsai megbízott vette át. A kalocsai szervezet 1947 folyamán számolták fel, s a nagykőrösi kirendeltség alá kívánták rendelni, a vasúti összeköttetés nehézségei miatt azonban végül a Bács-Bodrog vm. és Baja thj. város Elhagyott Javak kormánybiztosi megbízottja vette át.

1948-ban Bács-Bodrog és Dél-Pest vármegye Elhagyott Javak Kormánybiztosi mb. Hivatalát átadták a Pénzügyigazgatási Központnak. Az elhagyott javak ügyeit a továbbiakban a pénzügyigazgatási kirendeltségek intézték.

A fondban iktatott és külön kezelt „általános iratok” címszó alatt találhatóak: a működésre vonatkozó iratok (személyzeti ügyek, illetményügyek, segélyügyek, elszámolások, hivatali átszervezésekkel kapcsolatos átadás-átvételi jegyzőkönyvek); kérelmek (épület-, bútor-, zongoravagy rádiókiutalással kapcsolatosak); bérleti megállapodások; leltárak; listák malmokról és darálókról a bajai hivatal irataiban; körrendeletek, leiratok, jelentések. Az iratanyag hiányos, a segédkönyvek hiánya miatt csak átlapozással kutatható. Elhagyott javakkal kapcsolatban a pénzügyigazgatási kirendeltségek (pl. XXIV. 102. Magyar Pénzügyigazgatóság Bajai Kirendeltségének iratai, ill. a XXIV. 103. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai) anyagaiban is érdemes kutatni.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Kalicza Rezső: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Tolna megyei megbízottja iratainak (1945–1948) rendezése. In: Levéltári Szemle 1978. 1. sz. 31–33. p.

Kardos Kálmán: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága 1945–1949. Levéltári Híradó 1960. 2. sz. 53–64. p.

BKMÖL XXIV. 114. A községi állami adóhivatalok iratai 1946–1951.

b) Bácsalmási Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,16 ifm.

c) Bácsbokodi Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,18 ifm.

d) Bácsborsodi Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,02 ifm.

f) Csátaljai Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,14 ifm.

h) Csikériai Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,09 ifm.

m) Hartai Adóhivatal iratai 1950–1950. 0,03 ifm.

p) Kunbajai Adóhivatal iratai 1949–1949. 0,06 ifm.

t) Rémi Adóhivatal iratai 1949–1949. 0,05 ifm.

A II. világháború után működő adóhivatalok, az egész pénzügyi közigazgatást szabályozó 600/1927. PM sz. összeállítás alapján tevékenykedtek. Közvetlen feletteseik a területileg illetékes pénzügyigazgatóságok voltak. Főhatóságuk a pénzügyminisztérium volt. Az adóhivatal ügykörébe tartozott mindazon szolgáltatás, amelyek közadók módjára hajtandók be: az állami egyenesadók, forgalmi fogyasztási adók, illetékek kivetése, behajtása, a közadók módjára behajtandó közszolgáltatások kezelése. Szervezeti felépítésük: az együttesen és külön kezelt adók kezelői: nagy- és kisközségekben a községi adóközegek, a községi adóhivatal, községi elöljáróság voltak. Működésük bizonyos fokig módosult a megváltozott követelményeknek megfelelően. Így pl. a 4300/1945. ME sz. rendelet szerint a községi adóhivatalok kötelesek voltak hetenként jelentést küldeni az állami adóhivatalnak a búzában befizetett földadóról és a közszolgáltatások címén terményben befolyt adóról. A 151 500/1945. PM sz. rendelet értelmében a községi adóhivatalok kötelesek voltak a földadót borban is elfogadni; a bort átszámítani búzára és ennek értelmében küldeni meg az átvételi elismervényt az állami adóhivatalnak. A községi elöljáróságoknak a lakásadóval, házadóval kapcsolatos teendőivel foglalkozott a 12 410/1945. ME sz. és a 8790/1946. ME sz. rendelet. A 13 200/1948. Korm. sz. rendelet, amely a pénzügyi közigazgatás államosítása és átszervezése tárgyában intézkedett, kimondta, hogy a városi és községi adóhivatalokat állami adóhivatalokká kell átszervezni, valamint a pénzügyminisztérium által kijelölt nagy- és kisközségekben állami adóhivatalokat kell felállítani. A meglévő adóhivatalokat és forgalmi adóhivatalokat egyesítve adófelügyelőségekké kell átszervezni. A községi adóügyek állami kezelésbe vétele 1949 májusában történt. Ekkor nagyszámú községi alkalmazott került állami státusba. A Gazdasági Főtanács a költségvetési év kezdetét 1949. január 1-jétől rendelte el. A területi önkormányzatok költségvetése 1950-től az állami költségvetés szerves része lett. Tartalmazta a szorosan vett háztartási szükségleteken kívül a községi üzemek és intézmények előirányzatait is. Gondoskodnia kellett az adóhivatalok elhelyezési kiadásairól, a gazdajegyzők, a közellátási szervek, az általános iskolák, óvodák működési kiadásairól, az apaállatok fenntartásáról, a községi kórházakról, napközi otthonokról, bölcsődékről, szülőotthonokról, hegyőrökről. Az állami költségvetés jó néhány beszerzést, vásárlást elvállalt a községek számára. Így az apaállatok beszerzését, a dolgozók általános iskoláinak összes költségeit, az általános iskolák számára könyv és szemléltető eszközök beszerzését, a jegyzőgyakornokok segélyét, a hozzájárulásokat az állami és törvényhatósági útteljesítési szakaszok fenntartásához. Községi bevételként megszűnt: a bor- és húsfogyasztási adó, a szesz-és sörfogyasztási adópótlék, a szeszestital forgalmi illeték, az okirati illeték, az anyakönyvi díj, a marhalevel-kezelői különdíj, a szikvíz és vigalmi adó, a községi- és újjáépítési közmunka részesedés. Községi bevétel maradt a dobolási díj, az építési szemledíj, a mázsadíj, a piaci és vásári helypénz, a hússzemle-díj, a vágóhídi díj, a komp- és révhasználati díj, a községi ingatlanok jövedelme, és az ebadó.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A fond adóhivatali főnöki, bizalmas és általános iktatott iratokat tartalmaz.

BKMÖL XXIV. 131 Az illetékkiszabási hivatalok iratai (1946) 1959–1963 (1967). 25,61 ifm.

Az 1946–1950 közötti illetékkiszabási iratok járasonként az alábbi sorozatokra oszlanak: I. Illetékkiszabási (iktatott) iratok, II. Segédletek (betűsoros nyilvántartások), III. Adókönyvek (adófőkönyvek, forgalmiadó főkönyvek, egyéb főkönyvek, számfőkönyvek), IV. Számlafőkönyvek. A bajai illetékkiszabási hivatal a város és a Bajai járás területén volt illetékes, iratai 1946–1950 közötti évekből vannak. Irataihoz nincsenek segédletek, az anyag átlapozással kutatható.

A kiskunhalasi iratanyag 1946–1949, a bácsalmási 1946–1949, a kalocsai 1946–1950, a dunavecsei iratanyag 1947–1948-ból van. Az anyagban előforduló iratfajták: szerződések

(adásvételi, vagyonközösség-megszüntetési, ajándékozási és birtok-elkülönítési, ajándékozási és eltartási, csere- és adás-vevési, ellátási és örökösödési, haszonbérleti, házassági öröklési szerződések, örökösödési, tartási- és ajándékozási, vagyonátruházási, vagyonmegosztási); adó- és értékbizonyítványok, adófőkönyvek, ajándékozási nyilatkozat, egyezségek, erkölcsi és vagyoni bizonyítványok, hagyatéki kimutatások, hagyatéki leltárak, hagyaték tárgyalási jegyzőkönyvek, haláleset-felvétel, házassági és születési anyakönyvi kivonatok, járásbírói végzések hagyatéki ügyben, közjegyzői okiratok, személyek azonosítására kiadott községi bizonyítványok, ingatlanmegosztásról, közös ház tulajdonjogáról megállapodások, nagykorúsítási árvaszéki ügyek, közjegyzői tárgyalási jegyzőkönyvek, törvényszéki végfűtétek, ingatlanvételek és ajándékozási jogcímén tulajdonjog bekebelezés, tulajdonközösség megszüntetési, végrendeletek.

Földművelésügyi szakszervek

BKMÖL XXIV. 201. A Bács-Bodrog Vármegyei Földhivatal iratai (1945) 1949–1950. 6,79 ifm.

a) Általános iratok (1945) 1946–1950. 4,95 ifm.

b) Ingatlanforgalmi Bizottság (IFR) iratai 1949–1950. 1,6 ifm.

c) Ingatlanfelajánlás (MIR) iratai 1949–1949. 0,24 ifm.

A földreformot elrendelő 600/1945. ME sz. rendelet I. végrehajtási utasítása, tehát a 33 000/1945. FM sz. rendelet 48. §-a a megyei földbirtokrendezési tanácsok mellé, azok hivatali működésének biztosítására földhivatalokat állított fel. A megyei földhivatal az Országos Földhivatal felügyelete alatt állt. A 13 2000/1947. FM sz. rendelet értelmében a Megyei Földbirtokrendező Tanács 1947. február 1-jei hatállyal vette át az 1947. évi V. törvénnyel megszüntetett megyei földbirtokrendező tanácsok és a községi földbirtokrendező tanácsok hatáskörét mint elsőfokú földbirtokrendező hatóság. Feladata a nagybirtokrendszer megszüntetését és a parasztság földhöz juttatását szabályozó 1945. évi VI. tc., a földosztásról szóló 600/1945. ME sz. és a 2400/1945 FM sz. rendelet szellemében a családi otthon létesítésére szükséges házhelyekről való gondoskodás, a gazdasági, közegészségügyi, kulturális és egyéb közérdekű intézmények létesítéséhez szükséges telkek biztosítása volt, a németek kitelepítése folytán üresen maradt gazdaságokba történt betelepítéssel. Feladatuk volt az 1946. évi IX. tc. és az ezeket kiegészítő és módosító törvényekben és rendeletekben szabályozott földbirtok rendezési ügyek befejezése is.

A megyei földhivatalok jelentősége akkor növekedett meg jelentősen, amikor 1947. február 1-jétől, az 1947. évi V. tc. és a 132 000/1947. FM sz. rendelet értelmében a községi földigénylő bizottságok megszűntek, feladatukat és hatáskörüket, továbbá a megyei földbirtokrendező tanács hatáskörét a megyei földhivatalok vették át. Feladatai közé tartozott többek között községi földigénylő bizottságok megváltási, elkobzási és felhasználási javaslatainak elbírálása, a fasiszta szervezetek tagjai birtokainak felosztása, a háborús szerzemények felhasználása, a kataszteri tiszta jövedelem megállapítása. A *Földbirtok-politikai Osztály* közvetítette az OFH által kiadott irányelveket a helyi földbérlő és földigénylő bizottságok felé. A földreform céljainak megvalósítása érdekében létrehozott *Földbirtokrendező Alapot Kezelő Osztály-Földalapi Osztály* vagyona egyrészt a megye területén elkobzott javakból, másrészt állami támogatásból állt. Az osztály az általa kezelt vagyonból fedezte a földreform munkálataihoz kapcsolódó mérnöki munkák költségeit, hozzájárult az Országos Földhivatal fejlesztési terveihez, és döntött az elkobzott ingatlanok haszonbérleti ügyeiben. Munkáját a földhivatal vezetője és a Földbirtokrendező Tanács gazdasági szakértője ellenőrizte. A *Műszaki Osztály*, a földhivatal felállításakor csak nagy nehézségek árán tudta feladatait ellátni, mert a hatalmas vármegyében rengeteg volt az elvégzendő feladat. Az ideiglenesen alkalmazott mérnökök birtokbaadási jegyzőkönyvvel számoltak el a végzett munkájukról. A *Telekkönyvi Osztály* a földosztás

helyszínén működött, és ellenőrizte a birtokbaadási jegyzőkönyvek alapján a kiosztott földek telekkönyvezését. Végezték a kitelepített svábok ingatlanainak telekkönyvezését.

A megyén belüli telepítéseket a megyei földbirtokrendező tanácsok végezték, a csoportos telepítéseket pedig, amelyek az ország más területeiről áttelepülőket érintették, az Országos Földbirtokrendező Tanács intézte. A jelentkezést azonban ezekben az esetekben is a községi földigénylő bizottságokhoz kellett beadni, amelyek ezekben az ügyekben elsőfokú döntési jogkörrel rendelkeztek. Ezek a telepítések szoros összefüggésben voltak a hazai német nemzetiségű lakosságot ért jogkorlátozó intézkedésekkel, majd kitelepítésükkel. Ezért az egyes telepítési formákat nehéz elkülöníteni egymástól, különösen a helyi, a megyén belüli telepítéseket. Az országon belüli telepítéseket sem lehetett azonban a németek kitelepítése, ill. a szlovák–magyar lakosságcsere befejezése előtt lezárni. Ezeknek a telepítéseknek a bázisát ugyanis a földreformrendelet értelmében elkobozható földek és házak jelentették. Az 5300/1947. ME sz. rendelet – a Magyarország és Csehszlovákia közötti lakosságcsere tárgyában létrejött megállapodás (1946. évi XV. tc.) végrehajtásával kapcsolatos egyes kérdések ideiglenes rendezése – értelmében a Németországba áttelepítettek vagyonának leltározása és átvétele, ill. a Csehszlovákiából áttelepített magyarok gondozása és letelepítése a megyei földhivatalok *Telepítési Csoportjának* hatáskörébe került. E feladat ellátására a járási főjegyzőből (polgármesterből), a pénzügyigazgatóból és az államrendőrség egy-egy képviselőjéből telepítési bizottságok alakultak. A magyarországi németekre azonban már kitelepítésük előtt, a földosztás folyamán fokozottan figyelt a hatalom. A mezőgazdasági ingatlanok haszonbérbeadását 1945 és 1947 között a kishaszonbérletiek érdekében több rendelet szabályozta. Maximálták a bérösszeget és előnyt élveztek a kishaszonbérletiek. A bérlemény nagyságát viszont nem korlátozták. A 9000/1948. Korm. sz. rendelet döntött végül a kishaszonbérletek sorsáról. Az államot a rendelet szerint előhaszonbérlet illette meg. Az előhaszonbérlet kérdésében a községi földbérlet bizottság határozott. A *Haszonbérleti Ügyosztálynak és a Földbérlet Fellebbezési Bizottságnak (FFB)* elsősorban a községi földbérlet bizottságoktól fellebbezett ügyekben kellett döntenie, valamint a megyei Közigazgatási Bizottság gazdasági albizottságához korábban érkezett haszonbérleti ügyekben kellett határoznia. Feladata a haszonbérletek államosítása volt.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Nemes Nagy József: A földreform végrehajtása során igénybevett és kiosztott ingatlanok telekkönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjteménye (iratmintákkal.) Budapest, 1947.

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993.

Jenei Károly: A földigénylő bizottságok (1945–1947). In: Levéltári Közlemények. Budapest. 1970. 133–166. p.

Korom Mihály: Az atlanti Chartától a potsdami kollektív büntetésig. A magyarországi német kitelepítés történetéhez. In: Századok. 1998/III. 553–583. p.

A földművelési szakigazgatás története 1867–1948. Szerk.: Dr. Pataky Ernő. Budapest, 1970.

Bács-Bodrog Vármegye Földbirtokrendező Tanácsát a 600/1945. ME sz. rendelet hozta létre. Iratanyagát az 1947. febr.1-jei 32 000/1947. FM sz. rendelettel alakított Bács-Bodrog Vármegyei Földhivatal vette át. A két szerv anyaga annyira összefonódott, hogy a rendezés folytán azt elkülöníteni nem lehetett. Iktatott irataihoz korabeli segédletek (iktató- és mutatókönyvek) vannak. A népbírósági ítélet után elkobzott mezőgazdasági és egyéb ingatlanokról leltározási könyv 1945–1949-ből van. Az iktatott iratok között a Bajára, a Bajai járás településeire (Bácsalmás, Bácsbokod, Bácsborsód, Bácsszentgyörgy, Bátmonostor, Csátalja, Csikéria, Kunbaja, Szeremle) vonatkozó házhelyrendezéssel kapcsolatos iratok (kiosztás, házhelyigénylők összeírása, birtoklapok, kiosztási birtokívek, vázrajzok, a kitelepített németek után visszamaradt házakban felvett leltárak), a volt és új tulajdonosok jegyzékei találhatók.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 66., 93–95., 100. p.

BKMÖL XXIV. 202. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Földhivatal iratai 1949–1950. (1951). 4,47 ifm.

a) Általános iratok 1949–1950 (1951). 1,4 ifm.

b) Ingatlanforgalmi Bizottság /IFR/ iratai 1949–1949. 2,83 ifm.

c) Ingatlanfelajánlás /MIR/ iratai 1949–1949. 0,24 ifm.

Kecskemét város és környékbeli pusztáinak, közigazgatási kirendeltségeinek és az alább felsorolt községeknek a házhelyrendezéssel kapcsolatos iratai található (leltár és juttatási tervezet az elkobzott vagy megváltott épületekről, gazdasági felszerelési tárgyakról, kiosztási földkönyvek, kiosztási birtokívek, vázrajzok, házhelykiosztás, házhelyigénylők összeírása, birtoklapok) Bátya, Drágszél, Dunaszentbenedek, Fajszt, Foktó, Fülöpháza, Géderlak, Hajós (Érsekhalom), Izsák, Jakabszállás, Kecskemét (Kadafalva, Szikra-Nyárlőrinc Koháriszentlőrinc, Köncsögpusztá, Külsőballószög, Helvécia, Matkópuszta, Szarkás, Városföld), Kerekegyháza, Ladánybene, Lajosmizse, Miske, Öregcsertő, Orgovány, Pirtó, Soltvadkert, Ókécske, Újkécske, Kunbaracs, Zagyvarékas településekre vonatkozóan. Kimutatást tartalmaz az 1945-ben végrehajtott földbirtokreformról Délpest vármegyében (66 község nevét, területét, igénybevett ingatlanok területét, mezőgazdasági igényjogosultak, juttatottak számát, házhely, legelő és állami mintagazdaság részére juttatott területeket).

Az iktatott iratokhoz iktatókönyv és mutatókönyv áll rendelkezésre.

BKMÖL XXIV. 203. Az Észak-Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megyei Földhivatal iratai 1947–1948. 0,06 ifm.

Az igen kevés iktatott irat Délpestmegye két településére Kunszentmiklós és Tass községekre vonatkozik.

BKMÖL XXIV. 204. A Dél-Pest Megyei Földhivatal iratai 1947–1948. 6,48 ifm.

A Délpestmegyei Földhivatal 1947. február 1-jén a 13 200/1947 FM sz. rendelet alapján alakult. A fondban körlevelek, utasítások, összeírások, házhelyigénylések és házhelyjuttatások, föld- és épületjuttatások, leltárak, földosztással kapcsolatos jelentések található. Telepítésre vonatkozó adatokat tartalmaz a megye településeire, többek között Császártöltés, Hajós és Harta községekre vonatkozóan is. Harta és Hajós községek irataihoz levéltárban készült személynév-mutató segíti a kutatást. Az iktatott iratokhoz irattári segédletek, iktató- és mutatókönyv állnak rendelkezésre. Az iratok holléte a mutató segítségével állapítható meg, mert a csomószámot az adja. A Délpestmegyei Földbirtokrendező Tanácstól átvett iratokhoz tartozó segédkönyveket folytatólagosan használták.

Irodalom:

Balanyi Béla: A Délpestmegyei Földbirtokrendező Tanács iratai a Kecskeméti Állami Levéltárban. In: Levéltári Híradó, 1960. 1. sz. 42–50. p.

BKMÖL XXIV. 205. A Bács-Kiskun Megyei Földhivatal iratai (1877) 1949–1978. 9,37 ifm.

a) Általános iratok (1877) 1950–1978. 7,63 ifm.

b) Ingatlanforgalmi Bizottság (IFR) iratai 1950–1950. 1,44 ifm.

c) Ingatlanfelajánlás (MIR) iratai 1949–1950. 0,3 ifm.

a) A Földhivatal általános iktatott iratokhoz iktató- és mutatókönyv áll rendelkezésre. Az 1950-es mutató tartalmazza a Bács-Bodrog Vármegyei és a Bács-Kiskun Megyei Földhivatal iratait is. Igen hiányosan kerültek a levéltárba a földhivatali térképek, helyszínelési vázlatok, határleírások, kiosztási földkönyvek és birtokívek, birtokváltozások, telekhatósági végzések 1877–1978-ig. Ezekhez települések szerinti jegyzék áll rendelkezésre.

Még az 1950-es iratokban található kimutatás a császártöltési ingatlan-hasznosításról, névjegyzék a csátaljai kitelepített német lakosságról, továbbá a Hartáról Németországba kitelepítettekről, a Hartára, Bácsalmásra, Csátaljára betelepített felvidékiekről,

b) Megszervezésére a 13 100/1948. Korm. sz. rendelet alapján, és a 284/1950. MT sz. rendelet 10. §-a alapján szűnt meg.

c) Az Ingatlanfelajánlás 1949–1950. évi mutatókönyve a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 1949. évi MIR iratait is tartalmazza.

BKMÖL XXIV. 265. Községi termelési bizottságok iratai 1945–1949. 0,92 ifm.

b) A Bajai Termelési Bizottság iratai 1945–1945. 0,01 ifm.

c) A Bácsalmási Termelési Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

d) A Csávolyi Termelési Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

A földművelésügyi miniszter 1945 tavaszán elrendelte a termelési bizottságok felállítását. Minden városban és községben termelési bizottságokat kellett alakítani, és voltak járási, ill. megyei termelési bizottságok. A termelés indulásához legszükségesebb eszközöket úgy kellett elosztani, hogy a termelés minél előbb megindulhasson. A termelési bizottságok megalakítását a 30 300/1945. FM és a helyébe lépő 22 500/1945. FM és a 22 681/1945. FM sz. rendeletekkel írták elő. A termelési bizottságok ügykörébe tartozott a termelési terv általános alapelveinek kidolgozása, s annak végrehajtásáról jóváhagyása után gondoskodniuk kellett. Az egyes járások szükségleteinek és feleslegeinek összehangolását is végezték. Az egész vármegye területén rendelkezési joguk volt. A kötelező termesztés alól felmentést adhattak, a járási és községi termesztési bizottságok pedig alá voltak nekik rendelve. Feladatai: a dohánytermelés szabályozása, a takarmánytermelés előmozdítása, tavaszi vetési munkák biztosítása, kishaszonbérleti ügyek, mezőgazdasági üzemanyag biztosítása, cséplőgépek karbantartása, szántási hitelek felhasználásának ellenőrzése, megműveletlen területek ellenőrzése és azok művelésének biztosítása, őszi betakarítási munka biztosítása, vetőmag és munkaerő, valamint a termelési eszközök biztosítása.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Oktatásügyi igazgatás szakszervei

BKMÖL XXIV. 504. A Bács-Bodrog Vármegyei Szabadművelődési Felügyelőség iratai 1947–1949. 2,04 ifm.

Szabadművelődési tanácsok létrehozásáról a 720/1946. ME sz. rendelet intézkedett. Főhatóságuk a vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. Ügykörük helyi szinten alapjában véve azonos volt a kerületi tanácsok ügyköreivel. Az iskolán kívüli nevelés minden, az illető várost vagy községet érintő kérdésében a szabadművelődési ügyvezető tanácsadó szervei voltak az illetékesek. Nevét a – 10640/1948. Korm. sz., az iskolán kívüli nevelés szerveinek újjáalakítása tárgyában kiadott rendelettel – Bizottságra módosították. A járási bizottságnak tagjai voltak a járási főjegyző, a járási tisztiorvos és a járási szociális titkár. A 4320/1949. MT sz. rendelet értelmében szűntek meg. Jogutódaik a népnevelési bizottságok (megyei, helyi, községi, megyei városi) lettek.

A kerületi szabadművelődési tanácsok létrehozásáról is a 720/1946. ME sz. rendelet intézkedett. Ügykörükbe tartozott figyelemmel kísérni az iskolán kívüli nevelés állapotát kerületükben, s a felügyelő felkérésére vagy saját kezdeményezésükre az iskolán kívüli nevelésnek, a kerületet érintő minden kérdésében véleményt vagy javaslatot készíteni. A kerületi tanácsok az iskolán kívüli nevelés országos jelentőségű kérdéseiben tett javaslatait a felügyelő útján, az iskolán kívüli nevelés terén tapasztalt és a felügyelő által nem pótolható hiányokra, ill. nem orvosolt hibákra vonatkozó

észrevételeit pedig közvetlenül az Országos Szabadművelődési Tanács elé terjesztették. Tagjai voltak a pártok képviselői, a kerület székhelyén működő társadalmi szövetségek képviselői; az alispán, a thj. város polgármestere, a tisztí főorvos, a tankerületi főigazgató, a tanfelügyelő, a gazdasági felügyelő, az ipari felügyelő, a háziipari felügyelő, a kerületben jelentős kultúrmunkát végző társadalmi, tudományos, irodalmi, művészeti egyesületek és más szervezetek egy-egy képviselője. Háromévenként újjáalakultak. A 4320/1949. MT sz. rendelet értelmében szűntek meg.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A fond tartalmaz tájékoztatást az olvasás-írási mutatók felhasználására, a szabadművelődési felügyelő feljegyzéseit, jelentéseit, adatokat kiállítások rendezéséről, kultúrtaanfolyamok szervezéséről, népkönyvtári, vándorkönyvtári programok szervezéséről. Továbbá Katymár községi alsófokú szabadiskola haladási naplóját, Baja, Bátmonostor, Jánoshalma, Vaskút, Bácsbokod, Bácsalmás, Hercegszántó, Katymár, Csávoly, Madaras, Sükösd, Tompa, Kelebia, és más megyei településről, adatokat a tanfolyam költségeiről.

BKMÖL XXIV. 506. Pest vármegye Kiskőrösi körzetének szabadművelődési felügyelője Kiskőrös iratai 1946–1948. 0,38 ifm.

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

BKMÖL XXV. 16. A Bajai Népbíróság iratai 1945–1947. 4,7 ifm.

A háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonását a győztes, szövetséges nagyhatalmak döntötték el a II. világháború után. Kezdeményezték egy nemzetközi törvényszék, s szerte Európában, a háborúban részt vett államokban népbíróságok felállítását. A népbíráskodás az európai történelem része. A magyarországi népbíróságok felállításáról az Ideiglenes Kormány 1945. febr. 5-én kibocsátott 81/1945. ME sz. rendelete határozott. A rendelet általános részének 1. §-a megállapítja a jogszabály visszaható erejét, vagyis, hogy a benne körülírt bűncselekmények büntethetőek annak ellenére, hogy elkövetésük idején esetleg még nem voltak törvénybe ütközők. Hatásköre polgári személyekre, a fegyveres erők tagjaira, külföldi állampolgárokra és fiatakorúakra egyaránt kiterjedt. Az 1919-ben és utána elkövetett politikai gyilkosságok esetében, amelyek üldözhetőségét az előző rezsim akadályozta, az elévülés 1944. december 21-én vette kezdetét. A rendelet különös része a háborús és a népellenes bűncselekmény és bűnös pontos fogalommagyarázatát adja, majd a népbíróság, a népbíróság, valamint a Népbíróságok Országos Tanácsának felépítését és működését írja le. A magyarországi népbíróságok a rendes bíróságok mellett működő külön tanácsként álltak fel minden törvényszéki székhelyen. Az ítélezési folyamatban részt vettek: a politikai pártok által delegált népbírák, a tanácsvezető bíró, a népbírák. A népbírósági tanácsokba delegált népbírákat a politikai pártok tagjaik sorából jelölték. Jelöléseiket a főispánhoz küldték, aki javaslatétel okán továbbította ezeket a helyi nemzeti bizottsághoz. A tanácsban az egyedüli jogi szakember a vezető bíró volt. Vezette a tárgyalást, szaktanácsokat adott, de a bűnösség megállapítására, az ítélet mértékére vonatkozó döntési folyamatban, a szavazásban nem, vagy csak különleges esetekben vehetett részt. Ha nem értett egyet a népbíróság döntésével, különvéleményt nyújthatott be a Népbíróságok Országos Tanácsához, amely a népbíróságok egyetlen fellebbezési fóruma volt. A népbíróságok a hozott ítéletekről rendszeresen jelentést tettek a felettes szervnek, az Igazságügyi Minisztériumnak.

Irodalom:

Lukács Tibor: A magyar népbírósági jog és a népbíróságok 1945–1950. Budapest, 1979.

Bernáth Zoltán: Justitia tudathasadása. Budapest, 1993.

Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete” 1944–1948. Budapest, 1977.

Népbíróóságokra vonatkozó jogszabályok: 1440/1945. ME sz. r., 1945. évi VII. tc., 1946. évi VII. tc.

Az országban egykor működött 25 népbíróóság közül három, a PPSK vm. területén tevékenykedő Kalocsai és Kecskeméti Népbíróóság, valamint a csonka Bács-Bodrog vm.-ében működő Bajai Népbíróóság iratai találhatóak a levéltár őrizetében. E népbíróóságok 1945 tavaszán kezdték meg munkájukat, és 1948 folyamán szűntek meg, a kalocsai és a bajai januárban (3800/1948. IM sz. r.), a kecskeméti pedig októberben (108 672/1948. IM sz. r.). A Kalocsai Népbíróóság területére a megszűnés után a Kecskeméti, a Bajai Népbíróóság területére a Szegedi Népbíróóság terjesztette ki illetékességét. A Kecskeméti Népbíróóság megszűnése után iratai és befejezetlen ügyei a Budapesti Népbíróósághoz kerültek. 1951. január 1-jétől a megyei bíróságok ítéleztek a háborús és népellenes bűncselekményekben.

A Bajai Népbíróóság 1948 januárjában megszűnt, befejezetlen ügyeit, bár a jogerős ítélet 1948–1949–1950-ból származik, ahhoz az évhez helyeztük, amelyben (a meglévő segédkönyvek szerint) a Bajai Népbíróóság az ügyet tárgyalni kezdte. 1948-ból sem lajstrom, sem névmutató nem áll rendelkezésünkre. A peres iratok szürke dossziéin megtalálhatók az ügyszámok, a vádlottak nevei. Főbb irattípusok: rendőrségi iratok: feljelentések, nyomozati jegyzőkönyvek (gyanúsítottak, tanúk vallomásai); népügyészségi iratok: jegyzőkönyvek, vádiratok; népbíróósági iratok: tárgyalási, főtárgyalási jegyzőkönyv, tanácskozási jegyzőkönyv, ítélet, különvélemény v. bírói észrevétel; szakvélemények: orvosi, írásszakértői; a NOT ítéletei, határozatai; ítélet végrehajtásra vonatkozó iratok: értesítések börtönintézetektől stb.; kérvények: kegyelmi kérvény, perújrafelvételi kérelem, letartóztatásban eltöltött időnek a büntetésbe történő beszámítására vonatkozó kérvények, szabadlábra helyezésre vonatkozó kérelmek; egyéb mellékletek: fényképek, tagsági könyvek, levelek, igazolások, igazolási bizottságok jegyzőkönyvei, anyakönyv-másolatok, újságok, publikációk stb.

A fond adatokat tartalmaz az igazságügyi szervek működéséről, a II. világháborús időszak eseményeiről, kitelepített személyekről, a negyvenes évek zsidóellenes intézkedéseiről, egyesület- és párttörténetekhez, a koalíciós évek pártharcairól, az államrendőrség tevékenységéről. A teljes anyag kutatható, a keresést egy kötet főlaajstrom (1945–1947) és egy kötet névmutató (1945–1947) könnyíti meg. A Bajai Népbíróóság történetéhez lásd még: a VII. 1. a) A Bajai Törvényszék iratai. Elnöki iratok és a XVII. 8. A Bajai Nemzeti Bizottság iratait is.

Irodalom:

Tánczos-Szabó Ágota: Népbíróóságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. [Szerk. Szabó Attila]. Kecskemét, 2005. 315–332. p.

BKMÖL XXV. 17. A Kalocsai Népbíróóság iratai 1945–1947. 3 ifm.

Kalocsán a népbíróóság 1948 januárjában megszűnt, befejezetlen ügyeit a Kecskeméti Népbíróóság vette át. Ha az ítéletet még a Kalocsai Népbíróóság hozta meg, a befejezett ügyek ebbe a fondba kerültek. Az áthelyezésre utaló jelzést a Kecskeméti Népbíróóság lajstromkönyvében találjuk. A teljes anyag kutatható, a keresést mindössze egy ügykönyv (1945–1947) segíti. A Kalocsai Népbíróóság történetéhez lásd még: VII. 2. a) A Kalocsai Törvényszék iratai. Elnöki iratok és a XVII. 43. A Kalocsai Nemzeti Bizottság iratait is.

BKMÖL XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróóság iratai 1945–1948. 4,15 ifm.

Kecskeméten a népbíróóság 1948 októberében megszűnt, befejezetlen ügyeit a Budapesti Népbíróóság vette át. A Kecskeméti Népbíróóság anyagában vannak elnöki iratok is, ezek a periratok között találhatóak. A szerv működésére vonatkozó egyéb információk a Kecskeméti Törvényszék elnöki irataiból szerezhetők. A teljes anyag kutatható, a keresést segédkönyvek könnyítik meg. A Kecskeméti Népbíróóság történetéhez lásd még: a XXV. 30. a) A Bács-Kiskun Megyei Bíróság (Kecskeméti Törvényszék 1950-ig) iratai. Elnöki iratok és a XVII. 46. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság iratait is.

BKMÖL XXV. 23. A Bajai Népügyészség iratai 1945–1948. 1,15 ifm.

Minden népbíróság mellett 2 népügyésszel működő népügyészség működött. A népügyész feladata volt: a nyomozás lefolytatása az ügyben, a vádirat benyújtása, és fellebbezés minden esetben, ha az ítélet az 5 évet nem érte el. A népügyészségek a 81/1945. ME sz. r. alapján jöttek létre, felettes szervük a Népfőügyészség volt. A népügyészeket az igazságügyi miniszter nevezte ki bírói, ügyvédi vagy jogtudori vizsgával, oklevéllel rendelkező személyek közül a helyi nemzeti bizottságok ajánlása alapján. A népügyész feladata az előzetes letartóztatások elrendelése volt, a vádirat elkészítése, és a fellebbezés. A népügyészségeket az 1947. évi XXXIV. tc. szüntette meg.

A Bajai Népügyészség megalakulásának pontos dátumát nem ismerjük. A korabeli 1945. évi lajstrom első bejegyzésénél az április 23-ai dátum van feltüntetve. Az 1947–1948-as korabeli népügyészségi lajstromot februárban zárták le, az utolsó bejegyzésének dátuma: január 20-a. A Bajai Népügyészség feladatkörét a 40 500/ 1949. IM sz. r. alapján az illetékes államügyészség vette át.

A fond év és iktatószám szerinti sorrendbe rendezett (nevekkel ellátott) aktákat tartalmaz, amelyekben népügyészségi eljárások dokumentumai találhatóak: feljelentések, rendőrségi és népügyészségi tanúvallomások, megkeresések, továbbküldő, megszüntető határozatok, vádiratok, esetenként népbírósági ítéletek. A fond iratanyagának állapota jó, kutatható. A kutatást korabeli segédkönyvek (3 kötet főljajstrom és 3 kötet mutatókönyv) könnyítik meg. Forrásértéke jelentős, de mivel a Bajai Népbíróság iratai szintén tartalmaznak bajai népügyészségi dokumentumokat, érdemes a két iratanyagot együttesen kutatni.

BKMÖL XXV. 24. A Kalocsai Népügyészség iratai 1945–1948. 0,83 ifm.

A Kalocsai Népügyészség megalakulásának és megszűnésének pontos időpontját nem ismerjük, de valószínű hogy itt is 1945 tavaszán. Az utolsó népügyészségek feladatkörét a 40 500/1949. IM sz. rendelet alapján vették át az illetékes államügyészségek. 1947 folyamán a Kalocsai Népbíróság megszűnt, a népügyészség azonban 1948-ban még működhetett, hiszen maradt (bár csak egyetlen egy) irata ebből az évből.

Az iktatott iratok eredeti rendje a segédletek hiányában és az iratborítókon feltüntetett sokféle szám miatt nem rekonstruálható, ezért a tájékozódás megkönnyítésére éveken belül az iratok a vádlottak nevei szerint szigorú betűrendbe kerültek. A fond iratanyagának fizikai állapota rossz. A dokumentumok – a levéltárban történt elhelyezést megelőző nem megfelelő tárolás következményeként – penésszel fertőzöttek, szennyezettek, lapjaik sérültek, töredezetek. A kutatás, korabeli segédkönyvek hiányában, csak átlapozással lehetséges. Az iratok forrásértéke jelentős, de mivel a Kalocsai Népbíróság iratai (lásd XXV. 17.) zömmel ugyanezen vádlottak aktáit, bennük az ügyekre vonatkozó népügyészségi dokumentumokat is tartalmazzák, érdemes a jobb állapotú népbírósági iratanyagot kutatni.

BKMÖL XXV. 25. A Kecskeméti Népügyészség iratai 1945–1948. 0,44 ifm.

Az iratok eredeti rendje a segédletek hiányában és az iratborítókon feltüntetett sokféle szám miatt nem rekonstruálható, ezért a tájékozódás megkönnyítésére a fondon belül a pertinencia elvét érvényesítettük, így az egyes éveken belül az iratok szigorú betűrendbe kerültek.

A fond év és iktatószám szerinti sorrendbe rendezett ügyiratokat tartalmaz, amelyekben népügyészségi eljárások dokumentumai találhatóak: feljelentések, rendőrségi és népügyészségi tanúvallomások, megkeresések, továbbküldő, megszüntető határozatok, vádiratok, esetenként népbírósági ítéletek. A fond iratanyagának fizikai állapota rendkívül rossz. A dokumentumok – a levéltárban történt elhelyezést megelőző nem megfelelő tárolás következményeként – penésszel

erősen fertőzöttek és szennyezettek. Forrásértéke jelentős, de mivel a Kecskeméti Népbíróság iratai (lásd XXV. 18.) zömmel ugyanezen vádlottak aktáit, bennük az ügyekre vonatkozó népbürokráciai dokumentumokat is tartalmazzák, érdemes inkább a jobb állapotú népbírósági iratanyagot kutatni.

BKMÖL XXV. 30. A Bács-Kiskun Megyei Bíróság (Kecskeméti Törvényszék 1950-ig) iratai (1945) 1950–1968 (1975). 64,7 ifm.

a) Elnöki iratok (1945) 1950–1968 (1975). 29,95 ifm.

b) Peres iratok 1950–1959. 27,31 ifm.

c) Cégbírósági iratok 1945–1952 (1953). 7,44 ifm.

Lásd BFL VII. és BKMÖL VII. 1. Az elnöki iratokban 1946-ban a népbíróságokra vonatkozó rendeletek találhatóak: 1945–1954 igazságügy-miniszteri rendeletek, majd 1955-től utasítások, 1945–1949 között ítélőtáblai elnöki rendeletek, 1945-től törvényszéki/bírósági elnöki bizalmas és elnöki rendeletek, rendelkezések, levelezések, intézkedések, jelentések, polgári és büntető kollégiumi ülések, bírósági értekezletek jegyzőkönyvei, a bírósági munka megjavítására irányuló javaslatok, járásbíróságok ügybeosztása, járásbírósági felügyeleti vizsgálati jegyzőkönyvek, végrehajtók ügykezelésének vizsgálata, a törvényszék/bíróság, a járásbíróságok ellen tett panaszok, személyi ügyek iratai. A peres iratok „B” büntető iratai kerültek levéltárba. A cégbíróságok iratok 1947-ben újraserkesztett cégbírósági jegyzékében egyéni és társas cégekre találunk 1945 előtti időszakra is utaló adatokat, amelyek gazdaság- és társadalomtörténeti értékkel bírnak.

BKMÖL XXV. 62. A Bajai Államügyészség (Városi és Járási Ügyészség) iratai 1945–1969. 26,18 ifm.

Lásd: BFL VII. 17. Az 1947–1948-as elnöki iratokban népbírósági ítéletek lehetnek. Vádemelés különböző ügyekben: lopás, hatósági közeg elleni erőszak, vérfertőzés, sikkasztás, rablás, orgazdaság, emberölés, az orosz hadsereg által a lakosságtól összeszedett, majd kivonulásuk után visszamaradt ingóságok tárgyainak eltulajdonítása (1945), beszolgáltatási kötelezettségnek elmulasztása (1947–1948), tiltott határátlépés (Jugoszláviából Magyarországra jövők, és itt befogadottak egyedi ügyei pl. 1947-ből), stb.

BKMÖL XXV. 63. A Kalocsai Államügyészség (Városi és Járási Ügyészség) Általános iratai 1945–1969. 26,82 ifm.

Az 1947–1948-as elnöki iratokban népbírósági ítéletek vannak. Az általános iktatott iratok iktató és mutatókönyvek segítségével kutathatók. Vádemelés különböző ügyekben: lopás, hatósági közeg elleni erőszak, vérfertőzés, sikkasztás, rablás, orgazdaság, emberölés, az orosz hadsereg által a lakosságtól összeszedett, majd kivonulásuk után visszamaradt ingóságok tárgyainak eltulajdonítása (1945), beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása (1947–1948), tiltott határátlépés (Jugoszláviából Magyarországra jövők, és itt befogadottak egyedi ügyei pl. 1947-ből), stb.

BKMÖL XXV. 64. A Kecskeméti Államügyészség iratai 1945–1960. 49,7 ifm.

1945–1951 közötti iktatott iratokhoz lajstrom- és mutatókönyvek vannak, vádkönyvek pedig 1945–1948-ból.

BKMÖL XXV. 151. A Bácsalmási Állami Közjegyző iratai (1936) 1953–1962. 6,31 ifm.

A Bácsalmási járás területén volt illetékes. Közjegyzői okiratok – 1936 és 1949 közötti időszakból – terjedelme 1,44 ifm., amelyek iktatott iratok. A hagyatéki iratokban a személyes adatokon, az ingó és ingatlan vagyon adatain túl, telepésekre és kitelepítettekre vonatkozó adatok is vannak.

BKMÖL XXV. 153. A Bajai Közjegyző (I–II. Számú) Iroda iratai (1947) 1953–1974 30,67 ifm.

Az 1950 előtti időszakra csupán 1 kötet 1947–1955-ös mutatókönyv került levéltárba, iratok nem.

XXVI. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

BKMÖL XXVI. 51 A Bajai III. Béla Gimnázium iratai 1949–1954. 0,55 ifm.

A fondban az iskola ügyviteli iratai vannak 1949-ből.

BKMÖL XXVI. 53. A Kiskunfélegyházi Állami I. László Gimnázium iratai 1948–1951. 0,17 ifm.

Levéltárba igen kevés irat került. Még jelenleg is a gimnázium őrizetében vannak az egészen korai időkből (1800-as évek második feléből) származó iskolai dokumentumok, anyakönyvek is, valamint az 1951 után keletkezett iratok. A fond a gimnázium államosítása utáni ügyviteli iktatott iratokat, és az azokhoz tartozó iktató- és mutatókönyveket tartalmazza.

BKMÖL XXVI. 56. A Bajai Állami Leánylíceum iratai 1947–1964. 1 ifm.

BKMÖL XXVI. 58. A Bajai Állami Tanítóképző Intézet iratai 1947–1956. 1,08 ifm.

BKMÖL XXVI. 59. A Kecskeméti Állami Tanítóképző Intézet iratai 1948–1960. 4,15 ifm.

BKMÖL XXVI. 60. A Kecskeméti Dolgozók Tanítóképzőjének iratai 1946–1953. 0,02 ifm.

BKMÖL XXVI. 61. A Kecskeméti Tanítónőképző Intézet iratai 1948–1959. 2,96 ifm.

BKMÖL XXVI. 63. A Kecskeméti Állami Kereskedelmi Középiskola iratai 1948–1949. 0,05 ifm.

BKMÖL XXVI. 64. A Bajai Állami Kertészeti Középiskola iratai (1944) 1945–1947. 0,05 ifm.

BKMÖL XXVI. 65. A Kalocsai Állami Tanítóképző Intézet iratai 1948–1957. 1,73 ifm.

BKMÖL XXVI. 69. A Kecskeméti Bányai Júlia Gimnázium iratai 1945–1963. 0,33 ifm.

Iktatott iratok 1945-ből, 1948–1952, jegyzőkönyvek 1948–1960 vannak.

BKMÖL XXVI. 70. A Kecskeméti Állami Óvónőképző Intézet iratai 1948–1967. 5,69 ifm.

BKMÖL XXVI. 71. A Kalocsai Állami Óvónőképző Intézet iratai 1948–1955. 0,6 ifm.

BKMÖL XXVI. 72. A Kiskunfélegyházi Dolgozók Tanítóképzőjének iratai 1945–1947. 0,03 ifm.

Az önhibájukon kívül tehetségüknek megfelelő képzésben nem részesült felnőtt dolgozók iskolai képzésére hozták létre az ún. dolgozók iskoláit. A szorgalmi időszak 6 hónapos volt, a tanórák a délutáni és az esti órákban voltak. Naptári évenként két osztályt lehetett elvégezni, felvehetők

voltak a 18–45 év közötti dolgozó férfiak és nők. A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter a 24 800/1946. rendeletével engedélyezte a Kiskunfélegyházi Magyar Állami Líceum és Tanítóképző-intézetben, mint anyaintézetben, a dolgozók tanítóképzője első osztályának megnyitását. 1946. március 5-én megnyílt az első osztály. A csekély érdeklődéssel kísért iskolatípus az 1948/49-es tanévben fejezte be működését, ekkor a dolgozók tanítóképzőjének csak az V. osztálya nyílt meg, 1949 júniusában 11 fő kapott tanítói oklevelet.

A fondban csak iktatott iratok találhatók az 1945/46-os és az 1946/47-es tanévekből. Az iratokhoz nincsen sem iktató, sem mutató. A középszinten rendezett iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL XXVI. 116. A Bácsalmási Vörösmarty Mihály Állami Általános Iskola iratai 1948–1963. 2,64 ifm.

BKMÖL XXVI. 601. A Bácsbokodi Állami Gazdaképző Intézet iratai 1948-1949 (1950). 0,03 ifm.

BKMÖL XXVI. 603. A Kecskeméti Óvónőképző Intézet iratai 1948–1967. 5,58 ifm.

Iratainak jelentős részét szakdolgozatok teszik ki. Osztályozónaplók 1948–1953-ból, vegyes tárgyú iskolai ügyviteli iratok 1950–1964-ből vannak.

BKMÖL XXVI. 606. A Kalocsai Állami Óvónőképző iratai 1948–1955. 0,6 ifm.

A Kalocsai Érseki Óvónőképző jogutódja. Az államosítást követően neve többször változott. 1948/49-ben a neve Állami Óvónőképző. 1949/50-ben Állami II. Sz. Pedagógiai Gimnázium óvónői és tanítónői tagozattal. 1950/51-ben Állami Óvónőképző – Tanítóképző, Kalocsa, 1952-től Állami Óvónőképző Kalocsa.

Iktatott iratai mellett, osztályanyakönyvek, felvételi naplók, képesítő vizsgák anyakönyvei és iratai (1948-tól) találhatóak.

BKMÖL XXVI. 657. A Kecskeméti Faragó Béla Országos Tanítóárvház iratai 1947–1949. 0,23 ifm.

BKMÖL XXVI. 720. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat (Gyermekvédő Intézet) iratai 1903–1998. 20,5 ifm.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSSEL LEVÉLTÁRBA UTAL IRATOK

BKMÖL XXXIII. 1. Az állami anyakönyvi másodpéldányok gyűjteménye 1895–2007. 153,47 ifm.

a) Bács-Kiskun megyei települések anyakönyvi másodpéldányai 1895–1980. 116,18 ifm.

b) Utólagos bejegyzések 1895–2007. 25,1 ifm.

c) Szabadka város anyakönyvi másodpéldányai 1895–1915. 12,09 ifm.

d) Bács- Bodrog vármegyei települések anyakönyvi másodpéldányai 1942–1944. 0,1 ifm.

Lásd: BFL XXXIII. 1. Az a) állagban a születési, házassági és a halotti anyakönyvek 1895–1980 között a települések neve szerint vannak a rendezve. Közöttük Bácsalmás, Bácsbokod,

Bácsborsód, Bácsszentgyörgy, Baja, Bajaszentistván (1895–1930), Császártöltés, Csátalja, Csávoly, Hajós, Harta, Katymár, Kunbaja, Madaras, Nemesnádudvar, Rém és Vaskút is.

A b) állagban az időközben megváltozott adatokat (névváltoztatásokat) utólagos bejegyzés címen tartják nyilván, és vezetik be az anyakönyvekbe. Az anyakönyvi másodpéldányokat 1980. december 31-ig kellett kötelezően vezetni.

d) Ezek az iratok töredékesen kerültek a levéltárba, közöttük található Bajmok (1944), Hadiknépe/Szöreg (1943), Piros (1944), Szond (1942–1944) és Torzsa (1944) községek anyakönyvi másodpéldányai.

XXXV. MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA, MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT

BKMÖL XXXV. 1. Az MKP-MDP-MSZMP iratok gyűjteménye 1945–1989.

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) a Magyar Kommunista Párt és a jobboldali szárnyától megtisztított Szociáldemokrata Párt egyesülésével 1948. június 12-én alakult meg. Az MDP vezetői fontos célul tűzték ki a többpártrendszer felszámolását, az egypártrendszer és a proletárdiktatúra kiépítését. Az 1949. május 15-én megtartott országgyűlési választások az újonnan alakult MDP sikerét hozták. Az MDP egyeduralkodó állampárttá vált, miközben a többi párt megszüntetéséről sem törvény, sem rendelet nem született.

A párt felépítése és működése a következő volt: a legfelsőbb szerv, a kongresszus határozta meg a párt politikai irányvonalát, és választotta meg a Központi Vezetőséget. A folyamatosságot ez a szerv biztosította, és kijelölte az országos vezető testületek, így a valójában igazi hatalommal rendelkező Politikai Bizottság (PB) és a Titkárság tagjait. A PB kéthetente, a Titkárság hetente ülésezett, és ez utóbbi hozta meg az állami és pártügyekben a legfontosabb döntéseket. Ezek formálisan a PB elé kerültek, és szinte minden esetben elfogadták őket. A két testület hatásköre 1953 júniusáig nem különült el egymástól, amikor is a Titkárság helyett létrehozták a Központi Vezetőség Titkárságát, amely alárendelt szerve lett a Politikai Bizottságnak. Az országos vezető szervek közé tartozott még a pártépítési és szervezési feladatokkal foglalkozó Szervező Bizottság. Az előbbi testületek mellett jelentős szerepet töltek be a Központi Vezetőség osztályai. Hatáskörük lefedte a teljes állam- és pártéletet, irányításuk pedig a Politikai Bizottság hat tagjának feladata volt.

Az MDP vezetésével 1949 decemberében befejeződött az 1945 végén megkezdett államosítási folyamat, amelynek keretében először a szénbányák, a legjelentősebb nagyipari vállalatok, ezt követően a nagybankok és az érdekképviseletükbe tartozó ipari és kereskedelmi vállalatok magyar tulajdonú részvényei, majd 1948 tavaszán a száz főnél több munkást foglalkoztató üzemek, végül a tíz főnél több alkalmazottal dolgozó kisüzemek kerültek az állam tulajdonába.

1948-ban megtörtént a mintegy 6500 egyházi iskola állami tulajdonba vétele, majd az egyházakat az államot támogató szerződés aláírására kényszerítették. Konceptiós perek sora kezdődött, amely végül elérte magát az MDP-t is (legnagyobb feltűnést a Rajk-per keltette). Budapestről és a vidéki városokból a „megbízhatatlannak” minősített családok ezreit üzték el otthonukból, telepítették ki. A mezőgazdaságban erőszakos termelészövetkezet-szervezés kezdődött, a jómódú parasztságot kulákliszták felállításával, teljesíthetetlen beszolgáltatási kötelezettségek kirovásával, a „padláslesöpréssel” lehetetlenítették el. Munkatáborokat állítottak fel szovjet mintára, ahová az egyre szaporodó névtelen feljelentők juttathattak végeredményben bárkit.

Az 1950. évi I. törvény alapján sor került az önkormányzati rendszer teljes átszervezésére is. A szovjet mintára kiépülő tanácsrendszer nélkülözte a korábbi önkormányzati autonómiát. A helyi tanácsok az egységes és központosított államhatalom felső utasítás alapján működő szervei lettek.

Irodalom:

Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei. I. köt., 1948–1953. Öá.: T. Varga György. Budapest, 2005. (Magyar Országos Levéltár Segédletei 18.)
Bihari Mihály: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Budapest, 2005.
Fehérné Bozsics Mária – Rácz Attila – Koltai Gábor: A Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottsága vezető testületeinek napirendi jegyzékei 1948–1956. Budapest, 2007. (Budapest Főváros Levéltára kiadványai, Levéltári segédletek V.)
20. századi magyar történelem 1900–1994. Szerk.: Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos. Budapest, 1997.
Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 1999.

BKMÖL XXXV. 20. A Magyar Kommunista Párt (MKP) Bács-Bodrog Megyei Bizottságának (Baja) iratai 1947–1948. 23 ő. e. 0,06 ifm.

A Magyar Kommunista Párt (MKP) jogelődje, a Kommunisták Magyarországi Pártja 1918. november 24-én alakult meg Budapesten. 1919. március 21-én, a kormány lemondásával hatalomra került a KMP, egyesülve a Magyar Szociáldemokrata Párttal, és megkezdték a munkás-, katona-és paraszttanácsokra épülő proletárdiktatúra kiépítését. Célul a szocializmus gyors gyakorlati megvalósítását tűzték ki. A Tanácsköztársaság leverését követően, 1919 augusztusában, a Kommunista Párt beszüntette tevékenységét, a vezetőség tagjai részben külföldre menekültek, részben börtönbe kerültek. A párt 1920-tól illegálisan működött, majd 1936. május 8-án a Komintern elrendelte feloszlását. 1939–1940-ben újjászerveződött, és a népfrontpolitika szellemében részt vett az antifasiszta, függetlenségi mozgalomban. 1943 júniusától Békepárt néven tevékenykedett tovább, csatlakozott a Magyar Fronthoz. 1944. szeptember 12-én Kommunista Párt lett a hivatalos neve, amit 1945 februárjában Magyar Kommunista Pártra változtattak. A II. világháború után a párt vezetése a moszkvai magyar emigrációból hazatértek kezébe került, akiknek a szocializmus sztálini–lenini modelljének megvalósítása volt a célja. A nyugat-európai illegalitásból visszatért kommunisták kiszorultak a vezetésből. A polgári ellenzék felszámolása után, az 1947. évi augusztusi, megkérdőjelezett tisztaságú választásokat követően, 1948. június 12-én az MKP IV., valamint az SZDP XXXVII. kongresszusa kimondta a két párt egyesülését Magyar Dolgozók Pártja néven.

Irodalom:

Bihari Mihály: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Budapest, 2005.
20. századi magyar történelem 1900–1994. Szerk.: Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos. Budapest, 1997.
Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 1999.

A megyei bizottság alakuló ülését 1947. október 22-én tartotta. Területi illetékessége kiterjedt a Bajai (Bácsbokod, Bácsborsód, Bátmonostor, Csátalja, Csávoly, Dávod, Érsekcsanád, Gara, Hercegszántó, Nagybaracska, Nemesnádudvar, Sükösd, Szeremle, Vaskút), a Bácsalmási (Bácsalmás, Csikéria, Katymár, Kelebia, Kunbaja, Madaras, Mátételke, Tatabáza, Tompa) és a Jánoshalmi járás (Borota, Kisszállás, Mélykút, Rém) községeire.

A fondban a bizottság üléseinek jegyzőkönyvei, közigazgatási ügyekkel kapcsolatos iratok, a pártpolitikai munkáról, a szervezeti helyzetről szóló havi jelentések, az 1947. évi nemzetgyűlési választások lebonyolításával kapcsolatos iratok találhatók. A svábok kitelepítésével, mentesítésével kapcsolatos névjegyzékek és levelezés, az áttelepülésre kötelezettekről és a feladat végrehajtására tett intézkedésekről, utasításokról, továbbá hadifoglyok megkeresése ügyében, B-listázottak ügyében folytatott levelezés, kádermunkára vonatkozó iratok és jelentések, gazdálkodással kapcsolatos iratok, személyi ügyek iratai is találhatók az anyagban.

BKMÖL XXXV. 20/A. Az MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága (Kecskemét) iratai 1946–1947. 15 ő. e. (0,03 ifm.)**BKMÖL XXXV. 21. MKP Baja Városi Titkárságának iratai 1945–1948. 7 ő. e. 0,02 ifm. (1. dobozban)**

Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei, határozati javaslatai, havi jelentések, munkatervek, személyi ügyek, bejelentések.

BKMÖL XXXV. 22. MKP Bajai Járási Titkárságának iratai 1946–1948. 6 ő. e. 0,01 ifm.

A községben alakult Szociáldemokrata Párt, Magyar Kommunista Párt jegyzőkönyveit, levelezését tartalmazza az anyag. A helyi szervezetek alakulásáról, munkájáról, tisztújításról, tisztségviselők megválasztásáról, a svábok kitelepítéséről, községenként a kocsmárosok, a kereskedők, az iparosok iparendélyének meghagyásáról található benne adatok.

BKMÖL XXXV. 23. MKP Bácsalmási Járási Titkárságának iratai 1945–1948. 1 ő.e. 0,01 ifm.

Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei, határozati javaslatai, havi és heti jelentések, munkatervek, személyi ügyek.

BKMÖL XXXV. 24. MKP Jánoshalmi Járási Titkárságának iratai 1946–1948. 6 ő. e. 0,03 ifm.

Körlevelek, jelentések, havi jelentések a végzett munkáról, munkatervek, levelezés főleg személyi ügyekben.

BKMÖL XXXV. 25. MKP Dunavecsei Járási Titkárságának iratai 1945–1948. 25 ő. e. 0,08 ifm.

Titkári értekezletek jegyzőkönyvei, jelentések a végzett munkáról, a párt helyzetéről, szervekkel és személyekkel folytatott levelezés.

BKMÖL XXXV. 26. MKP Kalocsai Járási-Városi Titkárságának iratai 1945–1948. 16 ő. e. 0,04 ifm.

Titkári értekezletek jegyzőkönyvei, jelentések a végzett munkáról, a párt helyzetéről, szervekkel és személyekkel folytatott levelezés. A jelentésekben többek között adatok a hajósi svábok kitelepítésénél jelentkező problémákról, a tervezett kiskunhalasi és kalocsai internáló táborokról

BKMÖL XXXV. 28. MKP Kiskőrösi Járási Titkárságának iratai 1945–1948. 9 ő. e. 0,02 ifm.

A városi szervezet jelentései és levelezése, értekezletek jegyzőkönyve, alakuló szervezetek jegyzőkönyvei. A járási bizottság havi jelentéseiben a pártszervezetek, a demokratikus szervek és más pártok helyzetéről, adatok a községekről; továbbá a B- és C-listára helyezendő közalkalmazottak ügyének tárgyalásáról vannak.

BKMÖL XXXV. 31. MKP Kiskunhalasi Városi Titkárságának iratai 1945–1948. 22 ő. e. 0,06 ifm.

A városi szervezet jegyzőkönyvei, jelentései és levelezése.

Adatok a kitelepítettek vagyonáról, a kiutalt bútorokról, zongoráról, kastélyról, üzlethelyiségről, vendéglőről, stb.

BKMÖL XXXV. 33. MKP Duna-Tisza Közi Területi Titkárságának (Kecskemét) iratai 1945. 2 ó. e. 0,01 ifm.

Jelentések pártszervezetek alakulásáról, a vezetőség és a párttagság összetételéről, a titkárság munkájáról. Adatok találhatóak az államrendőrség megszervezéséről, a községi Földigénylő Bizottság munkájáról, a földbirtokok visszaadásáról, jelentés a Hajósra telepített kiskunhalasi és más községbeli lakosok hangulatáról, személyi ügyekről.

BKMÖL XXXV. 34. MDP Bács-Bodrog Megyei Bizottságának iratai 1948–1950. 9 ó. e. 0,48 ifm.

Lásd: BKMÖL XXXV. 1. A fond a megyei bizottság, a megyei titkárság, a járási titkárok, a járási bizottságok üléseinek jegyzőkönyveit, munkaterveit, határozatait, jelentéseit és levelezéseit tartalmazza, továbbá körleveleket, tájékoztatókat, kimutatásokat. Adatok találhatóak az iskolák államosításáról, a közoktatással és az egyházi ügyekkel kapcsolatos eseményekről, a lakosság hangulatáról, a mezőgazdasági munkák ellenőrzéséről, a gabonabeszolgáltatásról, szociálpolitikai tevékenységről, személyi ügyekről. A körzeti jelentések alapján készült megyei kimutatás az 1947-es választások eredményéről szolgáltat adatokat. Az alispáni, a polgármesteri és főjegyzői jelentésekből a közigazgatásról és a községek politikai, társadalmi és gazdasági helyzetéről kap képet a kutató. Itt találjuk a kitelepítendő svábok utolsó névjegyzékét, amely 1948. július 2-án érkezett Bácsalmásra, de a nemesnádudvari, szeremlei, garai és vaskúti kitelepítettekéről; az összelelepleltetettokről, valamint az áttelepülésre kötelezett svábok helyére a Jugoszláviából érkezők letelepítéséről is vannak adatok.